

عُلُومُ الْقُرْآنِ

پُیْنْتُو

عَلَامَةُ شَمْسِ الْحَقِّ افغانی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ

مُتْرَجِم

مَوْلَانَا سَيْفُ الْحَنَانِ حَقَّانِي

تاج کتب خانہ پبلسور
قصہ خوانی فون ۲۱۳۳۵۴

Ketabton.com

علوم القرآن (پُنتو)

علامہ شمس الحق افغانی رَحِمَهُ اللهُ

مُترجم

مولانا سیف الحنان

ناشر

تاج کتب خانہ ۰ ۰ محلہ جنکی قصہ خوانی پینپور

فون نمبر :- ۲۱۴۲۵۴

صفحه	عنوان	شماره
۲۹	اوله شبیه	۲۰
۳۱	دوئمه شبیه	۲۱
۳۲	درئیه شبیه	۲۲
۳۲	خلورمه شبیه	۲۳
۳۳	پنجه شبیه	۲۴
۳۳	شپرمه شبیه	۲۵
۳۲	اومه شبیه	۲۶
۳۸	اتمه شبیه	۲۷
۳۹	نهمه شبیه	۲۸
۴۰	دهمه شبیه	۲۹
۳۳	یولسمه شبیه	۳۰
۳۲	دنیضی تفسیرجه نقطه	۳۱
۳۲	د مسیلمه توکره	۳۲
۳۵	ابن الراوندی ز ندیق یهودی	۳۳
۳۶	د متنبی توکره	۳۴
۳۶	د اعجاز القرآن پوهه	۳۵
۳۷	مشاهدات او معنویات	۳۶
۳۹	قانونی اعجاز	۳۷
۵۱	تأثیری اعجاز	۳۸
۵۲	دیوپ په نظر کین دقرآن تاثیر	۳۹
۵۵	انجذابی تاثیر	۴۰
۵۶	دقرآن اعجازی تاثیر په شخصیت رسول الله صلعم	۴۱

صفحه	عنوان	شماره
۱	پیش لفظ	۱
۲	دوحی او قرآن ضرورت	۲
۵	دقرآن د ضرورت دلیل بقای	۳
۸	دلیل قانونی	۴
۱۱	دلیل غذائی	۵
۱۲	دلیل دوائی	۶
۱۴	دلیل نوری	۷
۱۷	دلیل حقیقی	۸
۱۸	دلیل اتباعی	۹
۲۰	دلیل نفسیاتی	۱۰
۲۱	دلیل تخلیقی	۱۱
۲۲	دلیل ترکیبی	۱۲
۲۳	دقرآن صداقت او اعجاز	۱۳
۲۵	د معجزه او اعجاز تشریح	۱۴
۲۵	عادیات	۱۵
۲۶	عجائبات	۱۶
۲۶	مشترک مناصبت	۱۷
۲۷	معجزات	۱۸
۲۷	قرآنی معجزه، بلاغی دلیل	۱۹

شماره	عنوان	صفحه
۶۳	در بیع فصل د تفسیر او د تاویل او د دے د وارد و متعلقا تو بیان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهه آداب او شرائط .	۹۲
۶۶	علم اللغه یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنه	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبه	۹۸
۷۱	د تفسیر بالرائی تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شیع ازاله او صرفیه او باطنیه او د تفسیر په منبر کس فرق .	۱۰۱
۷۳	د تفسیر بالرائی قسمونه	۱۰۲
۷۴	اقسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شیع ازاله	۱۱۳
۷۶	د وحی لغوی درء قسمه: فطری او ایجابی	۱۱۳
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اولی	۱۱۹
۸۲	دویم نزول	۱۱۹
۸۳	در بیع نزول	۱۲۰
۸۴	جهاد نبیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنگه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شماره	عنوان	صفحه
۲۲	په یخنی کس خول	۵۶
۲۳	د روند و له او پیته	۵۷
۲۴	د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر	۵۸
۲۵	تاثیر قلبی	۵۸
۲۶	د قرآن سیاسی اعجاز	۵۹
۲۷	غذائی اعجاز	۶۲
۲۸	د روح آسمانی غذا	۶۳
۲۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۳۰	د غذائیت معیار	۶۵
۳۱	د روح مرک او ژوند	۶۵
۳۲	قرآن روحانی غذا	۶۷
۳۳	د لیل نظامی	۶۷
۳۴	دویم اصول د انسان نور و انسانا نوسره تعلق .	۷۰
۳۵	در بیع اصول د انسان دکائنات عالم سره تعلق	۷۱
۳۶	خلویم اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۳۷	پنجم اصول د انسانی ژوند آخری منزل	۷۴
۳۸	شمولی اعجاز	۷۸
۳۹	غیبی اعجاز	۸۲
۴۰	اعجازی اعجاز	۸۶
۴۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۴۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۴۳	مکلی اعجاز	۸۹

صفحه	عنوان	شماره
۱۵۳	د آواز و احرف و حکمت	۱۰۸
۱۵۸	د تحریف پد یاره کڼ دا بن عباس روایتونه	۱۰۹
۱۶۰	شعر او د قرآن تحریف	۱۱۰
۱۶۱	د بایبیل تحریف	۱۱۱
۱۶۲	انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۱۲
۱۶۳	انجیل یوحنا، تثلیث، ختنه او د جنابت غسل	۱۱۳
۱۶۳	د بلوهیت تصور او بایبیل	۱۱۳
۱۶۶	بایبیل او د نبوت تصور	۱۱۵
۱۶۷	بایبیل او د عملونو بیدل	۱۱۶
۱۶۸	د مکی او مدنی سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۱۷
۱۶۹	د قرآن د سورتونو شمیر	۱۱۸
۱۷۰	د قرآن د آیتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمیر	۱۱۹
۱۷۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۲۰
۱۷۲	د قرآن مهمات	۱۲۱
۱۷۳	د نوي فکر په رنځ کڼ د باری تعالی ثبوت	۱۲۲
۱۷۷	د باری تعالی د اثبات دلائل	۱۲۳
۱۷۹	د باری تعالی ثبوت په سلفی دلائلو	۱۲۴
۱۸۱	د باری تعالی د ثبوت کلامي او فلسفي دلیلونه	۱۲۵
۱۸۸	وجود د باری تعالی او قرآن مجید	۱۲۶
۱۹۱	د باری تعالی توحید	۱۲۷
۱۹۳	د شرک مذمت	۱۲۸

صفحه	عنوان	شماره
۱۲۳	د قرآن سنت او حدیث قدسی بیلتون	۸۶
۱۲۴	د وحی د نازلیدو قسمونه	۸۷
۱۲۵	د قرآن جمع کول او د هغه متدوین	۸۸
۱۲۷	د ویم، دریم او چلورم محرک	۸۹
۱۲۸	پنځم او شپږم محرک	۹۰
۱۲۹	د قرآن یا د وک او صحابه کرام	۹۱
۱۳۲	د قرآن کریم تشریحی حفاظت	۹۲
۱۳۳	صدیقی جمع	۹۳
۱۳۵	د صدیقی جمع دستور	۹۴
۱۳۶	عثمانی جمع	۹۵
۱۳۷	د عثمانی جمع دستور	۹۶
۱۳۸	د قرآن آیتونه او سورتونه	۹۷
۱۴۰	مصحف مدنی / مکی	۹۸
۱۴۱	شافی، بصری، یبسی او بحرینی مصحف	۹۹
۱۴۲	کوفی مصحف	۱۰۰
۱۴۳	د سورة اعلیٰ آیت	۱۰۱
۱۴۵	د حضرت عائشې حدیث	۱۰۲
۱۴۶	یو عامه ضابطه دا بن مسعود نه روایت	۱۰۳
۱۴۸	د قرآن اختلاف او اوده اهداف	۱۰۴
۱۴۹	اوه قرآتونه - صحابه قاریان	۱۰۵
۱۵۰	اوه قرآتونه	۱۰۶
۱۵۲	احرف سبعه	۱۰۷

صفحه	شماره	عنوان
۲۵۱	۲۵۱	په تناسخی ججازات کښ د جرم علم ندوی
۲۵۳	۲۵۲	د جساتی معاد رومی د دلیل
۲۵۴	۲۵۳	د وئید دلیل
۲۵۵	۲۵۴	د رییم دلیل
۲۵۶	۲۵۵	د خورم او پنجم دلیل
۲۵۷	۲۵۶	د شپږم دلیل
۲۵۸	۲۵۷	د اوم دلیل
۲۵۹	۲۵۸	د اتم او نهم دلیل
۲۶۳	۲۵۹	د یولسم او دولسم دلیل
۲۶۵	۲۶۰	د قیامت کیفیت
۲۶۶	۲۶۱	د عالی مرض موت یا د قیامت نخبه
۲۶۷	۲۶۲	د شپیلنی د قیامت پوکل
۲۶۹	۲۶۳	د پوکلو حکمت
۲۷۱	۲۶۴	د محشر ز مکه
۲۷۲	۲۶۵	د مومن خوراک ښاک
۲۷۳	۲۶۶	د بیان د حوض کوثر
۲۷۴	۲۶۷	د عمل نامه
۲۷۵	۲۶۸	د قیامت دورخه کواهی
۲۷۸	۲۶۹	د عملو نو تول
۲۸۰	۲۷۰	د اعمالو د تول - میزان او د موزون لیس بیان
۲۸۳	۲۷۱	د عملو نو تولو ټکه به شوک وی؟
۲۸۴	۲۷۲	د عملو نو تولو حکمت

صفحه	شماره	عنوان
۱۹۳	۱۲۹	د نبوت
۱۹۵	۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه
۱۹۸	۱۳۱	د چه معجزه، کرامت او سحر کښ بیلتون
۱۹۹	۱۳۲	د نبوت حقیقت
۲۰۸	۱۳۳	د ختم نبوت
۲۱۰	۱۳۴	د قرآن او ختم نبوت
۲۱۳	۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت
۲۱۴	۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کلام
۲۲۳	۱۳۷	د میتا قی دلیل
۲۲۵	۱۳۸	د بحث عمومی دلیل، قبلی دلیل
۲۲۶	۱۳۹	د وعدی دلیل
۲۲۷	۱۴۰	د حدیث او ختم نبوت
۲۲۹	۱۴۱	د ختم نبوت او اجتماع امت
۲۳۰	۱۴۲	د ختم نبوت او درایت
۲۳۱	۱۴۳	د مرزائی و سوسو جواب
۲۳۸	۱۴۴	د ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کښ
۲۳۱	۱۴۵	د قیامت، معاد او مجازات د اعمالو او د قیامت نومونه
۲۳۳	۱۴۶	د معاد او قیامت نقلی ثبوت
۲۳۷	۱۴۷	د معاد په باره کښ مذهبونو
۲۳۸	۱۴۸	د مجازات دره شکه
۲۵۰	۱۴۹	د تناسخی رد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش لفظ

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ لَدُنِّي بَعْدَ مَا أَحَقُّهُ دُخُولِي نَبْوَتِهِ كَالْوَنَةِ هُمْ زِيَاةُ مَوَدَّةِ قُرْآنِ كَرِيمٍ بِهِ خَدَمْتُ كُنْ مَصْرُوفٍ يَأْتِي شَوْعِي دَعَا مَا دَخِلَ تَوْفِيقُ مُطَابِقِ دُرِّ رَوَانِ وَتَفَاسِيرِ وَأَنْوَرِ هَفْهَفَةٍ كِتَابِي بِنُورِ مَطَالَعَةِ كَوْلِهِ دَكُومُونِ جَهْدِ قُرْآنِ فِيهِ نَبِيٌّ بِهِ بَارَكٌ كَيْفَ مَدَدٌ أَعْسَى شَوْعِي أَوْ كَوْمِ مَعَارِفِ جَهْدِ اللَّهِ دَجَانِبِهِ بِهِ نَزَرَا مِرْوَاوِدِ كَيْدَالِ هَفْهَفَةٍ بَتُولِ مِمْ بِهٍ خَيْلِ خَيْلِ وَخْتِ دَدْرِيسِ قُرْآنِ شَرِيفِ بِهٍ شَكْلِ كَيْفَ بِمِشْ كَوْلِ -

الْحَمْدُ لِلَّهِ - دَا أَهْقَرْدَدِي دَرَسُونُونِ قَدِيمِ أَوْ جَدِيدِ دَوَابِ طَبَقَاتِهِ دَا مِيدَانِهِ زِيَاةُ فَائِدَةِ أَسْرِيَّةِ دَدُوسْتَانِ أَوْ صِرَاحِ دَوَابِ جَهْدِ تَفْسِيرِ أَلِيكُمُ، لِيَكُنْ مَا دَا مَنَاسِبِ أَلِكُنْ لِهْ، جَهْدِ تَفْسِيرِ بِهٍ خَائِي دَقْرَائِي عِلْمِ وَبِهِ مَخْتَلَفِ شَبُوكُنْ بُونِ أَلِيكُمُ جَهْدِ بِهٍ مَخْتَصِرِ وَخْتِ كُنْ نَاظِرِينَ هَفْهَفَةِ أَلُوسِي شَيْ، أَوْ دَلِزْجَسَامَتِ بِهٍ وَجَهْدِ مَالِي تَوْفِيقِهِ حَضْرَاتِ هَمْ دَهْفِي نَهْ مَسْتَفِيدِ شَيْ، لِيَكُنْ تَأْلِيْفِ كَيْفَ دَدِي خِيَالِ أَسَاتِلِ شَوْعِي

دَا جَهْدِ مَطَالِبِ قُرْآنِ بِهٍ تَعْنِيْنِ كَيْفَ دَسَلْفُو طَرِيقِهِ نَهْ وَبِي پَرِيَسُونِ دِي شَوْعِي، أَوْ دَبِيَانِ شَوْعِي مَعَارِفِ أَوْ حَقَائِقِ بِهٍ شَانِ دَاوِي جَهْدِ سَلْفُو تَأْيِيدِ كَوِي نَهْ جَهْدِ هَفْ مَخْرِيْفِ -

دَا دَوْمِهِ دَا جَهْدِ دَا دَوْرِ دَعْقَلِيْتِ أَوْ فُلْسَفِيْتِ دِي، دَدِي وَجِي نَهْ مَقَاصِدِ شَرْعِيَةِ نَقْلِيَةِ دَعْقَلِ أَوْ فُلْسَفِيَةِ بِهٍ رَنُكِ كَيْفَ بِيَانِ شَيْ، جَهْدِ مَغْرَبِ زِدَةِ طَبَقِ دَهْدَايْتِ سَامَانِ هَمْ شَيْ -

دَا دَرِيْمِهِ - دَا جَهْدِ مَقَاصِدِ وَبِهِ تَعْبِيرِ أَوْ كَيْفِ دَا صِلَا حِي

شماره	عنوان	صفحة
۱۴۳	دغوریزا و ناغوریزا پیریند	۲۸۵
۱۴۴	د تول مقام، د پل صراط تیریدل او نور	۲۸۶
۱۴۵	د صراط حقیقت	۲۸۸
۱۴۶	د صراط او نور حکمت	۲۸۹
۱۴۷	د نور اسباب	۲۹۱
۱۴۸	په کومه وجه د صراط پورې وتل اسان پیری	۲۹۱
۱۴۹	جنت او دوزخ	۲۹۲
۱۵۰	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۲۹۳
۱۵۱	د آدم علیه السلام د کبیر د وخت	۲۹۵
۱۵۲	د آدم علیه السلام په راگوزولو کبیر حکمتونه	۲۹۷
۱۵۳	د جنت د ژوند حقیقت	۳۰۲
۱۵۴	د آخرت د ژوند اجمالی نقشه	۳۰۳
۱۵۵	د عیسی علیه السلام راگوزیدل	۳۰۴
۱۵۶	د مسیح علیه السلام ژوند	۳۰۶
۱۵۷	ختم نبوت او د عیسی نزول	۳۲۶
۱۵۸	د ذوالقرنین دیند متعلق د کفارو د عذاب همیشوالی	۳۳۲
۱۵۹	تتمه	۳۳۶

تعبیرات کردی، اور بیات تَرْدِ هغه تعبیرات استعمال شی چه
د جدید مذاق مُطابق وی، احقر دیرزیات مصروف دے، د دے
وجے د بے ضرورتہ بسط او تفصیل نہ مِر دہہ اُکڑا، او پہ مطلب
خیز اختصار مِر اکتفا اُکڑا، کہ چرے د موجودہ دور د مصنفینو پیا
طرز مِر کتاب لیکل نو د دے نہ خو چندا نریات غت کتاب جو پریا دے
شو د کتاب ترتیب پیا دے دے دے۔

① ضرورۃ القرآن :- یعنی دنوع انسانی د پارا دوحی الہی او د قرآن
پہ ضرورت عقلی او فلسفی دلائل :-

② صداقۃ القرآن، یعنی پہ دے خبرہ عقلی دلائل او د مستشرقین
یورپ تر دید چہ قرآن د اللہ د جانبہ دے، او معجزا دے :-

③ تنزیلِ قرآن او د هغه تدوین :- د نزولِ قرآن او جمعِ قرآن
تحقیق :-

④ محفوظیۃ القرآن :- د قرآن د محفوظیت دلائل او د مستشرقینو د
شُبہا تو تر دید :-

⑤ مہنات القرآن :- یعنی د قرآن د اہم مقاماتو حل د هغه حکمتونہ
اور ازونہ او د شُبہا تو انزال :-

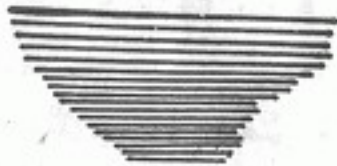
⑥ احکام القرآن :- یعنی د قرآن فقہی احکام او د هغه حکمت او د موجودہ
دور د شُبہا تو جوابونہ :-

⑦ تعبیرات القرآن :- یعنی د قرآنی تعبیراتو حقیقی حل پیا دے
عرض چہ صحیح مطالب قرآنی معلومہ شی او د جدید خیالوا اہل
قلمو خا میا نے واضحہ شی :-

رومی پنخہ بابونہ پہ کتابی شکل کینے شائع کومہ چہ د هغه نومرہ
علوم القرآن وی، د عاکوم چہ اللہ تعالیٰ د دے خدمت د

تکمیل توفیق مانتہ را کبری، پہ خپل درکالا کینے د قبول او منظور
کری، او دا خرت د نجات ذریعہ د کبری، او محترم الحاج سید،
عبدالرشید شاہ مہتمم مدارسہ فاروقیہ بہاولپور د پارا د
اللہ جل جلالہ، د کتاب د سعادت باعث جو پریا کبری، او د هغه دینی
محبت او مجاہدانہ کوششونہ، د اللہ تعالیٰ د دے کتاب د اشاعت
سبب جو پریا :-

احقر :- شمس الحق افغانی عفا اللہ عنہ :-

دوحی او دقرآن ضرورت

دانسان د سعادت او شقاوت حاصلولو خوښولو پاره انسان عقل ته خوډ دے و چې کافی نه دے، چه د عقلی معلوماً نو بنیاد هغه مخبر په او مشاهدات دی په کومو چه د سانسې اصولو مطابق بوره عنت او ژور غوراو فکر شوے وی، او د سعادت او شقاوت د اصولو بنیاد د عقائدو، اخلاقو او اعمالو د خصوصیاتو پیژندل دی، او د مشاهداتو او د محسوساتو د اثر نه دارنگ بهر دی چه په هغه باندے د خبرے او مشاهدے په ذریعہ هیڅ قسم غور نشی کیدے او نه د هغه د پامه، چه تجربه کا ه شته دے.

۲) دویم د دے و چې چه عقلی فیصلو کینے د و هم دخل وی، او د دے کبله دغه فیصله اکثر غلط اُشی.

۳) دریم د دے و چې چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل صورتونه گم او د فاسد عقل صورتونه په دے امور و کینے زیات دی.

۴) څلورم د دے و چې چه د عقل فیصله عموماً په جدا با تو بنا وی، نو ځکه دا اکثر غلط وی هر دغه وجه ده چه دا قوام عالم د عقلونو فیصله د معرفت الہی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزا کا نو، د امور آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کینے یو بل سره متضاد دی یو قوم شرک صحیح گنری، او بل تثلیث، بل خدا پرستی، او بل مخلوق پرستی، یو قوم د غوا غوښنه خوړل گناه گنری، او څوک ئے نه خوړل، څوک خنزیر خوړل ښه گنری څوک ئے نه خوړل، د چا د عبادت کولو او د رضائے الہی موندلو یوه طریقہ ده، او د چابله، د چا د نبوت تصور یو ډے، او د چابل، څوک دا اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کینے مینی، څوک ئے د روحانی درد او راحت په شکل کینے او څوک ئے د تناسخ په شکل کینے مینی، دا حال په ټولو روحانی امور و کینے دے، دے نه، واضح شوه چه په مذکور امور و کینے عقل کافی نه دے، اُس موښن! هغه دلائل عقلی پلش کو و کومونه به چه د معلوم پیری چه د دے امور و د پیژندلو د پاره د خالق کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کینے د قرآن ضرورت دے، او د دے د پاره چه د انسانی سعادت او شقاوت د اصولو دا یقینی فیصله مقرر اُشی، چه په هغه کینے د شک ښه هیڅ گنجائش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی.

د قرآن د ضرورت دلیل بقائی

۱) رُوم د دلیل بقائی دے، د هرا انسان فطری خواست دے چه هغه ته د دائمی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه د انسان د ټولو نعمتونو تړون ژوند سره دے که چرے ژوندانه وی، نو ټول نعمتونه مثلاً، مال، او جا، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښه د ا ټول بیکاره دی، د دے فطری جاذبے دلیل دادے چه د هرا انسان د ژوند په بقا باندے څوک دُشمن که چرے حله اُگری، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مُدا فعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به زور کوی، دارنگ کچرے په انسان د رنج بیماری حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطر اُپینه شی نو هغه به دارو د ملوغت مال لکوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی دے نه معلوم پیری چه بقا سره د محبت جاذب فطری دلا، اُس دے ختمیدونکی د نیا اوفانی جهان کینے هیڅ یو انسان ته دا فطری مقصد حاصل نه دے نو کچرے د ژوند په یو

دور کینے ہر انسان تہہ دوام حیات اور استمرار بقا کا مقصد حاصل نہ وی نودلتہ بہ دا ا و بیے شی چہ انسان دیونا ممکن خیر فطری خواہش ا کرو، چہ ت علم نفسیا نو ت مخ، صحیح نہ دے، خکہ چہ نامکنتا فطری خواہش نہ شی کیدے، او نہ پہ یونا ممکن مقصد بانندی بتول انسانان متفق کیدے شی دا خبرہ نامکنہ دہ چہ دؤہ پہ دؤر کینے پنچہ شی پیدہ توله نری کینے دا سے یوروخ گس بہ ہم پین نہ شی چہ دہغہ خواہش وی چہ دؤہ پہ دوو کینے پنچہ وی، دا خوشونا ممکن عقلی داسر نلک نامکن عادی ہم فطرہ تہ بتولوا انسانانو مطلوب نشی کیدے، تہ یوانسان پہ فطرت کینے ہر دانہ دی پراتہ چہ ہغہ، و بتول عمرہ خوراک خکاک او د ساہ اغستونہ بے نیازہ شی ددے نہ دامعلومہ شوہ، چہ نامکن عقلی او فطری دواپہ تہ بتولوا انسانانو فطری مطلوب نشی جو پیدے، نودوام حیات چہ تہ بتولوا انسانانو فطری دہ بتولو انسانانو فطری مطلوب دے، ہچرے نامکن نہ دے بلکہ ممکن الحصول دے، اس دواہر بقا کا پارہ پہ دے نری دعالم تغیرات کینے دا سے اشیاء موجود دی چہ کچرے دز خرابید و نکی او سخا کید و نکی بل خیر سرہ ا لگولے شی نوخہ زمانے پورے ہغے تہ بقا حاصلہ شی مثلاً یوتازہ مہی رقب، بانندے، چہ مالگہ امبزے شی او اوج کرے شی نوخہ مودے پورے خوباقی ساتلے شی، پہ چین کن دیومر سہری کالبوت تہ شہدو پہ د ک بکس کینے پہ ایسودوخہ مودے تہ پارہ باقی ساتلے شی، تہ مصر یہ آثار قدیمہ کنس دا سے منرہ بیاموندے شوہ دہ چہ پہ ہغے بانندے د لیکلے سوری تاریخ نہ دامعلومہ شوہ چہ دا تہ پچوزو کالونہ تہ دیو مسالے (مسی) پہ ذریعہ محفوظ دہ، ہرکله چہ پہ دے عالم تغیر کینے دبقا زیا تلولو دا سے سامان موجود دے

نوابدی اولاً فانی اشیاء کینے دا سے مسالہ بہ نہ وی چہ تہ ہغے ترون دانسان رُوح سرہ اوشی اوپہ دے وجہ ہغہ تہ دوام بقا او استمرار حیات حاصل شی، ابندی اولازوال خیزونہ تہ اللہ تعالیٰ ذات او دہغہ صفات دی، چہ انسان سرگلا تہ ہغے پہ لکید و انسان تہ دوام حیات اور استمرار بقا صلیدے شی او دا جول صفت الہی صرف دا اللہ کلام او دہغہ وحی کیدے شی، پہ دے وجہ اللہ تعالیٰ خیل کلام پہ پیغمبرا نو علیہم السلام نازل کر و چہ انسان تہ ہغہ دائمی حیات اور بقا حاصل شی کوم چہ تہ انسان فطری مطلوب دے، کلام الہی پہ دنیا کینے نازل شوے دے، نودلتہ تہ ولے انسان تہ ہمیشہ ژوند ا نہ بخینلو؟ دا اعتراض یو خوبہ دے وجہ ناممقول دے چہ دنیا پچلہ دار فناء دہ اوپہ دے کینے بتول مؤثرات تہ فنا ہم موجود دی، او ہمیشہ ژوند او بقا کا پارہ ددا سے محفوظ جہان ضرورت دے چہ پہ ہغے کینے مؤثرات تہ فنا ہم موجود نہ وی، (۲) دویم پہ دے وجہ ددے دنیا دتنگی دکیلہ تہ بتولوا انسانانو استوکتہ دلتہ نامکنہ وہ، ددینہ معلومہ داشوہ چہ تہ ہمیشہ بقا غوندے د فطری جذبے تہ تکمیل کا پارہ د کلام الہی او دوحی ربانی ضرورت دے، یوا اعتراض دا کولے شی چہ پہ آخرت کینے بہ د کلام الہی عالمینوتہ کہ ہوے تہ جنت پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی، نو د کلام الہی مکرینو تہ کہ ہم ددو زخ پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی تہ یو جواب دا ہے چہ تہ دوزخیا نو ژوند تہ مرک نہ ہم پزردے، ۱) دویم جواب دا ہے، چہ کلام الہی ابندی دے نو خکہ تہ دے اثر ہم جانہ ابندی دے چہ دا انسان ژوند ابندی جو رہ وی خواہ ہغہ مسالہ جنت دی او کہ کفایت ددو زخ دی مگرد ابندی ژوند او تہ دی

یوسرہ دارام او بل سرہ دکلیف نو دوام خو پہ دو اوہو کئے دے فرق صرف
 د استعداد او د عمل دے، جتیا نو کلام الہی سرہ د ایمان او منلو
 جد بے لاندے تپون لرو او دوزخیا نو سرہ دکفرا و نکار د جد بے لاندے
 نو فرق صرف د نوعیت شو لو اگر چہ دوام حیات د وارہ دی، ددے مثال
 دا بے دے چہ نمرشے سپینوی دوی او جاموسوہ د نر تعلق یوشان دے
 مگر دوی خرمن پیر تو بیزی او د جامورنگ پیر سپینیزی نو د فرق صرف
 د استعداد دے، ہم دغہ حال دکفرا و ایمان دے لکہ څنگہ چہ قرآن
 واضح کہے دے :-

و نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ
 إِلَّا خَسَارًا ط : سورة بنی اسرائیل آیت ۱۰۶ : پیدا کولو د پارہ نازل کپے دے ایکن
 دکفرا و دمعاندہ نو ظلم پہ وجہ قرآن د معنی د پارہ د نقصان سامان
 جوہ شی :-

دلیل قانونی

- ۲) دویم دلیل قانونی دے، دانسان پہ فطرت کئے د وے قوتونہ موجودی
- ۱) یوقوت شہویہ (نر و عیبہ) چہ هغه د قدرت داسے عطا دے چہ پہ
 هغه انسان د خپلو مفاد د پارہ جد و جہد کوی :
- ۲) دویم قوت غضبیہ دے چہ پہ هغه انسان دداسے قوتونو مقابلہ مدافعت
 کوی چہ کوم د مذکور فوائدو پہ حصول کئے دے سرہ مزاحمت کوی
 دانسانی فوائد و کلیات، خو بل - غبیل، اغوستل، استوگنه او د بلوغ نه
 پس منکو حه دے دانیول دانسان محبوب جسمانی مقاصد دی، د وے نورس
 معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبہ دانیول او دانسان داسے

مقاصد دی چہ پہ دے کئے ورتہ څه هم مانع، حائل یا مزاحم راجی نو دے
 ئے مقابلہ کوی دتولو انسانی جنک جکرو بنیا د هم دا څیزونه دی ،
 فطرت دا غواپی چہ ددے او مقاصد و حفاظت د پارہ د کوعادلانہ
 داسے قانون ضرورت دے، چہ پیر انصاف قائم شی، او جگرے
 ختمه شی، اُس دا قانون دے چاوی د خداوند تعالی، که دانسان د اظا هرہ
 دے چہ دے قسمه قانون جو پرہ و نکي د پارہ د خلود و صفا تو ضرورت دے
 د، علم محیط (۲) رحمت کامله (۲)، قدرت تامه (۲) غیر جانبداری :-
 علم محیط خو حکم ضروری دے، چہ دانسانی حقوقو د هرا رخ علم د لری
 او دانسانی فوائد و او حقوقو سرہ تپری دانسان نو د ژوند پہ بتولو د وارو
 د دنیا، قبر، آخرت) باندے د کده نظروی چہ دغه عادلانہ فیصله دانسان
 ژوند په دے بتولو منزلونو کئے د رسته وی، او د اهر ضروری دے چہ دغه
 فیصله د دانسان د پارہ د نتا تجویب لحاظ هم د رسته وی خوا هغه
 نتایج انفرادی وی، او که اجتماعی ظاهری وی، او که باطنی (ژورے) مثلاً
 کچرے انسان د سود د جواز او د زنا یا لواطت یا الرضا د جواز قانون جوہ کپی
 نو دے کئے خو د څو شما شخصی آزادی لحاظ ساتلے شوے دے، لیکن دے بتولو
 کئے دپورا معاشرے د اجتماعی ضرور لحاظ نه، دے ساتلے شوے د سود
 نتیجہ پہ حرص کئے اضافہ او دانسانی همدردی فقدان دے، او زنا او
 لواطت سرہ د صحت جسمانی او د عملی قوتونو د کمزوری غوندے، ضرور
 نظر انداز کپی بشوی دی، او په دے کئے همدارنگ په قبر او آخرت کئے د
 عذاب خیال هم نه، دے ساتلے شوے :-

د رحمت کامله په وجه ضرورت دے، چہ د عادلانہ قانون جوہ
 په موقعه څه قسم غفلت انشی، او په قانون کئے عمدا داسے اجزا شامل
 نکری چہ هغه دانصاف خلاف دی :-

قدرت کا ماہ پیدائے وجہ ضروری دے کہ وہ دجا زور دلا تھا ہے انصاف انگری یا مجرم نہ
 یہ سزا و کرلو کہیں کمزوری ظاہر نہ کری غیر جانبداری پیدائے وجہ ضروری دے :
 چہ دھم قوم، ہم وطن ہر رنگ اور دھم زبان خہ طرف داری انگری
 اور رنگ پہ قانون سازی کہنے دے کہ قسمہ خلق و خیال ساتھ پہ غرض
 بل قسم خلق و تہ نقصان ورنہ کری، لکہ خنگہ چہ یورپین خلق واسے کوی
 داخلور صفتونہ چہ عادلانہ قانون جوہر و لوہہ پارہ ضروری وی
 صرف د خداوند تعالیٰ پہ ذات کہے موجود دی نہ کہ ہفہ پہ رنگ د چا
 علم محیط شتہ اونہ د چا رحمت :

اللہ ارحم رعبا دہ من الارم یولیدہا، ترجمہ :- د اللہ پاک رحمت پہ
 خیلر بندگانو دوسرہ زیات دے، چہ د مور بہ پہ خیل اولاد دوسرہ نہ وی
 نہ د ہفہ پہ رنگ د چا قدرت شتہ چہ د چا زور پر اچلیزی، او پہ
 قانون جوہر و لو کہنے د ہفہ رعایت انگری یا مجرم نہ پہ سزا و کرلو کہنے د
 چاند او کیریزی، صرف د خداوند تعالیٰ ذات غیر جانبدار کھکے کیدے شی
 چہ ہفہ پہ قوم او وطن کہنے چا سرہ شریک نہ دے چہ د ہفوی لحاظ انگری
 نہ چا سرہ پہ رنگ او ڈبہ کہنے شریک دے، بلکہ ہفہ خود اسے ذات
 دے چہ کم یلید و کم یولید، اولیس کئلہ شی دے، ترجمہ :- نہ ہفہ نہ
 خوک پیدادی اونہ ہفہ د چا پیدا دے، اونہ د ہفہ پہ شان خوک
 کیدے شی

لہ دے وجہ د انسان فطری حق، یعنی عادلانہ قانون صرف د اللہ تعالیٰ
 ذات سرہ خاص دے : ع
 سروری زبیا فقط اسنات ہے ہننا کو ہے، حکمران ہے اک وہی باقی بتان آری
 برداری (حکمرانی) صرف دے دے پے مثلہ ذات حق دے، ہم دے یوازہ حکمران دے :
 نوریزولہ آذر بتان دی :

إِن الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ :- سورة يوسف : قانون جوہر و لو کہنے دے اللہ تعالیٰ
 آية ۲۹ : جل جلالہ حق دے :-

دے دے قسمہ قانون خداوندی، وحی الہی او حکام ربانی نوم قرآن دے
 پیدائے وجہ د قرآن ضرورت د انسان د پارہ ثابت شو، بھر کیف انسانی
 حقوق سرہ تولی قانون خداوندی نہ بغیر دیوانسانی قانون حکمرانی بہ
 د جاہلیت حکمرانی پیلے شی :

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ط وَمَنْ :- ترجمہ، ولے خلق د انسان جاہلانہ
 أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا الْقَوْمِ الَّذِينَ هُمْ :- قانون غواری، ہمہ حقیقت بانہ
 سورة مائدہ آية ۴۹ : یقین لرونکی قوم د پارہ د اللہ تعالیٰ نہ
 سوا د بل چا قانون دیرینہ دے ؟

غیر حق چون ناسی و آمر شور   زور بتان قاہر شور
 زیر گردون قاہری از آمری است   آمری از ماسوی اللہ کافری است
 د اللہ نہ بغیر چہ خوک قانون سازی، پہ زور ظلم سرہ پہ عاجزانو غالب شی، د انسان
 لاندے خوغلبہ صرف دیو حکمران (اللہ) دے، د اللہ تعالیٰ نہ بغیر بل حکمران
 کافر دے :-

د ضرورت قرآن دلیل غذائی

۳) دلیل غذائی - انسان د جسم او روح نہ مرکب رجوبی دے او بیابہ دے
 دواہر و کہنے روح اعلا او اشرف دے او کدان د ہفہ پہ نسبت ادتے
 او خسیس دے ہم دواوجہ دہ چہ د جسم نہ روح ارحی نویدان بیکارہ
 تی، د روح دا قسمہ برتری دوسرہ واضحہ او بدیہی دہ چہ حیوانات او
 جمادات ہم دے نہ خبر داری مثلاً یوزونندے سرے چہ روح بگینے
 وی او خوردے پہ یوحائے کہنے اودہ پروت وی نوہیغ خیز پر حملہ نہ کوی

نہ پکین چنبی کیری نہ کارغان او تپوسان ددہ غوبنہ شوکوی نہ زمکہ
دکدہ بدن خوری او نہ هوا او نبردے بدبو یہ کولے شی۔ لیکن ہم ددے
انسان بدن نہ چہ خہ وخت روح او مٹی، نوجہادات او حیوانات بتول
پہ دہ حملہ کوی باوجود دے چہ دمرگ نہ وہا اندے دے پہ کا بنا تو کینے
حاکم وونہ چہ محکوم۔

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ تَرَجِمَهُ ۖ اَوَالله تَعَالَى ذَرِكَةَ اَوْ د
سورۃ الحجاثیہ، آیة ۳۱

آسمانوں بتول خیزونہ ستا سوسینی کیری
بیانے زمکہ ہمدغہ جسم خوری، نمرے بدبو یہ کیری چنبی ہم ورتہ
پہ پوزہ او خولہ کینے ننو مٹی او کارغان او تپوسان ہم ترے غوبنہ شوکوی
دانول خیزونہ چہ روہے دانسان نہ مغلوب ووددہ دمرگ نہ
پس یہ دہ حکم غالب شول چہ دوی ءالہام الہی پہ ذریعہ ددے خبرے
نہ واقف وی چہ پہ انسان کینے دقوت او غلبے باعث دہغہ روح دے
دادروح دبرتری دلیل دے، ہرکھ چہ بدن کمنہ اور روح بربر دے
انگتر دغذا دپارہ قدرت انتظام کرے دے، دانسان دخوراک دپارہ
دغذائے انہ ہلہ جو پیری، چہ ددے بتول جہان وسیع کارخانہ پہ
دے محنت اگری، مزکہ او ایہ بوہے دمزکہ نہ را اہو کوی۔ ہوا شروتازہ
اساقی، ستوری دہغہ دشوونما خدمت اگری، نمرے دانے پنے کیری
تردے حدہ پورے چہ دانسانی بدن دپرورش دپارہ نبرد سمندار نہ
بجارات او چت کیری دہغہ نہ ورع جورہ شی، او دباران پہ صورت کینے د
اوبو انتظاما شی، دانول انتظام دکمتر انسانی جز (جسم) دغذا دنکیل د
پارہ دے د حکمت خداوندی تقاضا دے، چہ دبرتر جز (روح) دپرورش
دپارہ قدرت ضرور انتظا کرے دے، دا حوکیدے نہ شی چہ دکمتر جز
بدن دپرورش دپارہ خود دومرہ لوکے انتظام وی اور دبرتر جز

(روح) دپارہ دہیج انتظام نہ وی دہغہ مثال پہ بیاد انصوی چہ پہ اس
سور یورئیس دچامیلہ شی، نوکور بہ داس دکیا وغیرہ مکمل انتظا م
اگری، اورئیس دکوراک خیناک وغیرہ ہیج انتظا مرا نگری، نو حکیم
مطلق دبدان (سور لئی) نہ نیات دروح (سائیس) دغذا انتظام کیری دے
حکہ چہ دوارہ بہ خیلو فرا نضواد اکولو کین دغذا محتاج دی بدن اور روح
دوارہ پہ دے عالم تغیر کینے استوکنہ کوی او پہ چیل فرض پورہ کولو
کینے دغذا محتاج دی، کہہ دینے نہ وی توتو خو بہ اس دتوہے نہ دے پہ
گرزیدے شی او نہ بہ ہغہ سور دلورے تندے پہ وجہ داس دایسے قابو کولے شی بلکہ کیری شی چہ
درخ خور لوسر دوارہ ہم بدن زمینی دے ددے غذا ہم زمینی دہ گوروم اپنی دے اور دتوہے
دعالم بالا سرہ دے لہذا دکدہ غذا انصم لطیفہ او دعالم باہر ہیکار دہ
اوداغذا وچی ربانی۔ کلام الہی یا قرآن دے، پہ دے کینے دغذا ایت دہ
(میلان طبعی، اولشونما) خصوصیات موجود دی، لکہ دبدانی غذا دا
خصوصیات پہ دودئی او غوبنہ کینے نہ دے دول موجودی چہ ددے
خوراک نہ دانسان شوق کیری کانری او اہیضے خوراک نہ فی شوق نہ
کیری، چہ دادوارہ اورہ کیری اووے خوری دغہ رنک پیما دودئی،
غوبنہ کن دشوونما صلاحیت شتہ پہ کانری او اسپنہ کینے نشتہ
بلکہ دہلاکت خطرہ دہ، قرآن دروح غدا ئے روحانی حکم دے چہ
پہ دے کینے دادوارہ خصوصیات موجود دی۔ میلان پہ دے دول دے
چہ قرآن دیرلوئے کتاب دے او بیایہ اجنبی ژ بہ (عربی) کینے ہم دے
لیکن سرکدے خلق ددے تلاوت دیرکوی دایادوی (حفظ کوی) اوددے
یا دساتلورہ پارہ ورو نہ او تکرار و نترمرگہ پورے کوی، ددخت اور محنت
دقربانی ددے خبرے دلیل دے چہ پہ قرآنی غذا ایت کینے روحانی
کشش موجود دے حکم چہ دادروح غذا دہ، کچرے غدا ئے

جسمانی نہ وی نو ذہن جس مرگ لائرمی دے . ہمدارنگ روحانی
 غذا چہ نہ وی نو ذہن روح اصلی (حقیقی) مرگ یقینی دے ،
 غذائے قرآنی نہ حیاتی حقیقی پیدا کیدل پہ دے آبت کینے ذکر دی
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ تَرْجِمَهُ : اے مومنو تاسو د اللہ
 وَاللَّسْوَالِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا أَخْبِيَكُمْ . اور رسول خیرہ منیٰ حکمہ چہ تاسو
 سورہ انفال ، رکوع آیت ۲۳ : ہفہ قرآن طرف نہ بنی کوم کینے
 چہ ستاسو حقیقی ژوند دے .

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْواتُ تَرْجِمَهُ . اعلان اکری چہ د قرآنی
 سورہ فاطر آیت ۲۱ : غذا نہ محروم مہ خلق مہی
 خلق سو ، برابر نہ دی چاہہ د قرآن غذا روحانی نہ حقیقی شو ذہن بیاموندہ
 دے :

۴ : دلیل دوائی

پہ دے عالم تغیر کینے انسان پہ بدن اور روح دوائی و تغیرات راجی
 د بدن د پارہ د تغیر سبب مخالفہ آب و هوا ، فاسدہ غذا ، یا نا
 مناسب فعل او حرکت کول یا خشہ بلہ حادثہ وی ہمدارنگ د
 روح د پارہ د مرضونو او تغیرات اسباب گندہ ، فاسقانہ ، ملیحدانہ
 مٹھکانہ ماحول ، خراب تعلیم ، خراب تربیت ، خراب قانون او
 خراب افعال او حرکات دی ، د دے دوارہ قسمہ بیمار و د پارہ مناسب
 م اکثر یا حکیمتہ رجوع کیدے شی بدن او دھن دار و درمل
 دوارہ مادی خیزو نہ دی پہ دے وجہ انسان پہ خپلو تجربو غور
 او فکر سرہ د بدن مرضونہ معلومہ وی او دھن د صحت د پارہ

د دے دار و درملو او علاج تجویز ہما کری کوم چہ قدادت دلہ
 پیدا کری دی ، او یہ دے سلسلہ کینے پہ خپلو تجربو او کوشش سرہ
 دے د پارہ قانون ہم جوہر لے شی ، لیکن روح انسانی ، دھن
 صفات او امراض بتول دانسانی تجزیہ د اثرے نہ بھردی نہ
 د مرضونو خشہ تشخیص کولے شی او نہ دے د پارہ خشہ دار و درمل
 تجویز کولے شی ، روح پخپلہ امیر مائی دے ، او صرف عالم بالاسرہ
 تہ لے یو حقیقت دے لہذا د دے ، علاج بہ ہم د عالم بالانہ کیدے
 شی ، چہ ہفہ د مرضونو ازالہ کیدی زمینی علاج (دار و درمل)
 پرے اثر نہ غور کوی حکمہ چہ روح زمینی نہ دے ، د روحانی مرضونو
 علاج د بدن مرضونو د علاج نہ حکمہ دیرا ہم دے چہ د بدن مرض
 پہ وجہ انسان وقتی طور مرشی ، مگر د روحانی مرض پہ وجہ دانسان
 دانسی مرگ او ہلاکت واقع کیدی ، ہم دا وجہ دہ چہ خالق کائنات
 د بدن د علاج انتظام انسانی تجربوتہ سپارے دے لیکن روحانی
 علاج د پارہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ لے پخپلہ انتظام اکری
 چہ ہفہ وحی الہی او کلام ربانی بلے شی او د روحانی علاج د پارہ تجزیہ
 او بے خط نسخہ دہ :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ تَرْجِمَهُ . موبذ قرآن نازل کر وجہ پہ
 وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ مَبْنٰی اسرائیل آیت . ہفہ کینے د روح علاج او دھن د قوت
 بخششی سامان موجود دے او یقین لوونکو د پارہ د اللہ رحمت دے ،
 پہ دے وخت کینے د روحانی امراض کوزالے او د دے د فیضان صحت
 د پارہ بل خشہ علاج یا نسخہ پہ کائنات کینے موجود نہ دہ حکمہ چہ
 ذمہ مینا علیہ . پہ رنرا کینے د قرآن نسخہ د بتولوا انبیاء علیہم السلام پہ بتول
 روحانی نسخو بان دے مشتملہ دہ ، او پہ دے کس د ابدی روحانی صحتا بدی

اصول موجودی ہم داو جردہ چہ یوپ خود علمونوا بنا روت
 اوستل او د هغه په وجه د ترقی آسمان ته اختل لیکن د دے روحانی
 شفا نه د محرومیت په وجه انسان شرافت نه محروم دی نه په دوی
 کینه خه نیکی شته نه خدا فی ویره نه انصاف، نه اطمینان قلب او نه امن
 بلکه د دوی د گندہ او بیمار و روحونو په وجه د نیا هره و روح جمنو جو پیزی
 او پدے کینه د فواجشو، منکرانوا و د وینو تو یولو د لسه یو سیلاب په چپو
 دے چه د هغه د خمید و هنج قسم امید نشته د بولے د نیا د تباہی خطرہ
 دہ حکمہ چه خرابی و روح په نیا تیدردی۔

ه دلیل نوری

په د نیا کینه دوه قسمه خیزونه دی، یو هغه چه په سترگو لیدے کتے شی،
 لکه د زکے نه نر آسمان نه بول خیزونه، دویم هغه چه په سترگو لیدے نه
 شی، صرف په عقل معلومیری لکه ایمان، کفر، طاعت، معصیت د
 انسانی اعمالو حسن او قبح۔ د رومی قسمه خیزونو د پاره قدرت دوه نورہ
 پیدا کیری دی، یو داخلی نور او بل خارجی نور داخلی نور خود سترگو نور دے،
 چه انسان کینه دننه موجود دے، که د چا سترگه رنہ وی او د داخلی نور
 محروم وی، نو هغه په مار او پری کتے فرق بلشی کولے
 دویم خارجی نور چه د انسان نه بهر دے، مثلاً، نمر، بجلی، لالین، دیوه
 وغیره کچرے دا خارجی نور نه وی، اگر چه د سترگو بینائی د رسته وی
 بیا هم هغه په نورہ تیاره کتے د مار او پری فرق نشی کولے دواړه نورونه
 داخلی او خارجی چه جمع وی نو هله به علم او بیلتون حاصل وی۔
 دارنگ د دویم قسم خیزو نور پاره هم د اندرونی او بیرونی دواړه
 قسمه رنراگانو ضرورت وی، انه رونی رنراگانو آسمان ده

د دے دواړو ضرورت حکمہ دے چه د ایمان او کفر، د نیک او بد، د خیر
 او د شر بیلتون اشی، هغه بیرونی رنراگانو روحانی امور و د پاره کلام الہی
 دے چه لکه د آسمانی رنراگانو په شان یو بله آسمانی رنراگانو،
 وَأَتَّبِعُوا النَّوَارَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ : اودوی د هغه رنراگانو بعداری کو پدے
 سورة اعراف آیت ۱۵۱ : کومه چه حضور سره نازلہ شویده۔

۴ : دلیل حبی

انسان د بدن او روح مجموعہ د د بدن په وجه هغه د جسمانی محبوبانو
 مثلاً د خوراک، خبثات، او د مکان خواهشمند دے یا د دے محبوبانو حاصلو
 د ذریعے (مال دولت) خواهشمند دے، دے خیزونو سره هم د انسان
 محبت فطری دے، او خالق کائنات سره محبت هم فطری دے هم دا وجه ده چه
 انسان په خپل قول تاریخ کتے د محبت الہی د تقاضا نه خالی نه دے پاتے شوے
 دا بیله خبره ده چه کله د دے فطری تقاضے صحیح او درتقت اظهار شویده
 لکه د مؤمنینو او مؤجیدینو په شان یا غلط اظهار شوے دے، لکه د بت پرستو
 او مشرکینو په شان چه هغوی غیر الله د الله تعالی مظهر اگنر لو او د هغه
 عبادت ئے اکرو، د دے دواړو صحیح او غلط طریقو اصلی محرک هم دا فطری
 جذبہ (محبت الہی) وی تر دے حدہ چه د روس او چین خلق چه د خدا ئے
 نه منکر دی د دے جذبے نه مجبور شول حکمہ چه دا ختمولے نشی چنانچه هغوی
 د دے فطری جذبے د تسکین د پاره د لین او ماؤزے تک مجسمه انصوری نه
 خائے په خائے نصب کول چه د هغوی تعظیم د عبادت په صورت کتے
 جاری آسانلے شی، ما په خپل بل یو کتاب، کیونرم او اسلام کتے د کیونستو
 دا خبره نقل کړے ده چه د خدا ئے په خائے بل یو مصنوعی خدا ئے د خلقو
 د پاره تجویز کول ضروری دی د پاره چه د دے فطری جذبے تسکین پری

اُشی، اودوی دامقام خپلو ممتازو مشرانوته ورکړو. بھر صورت مُحبت الہی و فطری جذبہ دے دے دپارہ زیومظہر ضرورت دے چه د خدائی دخو بیے اونا خو بیے تابعداری اکر تھے شی کوم تے چه خوشوی هغه اکر او کوم تے چه نا خوشوی هغه اکر و. لکه څنگه چه دهر محبوب د محبت عامه تقاضا دلا، اُس د خدائے د خو بیے اونا خو بیے معلومول تر هغه نامکنه دلا چه خدائے پخپله دخپل کلام په ذریعہ نه وی خود دی حکم چه دیوانسان خو بیی اونا خو بیی تر هغه نشی معلومیدے تر خو چه هغه پخپله د هغه اظهار نه وی کړے لکه څنگه چه یوکور به د میلہ دخو بیے دخوراک انتظام تر هغه نشی کولے تر خو چه میلہ هغه نه وی نیکاره کړی، د الله ذات خود دے نه هُم یر بلایا وبالادے، خو حکم د هغه د محبت تکیل دپارہ دا ضروری دے چه هغه موربزه اُبنائے چه فلانے عقیدے، اخلاق اعمال او اقوال د هغه خو بیی دی او فلانے تے نا خو بیی او د اتم خود دل بغیر د کلام الہی نه نامکن دی دے دپارہ د وحی او کلام الہی ضرورت دے چه د هغه دخو بیے اونا خو بیے علم حاصل شی هغه کلام قرآن دے چه د هغه نه ضرورت د قرآن ثابت شوی.

دلیل اتباعی

په دنیا کینه اتباع او تابعداری موجوده دے، اولاد د والدینو، شاگردان د اُستادانو، رعیت د حکومت ما تحت عمله د خپلوا نسا اوا حسامند د احسان کورونکو تابعدار او فرما نبرداروی، دا صورتونه او د دے نه علاوه نور نول د تابعداری صورتونه فطری او معقول دی او د دے په وجه نظام تمدن قائم دے کچرے اولاد د والدینو تابعدار نه وی نو خاندانی ژوند به تباک شوی، شاگرد د اُستاد نا فرما نه وی نو نظام تعلیم به گپا و شوی، رعیت

د حکومت او ما تحت عمله د افسرانو تابعدار نه وی نو د حکومت انتظام به تمس نس شی، که زیر احسان دخپل محبت تابعدار نه وی نو دریا نه به د احسان وجود هم ختم شی، په دے د نیا کینه د هوشیز دپارہ علت او سبب موجودی دغه رنگ دے منگورتا بعدار او فرما نبردارو د پارہ هم د عدت او سبب ضرورت دے، چه هغه د احسان او اقتدار دے. په اولاد د والدینو، په شاگرد د اُستاد اوا په زیر احسان د محبتانو احسان د فرمانبردارئی او اطاعت فطری سبب دے، او په رعیت د حکومت په ما تحت عمله د افسرانو اقتدار د فرمانبردارئی فطری سبب دے د دے پنځو صورتونو نه علاوه نور د د صورتونه د فرمانبردارئی هم شته مثلا، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام د اهل علمو مثلا د امام ابوحنیفه امام بخاری رحیمہما الله اویا د اهل معرفت مثلا د شیخ عبید القادر جیلانی یا دنور و بزرگان نور رحیمہما الله تعالی تابعداری هم کوی د دے دواړو صورتونو سبب حُسن دے هغه حُسن ظاهری دی لکه د معشوق حُسن د عاشق دپارہ یا هغه باطنی او معنوی وی. لکه د علمای دین او بزرمان دین حُسن د عوام دپارہ لہذا د دے تلووا طاعتونو اسباب او علتونه صرف د دے دکت.

۱ قدرت ۲ احسان ۳ حُسن

په انسان کین چه د د دے و نه یو هم علت موجود وی نو د هغه اطاعت کولے شی حالانکه داد انسانی ذاتی خو بیی نزدی بلکه د الله عطا او بخشش دے هر کله چه خداوند تبارکے د دے د دے وانه و س چشمه او جامع دے، او د اتول صفتونه د هغه ذاتی او قوی تر دی نو د هغه د و لے اطاعت اکر پختی فطرت غوازی چه د د ا سبب ذات اطاعت د خا مخاوی طریقہ د دغه غه وی، هغه د د اوی چه د هغه وحی او کلام د ک پیغمبرانو علیهم السلام په ذریعہ انسانانوته را اُرسی چه د دے لاس صحیح طور متعین شی، د دے وحی نوم

قرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لہذا ذنوع انسانی د پارہ
د قرآن ضرورت ثابت شو

۸: دلیل نفسیاتی

انسان کہ چرے د خپل نفس اور روح پہ آئینے نظر و اچری نوڈ کلام الہی
یا د قرآن ضرورت پچھلہ ددہ ذرہ دماغ و د ضمیر خاموش آواز دے
یوسلیم الفطرت انسان کہ ہنہ پہ صحرائے افریقہ کئے وی یا آزا د
قبائلو پہ غرونو کئے ہرکلہ چہ ہنہ یوبد کار مثلاً زنا یا قتل ناحق
کوی نو د ہنہ دماغ او ضمیر د دے جرم کولو نہ ضرورت متا شرکیزی او
ہنہ پہ خپل ضمیر کئے د دے، جرم دا ثریو نسمر د و نڈوالے تکدسا
او انقباض محسوسوی سرے د دے چہ ہلتہ پہ دے فعل د دہ کوفت کوئی
ہیچوٹ نہ وی نہ خوشہ حکومت موٹوی نہ خرعدالت یا پولیس او نہ پہ
دغہ خلتہ کئے شہ ضابطہ او قانون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ
د ہر قانون نہ آنا دہ وی، اس سوال دا پیدا کیزی چہ پہ دے حالت
کئے د دے دروندانی، تکدسا، انقباض سبب شہ دے،

کچرے دا او ٹیلے شی، چہ دہ جرم کپیدے قانون مات کپیدے نو داسزا
حکے غلط دی چہ ہلتہ نہ قانون شتہ او نہ د سزا دیرہ شتہ بیاد
دے تاثر و چہ شہ دہ ظاہرہ دہ چہ دادہ د ضمیر ہنہ خاموش آواز
دے کوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضرور دہ شہ قانون مات کپیدے
کچرے ہلتہ انسانی قانون نشتہ نو پر حقیقی او الہی ضابطہ د انسانی اعمالو
د پارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دے جرم د غنا ضابطہ ماتہ شوے دہ
او ہنہ حقیقی او الہی قانون چہ د کوم نہ پہ خلاف کولو دے مجرم
پہ ضمیر کئے دا تاثر پیدا شوے دے ہمدانہ کلام الہی یا پر بلو تکر کئے

قرآن دے، چہ د ہنہ نہ د قرآن ضرورت پہ نفسیاتی تاثر ہر ثابت شو

۹: دلیل تخلیقی

عالم د یعنی اللہ نہ بغیر نور بتول مخلوق صرف د د و خیزونو نوم دے
انسان او خادم انسان، عالم تخلیق الہی او فعل خداوندی دے نو پہ دے
کئے بہ ضرور خہ حکمت وی، حکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمت
ہنچ یوکار نہ کوی، نو د ہنہ خالق بہ خنکہ بے فائدے او بے حکمت یوکار کوی
مشہورہ دہ چہ فعل الحکیم لا یخلو عن الحکیم اس عقل دا ضروری گنہری
چہ د انسان یا د خادم انسان پہ پیدا کولو کین حکمت شتہ، د خادم انسان
حکمت خود ایسے ظاہر دے چہ د عرش نہ ترفرشہ پورے بتول خیزونو
دانسان د فائدے، پرورش او خدمت د پارہ دی، زمکہ معدنیات
نباتات، حیوانات، اور، ابرہ، ہوا، نمرود د ہنچ گری او سزنا، ستوری و
غیرہ بتول د انسان پہ خدمت کین مصروفہ دی، لکہ خنکہ چہ د قرآن
کریم ارشاد دے۔

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ طسودۃ الجاثیۃ آیتہ : ہنہ خیزونو کوم چہ بہ آسانو نواد
پہ زمکہ کئے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستا سو پہ خدمت او پہ فائدہ کئے پہ دا ایسے زبرد
جبری ذمہ داری لگولی دی، چہ پہ ہنچ د نگران مقررولو خہ ضرورت نشتہ
او نہ د انسان پہ خدمت کئے د سستی یا د غفلت شہ ویرہ شتہ لہذا
دا واضحہ شوے چہ د انسان نہ سوا بتول مخلوقات دانسان د خدمت او تربیت
د پارہ پیدا شوی دی، کچرے پہ دے کئے یو خیز ہم موجود نہ وی لو انسان

ژوند دے نه شو پاتے کيدے دا هم ثابتہ شوه چه ددے اشياؤ دتخليق مقصد او حکمت دانسان ژوند قائم ساتل دی اُس ددے ورگوتی انسان دتخليق حکمت خه ددے هرکله چه کارخانه عالم دانسان دپارده پيدا دوه نوذا ضروری خبره ده چه انسان دعالَم دپاره نه ددے پيدا دهغه دليل دادے چه دا بول عالم که نه وے نو انسان ژوند دے نه شو پاتے کيدے کچره انسان نه وے نو عالم باقی پاتے کيدے شو، خبره داده چه انسان اشرف المخلوقات دے دهغه دتخليق مقصد به هم اشرف وی لکه خنکه چه اُس دخرنه اشرف په ددے وجه ددے چه دهغه مقصد هم دخرنه اعلى ددے. خلاصه کلام داچه جهان انسان دپاره ددے او انسان خالق جهان دپاره، هغه به دنايب خدا او دخليفه خدا په حيثيت هغه کارکوی چه دهغه دا قائله حقيقي کومه منشأوی، په دغه منشأ الهی به پخپله عاجل وی او بل به پوره عامل کوی اور ددے ته وپیل شي عبدیت او بندگی:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، سورة التَّوْبَةِ آيَةُ ۵۴ : کائنات د عبدیت او بندگی دپاره ددے په بندگی کيڼه د خداوند تعالی هېڅ فائده نشته او دانسان فائده کيڼه ددے چه هغه د خپل مقصد تخليق تکميل اگری نو د حیات ابدی د خوشحالونه به يفضيلا ب شي، اُس مقصد تخليق يا منشأ الهی معلوم وکود نو دپاره ضروری ده چه پخپله خالق دهغه وضاحت اگری او هغه بغيره کلام الله او وحی الهی نه ناممکن ده نوځکه دکلام الهی ضرورت ثابت شوچه هغه قرآن

۱. دليل نرحمی

رحمت او شفقت خوری ده او کمال صفات دی رحمت نه خالی کيدل نشي

دده چه دهغه نه دالله ذات پاک ددے ددے وچه قرآن کيڼه خاله پاتې د رحمت الهی ذکر موجود دپه نورو آسمانی کتابونو کيڼه هم او د عقل نقاضا هم دغه ده چه په خالق کائنات کيڼه درحم ضروری، دعالَم کائنات یواکيڼه ده په ددے کيڼه رحمت الهی صاف بیکاسری، کائنات کيڼه صرف دوه خبرونه دی

- ① مرحوم، او مُنعم، په چاچه رحمت او انعام وی هغه انسان ددے
- ② رحمت او نعمت، دآسانو نواو ددکے هغه ټول مخلوق چه د خداوند تعالی دارخه دانسان دپاره نعمت او د رحمت سامان ددے،

وَإِنْ نَعُدْ وَإِنَّمَا اللَّهُ لِأَلْحُصُولِهَا : کچرے تا سود الله تعالی نعمتونه شميرل اِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّالٌ (طه) سورة : غواری نو د شئ شميرے بيشکه انسان ابراهيم آية ۳۳ : به انصافه او ناشکره ددے.

دالله تعلق د رحمت خود احوال ددے انسان فی اعمال نه ټول خراب دی او نه ټول بڼه دی، بلکه خه مضراو تباه کن دی او خه مفيد او نفع مند دی، ددنيا ټول قومونه په ددے متفق دی چه انصاف بڼه ددے او ظلم بد، لیکن اعمال دا لطيف اشیا دی چه په انسان غور فکر یا لیبارتیری (تجربه گاه) کيڼه دهغه فائده نقصان نه شي معلومید ددغه اعمال عام دی عقائد وی که اخلاق که عبادات که معاملات، کچرے په ددے اعمالو کيڼه دالله تعالی هدیته هر نه وی او انسان په تباه کن او زهرالود عقائد او اعمالو کيڼه مبتلا شي، او خالق کائنات صرف قماشه کولے نو دا به دده دشان رحمت د خلاف وده لکه خنکه چه یو انسان ته دا علم وی چه په طعام کيڼه زهر کم دی بل به خبره انسان لئ خوری او ددے پیر غلے پاتے شي، نو دا به بے رحمی وی، دارنگ کچرے یو ژوند په گنده یا کوهی کيڼه خپه اگده او ورپر یو وحی، خوبیا انسان کوری او پیر چپ پلته شو نو دا بے رحمی ده، نو دد آ حکم الحاکمین او ارحم الراحمین شان خوبه اتها اچت دد هغه کله دا بے کولے

شی چہ انسان خود پہ مہلک اور تباہ کن اعمال کو کئے مبتلا وی اودے و پیر
 چپ وی، حالانکہ انسانان بے خبرہ دی اوددہ ذات پہ ہر شے خبردار دے
 نوددہ در حمت تقاضا دے چہ دہغہ دجانہ دے دا سے ہدایت نامہ مہجرو وی
 چہ پہ ہنہ کئے د بجات د ہندا او مہلکو عقائد و اعمال کو تشریح اویلتو
 مہجرو وی، ہمدغہ ہدایت نامہ کلام الہی یا قرآن دے چہ ددے انسان
 تہ ضرورت دے۔

دقرآن صداقت و اعجاز

دقرآن د اعجاز زیادہ د معجز کید و مطلب دادے چہ قرآن کلام الہی
 دے آسانی اور تانی ہدایت دے، ددے علوم و معارف د اللہ تعالیٰ د ذات
 علیہ و عرفان د لامل و دسر چشے ابدی قوانین دی دیوانسان د بعد د
 اونا قص فکر اویما غونتیجہ نہ دہ او نہ دا د انسانی انکار و اونظر یا تو پہ شان
 د و ہم خیال، جذبات او خواہش نفسانی نہ اثر اوتبدیلی قبل و نکو تصور اتو
 مجموعہ دہ، د فطرت او حقیقت دے چہ کلمہ نہ بدلیزی او نہ پہ ہنہ کئے د
 غلطی شہ گنجائش شستہ نہ ددے پہ قوانین کئے د ترمیم و تبدیلی ضرورت
 شستہ او نہ د ہولو پشتری قومونو د حقو فوسرہ تری د عدل او انصاف
 دلوتے لارے نہ د آورید و احتمال ممکن دنے، چہ د ہنہ متعلق دقرآن
 کریم پچھلہ ترتیب وار دعوے دارنگ دہ :-

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ ط تَنْزِيلٍ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ د ہنہ باطل د نوتو ہنہ گنجائش شستہ
 سورہ حم السجدة آیت ۴ :- د ہنہ ذات نازل کردہ کتاب دے
 چہ د حکمت او دانایی سرچشمہ دہ او پہ ہولو صفات کاملہ د موصوف د
 لَمْ يَكُنْ لَكَ الْكَلِمَاتُ د سورہ انعام آیت ۱ :- پہ قرآن کئے د ہنہ ترمیم اوتبدیلی گنجائش

وَقَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ : قرآن ہدایات پہ ہشتی او
 عدل لاط سورہ انعام آیت ۱۱ :- انسان عدل کئے پورا او مکمل دی
 اس یواغے دا خبرہ پاتے شوہ چہ ایاد رشتیا د اللہ تعالیٰ کتاب د یاد انسان
 ذہن د خواری نتیجہ دہ، کچرے اولہ خبرہ صحیح وی نوبیا بہ ہر یو غیر
 الہی طاقت ددے پہ ویراندے عاجز وی اودے کئے بہ ہنہ شک پاتے نہ شی
 ... اچو د کلام الہی ... دے او کچرے دویمہ خبرہ صحیح شی نوبیا بہ پہ
 دے کئے ضرور شک وی چہ دا کلام الہی دے او کہ نہ ؛ موبز بہ ویراندے
 دا ثابتو چہ قرآن معجزہ دہ او تلو انسانی طاقتونہ ددے ہولو شہ
 چہ دیور و روک جزر حصے جزر و لونہ ہم پلتے دی، ہم دا وجہ دہ چہ
 دا کلام الہی او معجز دے او دا لکہ دنورو پیغمبرانو علیہم السلام د معجزو
 پہ شان دیوخت دیارہ معجزہ نہ دہ بلکہ تل د پارادہ چہ
 ددے جواب ددے منکرین ترقیامتہ ہم نشی ورکولے او دیور پی عیسائی
 جارج سبیل ددے خبرے نہ پورا ر شینی کیدے شی لکہ چہ ہنہ لیک
 چہ دیوانسان قلم د قرآن پہ شان معجز کتاب ہنہ کچرے نشی لیک بلکہ د معجز
 د مرور دندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دہ د تاریخ اسلام جلد ۳۲۴
 از عبد القیوم ندوی) د ہولو نہ اول موبز دقرآن د اعجاز او معجزے کیدو
 تشریح کوو چہ پہ دے خبرہ پومیدل آسان شی :-

د معجزے او اعجاز تشریح

پہ دنیاکئے خومرہ خیزونہ چہ ظاہریزی د ہنہ ہولو درے قسمہ دی
 ① عادیات ② عجائبات ③ معجزات
 عادیات ہنہ خیزونہ دی د کومرہ چہ ترون ہنہ مادی اسباب بوسرہ
 دی چہ عام خلق نے پیڑنی لکہ د غنمو کولونہ غنم را لکو کیدل اود ہنہ لکو

کولونه د جُورے اونه را تو کیدل، د داروپه استعمال مرض لورے کیدل، دودئی خوراک سره لوبزه او اوبو خبشلو سره تنده ماتیدل د تجارت نه کته موندل او په سامان جنک سره برے موندل دا امور عادیه دی او د عام رواج مطابق دے نه ذکر شوی نتیجے حاصلیږي

عجائبات

عجائبات هغه یزونه دی چه د مادی اسبابو په نتیجه کینه پیدا کیږي، مگر د مخصوصو او ماهرینو نه بغیر عامو مخلوقو ته د دغه اسبابو او د هغه د پیدا شوو نتیجو هېڅ علم نه وی، مثلاً ساکنسی نوی مصنوعات د مشین په زور او رکاو دے زفلول الوتکه او خوول، سمندری جهاز چکول، ریډیو سټیشنونه آوازونه او تقریرونه خوړول، میزائل، آتم بم او هائیډروجن بم جوړول دا ټول په عجایباً توکینه داخل دی، دارنگې سمجری عملیات د مادی اسبابو او د مهارت پیدا واری، لیکن د دے مخصوصو مخلوقو نه بغیر عام خلقونه دا اسباب او په دے اسبابو او د انړه نتیجے معلومه نه وی نوڅکه ورتا دا څیزونه عجیبه علومیږي، بیا په عادیاتو او عجایباً توکینه یو خاصیت مشترک دے :-

مشترک خاصیت

د دے دواړو قسمو په ډول نور خلق هم جوړولے شی فرق صرف دوسره دے چه په عادیاتو کینه د مهارت فن ضرورت نه وی، څوک هم چه غمړ اگری، نو غمړی پیلے شی، لیکن عجایباً توکینه د مهارت فن ضرورت وی صرف یوماهر انسان د هغه ایجاد اگری او نور په زړگوسو ماهران ئے بیا جوړوی، لکه څنگه چه امریکه ایتم بم او هائیډروجن بم جوړ کړو بیا چین د دے په ډول بمکړو، دینه ثابتہ شوه چه عجایبات هم دا ښه څیزونه نه دی چه بل یوماهر انسان ئے نه شی کولے نوڅکه دے

عجایباً توته معجزه نشی ویلے :-

معجزات

معجزات هغه دی چه یو خپه هېڅ قسمه عامو عادیاتو خاصو عجایباً تو (مادی اسبابو باندے) د انړه نړی بلکه د هغو وجود خالق کائنات یه مخفی قوت او مشیت او انړه وی او دا بغیر د نبی علیه السلام نه بل هېڅوک نشی حاصل کولے مثلاً الوتکه هم الوحی، او د سلیمان علیه السلام تحت هم الوتولیکن اوله معجزه نه ده او دویمه معجزه ده الوتکه هرا انسان جوړولے او الوتخولے شی لیکن د سلیمان علیه السلام تحت صرف په مشیت الهی الوتلو چه دا ټول نه خوچا وړاندے اکرے شونه اوس څوک کولے شی او نه به آندک څوک اکرے شی :-

قرآنی معجزه، بلاغی دلیل

په دنیا کینه دوه قسمه مصنوعات دی ټول الهی مصنوعات لکه نیر، سلېو، مئی وغیره او بل انسانی مصنوعات مثلاً موټر، سائیکل وغیره اوس مونږ چه غور اگریو نو بنکاره غټ فرق دا دے چه الهی مصنوعات د انسانی طاقت نه بهر دی، او انسانی مصنوعات دا ښه نه دی بلکه بل یوماهر انسان ئے هم جوړولے شی، مصنوعات الهی نه خو بل انسان جوړولے شی نه دے د پاره په دنیا کینه کارخانه شته او نه خو په بازار کینه خرڅیږي هم دغه حال دکتا بونو هم دے د انسان جوړ شوی کتابونه دا ښه نه دی چرد هغه په شان یاد هغه نه ښه بل څوک نشی جوړولے مگر د قرآن متعلق دادعوئده چه دا د خالق کائنات د علم او قدرت نتیجه ده د دنیا ټول انسانان په جمع د دے پشان څه چه د دے دیو وړوکی سورت الکوثر چه یو کرښه نه نښیات نه دے، پشان هم نشی جوړه کولے دلته هېڅ شک پاتے نه نشو چه دادالله تعالی کلام دے، لکه څنگه چه هر په دے معیار قرآن

کریم پچھلہ د خپل اجماعاً و دکلام الہی کید و پہ با سہ کئے د عربو فصحاء
او بلغاوتہ د مقابلہ دعوت و رکړے دے، فرمائی،

وَأِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَيَّ : کچرے ستا سو پہ قرآن کئے داشب
عَبْدِنَا فَإِنَّا لَنُؤَاتِيهِ سُورَاتٍ مِّنْ مِّثْلِهِ : وی چه دا کلام الہی گوندی نه دے نو
وَأَدْعُوا شُرَكَاءَ أَعْلَمُ مِنْ دُونِ : تا سرتوک یو خائے شی خپل بتول
اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ○ سورة : امدادیان هم را ا بلئی او د دے دیو
البقره آیه ۲۲ : و وړوکی سورت غوندے یو بل سورت

جوړ کړی ، کچرے تا سو پچھلہ دعویٰ کئے ر شتی بیی ،
اودائے هم ورسه افرمائی :

وَكُنْ تَفَعَّلُوا ، سورة البقره ، آیه ۲۲ ریضه تا سودا سے هچرے نشی کولے
په دویم آیت کئے د دے نه هم زیات مضبوط تھوکن فرمائی :-

قُلْ لَئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَيَّ : کچرے بتول انسانان او جئات دے
أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَآيَاتُونَ : د پاره جمع شی چه د قرآن مثل
بمِثْلِهِ وَكُلٌّ مِّنْ بَعْضِهِمْ لِبَعْضٍ : جوړ کړی او را وړی ، نو نشی را وړ په
ظَهِيْرًا ط) سورة بنی اسرائیل آیه ۱۰۸ : اکر چه دا بتول په دے کئے د تیریل
ملا تیرا کړی :-

په دے آیت کئے د اے یو قوم ته خطاب د دے د کوم چه پخپل ادبی قابلیت او
په فصاحت او بلاغت باندے ناز ووهغوی د قرآن د شنان و و او اول
مقصود دهغوی قرآنی دعوی غلطول او ما تکل و و او دا اعلان د حضور
علیه السلام په خوله مبارکه اکر په شو کوم چه ائی و و نه شعرو شاعری
نر د و او نه دے فصاحت بلاغت کئے خه تجر به او مشق لولو بلکه د دوی
دا خلوی نبت کاله عمر دا ے تیر شوه و و چه د دے زبان په ما هرینو کئے :
دده هېخ شہرت نه و و په د اے حالت کئے د اعلان د هغوی تا وړ و

هم زیات کړ و کچرے کیدے شوه نو هغوی به په دیره آسانه قرآن او
صاحب قرآن ته په دے سخت ماته ورکړه و چه کم با کم یو
کر بنه عبارت خوبه دے د قرآن پشان جوړ کړه و دے ، حکم چه د قرآن
پچھلہ هم دا اقرار دے کچرے دا ے ا شونو قرآن بیا کلام الہی نه
دے او صاحب قرآن به د خدائے رسول نه و دے لیکن هغوی په خپل ادبی
ذوق او د فطرت سلیمه په بنیاد د قرآن مثل جوړول ناممکن ا گنول او د دے
آسانے لارے په خائے د قرآن د مقابلے د پاره د جنکو نو د پیره گرانه او طول
تیر مینه طریقہ اختیار کړه چه په هغه کئے دے مالونه او خائونه تبا کړل
او هه خو پکئے د خپل ملک او وطن نه هم لاس او ونخلو سره د دے
چه په دے کئے هم ورته کامیابی نصیب نه شوه ، د تورے او خونریزی د
مالی جانی قربانی وړ کول او د ژبه او د قلم خوزولو آسانه طریقہ
پرینودل د دے دلیل دے چه دوی سره د قرآن د دے چیلنج هېخ
جواب نه و و حالانکه دا هغه خلق و و چه د دوی د فصاحت او بلاغت جواب
به ترقیامته ا کر په شی دا خود قرآن د اجماع بلاغی دلیل دے
چه د یوصفا او آسان دے لیکن د یورپ و وغیره مستشرقینو د اسلام د
مقابلے د پاره صرف د غنچو نغو اگانو او معاوضو هضمولو په فرض بیا هم
خو گن و د بے بنیاد ا اعتراضات کړی دی هغه به موبن په وار وار
نقل کو و او جواب به کړ و و کړو :-

اوله شبهه اوله شبهه اهل استشراف دا کړیده چه کیدے
شی د عرب فصحاء و په دے وجه بل قرآن نه جوړه
چه دا ئی ضروری نه گنله نه دا چه د بل قرآن جوړولو نه عاجز و و لکه چه
یو انسان نیو یارک ته خو تلے شی لیکن د غلته د نللو ضرورت نه گنری د دے
جواب دا دے چه بیشک د نیویارک سفر د پاره یو اے قدرت کافی به

دے بلکہ دتلو باعث ہم ضروری دے، نو کچرے دقرآن پہ مثل زورلو
 باندے دعر بو بلفاء قادر دے، نو دے نہ بلہ نریا ته کومہ موقعہ
 کیدے شوہ حکمہ چہ قرآن ته شکست و رکولود پارہ ددوی اود قرآن منزکر
 پہ مینج کینے مقابلہ پہ دے وجہ جاری وہ چہ قرآن ددوی دپلا مگنی دین
 باطل کولو، نو دے مقابلے ضرورت دے د پارہ ووجہ خیل پلا دگنھ دین بہے
 ہم بچ کرے وے اود قرآن مثال پیش کولو سرہ بہے پہ دے مذہبی
 مقابلہ کینے خیل حریف بتولی مسلمانانوا صاحب قرآن ته ماتے و رکریے
 وہ، د قرآن پہ مقابلہ کینے دوی ته خیلہ بریانی دومرہ عزیزہ اوضروری
 ۱۰ چہ د هغه د پارہ دوی بے کچہ مالی او جانی قربانی و رکولے چہ پہ هغه
 جنگ بدر، احد، خندق او حنین واقعات او پہ قرآن متونکو باندے پہ
 مکہ معظمہ کینے ددوی هغه ظالمانہ کارنامے کوا هانے دی، هغوی پہ دے
 سہ ہوہ ووجہ قرآن ته پہ ماتے و رکولوبہ د هغوی دین بریالی شے اود
 هغوی د فصاحت بلاغت بے مثلی بہ ہم اھنٹے شے اود دے مذہبی جنگ
 یوفریق (مسلمانان) بہ ہم خوار اوزار شے اُس دلتہ داشبہ داسے
 عبث دہ لکہ خنگہ چہ پہ صحرا کین دتندے نہ مرسری پہ بارہ کینے اویٹلے
 شے چہ دے خوبزے ووبہ اوبو خبیلوئے قدسات ہم وولیکن داوبو خبیلو
 ضرورت دژنہ وور آنری بہ نکر غلام جان) ددے نہ علاوہ حضرت مولانا محمد
 قاسم نانوتوی رحمہ اللہ تعالیٰ دآریہ ساج بانی پنہات دیانندہ تمنظر
 چیلنچ و رکولونہ پس هرکله چہ هغه ته ورغلو، نو هغه ته د حضرت مولانا
 علی مقام پہ رُو مبومنا ظرو کینے بیکارہ شوے وونو جوپ انکارے او کپرو
 اودے ویل چہ مال را دہ دمنظرے نہ دہ کرے نو حضرت مولانا افرمایل
 چہ ارادہ غم دا ختیار شے دے کہ اول د نہ دہ کرے اُسے اکہ بہ دے
 خبرہ هغه خاموش شو داحال ددے شے ہم دے، مو بزوایو کچرے

مشرکین مکہ دنظیر قرآن پیش کولو ارادہ نہ دہ کرے، نو د عراق مصر
 شام لبنان اود بیروت هغه گنہ شمیرہ عیسایان اُس د قرآن دنظیر پیش
 کولو ارادہ اکرے، حکمہ چہ د هغوی مورثی شریہ عربی دہ او پہ دے ژبہ
 کینے دوی گنہ شمیرہ کتابونہ لیکلی دی او پہ دیرو جلد و نر کینے دے عربی
 لغتونہ جو رکری دی، د عربی ژبے لوٹے لوٹے شاعران ہمدی عیسائی،
 غت غت حکومتونہ او قومونہ کدورونہ رو پی هرکال دقرآن او
 داسلام پہ خلاف خرخ کوی، کہ دقرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د
 دے دومرہ کرانے مقابلو او منصوبہ خائے بہ ٹی داکری وولیکن ممکنہ
 دہ چہ عیسائی قومونہ خوسپو بنمئی ته اُرسی مکر د اھچرے نشی
 کیدے چہ دوی دقرآن ماتونے پیش کرے:

دویمہ شبہ

اهل استسراق دادویمہ شبہ کرے دہ چہ
 کیدے شے دعر بو فصحا و سہ ہ هغه اسباب
 موجود نہ وکومر چہ دقرآن جوپ ولود پارہ ضروری و، داشبہ ہم حکمہ
 بے خایہ دہ چہ دیوخیز جوپ ولود پارہ ضروری اسباب صرف خلورغیزو بڑی
 ۱) قدرت یا مہارت (۲) مادہ یعنی هغه مسالہ کومے نہ چہ دا جوپ بری
 باعث او محرک، یعنی داسے مقصد چہ ددے پہ جوپہ ولوآ مادہ کوی (۳) نمونہ د
 هغه خیز چہ کوم جوپ وکل غواری مثلا دمیز جوپ ولود پارہ اول دا ضروری
 دہ چہ جوپ وکلے دترکانر اولوهاروی ددے قدرت او مہارت د لری، یو
 عام سرے دے نشی جوپ وکلے،
 ڈویم۔۔۔ داچہ لورکے دے موجود دی، حکمہ چہ بغیر لورک میز نشی جوپ بے
 ۲) درم۔۔۔ خیز هغه باعث دے چہ پہ کوم دمیز جوپہ ولو مقصد حاصلی بے
 مثلا دمیز قیمت حاصلول یا پخبلہ د هغه د استعمالول ضرورت۔۔۔
 ۳) خلورم۔۔۔ خیز دمیز نمونہ دہ:

داخلہ ہر دہ چہ د عرب فصحاء و سرہ داخلہ و اسباب موجودوں
 ان اول قدرت او مہارت د دوی خود و سرہ و وچہ د نظم و انثر د واپر و صورتوں
 کینے د دوی جواب نہ و وک دوی ہم دغہ مشغلہ وکہ، مادہ د قرآن ہغہ
 آتہ و نیشٹ حرفونہ دی، چہ ہغہ ہم موجود و و دوی بتول کلام د دے نہ
 جو و و، د بقل قرآن جو و لو باعث او محرک ہم دوی سرہ موجود و و حکم
 د قرآن مقابلے د پارہ ہغوی سر و نہ پہ تل کینے اینی و و، چہ د دوی زوہ دین
 محفوظ شی :-

رم، خلوص د چہ نمونہ د قرآن ہم موجود و و نبی علیہ السلام ورتہ بار بار
 قرآن آؤر لو، بلکہ د اسے قرآن جو و لو د پارہ لے ورتہ چیلنج و سر کرے و و،
 نو حکم دا شبہ ہم بے حایہ دہ :-

دریہ شبہ

دریہ شبہ دادہ چہ کیدے شی، فصحاء و دغز
 د قرآن ماٹون جو کرے وی خصوصیت نہ دی
 دار سید لے، ذام صرف دما شو ما نو خبرے دی، حکم چہ دغہ وخت
 کینے سیوا د خو کسا نو نورہ تولہ د نیا د قرآن خلاف وکہ او اس ہم د قرآن
 منو کو پہ نسبت د قرآن د مخالفینو شیر پہ د نیا کین دیر زیات دے
 ہر کلمہ چہ ددغہ وخت ہغہ لب و مؤمنانو قرآن تر موجودہ د مؤمنانو یا
 ارسولو نو دیر و مخالفینو ددغہ وخت د موجودہ وخت دے دیر و مخالفینو
 تہ وے را ا نہ رسولو، کا د دے خبرے دلیل دے چہ د اسے ہیغ نہ ووشوی
 حکم خوبنکارہ قدرے ہم نہ شوک،

خلوص شبہ

خلوص شبہ د اسے دہ چہ یوسائس دان
 یونوے خیر ایجا د کپی بل سا نئس دان د اسے
 نشو کولے دا د دے خبر د لیل نشی کیدے چہ د قرآن پہ مثل بل نہ جو پر بدل
 د دے معجزہ دہ، د دے جواب دادے چہ نو مصنوعات کینو خیر و نہ دی چہ

چہ یوماہرے جو کر کپی بل لے خواہ مخواہ جو رہ و لے شی اقرآن کینوں
 دے حکم خون تراوسہ چا جو نکرے شو :-

پنجمہ شبہ

پنجمہ شبہ دادہ چہ د قرآن او سحر یومثال
 دے سحر ہم بغیر د سا حرنہ بل شوک نشی
 کولے نو حکم داد خالق کائنات فعل او معجزہ نشی گنرے، د دے جزا
 دادے چہ سحر او معجزہ کینے د غر کے آسمان فرق دے سحر کسبی او د
 اسباب بولاندے دے اگر چہ د اسباب بنکارہ نہ دی کہ بل شوک ہم د غصے
 اسباب استعمال کپی نو ہغہ، ہم د سحر عمل کولے شی لکہ چہ پہ ہرہ
 زمانہ کینے دیر سا حران موجود دی د موسی علیہ السلام د ہمساکار کسبی نہ
 دے نو سدستی د دے اقراریان شول چہ دا معجزہ دہ :-

شپزمہ شبہ

شپزمہ شبہ دادہ چہ اهل استشراف وائی چہ
 د پیغمبر علیہ السلام فصاحت او بلاغت بے مثلہ
 و و حکم بل چا دے مقابلہ ا نشوہ کپے کونوی ہے خو قرآن د محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم کلام دے د دے جواب دادے چہ عربو پچیلہ و لے دا شبہ پیش
 نکرے چہ ہغوی د قرآن اولنی بدترین د شمنان و و د ہغوی اهل استشراف
 زیات خبر داری، بلکہ دا تیر شوی بتول شہادت ہر کلمہ چہ پچیلہ فصیحاً نو د
 عرب پیش نکرے نو معلومہ شوہ چہ تہ لے غلط او بے حایہ دی :-
 دویمہ وجہ دادہ کچرے قرآن د رسول اللہ صلی علیہ وسلم کلام کونو د ہغہ
 پہ احادیث مبارک و قرآن کینے بہ بیا ہیغ فرق نہ و و، حکم چہ ہغہ رنگ
 او شان پہ احادیثو کین قطعاً نشتہ کو مچہ پہ قرآن کینے موجود دے دلتہ
 مستشرقین بل مذہم پیش کوی چہ د نبی علیہ السلام کلام د وے قسم و و یونوری
 بے تیاری چہ معکونی بہ و و بل د تیاری او غور و فکر والا چہ ہغہ بہ بے
 مثلہ و و، نو دا عذر ہم حکم غلط دے چہ دیر کرتہ یوسائل تپوس کپی

ظاہری و نہ ہم کار کیدے شی، او مججزہ غیر اغلبہ نہ دہ، "اکتوارو" "تسلسل ان لاجک" کینے لیکے چہ دیبا بان پہ تدرکوتو کینے کچرے ت پنخہ ویشو کنجیا نے ملاؤشی نو دا ضروری نہ دہ چہ دنہو سوونچہ او یا ڈو کنجیا نے دہم دغسوی، مطلب دادے چہ علتو نہ او اسباب چا بیانے دی چہ انسانی عقل معلومہ کپری دی او کوم اسباب چہ نامعلوم دی ہغہ، نسبتاً دیرزیات وی، لہذا دہرے واقعہ حل ددغے معلومہ علتو نو پہ کنجیا نو پرانستل صحیح نہ وی، پروفیسر ہکسلے لیکے، چہ مونزہ د فطرت حد بندی نہ شو کولے، ددے مطلب دادے چہ مونزہ پہ فطرت دا پابندی نہ شو کولے چہ کوم قانون دلاندا ہغہ ذات کار کپرے دے نو دہغے نہ بغیرے نہ شو کولے، "دانگلستان ولیم جیونس لیکے چہ" پہ کارخانہ فطرت کینے خداوندی مداخلت نہ مونزہ باطل نہ شووٹیلے دکاتنا تو خالق کبول او زیاتول ہم کولے شی، دادے رائے دمغرب دیو فلسفیا نو دہ او کما پہ نزدہم دارائے حکمہ صحیح کیدے شی، چہ قانون تعلیل بنا پہ ناقص لتون دہ چہ ہغے نہ یقینی علم نشی حاصلیدے، اودنولو سائنسدانانو مننے شوے قانون دے چہ تجربہ اولتون چہ پورہ محیط نہ وی نو ہغے نہ یقینی علم نہ شی حاصلے دے، مثلاً خونز پہ تجربہ کبھی چہ خومرہ اور نہ سا خلی دی نو ہغہ سوزول کوی خوبیا ہم آیا مونزہ دیتولواورونوتجربہ کربیدہ اودہغے اورہم مونزہ تجربہ کربیدہ خہ چہ کوم کن حضرت ابراہیم علیہ السلام غور زولے شوے و، کچرے نہ مودہ کپرے نو دا ناقص لتون شو چہ دہغے نہ د آتش ابراہیمی، فیصلہ نشی کیدے ددینہ علاوہ ہر علت چہ کوم یومعلول پیدا کوی نو دخپل ہومرہ طاقت پہ ذریعہ ئے پیدا کوی چہ۔

کوم ددکینے موجودوی خودا قوت دخالق کائنات بخشیش او ورکپہ دہ چہ ہغے اغستے ہم شی چہ ئے داخل نو ددہ ہغہ صلاحیت ختم شواو پہ دادے علت باندا ہے بیا معلول ہچرے نہ شی مرتب کیدے، ہم دغہ رنگ کچرے یومعلول بغیر د علت نہ موجود شو مثلاً پہ عصائے موسیٰ علیہ السلام سرہ دسمندر بیلیدل دا ہم دخالق فطرت کار دے چہ پہ ہمساکین ئے کربیلو لو طاقت کیشود و کوم ذات چہ بہ دے کینے ورا انداے دا طاقت نہ و، ایبنودے نو دے وخت دا معلول با علت شونہ چہ معلول بے علتہ، داخو مونزہ د فلسفے مطابق لیکل اکپہ، ورنہ اصل جواب خودا ہے چہ د علت معلول خبرہ بالکل غلطہ دہ خالق فطرت چہ خنکہ اغواری ہم ہم ہغے کولے شی، کلمہ د علت معلول مطابق کارا شی نو تا ثیر او طاقت ایبنودونکے ہم دغہ ذات دے، او کلمہ بغیر دے نہ چہ اشی ہغہ صرف پہ ارادہ الہی کبزی اصل خیز ارادہ الہی دہ، معجزات ہم ارادہ الہی سرہ حکمہ تعلق لری چہ دا صرف افعال الہیہ دی اودغہ دخدا ئے اود انسان منبج کینے فرق دے، چہ انسان یوا ئے د عمل الادہ نہ کوی بلکہ ادا دے سرہ ہغہ اسباب ہم استعلما لوی مثلاً یوانسان پہ او بویا و و دئی مریدل اغواری نو دا بہ یوا ئے پہ ارادہ نہ بلکہ دے سرہ بہ ہغہ دودئی خوری او اوبہ بہ خبندی نرہلہ پہ مریری خو خالق فطرت دادے نہ دہ ہغہ اسبابو نہ ضرورت نشتہ بلکہ دہغہ بتول کار و نہ صرف دہغہ دارا دے تابع دی۔

انما امرؤ اذا اراد شئیاً ان یقول کہ کن ینکون۔ سورہ یس رکوع ۸۱

کینے ہم دے مضمون تہ اشارہ دہ، آیا آسمانونو او زمکہ جو کہ ولو کین صرف ارادہ الہی کافی نہ و کہ مزدورانو خہ ضرورت ہم پینش شوے و و؟

ہچرے نہ دغہ معاملہ د معجزانو دہ چہ ہغہ دعادی اسبابو نہ بغیر صرف پہ ارادہ الہی سرہ وجود تہ را غلے دی،

آتمہ شبہ

اہل استشرق وائی چہ کہ چرے قرآن معجزہ
وی، نو دابہ وحی الہی وی دا پچھلہ او ددے
پہ ذریعہ د علم و القاء د عقل نہ بھر دے، ددے رُو جے جواب خود اے
چہ پچھلہ پہ بائبل کینے دانبیاء علیہم السلام و وحی ذکر موجود دے
نوحی او نبوت دا دوارہ دا سے اُموردی چہ اہل کتاب ر یهود او نصاری
دوارہ کے، منی صرف د پیغمبر اسلام د پارہ د منلی شوی حقیقت نہ انکار
محض صدا او عناد دے :-

دویم جواب دادے، چہ ڈ اللہ تعالیٰ د جانبہ د پیغمبر پہ زرہ بانڈے
ڈ الفاظ و یا د معانی القاء بالکل معقولہ خبرہ دے چہ ددے، تاہنہ د
سمیزم د عمل نہ کیری گوم چہ یورو حانی عمل دے، صاحب د مناہل
العرفان پہ علوم القرآن کینے لیکلی دی، چہ عیسائی مبلغین ر کوموتہ چہ
مبشرین ہم وییلے شی، مصرتہ تلغدا و پہ یوحنا بانڈے د تنویم
مقناطیسی عمل اُکرو، د ہفہ نہ ئی اول د خیل نُوم تپوس اُکرو ہفہ ورتہ
خیل اصلی نُوم اُبنود و بیا د غہ عامل ہفہ معمول حوان تہ توجہ اُکرو
او وے وییل چہ دا نُوم ستا نہ دے بلکہ ستا بل حوم دے پہ دے عملے
د ہفہ د ذہن نہ اصلی خیل نُوم لورے کپرو اوبل فرضی نُوم ئی د ہفہ
پہ ذہن ورا تپلو او ددے عمل پہ ذریعہ نورے خبرے ہم ددہ پہ ذہن
کینے و اچرے نتیجہ دا شوا چہ ڈ غہ حوان پہ ذہن کینے د غہ الفاظ او علوم
دا سے کلک پریو تل چہ عمل اثر د ختید و نہ پس ہم پہ کئی پاتے شول
دینہ معلومہ شوا چہ انسان پہ یوحفی طریقہ د بل انسان ذہن تہ الفاظ
را اُروے شی نو آ یا خدا کے پاک دیو منتخب رسول ذہن تہ دوحی الفاظ
او قرآن نہ شی را اُروے؛
دویم جواب دادے چہ تیب ریکارڈ دا حقیقت نور ہم دیرا سان دا سے

کرو چہ انسانی الفاظ یو بے رُوحہ تیب ریکارڈر تہ دا سے اُروے او
پکینے ئے محفوظ کولے شی نو آ یا خدا کے پاک دانسان نہ ہم عاجز دے چہ
یو بے رُوحہ آ لے تہ ہم نہ بلکہ دیو منتخب نبی روح تہ وائی وی او پہا ہٹ کینے
محفوظ کیری؛

سَنَقِرُ لَكَ فَلَا تَكْفُرْ : سورة : مونز بہ ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ
اعلیٰ آیہ ع : واچو د چہ ہفہ بہ تہ نہ ہیر دے :-
ان عَلَيْنَا جُمُعَةٌ وَقُرْآنُكَ هُ : ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ جمع کول بیا
سورة قیامہ آیہ ع : پہ تا بانڈی لو کول حونز دیمہ واری دہ

نہم شبہ

اہل استشرق وائی چہ د قرآن مضامین
پہ ترتیب نہ دی، نو حکہ دا اعجاز نہ شی
کیدے، ددے رُو جے جواب دادے، لکہ خنک چہ شاہ ولی اللہ رحمہ
اللہ بیان کرے دے، چہ قرآن د نور و مصنفینو پہ طرز نہ دے بلکہ د
قدیم عربو د دستور پہ طریقہ دے لکہ چہ د سبہ معلقات پہ یو
قصیدہ کینے گنر مضامین بیانیری گلہ پکین د محبت اظہار، کلہ د باران
تعریف او گلہ د آس د تیز نگ بیان ہو گیا لکہ، قرآن یو شاہی مکتوب دے
پہ کوم کینے چہ یو گور نہ تہ د م یرو خیر و نودا انتظام حکم و رکوی چہ پہ
ہفہ کینے ترتیب لتول خہ عقلمندی نہ دہ :-

دویم جواب دادے چہ د مصنفینو پہ نوکہ لتول مضامین پہ سبیل بیل باب کین نہ موت کول
خہ نقص نہ دے بلکہ د یو بیل قسم اعجاز دے چہ ہر کلمہ کتاب دینجہ د خدا ئی شہ کتاب شد انسان
جو کر کے نہ دے نو ددے شان پہ ترتیب کین ہم د نور و مصنفینو نہ بیل دے کچرے دا
انسانی کتاب دے، نو پہ دے کینے بہ خا خا د انسان ترتیب پینے شوا دے
دویم جواب دادے لکہ خنک چہ امام رازی رح پہ تفسیر کین لیکلی دی
چہ قرآن پچھلہ معجزہ دہ چہ ڈ ہفہ نور ترتیب ہم یو پورہ معجزہ دہ

اود ترتیب سے اقسام مجازے کہ قول قرآن لایرما بیان کریدے، نور و مفسرینور ہمد غے کرے دی لکہ بیان القرآن سبق الغایات فی نسق الایات، کئے د ترتیب قرآن چہ بیان شوے دے او اھیل استشرافو پہ ستریزو پتئی لکولی دی اودانہ کوری، احقر پہ دے دول د قرآن داخری منزل تفسیر پہ عربی کئے جمع کرے دے چہ دتولونہ کوان دے اوتر اوسہ چاپ شوے نہ دے،

۴۳) خلورم جواب دادے، چہ پہ قرآن کئے بے ترتیبی چہ چاہہ بشکار کا دادھغہ د نظر قصور دے، حکمہ چہ د قرآن مقصدیوانکے تعلیم نہ دے، بلکہ تعیل (عمل کول) ہم دی چہ انسانی ضمیر د عمل کولونہ پارہ تیار شی چہ د هغه د پارہ قرآن کلمہ د امر اونھی نہ پس د جنت اودوزخ اود هغه د نعتونو او تکلیفونو ذکر دے د پارہ کوی چہ د تعیل حکم نتیجہ بہ جنت اود هغه را حوتو نہ اود عدم تعیل نتیجہ بہ دوزخ تکلیفات دی کلمہ الھی اوصاف دے د پارہ ذکر کیری چہ د الله تعالی لوئی پہ زرہ کئے یکلمہ شی، اود دے بہ زور انسان د حکم تعیل نہ تیار شی، کلمہ پہ انسان دخیلونہونو ذکر کوی کئے د پارہ چہ دے شرمندہ شی اود دے د مخہ عمل نہ آمادہ شی، کلمہ هغه قصے اواقعات ذکر کوی پہ کومو کئے چہ بہ تا بعد از مؤمنان زبانی انعام شوے وکے، او پہ نا فرمانو عذاب نازل شوئے وی دادے د پارہ چہ انسان میلان اور غبت د فرمانبرداری تہ وی اود نا فرمانی نہ دے نفرت او کھوکھ وی دا خلور اصول معلومہ وی، نو پہ قرآنی مضامینو کئے بہ دے ترتیبی شک ہچرے ہم پیدا نشی،

لسمہ شبہ

اھیل استشراف وائی چہ د قرآن پہ بعض ایونو کئے د عربی ڈبے دعامو قاعدو نہ خلاف شوے دے چہ هغه تہ لحن و عیل نشی، اودا مجاز نہ خلاف دے لکہ چہ عروہ

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کوی، چہ ماد هغه نہ د لحن قرآنی پہ بارہ کئے تپوس اکر و مثلاً راء ان هذین لیسجرین ط سوده طه آیه عا ۷۲) وَالْمُؤْمِنُونَ بَيَّا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ سوره النساء آیه عا ۷۳) رَأَى الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ سوره المائدہ ایہ نو هغوی افرمایل:

يَا ابْنَ أُخْتِي هَذَا عَمَلُ الْكِتَابِ أَخْطَأُ وَفِي الْكِتَابِ رَوَاهُ أَبُو عَبِيْدٍ فِي فَصَائِلِ الْقُرْآنِ وَأَخْرَجَ ابْنُ الْأَثَرِيِّ فِي كِتَابِ الرَّدِّ عَلَى مَنْ خَالَفَ مَصْحَفَ عُثْمَانَ عَنْ عِكْرَمَةَ لَمَّا كُنْتِ الْمَصَاحِفُ عُرِضَتْ عَلَى عُثْمَانَ فَوَجَدَ فِيهَا حُرُوفًا مِنَ اللَّحْنِ فَقَالَ لَا تُعَيِّرُوهُنَّ فَإِنَّ الْعَرَبَ تَسْتَقِيمُنَّ بِأَلْسِنَتِهِنَّ

گویا کئے ر دے ذکر شوی ایتونو کئے بظاہر چہ لحن ر بے قاعدگی بشکاری د حضرت صدیقے رضی نہ دے چہ تپوس اکر و هغوی افرمایل چہ دادا کتاب غلطی دہ، د دویم روایت نہ معلومیزی چہ د قرآن لیکلے شوے نشی چہ حضرت عثمان رضی تہ پیش شوے نو هغوی افرمایل چہ دے کئے هغه لکھ شتہ، لیکن عرب بہ هغه پہ خیلو ژبوسرہ صحیح کوی،

د دے شبہ روئے جواب دادے چہ دادوارہ روایتونہ، ضعیف الاسناد منقطع او مضطرب دی، علامہ آلوسی رح فرمائی چہ در روایت د حضرت عثمان رضی نہ حکمہ صحیح نہ دے چہ دے د وار و تردید ہضیلہ دے روایتونو کئے موجود دے، چہ حضرت عثمان رضی ہر کلمہ چہ دے نشی د قرآن الیڈے نو دے فرمایل، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَآجِلُوا، مطلب دا چہ لیکونکو صحابہ کرام و رض دیر پہ خائستہ طریقہ د امر تب کر کے دی، نو دے نہ پس بیبا دا خنگہ وییلے شی چہ پہ دے کئے غلطی دی؟

د صحابی رم پہ یوروایت کئے دینہ اوبدا و جمع کیدال ددے جوگہ دی
چہ داروایت د منلو قابل نہ دے، البتہ حضرت عثمان سم پہ دغہ نسخو کئی
صرف در یونو خایونو تصحیح کرے۔

۱) لَمْ يَتَسَنَّ عَ لَمْ يَتَسَنَّ كَرُو سوره البقرة آية ۲۵۹

۲) اَمْ هَلِ الْكُفْرِيْنَ عَ مَهْلِ الْكُفْرِيْنَ كَرُو، سوره المطارق آية ۷
۳) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ عَ لَا تَبْدِيلَ لِحُكْمِ اللَّهِ كَرُو سوره الروم آية ۳۰
ہر گلہ چہ ہغوی د قرآن د تصحیح دومرہ فکر کولو چہ یوم معمولی غلطی
عہ ہم در سنہ کولہ نو پہ مذاکرہ روایت خنکہ اعتباراً را کرے، شی چہ د
لحن او غلطی اقرار کولو سرہ بیا ہم ہغہ پخپل حال پر لبینودہ چہ د عقل نہ
خلاف دہ لہذا داسروایت د عقل او نقل دواہونہ خلاف دے چہ د قبلو لو
جوگہ نہ دے۔

۴) دویم جواب دادے، چہ د لحن نہ مطلب ہغہ رسم الخط دہندہ عام
رسم الخط نہ خلاف وی ابو عبیدہ پہ فضائل القرآن کیتے لیکلی دی، چہ
د لحن معنی د مشہور رسم الخط نہ خلاف کول دی، لکہ لا اذ بحتاً او لا
او ضعوا خلائکم۔

۳) دریم جواب دادے، چہ لحن نہ مطلب طرز تلفظ دے، نہ غلطی،
لکہ وَلَتَعْرَفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ، سوره محمد آية ۲۴
آئے تہج التلفظ مثلاً الصراط بالصاد المبدلۃ من السین لکہ

کوہے دہرے غلطی یا بے قاعدہ کئی چہ ذکر شوی دی د ہغہ دویمے جواب دادے
کچرے پہ قرآن کیتے د عربو د قاعدونہ خلاف خہ لفظ وے نو د قرآن مخالفینو پہ
پہ دغہ ومانہ کیتے د غلطی خامخا پہ گو تہ کرے وے، ماو د قرآن ا ہجاز بے
صامت کرے ورو فتح بہ کئے حاصلہ کرے وے، چہ ہغوی دا بے ا نہ کرے۔

۳) نہ مناہل العرفان جلد ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶

ذیفی تفسیرے نقط

ذیفی داتفسیر پھلہ کذیفی پہ نظر کئے
معجزہ نہ دہ او دتولوبلیغا نوپہ نظر کئے

ہم داسے کارڈ منبئی نہ شپہ سوہ کالہ ورا نداسے پہ عدو کئے یو معمول او عام
شیوہ ذیفی نہ دیرورا نداسے پہ مقامات حریری کئے داسے عبار تو نہ
موجود دی چہ بعضہ خالص پہ حروری مہملہ کئے او بعضہ پہ حروری معیہ
کئے او بعضہ عبار تو نو کئے یو لفظ ذحروری مہملہ رے نقطوم او دویم لفظ ذ
حروری معیہ ر نقطہ دارم دے، ددے نہ علاوہ چہ ذیفی خیل دا کار
دقرآن ماتون نہ دے کئے او نہ دے دادعوے کرے دہ، بلکہ ہغہ تراخر
عشرہ دقرآن داجاز فائل پاتے شوے دے اوپہ خیل ہم دغہ تفسیر کئے
دقرآن اجاز و تعریف پہ زور دارو الفاظ کئے پیش کریدے لکہ لیکے۔
کلام اللہ لا حد الحامید ولا عدی، داللہ کلام داسے دے چہ دہ دتغریفون
لکاریمہ وھو ماع لا ساحل لہ؛ ہداو حہ حدائشہ او دہغہ دفضا نلو شہیر
ہم نشتہ داداسے سمندار دے چہ غارہ دے نشتہ، ذیفی دداسے اقرار با
دجوہ ہغہ تفسیر سوا طع الالہام اجاز کتہر لمدعی سست اذکواہ چت
جو بیدل دی،

د مسیلہ تو کرے

ذیفی نہ علاوہ د مسیلہ ہغہ تو کرے
چہ پہ ہغہ کئے دانسانی ہدایت بونی قدر

ہر نشتہ نہ خوہنہ پھلہ دغہ دقرآن پشان معجزہ کئے دہ او نہ بل چا کئے دہ، بلکہ
ہغہ یو بلین ماہرزبان ہغہ دذکر کولو و ر ہم ا نہ کنول موین دناظر بیو د
ضیا فت طبع پہ خاطر ہغہ خہ لک نقل کووہ۔

والمبدرات زرقا و الحصدات حصدا : خا و دسروی پہ ہغہ بنحو چہ تخونہ کوی
والذریبت فحافرا الطینات طحننا : اوپہ ہغہ بنحو چہ لوو نہ کوی اوپہ ہغہ
والعینیت مجنا و الخابزات خبز او : بنحو چہ غم صفا کوی اوپہ ہغہ بنحو چہ

الشرادات نردا و اللقمیت لقمأ : چہ او ر دمجین کوی اوپہ ہغہ بنحو
إہالة و سمننا : چہ اوہ اغزی اوپہ ہغہ بنحو چہ دودی

بنحوی اوپہ ہغہ بنحو چہ بنوہوا کئے دودی ماتہ وی او دواز دے او کچو پہ
نوری اغستونکو باندا دے / دلفظ خامیا نوہ علاوہ ہغہ پہ ہر کائے کئے
وآو استعمال کرے دے حالانکہ بعضہ خایونہ دنا او دتم استعمال
دی بیادا چہ کوم کارونہ دسرو دویا د بنحو او دسرو پہ کماہ و و ہغہ دے ہم
صیرف بنحو نہ منسوب کرل دامضمون پھلہ دیر لغواو بے فائدے دے
چہ دیوانے درجے سری دبارہ شرم : خبر وہ دامرنگ دانو کئے
ہم الفیل ما الفیل وما اذربک ما الفیل لہ ذنب و بیل و خرطوم
طویل : جاحظ دہغہ دل سے تو کرے ہر نقل کوی دی
یا صغدا ع بنت صغدا عین نقی ما تنقین نصفک فی الماء و نصفک
فی الطین لا الماء تکدر بین ولا الشارب تمنعین
دادوارہ تو کرے دآئی رہا نفی او دچیند خے پہ بارہ کئے دی

ابن الراوندی ز ندیق یہودی

ابن الراوندی یہودی النسل
المتوفی سنہ ۳۲۳ ہ دہ بہ د

یہود او نصاریٰ و نہ غتے پیے اغتے او دقرآن او اسلام پہ نردید کئے بہ
کتابونہ لیکل دہغہ دکتا بونو نمونہ دادی، التاج والفرید، والزمردک،
وقضیب الذہب، دکتا بولیکونہ پس بہ دے یہود او نصاریٰ و نہ نورے
پیے غونے چہ نہ بہ دے وکولے نورہ دے دے کتا بونو تردید بہ کئے بیاکولو
ابوالعلاء المعری ددہ دکتا ب تاج پہ بارہ کئے لیکل دی،

لا یصالح تاج ان یکون تغلا رد تاج دومرہ حیثیت ہم نشتہ چہ ہارہ ترورہ
شہ داد ہغہ ابوالعلاء المعری قول دے، چہ ذابن الراوندی پہ شان پھلہ
ہم صلحدو ابن الراوندی د بغداد پہ بول یو معتزلی ابوعلی جانی سرہ

ملاقات اُکرو اور تھے اُوئیل چہ حُما قرآن اُوئے ، جُبائی اُوئیل
چہ حُہ ستا د شرمناک علوم نہ خبر کیم ، بیا هغه اُوئیل چہ ابن
الراوندی ته پچپله منصف شه چہ ستا په دے کلام کئے د قرآن پشان
فصاحت ، بلاغت ، خوب و لے او هیت در هبه ، د اب ، نشتہ

هغه اُوئیل چہ نشتہ

د متنبی توکرے

متنبي د پيغمبري د دعوت کولو په دخت اُوئیل ورو
اُوئیل قسم بحالقی اللیل والتریح الهبات بالیل
ان الکافر لَطَوِيلُ اُوئیل و ان الکفر لکفوف الدیل ، بیا لے توبه
کړه او مخلص مسلمان شو ، د دے تولو ما خد د مصطفیٰ صادق الرافعی
اعجاز القرآن نومی کتاب من تر هغه دے ، د دے خیزونو د نقل
کولو یو مطلب د قرآن اعجاز صفا بنکاره کول دی ، دویم داچه متنبي و
غیره د مسیلمه او ابن الراوندی وغیره نه دیر زیات لور ادبی مقام لرو
لیکن هغه هر کله چہ په دے میدان کئے قدم کینو دو نو د هغه
کلام داچه بنکاریدا و چہ د هغه معتقدینو پچپله هغه پورے خندا کوله
او دده ضمیر هم په دے دلره ملامت کولو .

دویمه خبره داچه د قرآن په جواب کین چہ چا خد اُوئیل مسلمانانو
بے له تعصب هغه نقل کول ، دریمه خبره داچه د قرآن دامقابله
په بغداد کئے په هغه وخت شویده چہ پچپله مقابله کولو تکی درعیت
په حیثیت دیو مخ پر ترقی اسلامی حکومت کئے استوگن وواد آزادی
کئے دومره وه چہ حکومت تپوس هم اُنکړ و چہ غالباً د هغه وجه
داکیده شی ، چہ اعجاز قرآن یو نمر دے په دے توکر و دے ته هیڅ
نقصان نشی رسیده ،

د اعجاز القرآن پوه

مشاهدات او معنویات

د قرآنی اعجاز اگر چه بلاغی
حیثیت سره ذوقی خیز دے

لکه د ترخو او خوب و او بوی پز ندل او د فصاحت و بلاغت ذوق لور و نکړ
د بارکه د ایوب د یهی خیز دے لیکن مو بز تيو خو خیزونه په گونه کو د چہ
د هغه په وجه به معمولی فهم لور و نکړو حضرت اوتو ته هم د قرآن اعجاز واضح
شی ، خه مضامین خرد مشاهداتو سره تعلق لری چہ هغه بنکاره
خیزونه دی لکه آسمان یا نور د لیس خیزونه او خه معنویات یعن د
لیدلو نه بهر خیزونه دی ، مثلاً . اخلاق اعمال قلبیه دا حکامو
عقائد او د غیبیا توقوانین ، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت
بلاغت میدان مشاهدات وونه چہ معنویات ، د دوی کلام ټول
غورزگونه هر به مشاهداتو کین وی معنویاتو کین به هیڅ ددک ندی لیکن قرآن
مشاهدات هم بیانوی او غیبیات او معنویات هم اوسره د دے په زور بیان کئ هغ فرق ندری
د عرب او د عجمو شاعران درشتیا دروغو پابندانه وی خو
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کئے به لے خپل زور بنکاره کولو هم
دغه وجه ده چہ د عربی شاعر ی په باره کئے دامقوله مشهوره وه
چہ أَحْسَنُ أَكْثَرُ ، یعن هغه شعر دیر بینه دے چہ په هغه
کئے دروغ دیر وی مگر د قرآن مضامین ټول د درشتیا و پابندانی
چہ په هغه کئے د واقعاتو خلاف هیڅ مضمون نشته په دے وجه
د قرآن دائره تنگه وه خو بیا هم د دے په فصاحت او بلاغت
کئے فرق را نغلو او که یو شاعر صرف د درشتیا و چا پابند کولو ته
هغه کلام به بے خونداه پلته شی ، او بلاغت به لے هم ختم شی
دا یوا لے قدران دے چہ درشتیا و پابندانی سره د هغه خوند مزه
نوره هم زیاتیری او بلاغت کئے لے هر وخت چدا تون کین وی .

۲۷ انسان اودھے تو تونہ محمد ودی پہ دے وجہ بلیغ شاعر پہ
 یو خاص میدان کتے دخیل فصاحت زور بنودے شی لکہ دامرو القیس
 دشاعرئی زور دے بنخوا واسونو پہ تعریفونو کتے محمد ودے، دنا بخت
 دیبان جوش دے ویرے دمضامینو سہ مخصوص دی، داعشی، د
 شرابوسہ، دغہ رنگ فیردوسی اونظائی دجنگ پہ مضامینو کتے لا
 جواب دی، شیخ سعدی پہ اخلاق کتے بمثالہ دے خوبہ قرآن کتے د
 ہر قسم مضامینو باوجود دغہ پہ فصاحت بلاغت کتے ہیج فرقانہ راجی
 رم، دقرآنی بلاغت خصوصیت دادے چہ پہ لزو تلو کتے داسے اعلیٰ
 مضمون بیان کدی چہ دغہ بہ کتا بونہ جو ریدے شی، خوبیا ہمد
 قرآن پہ خوب والی کتے ہم فرق نہ راجی اونہ پہ مضمون بانڈے دلالت
 کولو کتے کزلیج اوکر کچینی راجی مثلاً، وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ
 رسورۃ الذریت، آیت علی

(۵) سل کالہ پس ہرہ ژ بہ بد لیزی، حکمہ دھر کتاب سئل کالہ پس ہغہ
 مزہ وی، بلکہ دغہ دمضامینو نہ پہ مطلب اغستو کتے گوانی راولا ریزی
 دحضرت شاہ عبدالقادر رحمہ اللہ، ترجمہ قرآن بے مثالہ دہ لیکن دزملنے
 پہ تیریدو سرہ دغہ دبعضے اردو الفاظو استعمال پاتے شو نو ددے
 وجہ دغہ افادیت کمزورے شویا حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ دغہ ترجمہ
 دنووالفاظو پہ قالب کتے دغہ دافادیت قائم ساتود ہارہ واچولہ، لیکن
 دقرآنی الفاظو پہ افادیت خوارلس سوہ کالہ پس ہم ہیج فرق رانغلو د
 دے نہ معلومیری چہ دقرآن دالفاظو انتخاب خالق کائنات دے
 دپارہ کدی دے چہ داہہ ترقیامتہ دیرے مو دے دپارہ برقرار دی،
 ددے غلوروا مردوملاحظہ کولونہ پس دے کتے ہیج شک نہ ہلتے کیری
 چہ دادول کلام دبلافت داسے حد نہ رسیدے دے چہ ہفتہ د انسان

رسائی ہجرے نہ شی کیدے ہم دغہ وجہ دہ چہ قرآن خہ وخت
 نازل شو نو خانہ کعبہ کتے ہغہ آویزان اودہ بمثالہ اومشہ ہورے قصیدے
 دشاعرانو خپلوانورا کوٹھے کرے یواٹھے دامرو القیس یو قصیدے
 ہر ہغہ آویزان حکمہ پاتے شوہ چہ دغہ خور دغہ دراکو خولونہ
 انکار کرے وو، لیکن ہر کلمہ چہ ہغہ دطوفان نوح علیہ السلام متنتز
 دقرآن دآیت واوریدو،
 وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَ : اے مزکے خیلے اہا حیرے کبرہ،
 يَسْمَأُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ : او اے آسانہ ادریزہ او اہہ کے شوہ
 سورۃ ہود آیت ۵۳
 نو دامرو القیس خور سمدستی دغہ قصیدے ہم ہراکو حکمہ کبرہ،
 (راجاز القرآن اللانی) :

جارج سیل لیکی چہ دیوانسان قلم ہم داسے معجزانہ کتاب نشی لیکی
 اودا دمرو زوندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دہ، ارمیکسوئل کنگ لیکی
 کچرنے وحی خہ شی وی، نو بیشک قرآن یوالہا ہی کتاب دے تاریخ
 اسلام عبد القیوم دوی جلد ۷ ص ۳۳۳

قانونی اعجاز دقرآن بلاغی اعجاز خوبیان شو اس ددے خبرے
 چہ قرآن داللہ تعالیٰ کلام دے دویم دلیل
 قانونی اعجاز دے، انسانی قانون کہ یوتن جو پکڑے ری کہ کتے ورتنا نو
 (پارلیمنٹ) اودوی دیر ماہران ہمدوی خوبیا ہمدغہ قانون پہ
 مختلف قومونو، وملکونو کتے دیرہ مودہ نشی چلیدے او خاٹنا پہ دے
 کتے داسے یوکزوری بنکارہ شی چہ پہ ہغہ کتے دترمیم او تغیر ضرورت
 راولی، ہم دغہ وجہ وہ چہ دیو حکومت اوبا دشائھی پہ قوانینو کتے
 دغہ قانون سازے اسمبلی او پارلیمنٹونہ دیمار بد لئی راولی او

اوسم غہ د انسانى قانون د خامئى او کمزورى دليل دے ليکن د قرآن قانون چہ ہنہ د انسانى ژوند د بنو لو آرخو نو سترتون لرى او دهن بنکاره کوونکے ہم صرف د پيغمبر علیہ السلام ہنہ یو ذات دے چہ ليکل لوصل لے نہ وکرى او اقمى رنا خواندہن بللے شو، د هغه وطن بتون خلق نايکلى او نالو ستلى وو پکوم کينے چہ دورى بنکاره شوى وو پ دغه وطن کينے نہ د تعليم زور شور ورواونه د خه قانون نه خلق خبر وو خوسره د دے د ايشيا، ميورپ او افريقه په درے وارو براعظمو نو کينے د زرق کالونه زياته موده په دے فيصله کيدے نہ، په دے کينے چا نقص بنکاره گرو او نه په کينے د تر مير او تبدیلی ضرورت پيش شو په موجوده زمانه کينے چہ تعليم عام دے او د بتولے تيرى خلق د يو تير په لوگه يو بل سره تيرى دى خو صرف مسلمانان نه بلکه د يورپ مخالفين هم د قرآن قانون بے مثالہ معقول او جامع بولى حالانکه په دے خو اولس سوہ کاله تير شوى دى،

۱۶) داکټر سمويل ليکلى، چہ د قرآن کريم مطالب دا سے همہ گيراو د هرے زملنه په مناسب دى چہ بتول آوازونه لے خامخا قبلوى او بخانو - شگلنو، بنارونو او بادشا هوکښه کړنکيزى ۱۶

۱۷) مسټروف ليکلى، د رښد وهدايتا وسيع جمهوريت، انسانى او عدالت نوحى تنظيم، ماليات، د غنرباؤ د حمايت او د ترقى اعلا آيين په قرآن کينے موجود دے،

۱۸) د فرانس داکټر مويں ليکلى، د قدرت مهربانو چا کوم کتابونه انسان ته ورکرى دى قرآن دهنه بزلونه بهتر دے د تاريخ اسلام عبد القیوم ندوى جلد ۱، ص ۳۱ تا ۳۲ نقل شوى صرف په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، د دے نه تا سواندازه ا لگوئى چہ دا دول ۱۸

کتاب د انسانى فکر پيداوار کيدے شى ۱۹ هچرے نه بلکه د دے کتاب ماخذ د الله تعالى هغه بے اندازه علمى سرچشمه ده چہ هغه ته د تولو قومونو او د تولو زمانو نه د ضرورى او علم وواو په دے کتاب کينے لے بتول را خائے کړه،
ايات اقبال مرحوم

<p>حکمت اولایزال است و قدیم معنى اش شرمندۀ تاویل نے بے ثبات از قوتش گیر ثبات عصر با پیچیده رآفات او حایل اور حمت للعلین !!</p>	<p>آن کتاب زنده قرآن حکیم حرف او راریب نے تبدیل نے سخی نکوین اسرار حیات صد جهان تازه در آیات او نوع انسان را پیام آخرین</p>
--	---

۱۹) د دینہ علاوہ سردامند برلیکی، د قرآن قوانین د تا جدار نه تر کتر فرد پورے، بانده حاوی دى او دا دومره معقول دى چہ مثالئى نشته، د حواله بالا تاریخ عبد القیوم ندوى
۲۰) آرئلد ليکلى چہ قرآن هغه اصول پيش کړه چہ د سائنس هغه مخ په وړاندے ترقى هم دے ته، ماته نشى وړکولے،
د بتاريخ عبد القیوم ندوى هم دغه حواله

تأثير اعجاز ۲۱)

دول تاثیر نشته کوم چہ قرآن خور کړو، او بتوله تيرى پر وړهنا کړه
دا اثر اچولواو لنه ترون د انسان روح سره دے، حکم چہ دا بدل شى نو
انسانى تصورات، گفتار او کردار کينے پخپله تبدیلی راغى، د دے دره وارو
مرکز روح يا زړه دے، لکه څنگه چہ حديث دا حقيقت بنکاره کړيدے چہ

پہ بدن کینے یو تو پتہ دے چہ ہنہ درستہ وی نو بقول بدن درست
 وی د بخاری شریف، د اصلاح مرکز روح دے خوروج امر ربی او آسمانی
 خیز دے، زمینی نہ دے لہذا اکوم کتاب چہ آسمانی وی نو کلام ربی بہ
 وی پہ ہنہ بہ ذروح اصلاح کیزی کوم چہ امر ربی دے، قرآن حکیم
 کوم قوم او ملک (عرب) کینے چہ بنکارہ شو ہنہ دے نوے نری د خرابو
 مرکز وو، اعتقادی خرابی دومرہ وے چہ د خدا پرستی، پیکنے خہ
 تلبہ ہم نہ وے بلکہ ہر خائے بت پرستی وے انصاف ورک و بقول
 ظلم ظلم وو، ہرزور آور پہ کمزوری بوخت وو او بغیرد لوٹ مار نہ د
 ہغوی بلہ ذریعہ معاش نہ وے ددوی دظلمو نو نہ ددوی اولاد ہم
 خلاص نہ وو، تر دے چہ خیلے ژوندائی لونرہ بہ ئی پہ خاور و ور
 مندے او ویاہ بہ ئے پر ہکو لوٹنے بہ ئی دومرہ کولے چہ د ہغوی ہیخ
 مجلس بہ د شرابو خبیلو نہ خالی نہ وو، د اتفاق بونی ہم پہ دوی
 کینے نہ وو، او د ہرے قبیلے او قوم خلیق بہ د ہر بل سرہ پہ جنگ کینے بیت
 وواو دائے پہ تو لو کینے زیاتہ خوبنہ مشغلہ وے، د اصلاح توے دریے
 (تعلیم، تربیت، قانون) دوی کینے نہ وے، جمالت لاقانونیت او خود سری
 عامہ وے، د احالان انسانی ذرائع او وسائلوسرہ پہ زرکو نو کالہ کینے ہم
 نہ شو بنہ کیدے د چاہہ خوب خاطر کینے ہم نہ راتلہ چہ د صد و جری
 نیوونکی خرابی بہ چرتہ ختم شی، حکم چہ د اصلاح دذرا لگو نوم و نشان
 ہم د غلتہ نہ وو، اس چہ داہر خہ شتہ تعلیم عام دے، د نشر و
 اشاعت توے دریے شتہ، قانون موجود، د اصلاح معاشرہ انجمنو
 قائم، اصلاحی فلیونہ ہم شتہ خوبیا ہم پہ خرابو او شر و فساد کینے
 اضافہ کیزی او د جرمو تو نوی نوی صورتونہ راجی، اس ددے
 منظر او د قرآنی اصلاح د منظر نسبت آکرہ۔۔

چہ ہنہ پہ دودہ دودہ نیم کالہ کینے د امشکل ترین کار پہ دیر آسانی حل
 کرو او ہنہ اصلاحی انقلاب ئے پہ عربو کینے را و ستوکوم چہ توے نری
 نہ معلوم دے، د تاریخ پہ صفحہ کینے بنکارہ دے او دوست دشمن د
 دے اقرار کوی، پہ عربو کینے بت پرستی، د بیخہ ختم شوہ او کور پہ
 کور د خدا پرستی او توحید دا سے شور بیت ا شوچہ د غت بت پرست
 بت شکن شول، سرے صرف وحداء لا شریکاتہ تبت شو، پہ ژبوے
 ہروخت د اللہ توحید جاری شو، پہ زرو نو کینے د اللہ خوف خائے شو
 دغیر اللہ خوف ئے ذرہ نہ او تو۔ د غت قوم چہ د خپلو سکہ رو نو و دشمنان
 وو د اسلامی او قرآنی پیروں پہ د جہ ئے بلال حبشی، صہیب رومی، او
 سلمان فارسی غوندے پردی خلق د خپلو سکہ رو نو نہ ہم زیات
 آکرل، خانہ جنگی ختمہ شوہ، او بقول عرب قوم دینے اور و دلئی
 پہ مزی کینے پیٹلی قولادی دیوال جو رہ شول، جوار کی او سود خورل شرب
 خیل۔ غلا۔ داکہ۔ قتل، او ظلم نہ بولے، د عربو نہ ورک شول، بلکہ دوی
 قدم چہ کوم خائے نہ، ارسید و د ہنہ خائے نہ د اتولے خرابی ختہ
 شوے، دیورپ یواہل قلم لیکي چہ د قرآن نازل کیدو نہ پس عرب
 دانسانانو پہ شکل کینے فر بنیتے جو بہ شوے، د ایو تاریخی حقیقت دے
 چہ دا سے اصلاحی کار نامہ چہ سرتر یا یہ معجزہ دے صرف د قرآن
 پہ وجہ ا شوہ چہ د تلو انسانی کتاب نو زو پہ جمع او د نری د تلو۔
 حکومتونو د طاقت (پہ جمع) نہ بھر وے نو د ادے خبرے دلیل نہ دے
 چہ قرآن کلام الہی دے او د خداوندی تاثیر پہ وجہ دا ہتہ اصلاحی
 کار نامہ ئے آکرہ؟ وے نہ دا خود دے خبرے تاثیر د دلیل دے، چہ
 قرآن کلام الہی دے، د اکوم چہ ما لیکل د موجودہ دور اسلام دشمنان
 عیسایانو ہم د ہنہ اقرار کینے دے د ہنہ تفصیل بیا بولونہ ویا ندے

دا وضاحت کول غوارم چہ ما دودہ دودہ نیمہ کالہ ولے اُلیکن حالانکہ
قرآن خود بیرویشٹ کالہ نازلیدو، دھنے وجہ دا دلچہ دکھنے
دیارگس کالہ خوگفارو پہ خپل ظالمانہ طاقت دقرآن آواز بند کپیو
اوددے دتبلیغ تیلے لارے لے ہم بندے کرے وے دہجرت بجہ
پس اتہ کالہ کفارو دغہ کار دجنگ پہ زور دفتح مکے پورے جاری اُسانلو
دایویشٹ کالہ خوقرآن نازلیدو لیکن کفارو دسے تبلیغ اوآواز نہ
مذکور طریقو بند اُسانلو اوباقی پائے زمانہ ریعنی پہ دیرویشٹو
کالو کینے، صرف دودہ دودہ نیمو کالو کینے دا کار اُشو، ددے وضاحت نہ
پس بیا خپل مقصد تہ را کپو:

دیورپ پہ نظر کینے دقرآن تاثیر

ڈاکٹر مارین لیکی، چہ قرآن
پہ دنیا ہنہ اثر اُخو رتولو
چہ دھنے نہ بہتر مسکن نہ وو، دفرانس یسبان لیکی چہ قرآن دا سے ڈونڈا
اوپر زور ایمانی جوش پیدا کوی چہ بیا پکس دسنگ گنجائش نہ پیدا کیدی
سرولیم میورلیکی۔ چہ قرآن دکالنا تو دظورت پہ دلائل سرہ خداکے
پاک دتولونہ اعلیٰ ہستی تابنہ کرکے او انسان لے دھنے پہ اطاعت
را بیست کپو۔

مستر جی۔ ٹی لیکی چہ قرآن پہ بیشمیرہ انساناوا اثر اوجولو و دسانس
دنیا دقرآن ضرورت نورہم واضح کپو۔

مستر عمانوئل دی انش لیکی، چہ دقرآن رنرا پہ یورپ کینے ہنہ وخت
دابشکارہ شوہ چہ تیرہ خورہ اوپہ دے دیونان سرعلم او عقل تہ
ژوندا حاصل شوہ

مستر ایچ۔ ایس لینور لیکی چہ دقرآن دتعلیم نہ دحکمت اوفلسفہ
ظہور اُشو او دا سے ترقی لے اُکے، چہ د خپل وخت دتولونے

لوئے یورپی حکومت نہ زیات اُچت شو
انجذابی تاثیر

دقرآن کوم اصلاحی تاثیر چہ موبن بیان
کپو ہنہ ہم دا سے یومعجزہ دہ چہ بوانسان
کتاب نہ ظاہریدے نشی، لیکن داصلاحی اعجاز نہ علاوہ دقرآن انجذابی
تائیر ہم یومعجزہ اوددے خبرے پختے دے چہ قرآن کلام الہی دے،
دہ حکمہ چہ قرآن دیر غب کتاب دے دھنے یادول دیرگران دہ،
دویم داچہ دغیر عرب مسلمانانو دپارہ دکہ ڈبہ پردئی دہ چہ دھنے
پہ یادولو کینے دویم بنداش دے خپلہ ڈبہ کس کتاب یادول آسان او پردئی
ڈبہ کینے یادول دیرگران دی،

دہمیدہ خبرہ دادہ چہ پہ دے کینے یورنگ آیا تونہ دیردی چہ پہ
دھنے سپری پزل کیری، او غلطیری، داہم دھنے پہ یادولو کینے یوبنداش دہ
دہم غلوسرہ داچہ دقرآن حافظ دپارہ دقوم یاد حکومت نہ خہ تقضواہ
نہ دہ ترے شوے نہ لے پہ دوی کینے خہ خاص عزت شتہ دہ

دہم پنچمہ داچہ دقرآن یادولو دپارہ دیر وخت پہ کار دے اویا دیا د
سانلو دپارہ لے بول عبرت مرگہ ددورا و تکرار ضرورت دے،
دوسرہ خواری کچرے ددنیاوی دگری حاصولو دپارہ کرے نو دیر

مال او عزت بہ ئی گتیر، دا بول دحفظ قرآن پہ لادگت غب
خندان دی، لیکن سرہ دے پہ مسلمان قوم کین لکھو نہ حافظان د

قرآن موجود دی اوددے دحفظ رواج پہ دے بے تپوسہ حال کینے ہم مخ پہ
ترقی دے چہ دا دے دلیل دے چہ دقرآن پہ ذات کینے معجزانہ او انجذابان
دا سے کشش موجود دے چہ ددے بنداشو تیرہ سرہ ہم مسلمانان خپل
خان تہ را کبزی او ہیٹخ یوبندیز پہ دے اثر نہ غریجوی داکشش او انجذابان
تائیر دقرآن یومستقلہ معجزہ دہ اوددے دلیل دے چہ قرآن کلام

الہی دے حکم چہ بل بو کتاب دومرہ حفظ کوونکی پہ مخ دز مکے نشستہ
نہ دا سے کشش پہ بل کتاب کینے شستہ تردے حدہ چہ دتوریت او انجیل
بو حافظ ہم نشستہ :-

دقرآن اعجازی تاثیر پہ شخصیت در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
دا صلاحی او انجذابی تاثیر نہ علاوہ دا شخصیتی تاثیر ہم دقرآن یومستقبلہ
مُعجزہ دہ، دقرآن پہ بارہ کینے صحیح او غلط دوارہ رائے دی، یوصیح
رائے دہ چہ دا کلام الہی دے اوبلہ غلطہ رائے دہ چہ دا کلام الہی نہ دے
دصحیح رائے ثابتلو او دغلط رائے دیکارہ کولو دپارہ مؤثر قرآن د شخصیتی
تاثیرا عجازی دے کور :-

د شخصیتی تاثیر اعجازی دے صورتونہ دی :-

① نزولی اثر   ② قلبی اثر   ③ قالبی اثر

① شخصیتی نزولی اثر :-

مخالفین وائی، چہ قرآن دا اللہ تعالیٰ کلام حکم نہ دے چہ دا رسول اللہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم کلام دے، کہ دا غلطہ رائے اُمتلے شی نو بیباچیل ہنہ
کلام چہ پہ ہنہ کینے پہ خدا کے تعالیٰ دروغ و پیلے شوی وی حکم بہ زور
اثر پہ دغہ انسان اُغر حوی لکہ خنکہ چہ د عربو دہنہ مشہور اوتو
قصید و خاص اثر پہ ہنہ شاعرانہ نہ پر یوتو کو موچہ دا پیلہ جو رہے
کرہے وے کہ دا سے وے نو تاریخ کینے بہ گے خہ قدرے ذکر شوی وے
لیکن دقرآن وحی :-

پہ یخنئی کینے خولہ

بہ چہ پہ حضور علیہ السلام شہ وخت پہ
یوعامہ جمع کین کیدہ نو د بیخ موسم

باوجود ہغوی د بیخ مبارک نہ بہ د خولو غت غت خا خکی پہ دیر زور
خشیدل د حضرت صدیقہ رحم نہ پہ اول د بخاری کین منقول دی :-

لَقَدْ رَأَيْتَنَّهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي
الْيَوْمِ الشَّدِيدِ بِرَدِّ الْبُرْدِ فَيَقُصُّمُ عَنْهُ
وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفُضُّ عَرَقًا
ما حضور علیہ السلام اُلید وچہ پہ
سخنہ یخنئی کینے بہ برومی نازلیدہ او
ختمہ بہ شویہ نو د ہغوی د تند و مبارک
نہ بہ دا سے خولہ را خنیدہ لکہ خنکہ چہ و ہلی رگ نہ وینہ دارے وھی
پہ یخنئی کینے دا سے سخنہ خولہ راتل غیرا اختیار دی چل وول پہ د کینے
نشی کیدے اُس دا بناکارہ خبرہ چہ دا سے تاثیر پہ انسانی کلام کینے نشی
کیدے معلومہ شویہ چہ دا حضور علیہ السلام خیل کلام نہ ووبلکہ
الہی دے :-

دروند والے او پینے کلام د الفاظونہ جو روی پہ ہنہ کینے دروند
والے او پینے لہ گہ، ا حکم چہ دا خوبہ اجسامو

کینے خاص وی او قرآن خوا الفاظوی جسم خرنہ وی بیبا ہم پہ حضور علیہ
السلام بہ چہ قرآن نازلید و نو د ہغوی پہ شخصیت کینے بہ د معجزے پہ
دول دروند والے او پینے پیدا کیدہ او لگ ہم بلکہ دیر زیات :-

بخاری شریف کینے زید بن ثابت رحم نقل کوی :-
كَادَتْ فَخْدِي أَنْ تَرُصَّ، ترجمہ: قدریہ وچہ خما د پتون ہلوکے د پیتی
د زورہ چورہ چورہ شوے وے :-

د سورہ مزمل پہ تفسیر کینے مستدرک حاکم د صدیقہ رحم نہ نقل کوی،
چہ حضور علیہ السلام پہ سفر کین پہ اربنہ سور روان و، چہ وحی قرآنی
نازلہ شوی، ہنہ اربنہ دوحی قرآنی د پیتی د زورہ کینا ستہ، د اشکارہ
خبرہ دہ چہ پہ زید بن ثابت رضا و پہ اربنہ دا دول اثر نہ دوحی راتلونہ
وراندے او نہ وُر ستو چرے شوے و، دا صرف د قرآنی نزول اثر و
چہ دا پہ قرآن کینے ہم نو کور دے :-

إِنَّا سَمِعْنَاكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ○ اے پیغمبرہ علیہ السلام موثر بہ تاباند

یو دروند قول دروا چوؤ :-

ہر کلمہ چہ دا خیر قرآن او حدیث کینے را غلو عام و مخلوق اکتلو کچرے دا
تاثیر دا قضا تو نہ خلاف وے نو د قرآن عا لافینو کفار و بہ خا عا دا اعترا ض
او انکار دا بہ کرے وے، ہر کلمہ چہ ہغوی دا سے نہ کرے، نو دا دلیل شو
و دے خبرے چہ دا تاثیر واقعی پہ نواتر سے ثابت دے، دا تا تیر صرف
قرآن سرہ سترے نہ دے بلکہ دھنے قرآن سرہ چہ د جبرائیل علیہ
السلام پہ واسطہ نازل دے نو دا سے شوے، لکہ چہ د وخت دنا زلیدا و د جبرائیل
علیہ السلام د فعل او عمل ہم پہ دے کینے دا خل وی دا د قرآن د تاثیر
محرر، دہ چہ بل السانی کلام کینے نشتہ:

۲- د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

د صاحب قرآن حضور علیہ السلام پہ ذرہ مبارک باندا دے د قرآن دا
انرو چہ د حضور علیہ السلام پہ فرمائش حضرت عبد اللہ بن مسعود
دوی پہ ورا ندا دے قرآن شریف تلاوت کھو، نو خلقوا کتل چہ د
ہغوی دسترگو مبارکونہ بے اختیار اے وینکے جاری وے۔ وَعَيْنَاهُ تَذَرِفَانِ
⑤ مطرب بن عبد اللہ بن شخیر رض نہ نقل دے، ہنہ وائی چہ د شیے
پہ تہجد و کینے حضور علیہ السلام یوا تے دھنوک ہم نہ وو، قرآن
لو سنلو خہ پہ لارہ تیریدم نو د حضور علیہ السلام د ڈرا پہ وجہ د
ہغوی سینے مبارکے دا سے جوش و ہلو لکہ پہ دیمکی کینے ویشیدے بہ
چہ جوش وھی، فَلَجَوْهُ اَزِيْرًا كَا زِيْرِ الْمَرْجِلِ، بنہ! چرے د چل دل د
خبرو بہ چلوئی سری پچیلہ د شیے پہ تیرے کینے پہ یوا تے، دا سے اثر
کیدے سی، دا تا تاثیر خود کلام الہی کیدے شی۔

۳- تاثیر قلبی

پہ وینا کینے دوسرہ تکلیف نہ وی خومرہ چہ بہ عمل کولو کینے وی د

چل دل خبرے یوا تے د خلقو بنو د لو د پارہ وی چلوئی سرے پچیلہ
دل ترنلہ دہر د ویکے عمل پر نشی کولے تر خو چہ ہنہ کلام الہی ا نہ کنری
او د ہنہ مضامین حتی ا نہ کنری لیکن د حضور علیہ السلام پہ قالب اوبدا
مبارک باندا دے د قرآنی احکام موخہ اثر بہ کید و چکوم وخت چہ دا
آیت نازل شو :-

فَاِذَا كَرَعْتَ فَاصْبُ وَارْلے رَبِّكَ اے پیغمبر علیہ السلام تہ چہ خہ
فَاَرْعَبْ: سورہ الانشراح ایت ۱۷ وخت د ضروری کار نہ فارغ شے نو
خپل خان د اللہ تعالیٰ پہ عبادت کینے سترے کرے، او اللہ طرف تہ پڑتیت شہ
د دے نہ پس حضرت صدیقہ رض فرمائی چہ ہغوی بہ بولہ شپہ عبادت
کولو تر دے حد اے چہ (تَوَكَّرَمَتْ قَدَمَاهُ) د ہغوی قدامونہ مبارک بہ ا پرسید

② بخاری شریف کینے دی چہ د صدیقہ رض نہ د حضور علیہ السلام دا خلقو
پہ بارہ کینے تپوس ا نشو نو ہغوی ا نر مایک چہ پورہ قرآن د ہغوی اخلاق
وو لکہ ختنگہ چہ شوک خپل عادتونہ او اخلاق نشی پریبیو دے د غم
شان د حضور علیہ السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جو رہ شوی و وچ
خہ پہ قرآن کینے وو ہم ہنہ د ہغوی پہ عمل کینے موجود وو، بنہ! چرے
پہ یوا انسان د خپل چل دل د کتاب پہ دے مہول نالی، جسمانی او عملی
تاثیر کیدے شی؟ کچرے نشی کیدے نو دا دلیل د دے خبرے دے
چہ قرآن کلام الہی دے او پچیلہ حضور علیہ السلام پہ دے د کلام الہی پہ
حیثیت دہو لو نہ زیات عمل کوونکے وو :-

د قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کینے نازل شو او دوی د ہولو قومونہ کمزوری بے علیہ اوبے
ہنرہ وو، د سیاسی غلبے حاصلو لوھیخ ذرائع دوی سرہ نہ وو، خکک چہ
سیا بی غلبے او اقتدار حاصلو لو د پارہ اول دا فزا روزیا تولے ضروری وی

اودوی گنر نہ وو۔ عرب بہ پہ ہنہ وخت کینے صرف سعودی عرب
 اوین تہ ویلے شو، عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت
 مصر او شمالی افریقہ دا عرب ملکو نہ نہ وو، خود اسلامی فتوحاتو
 نہ پس عرب ملکو نہ جو رہ شو، (۲) دویم خیز تعلیم دے او عرب دایا نو،
 یعنی دناو ستو ملک وو، دریم خیز اتفاق او یووالے وو، لیکن دے عربو ہرہ
 قبیلہ دے پہلے دشمنہ وکے تر دے چہ دے مدینے منورے دانصارو دوا مشہور
 قبیلہ اوس او خزرج پھلو دیوبل دے شیمان وو، (۳) خلودر خیز کار یگری
 دے او بہ عربو کینے نہ کارخانہ وکے او نہ کار یگری دے تورے او دے معمولی
 پوشاک دیارہ ہم ہنوی دھندوستان او دشام دے عیسائو محتاج وو،
 (۴) پنجم خیز زراعت او غذائی کفالت دے، او دے قبور پو نہ بغیر ہنوی
 دنور و قومونو محتاج وو، حکم چہ دے ہنوی وطن دے کورن دے جو کہ نہ دو
 چا پنچہ قرآن ہنہ تہ پھلہ "وَ اِدْعِیْ ذِیْ ذُرِّیَّتِیْ اُوْیَلِیْ۔"

(۱) شہدیم خیز معدنی دولت دے او پہ دے وخت پہ عربو کینے یومعدنی
 دولت تہ وو اُس چہ موبنزخہ کور و ہنہ دے سنی ذمے پیل او ار دے
 (۲) او مہ جسمانی قوت دے، او دا ہم پہ دوی کینے حکم نہ وو چہ دے
 ملک چہ پرگرم دے ضروری غذا اور تہ حاصل نہ وکے، دا او بوہم بکوت
 وو دیختی او گرمی نہ خان ساتلو دے پارہ دوی سرہ کور و نہ وو نہیا تو
 خلقو بہ پہ تنبوا نو کینے گزارہ کولہ او دے علاج خہ انتظام ہم ورسرہ
 وو، (۳) آتم خیز روحانی او اخلاقی قوت دے چہ دے توحید اعلیٰ او پاکیزہ
 تصور نہ پیدا کیری، لیکن دے عربو خلقو بہ دے کانرویا دے کانرو نہ جو
 بتانو عبادت کولو

پہ دے حالاً نو کینے قرآن پہ عربو کینے سبکارا او عربو پتو لو پہ جمع
 دے رہا دے کولو بنہ زور اگلو دے دوا نیم کالونہ زیات وخت

قرآن دے آزادا شاعت (خوزولو) دیارہ وخت نہ وو مؤندلے شوے،
 لیکن دے لہزہ مود کا کینے قرآن عربو لہزہ دے کوم خائے نہ تزکوم خائے
 ارسول دے اندازہ دے قرآن نہ ورا ندے او دے قرآن نہ وو ستودے پو
 دے نسبت کولو نہ معلومیدے شی عرب نبیل القرآن ہنہ وو چہ دے کومو
 مؤنزد کرا کرا وو عرب بعد القرآن دا سے یو قوم جو رہ شو چہ پہ تنظیم
 اتحاد، اخلاق، بلند خیالی، اولوالعزمی، ایثار، قربانی، خدا پرستی،
 شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنی، رحم او شفقت، عقل و تدبیر،
 جہان بینی، جہانگیری، دیانت، امانت، صدق اور استی، دے وعدے پورے
 کولو او پہ عدل و انصاف کینے دے دوی یو قوم ہم سیال نہ وو، بلکہ دے بشریت
 بتول تاریخ دے وی دے مثال پیش کولو نہ تہ تو دے ہر دے وجہ دے چہ
 دے تیر شو و اتہ کمزور و سرہ ہم ہنوی دے مشرق او مغرب دے دوا لو یو
 متمد نو او بے اندازے سامان نہ دے پک با دشا ہر قیصر دے کسے
 پہ یو وخت تکرہ او ہلہ او پہ دے پلہ وخت کینے ہنوی تار پہ تار کرا
 دے ہنوی دے وے والو خولے او دے ہنوی لوئے او تخت و تاج دے کسے کسے
 کرا۔

اوس سوال دا دے چہ دے آسیا سی غلبہ عربو تہ پہ کومہ وجہ حاصلہ
 شو، چہ دے و دے ہنہ طوفانی چہ پہ مشرق کینے کاشغرا و دیوار چین
 سہارا اُتھیدے او پہ مغرب کینے مراکش او فرانس پورے
 دے جواب دا دے چہ سیاسی اقتدار او غلبہ حاصلو دے پارہ دے
 قسمہ اسباب کیندے شی، (۱) یومادی (۲) او دریم روحانی او فیزی
 اُس دے کرا شو چہ ما دی ہیچ اسباب عربو سرہ نہ وو، بلکہ دے عربو
 دشمنانو او حریفانو سرہ وو، کچرے پہ ما دی اسبابو دے غلبہ فیصلہ
 کولو دے نو عرب بہ دے دے کے نہ قطعاً و رک وو او نتیجہ بہ اے وے،

(پہ عکس) وہ، تو معلومہ شوہ چہ دا ہر خہ پہ ہفہ غیبی اور و خا
 طاقت چہ کوم عربوتہ دقرآن او صاحب قرآن علیہ الصلوٰۃ والسلام
 دبرکتہ نصیب شوے وو اس بشکارہ خبرہ دہ چہ دا سے معجزانہ طاقت
 د کتاب الہی د طاقت نہ بغیر ممکن نہ دے ہم دے نہ معلومہ شوہ چہ
 قرآن کلام الہی دے او پہ کوم یا ک ذات چہ دا نازل شو ہفہ دیولونہ
 زیات کامل او خاتم النبیین ذات وو د مسلمانانو او سنی زوال باعث
 ہم دا دے چہ دوی د اسلام او د قرآن پہ ہدایا تو عمل پرینے دے ورینہ
 ددے دوارو اس ہفہ طاقت دچہ کوم وو۔ د قرآن دا نسخہ د ذرو کالونہ
 ہمزیاں وخت از مینیت شوے او تجربہ شویدا، او نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ
 مَا هُوَ شَفَاءٌ۔ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَ شَفَاءٌ۔ لیکن پہ کاغذ
 لیکلے شوے او پہ خوے ویلے شوے بہترینہ نسخہ تر ہفہ اثر نشی کوے
 ترخوچہ پہ ہفہ عمل انشی دیورپ مستشرقین داراز بنہ پیڑنی چہ کہ
 چرے مسلمانانو اسلام او قرآن نہ رجوع اکرہ نونوی کہورہ۔
 مسلمانان پہ یوحائے شی پہ یومرکز کینے بہ راشی د ہغری خوارہ و ارہ
 طاقتونہ او د ترقی ذرائع بہ یوموتے شی او د دنیا ر و ہیم منبر طاقت
 بہ جوہر شی او خچون بز دلاس نہ بہ دغہ بنکار ا حی، نو خکہ خہ مودے
 را سے ہغوی مسلمانانو لورہ د قرآن او اسلام نہ د بیرتہ کولو کوششونہ
 شروع کری دی، او دا واتی چہ د مسلمانانو ذوال د قرآن او د اسلام پہ
 وجہ دے او دا ہم واتی کچرے مسلمانانو د مغرب ہفہ گنداہ او خدائے
 ویزارہ تہذیب اختیار کرو نو دوی بہ ترقی ا کری او ہمدنا وجہ دہ چہ
 پہ اسلامی منکونو کینے زور او نوسہ جنگ جاری دے اوور ترورے پہ مسلمانانو
 کینے انتشار او مرکز نہ تہتید و نکی جذبات پائتم مومی۔ موبنر پہ خپلو
 لے سورہ بنی اسرائیل آیہ ۸۴ لے سورہ تم السجدة آیہ ۲۵

دوو کتابونو ترقی او اسلام اشتراکیت او اسلام کینے دامسلہ پورہ حل
 کرے دہ چہ د ہفہ رُوح دوا خیزہ دی ہفہ دا چہ دیورپ کار یگری،
 ہزارو علم یو خیزدے او د ہفہ طرز ژوند، معاشرت او تہذیب بل
 سینے دے، اول شے دا سلام دے چہ یورپ پر قبضہ کریدا، یعنی یورہ
 ہغوی صنعتکاری چہ ہفہ واخلائ اودوم د ہغوی کنہکاری دہ چہ
 پریندی پہ دے د زور تعلیم یافتہ ہفہ اعتراض نشنہ خکہ چہ ہفہ
 اسلام سر ہ پچلہ فتی دے دفت کولو ضرورت کے نشنہ دلائل خما پہ
 نور و کتابونو کین شتہ او دیور پی تہذیب کنہکاریانے پریندی چہ ہفہ
 د اسلام او ترقی دوارونہ خلاف او پچلہ یورپ د ہفہ پہ وجہ د تنزل
 بنکار دے او د خنکدن پہ حالت کینے دے، دا سے خچون بز خانہ جنگی
 ختمیدے شی، دنوی او زور تعلیم دوارہ وزرے د ترقی د پرواز د پارہ ضروری
 دی دوارہ د لے یوحائے کری جگہوی لے مہ۔

۴- غذائی اعجاز

النسان د جسم اور روح نہ جوہر دے دا دوارہ پہ دے بدلید و نکی او
 خرابید و نکی جہان کینے آباد دی، خکہ پہ دوی کینے ہم بدلی او خرابے
 راخی، نو ترخوچہ دے دوارو د پارہ د غذا انتظام نہ وی نو د دوی باقی
 پاتے کیدل نا ممکن دی پہ دے وجہ قدرت د جسم او بدن د بقا د پارہ
 د غذا انتظام کرے دے، چہ دے د ختمید و نہ بچ شی او د دے د پیدا کولو
 نہ چہ کوے فائدہ اخستل مطلب وو ہفہ ہم پورہ شی او دے کینے
 خہ نقصان را نشی او د روح د غذا د پارہ لے ہم پہ دے غرض انتظام
 کرے دے چہ دے ہم ژوندے پاتے شی او د دہ د پیدا ائش مقصد پورہ
 شی، قدرت دانسانی بدن د غذا دا سے لوے انتظام کرے دے چہ د
 زکے نہ واخلہ تر آسمانہ او تر نمر او سپر زمینی پورے ددہ د غذا پہ

پہ تیار کی گئی تھی مثلاً بدن غذا رو دیتی، دپارہ ذمکہ غنم را
 اُبتوکوی اوبہ اوہوا ہفہ شہہ اونازہ ساقی دستور و پہ کشش ہفہ دانہ
 نیسی اوغتییری، نمر د سمندار نہ براس اوجت کپی پورتہ ورچ شی
 اود ہفہ نہ تباران پہ شکل کینے د اُبتوان نظام اُکری او پینچہ گرمی ہفہ د غنم
 دانے پغوی، بادونہ بوس او غنم جُدا کولو کینے مدد کوی شپہ ورچ یوبل
 پسے لکیدی دی نو دے کینے اعتدال پیدا کوی مطلب دا چہ بولہ کارخانہ
 د جہان پہ غنم جو رہہ لو کینے لکیدا چہ انسانی بدن لہ د خوراک تیار کپی
 حالانکہ د روح نہ بدن قیمت او قدر دیر لگ اولاندے دے چڑغہ
 لاندے او کمزوری جُز دپارہ دومرہ لوئے او وسیع انتظام د قدرت د طرفہ
 موجود دے نو دا خو ہیچرے نشی کیدے چہ د روح د غذا دپارہ د شہ
 انتظام نہ وی دا خونہ عمل معنی او نہ لے حکمت خو بیلٹون صرف دومرہ
 دے چہ بدن ذمکہ شہ دے دے غذا سامان ہم ذمکہ نہ اُبتو
 اوروح آسہانی او امر ربی دے لہ دے وجہ دے غذا اہم د غہ خائے نہ
 پکار دے :-

د روح آسمانی غذا

د روح د ژوند دپارہ قدرت یو روحانی
 غذا بتجویز کپے دہ خو ہفہ دلے دہ
 چہ خوک د ہفہ کیفیت او مقدار نشی بنود لے خکے چہ د روح پہ دے
 کینے اللہ تعالیٰ سرہ مشابہت او مناسبت دے نو دے دپارہ بہ غذا ہم
 دا سے پکار وی چہ دا اللہ ذات سرہ تہذون لری، بلکہ د ہفہ صفت وی
 دا اللہ د غہ صفت صرف ہم د ہفہ کلام کیدہ پشی چہ روح انسانی تہ متنتقل
 شی اودے ژوندے اُساتلے شی نو د کلام الہی او وحی ربانی تہ بغیر انسانی
 روح ژوند نا ممکن دے، لکہ خکے چہ د جسمانی غذا تہ بغیر د جسم
 ژوند نا ممکن دے :-

د روحانی ژوند معیار

د روح اصلی ژوند او مرگ ہم ہفہ
 معیار لری کو مرچہ یو انسانی اندام لری
 دا فیصلہ بہ د غذا پہ مقرر معیار موقوف وی چہ واقعی کلام الہی یا قرآن

د غذائیت معیار

د غذائیت معیار دوہ خیزونہ دی (۱) طبعی
 میلان (۲) ترقی او نشوونما، (۳) مثلاً دو دوی

او غوبنہ جسمانی غذا دہ او اُ سپنہ اولرکے جسمانی غذا نشی کیدے د دوار
 پہ مینج کینے بنکارہ بیلٹون دا سے دے چہ دو دوی او غوبنہ خور ل د
 انسان طبیعت غواری او دانے طبیعت نہ غواری چہ د اُ سپنے اولرگی یو
 جو رہہ کپی او دے خوری :-

(۲) دویم معیار دا سے چہ دو دوی او غوبنے خوراک سرہ بد اغتییری
 او ترقی کوی مگر اُ سپنے اولرگی خوراک سرہ دا سے نہ بلکہ نقصان
 کیری، د غہ رنگ قرآن ہم طبیعت غواری، خکے خو پہ لکھونو حافظ
 دیر غر لکیدا وی قرآن یاد کپی او بیا د ہفہ دساتلو دپارہ تہ مرگہ بول غر
 ہ ہفہ دورونہ او تکرارونہ کوی۔ د دے قرآن د علم او عمل سرہ پہ لوج
 دا سے اصلی رحیقی، ژوند پیدا کیری چہ بیا یوموتے خلق پہ زرگونو نور
 خلقو تہ کیدے شی لکہ موبزہ سیاسی اعجاز کینے چہ بیان کپے کپے
 روح تہ قرانی غذا اور تکرے شی نور روحانی ژوند دا سے ختمیری، لکہ چہ
 خکے بدانی ژوند د بدانی غذا نہ موند لو پہ وجہ ختمیری :-

د روح مرگ او ژوند

د روح مرگ او ژوند د ہفہ د پیدا کولو د
 مقصد نہ معلومی :-

دا د ستر پہ پیدا کولو مقصد لیدل، او د غوبنہ پیدا کولو مقصد اور بیدار
 ستر کہ چہ لیدل نشی کولے او غوبنہ چہ اورید لے نشی نو دا د دوی مرگ

دے دغہ شان درُوح پیدا کول د " معرفتِ الہی " دپارہ دی خو پورے
چہ دامقصد حاصلیری نوز روح ژوندے گوندی مردے :-

(۷) دالله پہ معرفت اودالله پہ تعلق سرہ روح کینے بولوئے دا سے
طاقت راشی، چہ د هغه مقابلہ ددغے قوت نہ خالی روحونہ نشی
کولے اس ددے طاقت نوم روحانی ژوند اوددے نیشتوالے روحانی مرک
دے، داسے ژوند قرآن حکیم پہ دے الفاظوبیا نوی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذْ عَاظَمْتُمْ لِيَوْمِ يَكُونُ لَكُمْ عَذَابٌ
كَثِيرٌ إِذْ عَاظَمْتُمْ لِيَوْمِ يَكُونُ لَكُمْ عَذَابٌ كَثِيرٌ
سورۃ الانفال - آیة ۲۳ :- دابلی کومچہ تاسوتہ ژوند درکوی،

دے نہ معلومہ نشوہ چہ روحانی ژوند جسمانی ژوند نہ اعلیٰ اوزیات
اوجت دے ددے روحانی ژوند پہ برکت اوطاقت سرہ صحابہ کرامو
دخپل نہ خوچند لایات لبسکروتہ ماتے ورکریہ سرہ ددے چہ
هغوی سرہ بہ هیج سامان نہ ووا و تحیرانی دل سے کارنایے بہ فی اکریہ
چہ صرف جسمانی ژوند خاوند انوبہ نشوے کولے دا ژوند هغوی تہ
دقرآن او اسلام نہ حاصل دوا، دابن جریر طبری پہ تفسیر کینے :-

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ لِرَسُولِ اللَّهِ سَاسًا وَرِجَالًا
دحضرت ابوقتادہ وضاحت داسے بیان شوے (کدائے ترجمہ) چہ "د
عربو خلق یریدلیل خوار اودیتولونہ زیات کمراہ و و هغوی سرہ نہ
خوراک اونہ پوتشاک و و هغوی درومر او فارس غوندے ددووزمرو
پہ مینج کینے تری و ووی سرہ دپشخید و هیج خیزنہ و و هغوی دخوراک
نہ محروم و و، نوردو گوانہای خلقوبہ هغوی خو پور تردے چہ اسلام راغے
اسلام ورنہ یو کتاب رقرآن (و و کروی چہ هغه دوی لره د قومونو
سرداران او حاکمان جو پ کول :-

قرآن روحانی غذا دہ

د غذا دپارہ موبزوراندے دودہ معیارہ
بیان کروی دی دا، د طبیعت میلان (۷) او

ترقی را، قرآن طرف تہ د ماتے خوداحال دے چہ دنرئی بل یو کتاب دومرہ
نشی لوستے خومرہ چہ دالو ستنے کیری نرئی کینے د هیج کتاب دومرہ خافظان
نشته خومرہ چہ د قرآن دی، حالانکہ دے غریبانو حافظانوتہ نہ د
مسلمانانولہ طرفہ خہ عیوضانہ ورکولے نشی نہ د قوم یا حکومت له طرفہ
اویا خود قرآن ژبه همر غیر عربود پارہ ا پوادہ چہ د مجبوری نہ بغیر
هغه تہ طبیعت نہ ورعی، هم ددے نہ معلومیری چہ قرآن روحانی غذا دہ
حکله خوددے تہ لومشکلا تو با وجود دے تہ د طبیعت میلان نشته :-

(۷) دویہ خبرہ دادہ چہ غذا خو پورونکی تہ د غذا نہ ترقی اوطاقت
حاصلیری نو د قرآن تاریخ هم دا بنائی چہ د قرآن پہ برکت کمزوری انسانان
طاقتور شول، بے اخلاقہ با اخلاقہ شول، لاندے خلق بڑا اوناپاک خلق
پاک شول، ددے نہ پس د هیچا هر پہ دے کن شک نہ پاتے کیری، چہ قرآن
آسمانی غذا دہ چہ درُوح دپارہ د آسمان نہ نازلہ شوے دہ او قرآن باندے
یقین لرونکو تہ هر دے قرآن هغه عظمت او شان ورا بخشیلو چہ د هغه
مثال پہ انسانی تاریخ کینے نشی موندے اوداشان یواحے دکلام الفی کیدیشی

(۶) دلیل نظامی

قرآن حکیم د انسانی ژوند دپارہ داسے نظام قائم کړے دے چہ دهغینہ
چخپله دا یقین پیدا کیری چہ دا د خالق انسان له طرفہ دے دانسان
جو پ شوے نہ دے، حکله چہ د انسانی ژوند رازونہ اورمزونہ صرف
خالق حیات پیژنی نہ چہ بل خوک انسان چہ کله هم ددے لاسے نہ
داوریدو او په یوانسانی لائحه حیات باندے دنگ کو شش اکرونو
هغه تہ امن او آدام نصیب نشود قرآن نظام حیات دومرہ کامل اود

ژوند په ټولو اړخونو باندې خور دې چې کچرې د هغه تفصیل بیان
 شی نو د بیعت کتاب به تر جوړې لهندا مو بزد قرآن د صداقت په
 غرض یو خو نیا دی اصول پیش کوو،
 (۱) د انسان تعلق د خالق کائنات سره (۲) د انسان تعلق د خپلو هم جنسو
 انسانانو سره

(۳) د انسان تعلق د ټول عالم د کائناتو سره -

(۴) د انسان د ژوند مقصد -

(۵) د انسان د ژوند اخیری پورې -

(۶) روحیه اصول — د انسان تعلق خالق کائنات سره -

خالق کائنات د انسانی ژوند مرکز دے، د انسان ژوند، د هغه د ضروریاتو
 د ژوند د ظاهری او باطنی فائدا اخری فیصله د خالق کائنات مرضی
 سره تړلې ده د خپل مرکز حیات نه د انسان جدا کیدل د هغه
 مرگ دے او د هغه سره یوځای کیدل د ده حقیقی ژوند دے لهندا د
 انسان پرمو بئی ذمه واری داده چې هغه د خالق کائنات په وړاندې
 په دے حیثیت رشات، یقین ا لری - د انسان دے حیثیت بشکاره کولو
 د پاره قرآن پوچې ارشاد فرمایلو:

حَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ رَسُوْرُهُ مَلِكٌ آيَةٌ عَدِيْعُهُ خَالِقُ كَائِنَاتٍ
 د انسان د مرگ او ژوند خالق دے، بیائے اعلان ا کرو -

وَمَا بِكُمْ مِّنْ نَّعْمَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَمِنْ اللّٰهِ رَسُوْرَةُ النَّحْلِ آيَةٌ عِلْمُ الْاِنْسَانِ تَهْ تَوَلَّ حَصْلُ
 نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیائے ارشاد فرمایلو چې انسان
 خپل کوشش سره چې کوم څیزونه حاصل کوي د هغه آخری فیصله
 هم د قدرت په لاس کینې ده انسان له پخپل کوشش نیاز بدل نه دی پکار
 وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يُّشَاءَ اللّٰهُ رَسُوْرَةُ التَّكْوِيْرِ آيَةٌ عِلْمُ سَنَّا سُوْخُوْرِيْنَهْ

د الله د خوښې تابع ده

قرآن د سید الکائنات د خولې مبارکې نه دا اعلان ا کرو -

قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِعْلَانُ اَكْرَهْ جِهْ خَهْ دَخِيْلُ حَانَ د
 اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ط رَسُوْرَةُ اِعْرَافِيَّةْ ۱۱۰ پاره هم د سوادوزیان اختیار نه
 لر تر څو چې د الله خوښه د فیصله ا نکړی -

د دے خیالاتو لازمی نتیجه به داوی چې (۱) رب العلمین سره به د انسان
 د محبت یو مضبوطه ر شته پیدا شی، چې کله هم نشلیزی،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ط د ټولو نه زیات محبت د الله سره د ایمان
 سوره البقره آیه ۱۶۳ : اَوْ يٰقِيْنَ د خاوندانوی هم د دے محبت

د اثر وی چې د هغه فکری او عملی ژوند د الله سره ا تړلې شی او د هغه
 ظاهرا و باطن د الله په محبت سر چیتې شی، د هغه ظاهرا و باطن د الله

به یاد ا باد شی او په کائناتو د هغه نظر د ا سړی چې هغه د ا د جمال
 د محبوب صیرف یو آئینه کڼی، هغوی په ولاړې په ناسته او په ملاسته

يٰذِكْرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا رَّعُوْ د ا و : اللّٰه یادوی او په دے خیال او فکر په
 عَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ : آسمانونو او زمکے نظر ا چوی چې له

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : د عالم خالقه تا د عالم بے مقصد نه
 هَذَا بَا طِلَاطُ رَسُوْرَةُ اَلْاِعْرَافِ : دے پیدا ا کرے :

او د آیاتک تعبیر و آیاتک نستعین ه : په تصور کینے دے د دین د نیاد کامیابو
 چشمه رب العلمین کڼی او اعتقاد دی، قولى او عملی عبادت صرف د هغه

کوی، او د خپلو منبها و تر و نه پس د دین د نیاد خپلو مشکلا تو د حل د
 پاره هم د هغه مدد غواړی هغه خپله رضا د الله په رضا کینے ورکه کړی

او د الله تعالی په امر، نهی باندے عمل کول یعنې د هغه د حکمونو تعویل
 د خپل ژوند ضروری حصه جوړ کوی، قرآن نه چې چا فائدا ر یض

کائناتوں کے حاکمیت اور دھنے کے قابو کو جذبہ پیدا کیڑی، دانسان او
 کے کائناتوں پہ صیغہ کینے کے فائدے و کولو او د فائدے ا غسٹو ترون ۔
 قائمیزی انسان دے نہ کے فائدے و غسٹو کو ششونہ کوی، اور علوم کوینہ
 پہ ذریعہ پہ دے فائدے و قابو مومی او دے فائدے و تخلیق حکمت پورہ کوی
 رب (دوبہہ نتیجہ د عالی تعلق بہ داوی، چہ انسان بہ خان حاکم او
 مخدوم او قبول کائنات بہ محکوم او خادمان کنری لہذا ہنہ بہ داوی
 د نبوی فائدے د انسانی شرف خادم، محکوم او تابع جو کہ وی او شرف انسانی
 بہ د وی خادم محکوم یا تابع نہ جو کہ وی او دے پہ دے نظریہ عمل کو کیکر
 (جہان ہے تیرے لئے، تو نہیں جہان کے لئے) جہان تا د پارہ دے تہا جہان د پائے
 نہئے بلکہ دخالق جہان د پارہ ہے پہ دے بنا بہ ہنہ د نیا د انسانی شرف د تکمیل
 ذریعہ جو کہ وی انسانی شرف بہ پہ د نیا نہ قریباً نوی ہنہ بنا زرواں
 حاکم وی دھنے بندہ او غلام کہ نہ وی پہ دے اصولو بہ دھنے خودی
 نورہ ہر گورہ شی ہنہ بہ دخیل روحانی شخصیت د لویبی اقراری شی
 او د نیا د ذیلو ضرورتو د پارہ بہ پہ انسانی شرف ہاں تک داغ نہ لکوی ۔
 (رج) کے کائنات عالم کے قابو کو لو او دھنے کے خاد میت یو نتیجہ بہ د اہم
 وی، چہ انسان بہ د شرف نہ ہی خپل خان بہ اشرف المخلوقات او
 نور قبول مخلوقات بہ خپل خادمان کنری ہنہ بہ د عبادت لائق نہ
 کنری حکم چہ محکوم و مرکلہ ہم د خاد م عبادت نکوی او نہ دھنہ نہ
 مراد و نہ غواہی ہم دغہ وجہ د چہ قرآن کے ہنہ انسانوں پہ بارہ
 کینے فرمائی کو موجد و آسمان یا زمین کے خیزونہ معبودان جو کہ کوری :-
 وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَانَ كَمَا خَرَمَيْنِ : چاچہ د مخلوق عبادت او کرو نو داسے
 السَّمٰوٰتِ : سورہ حج آیت ۳ :- : شوہ چہ ہنہ د انسانی شرف د آسمان
 نہ خان را گذار کوی :-

او ہم دے تعلق اثر بہ وی چہ انسان بہ د مخلوق د عبادت نہ ویزارہ
 صرف د خالق کائنات عبادت گذار شی، او ہم دا د قرآنی تعلیم نتیجہ دہ
۴۔ خلورما اصول، دانسان د ژوند مقصد
 د انسانی زندگی خلورم بنیادی اصول دا چہ چہ انسان دخیل ژوند د
 مقصد معین کولو غتہ پہ پرا بیٹی د ہولو نہ ضروری علم دا دے چہ انسان
 تہ د دخیل ژوند مقصد معلوم وی او دا د اعلیٰ وی، لکہ خنکہ چہ
 انسان د ہولو مخلوقات نہ برتر او اشرف دے، نو د ہنہ مقصد حیات
 دہم دا سے برتر او اشرف وی چہ پہ ہنہ کینے د سر بل یو مخلوق
 ہر نہ وی برابر۔ د غوا، مینے او بڑے مقصد پئی دی پہ کومہ کین چہ
 پئی د بیرونی او بنہ وی نو ہنہ بہ زیاتہ قیمتی وی بڑے نہ غوا و
 عنوانہ مینہ زیاتہ قیمتی دہ د خرنہ آس خکہ زیاتہ قیمتی دے چہ
 دخرنہ د ہنہ مقصد او چت دے پہ دے خبرہ کچرے انسان فکر
 اکر و نو ثابتہ بہ شی، چہ دانسان نہ بغیر قبول مخلوقات دانسان د پارہ
 دی انسان بہ دے نہ خاد مت او فائدہ آخلی اُس د غور جو کہ دا خبرہ
 دہ چہ دانسان د ژوند خد مقصد دے، او دے سوال حل کول د
 انسان د ہولو نہ د مینی ذمہ واری دہ
 دا خوکیدے نشی چہ معمولی خیزونہ خود کے مقصد بت نہ خالی نہ دی
 دانسان غوندے د ہولو نہ دلوئے ہستی پیدا کول د بے مطلبہ وی؟
 خکہ چہ د خالق کائنات پہ حکمتی بہ داغ ا لگی نو بنا پہ دے دانسان د
 پیدا کولو مقصد د پر غتہ دے لکہ خنکہ چہ انسان پھلہ یو غنہ ہستی
 دہ، د مادہ پرستانو پہ خیال کینے خود دغہ مقصد صرف خون د و نہ
 ا غسٹل ری د خوراک خون د وی او کہ د غرتہ یا د حکومت، رگو بے خبر
 (خوراک) خود انسان د شرو نہ مقصد خکہ نشی جو کہ پیدا دے چہ بعض

خناور لکھ مبینہ اور ہاکی دانسان نہ دیر نریات خوراک کوی اودہ لکھ
 ہم زیات ورکوی، حکم دیر خوراک کینے خوندا ہم دیر وی، لکھ خنگہ چہ
 یوکس دودہ آمونہ خوری اوبل کس شل آمونہ اُخوری نودے دویم
 کس لہ بہ خوندا ہم زیات ورکوی، داو نیل حکم غلط دی چہ دیبینہ
 اوہاکی نہ دانسان خوراک بنہ دسر ہاکی اومیبینہ وابنہ گیا خوری
 او انسان پولا داو چرکان اُحکم چہ دہاکی اومیبینہ دپارہ دغہ وابنہ
 گیا پولا داو چرکان دی دوی تہ داخیزونہ نریات خوندا ورکوی اُس
 دویم خیزر رُتبہ، عزت) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دینا مطابق
 وہی خیزونہ دی حکم چہ عزت اور تبہ دمال دپارہ دہ اومال ہم د
 خوراک دپارہ خوفرق صرف دواسطے دے ورا ندے ہم مقصد خوراک
 ووبلا واسطہ او اُس ہم مقصد خوراک دے خوبلا واسطہ :-
 دغہ دپارہ دیر نیم خیزر حکومت) ہم یو مستقل مقصد، حکم نہ دے
 چہ دمال اور تیبہ دپارہ اومال ور تبہ دخوراک دپارہ مطلوب دی
 لکھ خنگہ چہ ورا ندے ذکر شو، خوراک خنگہ مقصد نہ دے، بلہ دا
 چہ دانسان حکومت دگو نیش او د تکلیف دے، مال پر خرچ کیری
 منہ سے تیرے پکینے وھلشی شرو نسا د پکینے کیری، ووتونہ دھغ
 دپارہ بکاروی حکومت آوری بدل پکینے راجی، مطلب دا چہ دزر کونو
 خپرونہ انسانی حکومت دک وی پہ دے پکینے خوددہ پیا زمرے بنہ
 دے چہ دھغہ حکومت قدرق دے ہول خناور کے قدرتی زیر فرمان
 دی اودا سے ہیغ قسم خطرے ہم پکینے نشتہ ہم پہ دے دور انسانی
 لذات او خوندا ہم دغونو او تکلیفونو نہ دک دے پہ دے خوندا و نو
 اغسٹو کینے کلہ سرو مال او ہول تیر ہم اُبیلی مگرد خناور ولذات
 ددے ہولو خطر و نہ خالی دے دھغہ رجہ دا دہ چہ دانسان بہ فطرت

کینے تیر شوے غم او د مستقبل فکر پروت دے ددہ پہ منگرو یا
 خپلوانو کینے خوک چہ ورا ندے سر دی دہ تہ چہ ریا دشی خامخا
 غم جن کیری او آندہ خطرے فکر ہم دسرہ خا مخاوی ددے وچہ
 دانسان ہول لذتونہ دغونو او فکر و نو نہ دک دی او د خناور و ہیغ
 یولذات کینے ہیغ قسم غم فکر نشتہ ددے ہول تقدیر خلاصہ داشہ
 چہ انسان دخپل ژوندا مقصد پچپلہ نشی مقرر رولے دامقصد
 بہ ددہ خالق مقرر وی، لکھ خنگہ چہ دہوائی جہاز جورہ ونکے د
 ہوائی جہاز مقصد متعین کری نہ چہ پچپلہ ہوائی جہاز خپل مقصد
 متعین کوی ہر دامقصد پہ صفا و بلیغوالفاظ کون قرآن حکیم بیان
 کرے دے :-

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ○ دپیر یا نوا مبنیاً مود تخلیق
 مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ○ مقصد عبادت الہی دے مو
 سورۃ التدریات آیہ ۵۵ :- ددوی نہ روزی گھنل دغوار

اونہ پہ بل خور دل :-
 دا سے لکھ خنگہ چہ انسان دا دودہ مقصدونہ پچپلو غلامانوا اپورہ
 کوی حکم چہ موبز تہ نہ ددروزی حاجت نشتہ اونہ دخوراک ات
 اللہ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ○ بلکہ خداوند تعالیٰ دوا ندے
 نہ دانسانی مشین قائم ساتلو دپارہ ددروزی انتظام کرے دے، حکم
 چہ ہغہ دیر کوی او زور آور دے،
 کچرے یو مشین تہ درنگ روغن ضرورت دے دپارہ وی چہ ہغہ
 خراب نشی نو دادمشین دوجود مقصد نہ دے، بلکہ ددے مقصد ہغہ
 کار دے چہ مشین ساز کوم کار دپارہ جور کرے دے ہم دغہ مال
 دانسان او دھغہ دیر ذی دے دانسان دپارہ روزی بقاء سامان دے

مقصد تخلیق نہ دے، مقصد تخلیق بہ ہم ہفہ وی چہ کوم د پارہ
 انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادت الہی۔ ذنیل اور و غن۔ ایشان رد
 مشین د پارہ (روزی ہم د انسان صحیح ساتلو د پارہ یوسامان دے د
 ہفہ د ثوندا مقصد نہ دے، پہ د نیا کئے د ہر مشین قیمت د ہفہ د
 مقصد مطابق متعین کولے شی مثلاً د چینو بہ ہفہ مشین زیات قیمتی
 گنرے شی چہ لپر وخت کئے د پرچینی پیدا کوی ہم د غرنک دانسا
 مشین قیمت بہ د ہفہ د تخلیقی مقصد بہ مطابق وی چہ ہفہ عبادت
 الہی او تقوی دے فرمائی، اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰیہُمْ، او ہم دا
 انسان دانلہ پہ نزد د پر قیمتی د شرافت او عزت خاوند او دیر
 مقبول کئے۔

پنجم اصول دانسا فائز وند آخری منزل

دانسانی ژوند آخری پورہ وی اللہ سرہ یو خائے کیدل دی، قرآن دا وظیفہ
 دانسان ژوند متحرک دے ساکن نہ دے۔
 يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا، تَهْ فِي مَرْحَلَةٍ مِّنْ تَكْلِيفُونَ
 فَمَلِّقِيہ طسورۃ الانشقاق آیت ع: تیر و کولوا للہ تہ وردوان لے او
 بیا بہ ور شکرہ یو خائے شے۔

- ① ددے آیت نہ معلومہ شوک، چہ انسانی ژوند متحرک دے۔
- ② پہ دے حرکت کئے ورتہ تکلیفونہ ہم خائے پینیری۔
- ③ ددے حرکت آخری پورہ وی خدائے سرہ یو خائے والے دے۔

دا خبرہ دیرہ ہکارہ دے چہ انسانی ژوند متحرک دے انسان اول
 شوم وی، بیا ہلک او خوان شی، تروے د ترقی حرکت دے بیا مرگہ
 پورے د تنزل حرکت جاری وی، د مرگہ نہ پس برزخی حرکت شروع
 شی، دا ہول قسمہ حرکتونہ ضروری دی دا ہیخوک نشی بندلے د

ترقی پہ حرکت کئے بہ ترقی کیری او د تنزل پہ حرکت کئے بہ
 خائے تنزل کیری خود ا ہول حرکتونہ د غمونا او مصیبتونہ د ک
 پاک دی۔

دا خود ہکارہ ژوند حرکتونہ وو، د پت حرکت، یعنی د قبر او د برزخ
 حرکت ہر خوک نشی بندلے دا ہکارہ او پتہ قسمہ ہول حرکتونہ
 پہ، ہلہ ختمیری چہ ددے حرکتونو آخری پورہ وی راشی او دا آخری
 پورہ کومہ دے، دا پورہ ہفہ دے بہ کومہ کئے چہ دانسا فائز وند
 نتیجے او غرے بیا موندلے شی،

پہ دنیا کئے ہر حرکت یو عمل تہ ویلے شی، چہ خد وخت د ہفہ عمل نتیجہ
 را ائی نو د ہفہ عمل حرکت ختم شی، یوزمیندا رزمکہ چو کوی
 تخم پکھے آجوی، د ہفہ ا بہ خورد کوی، سرہ پہ کئے آجوی۔ خیال لے
 ساتی، خچکیداری لے کوی، چہ فصل پوچ شی بیا گیبی، پہ مشین
 یا پہ غوا یا نو او خروکے غولوی، بوس او غلہ بیلہ کری چہ د غلہ
 درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، حکمہ چہ ہفہ د عمل نتیجے او حرکت
 آخری پورہ وی تہ ا رسی او ددے نہ پس د غلہ حرکت ختمیدل ضروری دے
 ہم د غلہ حال دانسان دے ہفہ پچیل ژوند کنی تکلیفونہ تیرہ وی
 اوور سرہ حرکت کوی، خوک د خیر او نیکی د پارہ تکلیفونہ تیرہ وی
 او خوک د شر او بدی د پارہ خان خوری دا سلسلہ ترمرگہ
 جاری وی بیا و پاندا ہے پہ آخرت کئے چہ ہر گلہ دا دوارہ قسمہ
 خلق د خلو عملونو نتیجے او د خلو حرکتونو ثمرے د جنت او دوزخ
 پہ شکل کئے بیا مومی نو ژوند بہ خپل خائے او آخری پورہ وی بیا مومی آویہ
 تہ بہ ا دریزی او دا ژوند د حرکت انتہا د لکہ خنگہ چہ پہ دے آیت
 کئے د عملونو د نتیجہ بیان دے۔

دردناک عذاب ہم ذکر دے، مگر انسان کے قصے اور یہ وقت
درحم او شفقت اظہار، پھرے نشی کو لے اودہ دم او شفقت پہ وختے
د غصے خبرہ پہ خولہ فنی راتلے :-

اس دہر انسان د کلام چہ مطالعہ اُشی نو پہ ہجے کہتے بہ خانما داسے الفاظ
بنکارہ شی چہ د بھرنی دُورے دباؤ پیداوار بہ وی چہ د ہجے نہ بہ
معلومیزی چہ متکلم د ویرے پہ وجہ داسے خبرے کوی، دینہ علاوہ
پہ انسانی کلام کہنے خو کلمہ د قوت اظہار کیزی مگر داسے قوت ہجیرے نہ
چہ ہجے نہ پہ زمکا آسمانوں نو بانداے د حکومت اظہار کیدے شی کہ
چرے چالبرہ مطالعہ د قرآن ہر اکرے، نو ہفتہ تہ بہ پھرہ صفحہ دا
محسوسہ شی چہ دا داسے متکلم کلام دے چہ د کائنات عالم دیو خیز
نہ ہم ہجے نہ ویریزی اونہ دبا ویزی ہلکے عظیم تو کجکل کائناتو بانداے
حکمرانی کوی۔ د طرفان نوح د بندیز بہ بارہ کہنے د قرآن د الفاظ نور
جو اگورہ :-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ
آقِلینی : سورہ ہود آیت ۱۰۷ : اے آسمانہ دوریدونہ بنداشہ
چرے یوانسانی طاقت ہم داسے حکم ور کوہے شہ :-

اسی کلام د انسان د دماغی قوت د محدود والی مظهر وی د ہجے
د بلاغت اس پہ ہر میدان کہنے یوشان منہا ہر نشی د ہلے ددہ
قابلیت پہ خاصو مضامینو کہنے د بلاغت نور بنو دے شی بل قسم مضامینو کہنے
د ہجے د بلاغت د ہجے زور نہ وی، یو عرب مشہور شاعر ابو نواس صرف
د شرا بو پہ تعریف کہنے بہترین شعر خود ویلے شی پہ بلہ موضوع نہ
بل شاعر ابوالتاہیہ، پہ دُھد و تقویہ، پہ فتاویٰ د نیا او پہ شوق
آخرت بانداے د بلاغت نہ چک شعر ویلے شی خو بہ نور و مضامینو

داسے نشی ویلے، پہ فارسی شاعرانو کہنے فردوسی نظامی پہ جنگی
مضامینو پورا زور سرہ شعر ویلے شی لیکن پہ بل میدان کہنے ہجے
پس راجی، سعدی، اخلاق شاعر دے جنگی یا بل نہ دے، کچرے د
خوش قسمتی نہ یو شاعر پہ ہر موضوع بانداے شعر ویلے شی نو دا
فرق بیا ہم وی چہ پہ بعض مضامینو دیر بنہ کلام او پہ بعضو لڑکم
او پہ نور د ہجے ہم کم ویلے شی۔ دے نہ علاوہ د شاعرانو او بلیغانو
تول مضامین د فکر او د ما دیا تو کہ دائرہ نہ بھر نہ وی پہ دے
ہتو لو کہنے غیبیات او د مادیاتو نہ پور نہ مضامین دیر کم وی، پہ
محسوساتو کہنے د شاعرانو خیالات کار کو لے شی، لیکن پہ غیبیاتو کہنے
د تخیل پرواز ختم شی او دے ہتو نہ علاوہ شاعران د رشتیاؤ
او د واقعاتو یا بندنہ وی، حکم چہ پہ دل سے بیا پہ خیال یا بندی راجی
د شاعرانو کار دغہ وی چہ پہ خیال کہنے خہ خبرہ ہر خنگ چہ داغلہ
ہجے د بارہ ہر خہ الفاظ چہ د ہجے پہ خیال کہنے داغلہ نو د شعر پہ نقاب
کہنے رنگینی سہارو ورا چوی پہ دے کب لے نہ وی چہ داسے کیدے ہم
شی کہ نہ او دارشتیا دی او کہ دروغ، ہر بہ دے وجہ د شاعرانو
پہ بارہ کہنے یو معقولہ دہ چہ، "أَحْسَنُ أَكْذَابًا، چہ دیر بنہ
شعر بہ ہجے وی کوم کہنے چہ دیر دروغ بیان وی، لیکن د قرآن حکیم
مضامین یو طرف نہ دوسرہ وسیع دی، چہ دے کہنے عبادات،
معاملات، قوانین منزلیہ، د معاشرت احکام، د منکلت قوانین، بین
القوامی قوانین او بیا عقائد، اخلاق، تاریخ محسوسات، غیبیات،
واقعات د نیا او حقائق آخرت تول مضامین دی بیا دے وسیع مضامینو
د بیا نولو د پارہ دائرہ دوسرہ تنگ دہ چہ ہیج یو مضمون او عبارت
نہ دروغ او خلاف واقعہ نہ وی او سرہ دے د قرآن پہ فصاحت

او بلاغت کئے یو ذرہ فرق ہم نہ راسخی لکہ چہ فرمائی :-

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا كُفْرًا وَخُدَاةً لَهُ سَوَادِیل
فَبِمَا اخْتَلَفْنَا فِي كَلِمَاتٍ ۝ سورۃ النساء ۱۱۰ چا کلام وی نوزد ہمہ یہ مشان
۱۱۰ یۃ ع۲ :- بلاغت ارد مضامینو یہ صداقت کئے بہ خا مخا فرق

را غل ووا

داسے شان دہندہ کلام کیدے شی چہ دہنے سرچشمہ لا محدود
قوت وی او ہندہ صرف خالق کائنات کیدے شی، نو دا دلیل ددے خبر
شوچہ قرآن ہم دالله تعالیٰ رشتیا کلام دے :-

۸ - غیبی اعجاز

یہ قرآن کریم کئے دغیبی علومو یو لویہ ذخیرہ موجودہ چہ
ہفتہ نہ دیر غبت فلسفی اولو کے عالم رسائی نشی کیدے نو دا بہ کلہ
اشی چہ دنا لوستی قوم یو نالوستی ذات بہ ہفتہ نہ رسائی اشی ددے
غیبی علومو چہ یو قسمونہ وی :-

۱) کو با ندینو پیغمبرانو علیہم السلام او قومونو تاریخ، دہنے نتیجے او اثرے
۲) داتلو کے واقعے، دوخت نہ ڈو وجہ دہنے خبرور کول ارد ہفتہ داسے
حقیقت بیا نول چہ ظاہری اسبابو اثرہ نہ وی،

۳) دمرک اطبعیا تو نہ بعد امورو یہ بارہ کئے داسے حقیقتونہ
بیا نول چہ دلو کے فلسفی او دتو لو فلسفیا نوزد مجموعی قوت نہ ہم
چہ براؤ چت وی :-

(۴) دتیر شوو پیغمبرانو علیہم السلام مثلاً آدم علیہ السلام حضرت
نوح ۲- حضرت ہود، حضرت صالح، حضرت ابراہیم، حضرت
اسعیل ۳- حضرت اسحاق، حضرت یوسف ۴، حضرت موسیٰ
حضرت ہارون ۴- حضرت داؤد - حضرت سلیمان ۵، حضرت عیسیٰ

حضرت یحییٰ

او حضرت زکریا علیہم وعلی نبینا الصلوٰۃ والسلام
تاریخی واقعات او ددے تو لو حضرتو علیہم السلام ددعوت او تبلیغ
مقصدونہ او ددے تو لو حضرتو علیہم السلام مرد قومونو امتونو
واقعات او ددوی پیغمبرانو علیہم السلام ددعوتونو وادشا دونوپہ
خپل خپل امتونو بانڈے موافق او مخالف اثرات او ددوی انجامونہ
اونتیجہ، ددے نتیجہ علتونہ او اسباب عبرتو نہ اونصیحتونہ چہ غنکے
تحقیق او حیرت انگیز صداقت او بلاغت سرہ قرآن بیان کپیدی
دہنے مثال پہ انسانی تخریر کئے نشی موندے :-

دے واقعاتو یو حصہ پہ تو زیت کئے موجودہ او حہ حصہ دتو زنت
دعالمانو او تاریخ پہ سینو کئے محفوظ وہ لیکن دصاحب قرآن علیہ
السلام پہ نول ژوند کئے یو واقعہ ہم داسے نشتہ چہ ہفتوی نہ دانشانی
استاذ نہ دزکلی کپے حہ موقعہ پینہ شوی وی یائے تیر شکر کپے کپے
وی، یا چا استاذ داسے ویلی وی، چہ ما نہ حضور علیہ السلام زکریا کپے
داسے علومو باقاعدہ حاصلو دپارہ بالخصوص دیوانی اونا لوستلی
سری دبارہ چہ یرہ زمانہ او دپرلہ نیسے زکریا کپے ضرورت وی، دے
دپارہ دتو کینتو یا خوملتو ملاقات کافی نہ وی لیکن دنبوت دزہانے
دقرآن دشنا نو ہیغ وخت ددوی ددائی تو بہ انکار انکارو نہ د
تیر شوو پیغمبرانو علیہم السلام یا دتیر شوی قومونو بہ واقعاتو کئے
خہ شک بنکارہ کپے وودا خبرہ ددے واضح دلیل دے چہ نول دشنا
اودوستانو دا حقیقت او رشتینی منلہ چہ ہفتوی علیہ السلام ائی دو
او چانہ ہم ہفتوی زکریا کپے نہ وہ کپے او قرآن کومرہ وصبی واقعات
دانبیاؤ یا دامتونو چہ بیان کپے وی ہفتہ ہم صحیح منل کہ منڈے
منل نوحا غا بہ فی اعتراض کپے وے، یہ دے بتا موجودہ مستشرقینو

اعتراضات رد و اورد و موروپه بار کجککه غلط او بے بنیادی چه ددے، مقصد سیاسی دے او استعمار تہ و دہ ورکول دی، داستراقت فتنہ علی واردہ ندادہ بلکه د تحقیق پہ مرکزی سرچشمے د طاقت د قرآن او پہ نبوت بانہ سے حملہ کول غوازی چه د مسلمانانو د زبر و نونہ د قرآن او نبوت ہفہ جرے غٹے شی او د ہغوی د فطری وحدت خاتمہ اشی او دردی د جگد اکولوا و خان خان لہ کولونوی دو کو تہ پرا نیتے شی:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَنْوَاهِهِمْ ۖ دوی غوازی چه دانلہ نور پچپلو
 وَاللَّهُ مُنِيرُ نُورِهِ وَكَوْكَرَةُ الْكُفْرُونَ ۝ خولو مرکزی اوللہ د خیل رنرا
 سورة الصف آية، ع: پورہ کونکے دے هر خومره چه کافران بے بدگنپی
 پہ عاموانگریزی دانو کئے صحیح علم دین نشتہ او د دینی ژبے عربی ہم
 مہارت نشتہ او ددے نہ علاوه د دوی دیورپ هر یومصنف سرہ
 عقیدتندی ہم دہ چه داد مغربی تہذیب اثر دے او د علماء دین نہ
 کرکہ دے، دا خلور خیزونہ داعے دی، چه مستشرقین خیل فتنہ تہ پہ دے
 ہنہ ودہ ورکولے شی، مؤید د گولڈزیتر د مذاہب تفسیر یہ نوم کتاب
 او د ولیم میور د دلائل آف محمد نوم کتاب پہ آزاد فکر دیرہ ہنہ مطالعہ
 کریدہ لیکن پہ مؤید ہر ہفہ اثر شو چه نوم مؤید اس بیان کہ او دا
 خمونیز د یقین د مضبوطوالی یو باعث جو رہ شو، مؤید دراتلو کی ۹ مورہ
 پہ بارہ کئے د قرآن کریم یو خو ہفہ غیبی اعلانات بیا نوو چه نوم لاشو
 نہ وواونہ د ہفہ خہ اسباب او ذرائع وو

۱ قرآن کریم داعے قسم اعلان پہ دے الفاظ کئے کپیدے: عَلَيْتِ
 الرُّؤْفَىٰ اَذِّنْ لِلْأَرْضِ وَهَمَّ مِنْهَا بَعْدًا عَلَيْهِمْ سَيِّئَاتُ ۝ سورة
 الروم آية ع: رومیان د ایران پہ مقابلہ کئے داسے مغلوب شو چه د
 کسری فو کونوروی حکومت او د ہفہ مرکز دل سے تباہ کرو، چه داسے یو

خیل فلنگی، یا ست جور کرو، تاریخ ا بنودل چه ددے خبرے خہ نبتہ
 ہونہ وک، چه رومی حکومت بہ بیاراپا لشی او د کسری ہفہ لوئے حکومت
 تہ بہ ماتے ورکوی، مگر قرآن یضع سینین، یعنی دلسوکالونہ کہہ مودہ
 مقرر کرے او ہر دفعہ ا شوہ دلسوکالونہ کہہ مودہ کئے رومیانو کسری
 تہ شکست ورکرو او دوست دشمن د قرآن دا غیبی اعلان پچپلو
 ستر برورشتیا او کیدونکے ا کیدو او د تاریخ پہ بانو کئے محفوظ شو۔

۲ مسلمانان دیر کمزوری ووا او قدیش دیر زور آورو، با مخصوص
 د حدیبیہ پہ مقام ستنہ ہر کئے چه صحابہ کرام د دیر لہرے خایہ
 مدینے سورے تہ د عمرے پہ نیت راغلی وو قریشو د طاقت بہ نشتہ کئے
 ہغوی دمکے شریف او د عمرے نہ منع کول سرہ ددے چه داکار د عربو
 د منل شری قانون نہ ہم خلاف وو، مسلمانانو د صلح حدیبیہ ہغی
 کمزورے دفع ہوا منل پہ ہفہ کئے یو دادفعہ ہر وکے چه داخل د مسلمانان
 عمرہ نہ کوی بلکه آئندہ کال د بیاراشی او پہ دے حال کین سورہ فتح
 نازل شو، اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۝ (سورہ الفتح آية ع) چه پہ دے
 کئے ددو و فتحو پیشگوئی شوے وک، یو د یهود و خیبر ازہ زمکہ د مسلمانانو
 پہ قبضہ کئے را تلک او کھنوی لوئے طاقت تہ ملتے ورکول، او دویم د
 قریشو بلکہ د عربو مجبوعی طاقت تہ ماتے ورکول او مرکز عرب مکہ
 مکرمہ فتح کول، دا دواہرہ فتح مسلمانانو صرف پہ ددو کالو کین حاصل
 کرے، ددے نہ معلومہ شوہ چه قرآن کریم دعا لیل الغیب کتاب دے

۳ قرآن حکیم داعے وخت کئے د خلفاء راشدینو د خلافت پیشگوئی
 کرے چه د صحابہ کرام و زونہ تہ ہم خطرہ وکہ بلکہ یومسلمان ہم خان
 محفوظ نہ کترو لیکن د قرآن حکیم دا پیشگوئی درستہ ثابتہ شوہ او ہم
 ددے مطابق ہغوی ددے حکم حکومت حاصل کرو د ہغوی دین

او اسلام هم سیاسی طاقت بیا مؤند او مضبوط شوا و اسلام په بقل جهان
 د خلفا و راشدینو په ذریعه خورشو، او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم
 خدیو په پاتنه نشوه، د دے څلور وارو خبرو اعلان په څپلو دے الفاظو
 کینه قرآن کریم وو، وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لَيَسْخَرَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيَسْخَرَنَّ لَهُمْ
 دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا (سوره نور
 آیه ۳۱) په نادوغه حالا تو کینه قرآن حکیم د اے نور د یرغیبی اعلانات
 دوخت نه رو وچه کړیدی او بیا رشتیا اخیستل مکره لهند والی په عرضی
 صرف هم دا مثالونه کافی گنرو.

۹- انجذابی اعجاز

د قرآن حکیم د جاز بیت دا اے یو خاص شان دے چه په هېڅ
 انسانی کلام کینه نشته:
 دا د جاز بیت یو دلیل دا دے، چه غیر عرب خلق د پردی ژبے د قرآن
 په ډیر تکلیف یا دوی یاد دے ساتی او د دے دورو نه او تکرارونه کوی،
 حالا نکه د دے کین د نبوی هېڅ فائده نشته، دا جاز بیت یواځے د قرآن
 کیدیشی، د بل هېڅ کتاب نه،
 (۲) دویم دا چه د دے په معنی نه پوهیدونکی خلق هر بیا بیا ټول
 د دے تلاوت کوی او زړه ته ټر پورته کیږی نه دینه معلومه شوه چه
 انسانی روح د باره په قرآن کینه یو خاص جاز بیت مؤند د شی
 (۳) دریم دا چه د دے په مطلب نه پوهیدونکی خلق هر چه دا تلاوت
 کوی تو په هغه هم یو خاص اثر کیږی، او د دے تخرجه شوه د دې په یو
 پوهیدونکو خوا اثر خا هئا کیږی، نو دا اے کشش چه په بل یو انسانی کتاب
 کینه هم نشته، د دے خبر دے دلیل نشی جوړید دے چه قرآن کلام الهی دے

۱- تالیفی اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کینه هم اعجازی شان موجود دے، ځکه چه
 انسان یو کتاب جوړه وی، نو د هغه یو څو مضامین، د فصل، بیا څو
 فصلونه د باب، بیا څو بابونه د کتاب په عنوان سمه یا دوی او
 بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انسانی تالیف نه جدا ونه دے شان
 لری، او سره د دے دومره معقول دے، چه ما ما را زی رح فرمائی،
 چه د قرآنی ایتونو ربط هم یو مستقلة معجزه د دے، په قرآن کینه په
 یو ځلے احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، او صفات د باری تعالی
 بیا ټیږی، نو ظا هر بین نابوهه خلق د اے ربطی گنری خو قرآن حکیم
 خپل مضامین د دوو مقصدونو د باره بیا کوی یو د د اے څیز ټیږول چه
 انسان ته پوهی د هغه علم نه وی، او دویم چه قرآن په دے عمل غواړی
 ځکه چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغه
 عمل نه وی شوه، نو قرآن دا دواړه غواړی، علم او عمل لیکن د هبل
 تر غیب د پار د قرآن حکیم نور مضامین هر بیا کوی چه هغه به د تاریخ
 منای شوی واقعات وی یا بخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د
 امتونو واقعات او یا به دا آخرت نتایج وی ځکه چه ښه عمل انسان
 هله کوی چه د هغه ښه نتیجه د هغه په دماغ کینه راشی او بد عمل پرینو
 په هله تیار کیږی، چه د هغه بد نتیجه په وړاند د وی، او یا به دا
 صفات د باری تعالی وی د دے مطلب به دا وی، چه انسان به ځان د عالم
 اکمل، قاهر مطلق، عادل، ذات په وړاند د دمه دار گنری نو نتیجه تی
 دا وی چه د د اے ذات د حکمونو خلاف ورزی به نکوی، د تالیف دا
 حیرت انگیز نظام د دے دلیل دے چه قرآن کلام الهی دے

۱۱- اعتدالی اعجاز

انسان جذباً تو گوید دے دے ددہ ہر حرکت پہ جذباً تو بنا وی
 قہر پہ وخت و رحم او شفقت نہ خالی وی او درحم پہ وخت دے
 او غصہ نہ تن وی، پہ خو شمائی کینے بہ چووی ضم بہ ورسرہ پوتے نہ وی
 لیکن دالله شان جذباً تو نہ پاک دے، او قرآن دہنہ کلام دے
 پھنے کین غضب سرہ د مہر بانئی او مہر بانئی سرہ د قہر ذکر وی خوٹا یونہ
 جدا وی مثلاً د غضبہ خائے گنہگار ان وی او د مہر بانئی خائے
 فرمان برداران وی ہر مدعہ وجہ دہ چہ قرآن کینے دویزہ لوسرہ د زہ
 و رکولو اوزیری و رکولو سرہ دویزہ لو، جنت سرہ ددوخ او دورخ سرہ
 جنت ذکر پہ یو محلے کینے موجود وی او بے شمیرہ خایو کینے پہ یو آیت کینے
 مینہ، او قہر، دواہہ موجود وی مثلاً،

نَبِيٌّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝ حُصَا بندگان خبر کرہ چہ
 وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ۝ خومعاف کوونکے او مہر بان
 سورۃ الحجراتہ ۲۰

دے دے جمع نہ مطلب دا چہ دقرآن سرچشمہ د جذباً تو گوید دے انسانہ
 نہ بلکہ د جذباً تو نہ پاک د حکمتونو د خزانے کلام دے، دہنہ د حکمت
 تقاضا دہ، چہ انسان کینے د محبت او خوف دواہہ حکم وی، کچرے خوف
 خدا نہ وی، نو بیابہ د خدائے پاک د فرمان برداری کارخانہ کلبہ او د
 شی، کچرے معمولی انسانی حکومت کینے د حاکم ویرہ نوی نو حکومت
 پاتے کیری دارنگ د محبت ضرورت حکم دے، چہ پہ عبادت کینے
 وی د محبوب حکم پہ اخلاص سرہ مینے شی او دہنہ د پارہ عجب د خا
 قربانئی و رکولو نہ ہم تیار وی، ہر کلمہ چہ پہ اللہ تعالیٰ کینے دا دواہہ
 جمع دی نو دہنہ کلام قرآن کینے د ہم د دواہہ خا مینا جمع وی، پہ نہ

خیزو نو کینے دا دواہہ جمع کیدل د نینت پہ حساب دیر کم دی،
 انسان دہ زموی یا د ظالم انسان نہ ویریزی مینہ نے ورسرہ نشہ
 مور سرہ دہنہ محبت شتہ لیکن ویرہ نے تر نشہ معلومہ فتوح
 بولے خالق کائنات کینے دا دواہہ جمع کیدے شی بلکہ دہنہ ذات دے
 دواہہ و مرکز دے، ثابتہ شہہ چہ قرآن حکم ہر دے ذات کلام

د ترغیب او ترہیب پہ بارہ کینے آیتونہ پیش کوم
 لَا تَقْظُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ط إِنَّ اللَّهَ ذَرِحَتْ نَأْمِيدِي مَكْرِي
 يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ بِيَشْكَةَ اللَّهُ تَوَلَّ كُنَّا هُوَ نَه مَعَا
 الْغَفُورُ الرَّحِيمُ سورۃ الزمر ایۃ ۲۰ کولے شی، پہ تحقیق ہنہ معاف
 کوونکے او مہر بان دے،

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةٍ ۝ هِي نَفْسُ نَه پوہیزی چہ ما کوم
 أَعْيُنٍ جَزَاءُ لِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورۃ ستر) ۲۰ ویضولو والا نغنونہ دہنہ
 السجده ایۃ ۲۰ ۲۰ ۲۰ ۲۰ د پارہ د معلونو پہ بدل کینے پت سائلے
 دکا، دویزہ لو پہ بارہ کینے ارشاد دے،

وَحَابٌ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيذٍ مِّن وَّرَائِهِ ۝ ناکامہ دے ہر ہنہ کس د چا چہ
 جَهَنَّمَ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ يُتَجَرَّعُهُ ۝ پہ خیل زور ویا پروا و اسلام
 وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ ۝ سرہ نے ضد کولو دہنہ د رستو
 مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٌ ط وَمِن وَّرَائِهِ ۝ جہنم دے، دہنہ د زور او پہ پتہ
 عَذَابٍ عَلِيمٌ ۝ سورۃ ابراہیم ایۃ ۲۰ ۲۰ ۲۰ دہنہ کینے شی کوپ بہ تراخلی
 مگر تیزو لے بہ نے نشی او د ہر طرف نہ پہ دہ دے دمرگ سختی وی خرموی
 بہ نہ او دے نہ پس بہ، سخت عذاب کینے کیری،

۱۲- ملکی اعجاز

دہلو پھلوئے انسان بادشاہ حکم ہر چلیزی او خلق تر ویریزی ہم

مگر دوا دارہ محد و دوی، اودا سے ہچرے نشی کو لے چہ زمکے یا
آسمان غوندا سے یوغت مخلوق تہ حکم درکری، لیکن قرآن طوفان
نوح علیہ السلام کینے زمکے او آسمان تہ دا سے حکم درکرو :-

يَا رُضُّ ابْلَعِي مَاءَ لِكِ وَنِسْمَاءُ : اے زمکے خپلے اہے تیرے کرہ او اے
اَقْلَعِي : (سورہ ہود آیت ۴۷) : آسمانہ اہے بندے کر :-

اودا حکم لے جاری ہر کر و د د نیا لوئے باد شاہان د خلق و خور شامدو
تقریر و نہ او خبرے دے د پارہ کوی چہ ہعری چر تر بغاوت ا نکر ی او حکم
تروا نخلی، لیکن د یو یور پی مصنف پہ قول قرآن نہ دا معلومیزی،
چہ د دے مصنف چانہ نہ ویریری دے نہ معلومیزی چہ قرآن د
خالق کلام دے :-

دریم فصل

د تفسیر او تاویل او د دے دوا رو د متعلقاً تو بیان :
را د تفسیر او تاویل د لفظ نو معنوی تحقیق :-

تفسیر پہ عربی لغت کینے د فسر نہ جو رہے چہ د ہعے معنی دیو خیز بنکارہ
بیا تو ل دی او پہ دے وجہ فارورہ، تہ ہم تفسیر و ییلے شی حکم چہ د
ہعے پہ لیدو بہ د اکثر د مریض حال بنکارہ شی تاویل پہ عربی لغت کینے
د اول نہ جو رہے چہ د ہعے معنی را اگر خیدال دی، د تاویل اصطلاحی
معنی ہمد غیے د قرآن الفاظ تو لو احتمال معنی کانو کینے یومعنی تہ
را گر خول دی،

د تفسیر او تاویل پہ شرعی او اصطلاحی معنی کینے خرا نوال دی
دا د ابو عبیدہ قول دے چہ دوا رہ یومعنی لری (۲) امام راغب فرمائی
چہ تفسیر عام لفظ دے د کلام الہی تشریح او د کلام انسانی تشریح دوا رہ
تہ وییلے شی، مگر تاویل یوائے د کذب الہیہ تشریح تہ ہر وییلے شی :-

(۳) دامام ابو منصور ما نزدیک داری دے، چہ تفسیر دے تہ وائی چہ
د قرآن مراد یقینی طور متعین کرے شی، او تاویل بہ دے تہ وییلے شی
چہ احتمال معنی کانو د قرآن کینے یوہ معنی غیر یقینی طور متعین کرشی، روح المعانی
جلد ۱ ص ۱۰۳، الاتقان، جلد ۱ ص ۱۰۳، خمون بہ نزدیک دے اقوالو کینے خہ اختلاف
نشتہ صرف دا اصطلاح کانو اختلاف دے د متقدمینو اصطلاح دادہ چہ

تفسیر او تاویل دوا رہ پہ یومعنی کینے استعمالہ وی او د تفسیر پہ موقعہ لفظ
د تاویل استعمال وی، تفسیر ابن جریر دا طرز غورہ کرے دے ابو عبیدہ
دوا رہ ہم معنی بولی د ہعے پہ ویراندا دے د غہ اصطلاح د متقدمینو د
او د متاخرینو اصطلاح ہعے دے کومہ چہ ابو منصور ما نزدیک بیان
کریدہ، چہ تفسیر ہعے دے چہ نو یقینی دلیل نہ مراد الہی متعین کرے
ش او تاویل بہ ہعے ییلے شی چہ بہ احتمال معنی کانو کینے یومعنی پہ ظن او
جتہا متعین کر بشی۔ دامام راغب فرق حقیقی نہ دے بلکہ د متعلق پہ
تساویو اصطلاحی فرق دے، چہ د تاویل تعلق د کتب الہیہ تہ تشریح
سورہ دے او تفسیر عام دے :-

دارنک دا قول چہ روایۃ د قرآن د معنی متعین کول، تفسیر او دوا رہ
تعیین کول تاویل دے :-

یا کومہ معنی چہ د قرآن د عبارات نہ واضح معلومیزی ہعے تفسیر
کومہ چہ پہ اشارے د الفاظ سورہ معلومیزی ہعے تاویل دے :-

تولے د متاخرینو اصطلاح کانے دی کونڈی د قد ماڈ پہ اصطلاح کینے
دوا رہ یومعنی دے چہ صاحب ناموس دا بنکارہ بیان کریدہ او د

متاخرینو اصطلاح علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے بیان کریدہ :-
(۲) د تفسیر، تعریف، موضوع او غایۃ (فرض)

علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے د علم تفسیر دا تعریف کرے دے، چہ

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم ذولقران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک دہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان تہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و ووافطری ذوق تہ ہم
 رجلد، اصکاد دے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سر دے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنُ بَدِيلًا** دہغوی ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
نَفْسِيرًا آیتہ عہ پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ** (آیتہ عہ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول داللہ تعالیٰ انا انزلنہ قرانا عربیاً لعلکم تعقلون

د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بنون کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلالتوبہ ذکر کو:

علم اللغة یا علم اللسان

(عربی) مہارت دپیر ضروری دے۔ علم السنۃ
 اودامہارت پہ دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو
 دموقوع استعمال تحقیق چہ داہہ پہ علم اللغة سرہ کیری، دقران
 مفردات لسانی تغیرات او تصرفات چہ داہہ علم الصرف والاشتقاق پہ
 ذریعہ حاصلیری، مرکبات او دقران دجملود تغیرات او تصرفات
 حرکات او اعدا بتو دبدال چہ داہہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کتوہ حکم شوے دے لیکن داوضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود محمل استعمال دنکتو اود آسرا وچہ داہہ علم البلاغہ، خمروہ دے۔ دہرمونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم ذولقران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک دہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان تہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و ووافطری ذوق تہ ہم
 رجلد، اصکاد دے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سر دے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنُ بَدِيلًا** دہغوی ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
نَفْسِيرًا آیتہ عہ پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ** (آیتہ عہ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول داللہ تعالیٰ انا انزلنہ قرانا عربیاً لعلکم تعقلون

چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تا بعداری اکرے سہی۔
 دتفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط
 روح المعانی، الاتقان، برهان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بنون کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلالتوبہ ذکر کو:

علم السنۃ

(عربی) مہارت دپیر ضروری دے۔ علم السنۃ
 اودامہارت پہ دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو
 دموقوع استعمال تحقیق چہ داہہ پہ علم اللغة سرہ کیری، دقران
 مفردات لسانی تغیرات او تصرفات چہ داہہ علم الصرف والاشتقاق پہ
 ذریعہ حاصلیری، مرکبات او دقران دجملود تغیرات او تصرفات
 حرکات او اعدا بتو دبدال چہ داہہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کتوہ حکم شوے دے لیکن داوضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود محمل استعمال دنکتو اود آسرا وچہ داہہ علم البلاغہ، خمروہ دے۔ دہرمونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

او کله ختمبیزی، بیا د هر منوخ د دکتونو شمیر خومره دے دمنوخ او
 ترکیبی خومره دی او څنگه دی دمنوخ شرائط خومره دی، او کوم کوم
 دی دغه رنگ د زکوٰة حال دے چه زکوٰة په کوم کوم مال کینے دے او په کوم
 کینے نشته. د میاشت دے که د کال د مال په هر جنس کینے د دے د
 خومره دے، د زکوٰة شرطونه څه دی او د هغه مصارف کوم دی
 دے ټولو تشریح چه حقیقت کینے د قرآن تشریح دے بغیر د سنته نامکند
 د دغه حال د حج روغے او د نورو احکامو دے، څنگه چه مونږ
 د قرآنی الفاظو په مطلب د پوهیدو د پاره د هر بودوخت محتاج یو
 دغه رنگ د قرآن عملی شکل متعین کولو د پاره د حدیث او سنت
 محتاج یو، او دا خوینږ محتاجی د قرآن محتاجی نه د څکه چه
 مونږ ته د قرآن نه د فائده اغستو د پاره قدرتی طور د دے
 امور و ضرورت دے، مونږ چه اوبونه فائده اغستل غواړو
 مونږ ته دکوھی کنتو یا د و لے جوک و لو ضرورت وی، د دے
 دا مطلب هرگز نه دے، چه اوبه محتاج دی، یا کوه یا و لکه محتاج
 د بلکه مونږه فائده اغستو د پاره د دے دواړو محتاج یو او په
 بے نیازه دی، همداغه وجه د څه پخپله قرآن د خپل پوهه د پاره
 د حدیث او د سنت ضرورت بنود لے دے کوم چه د حضور علیه السلام
 قول او عمل بللے شی ارشاد دے،
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ط (سوره جمعه آیه ۵) د حضور علیه
 السلام منصب داد دے چه هغه خلقوته د قرآن او د حکمت تعلیم ور
 کړی، دا د قرآن دمطالبو تعلیم بنائی، څکه چه د قرآنی الفاظو ته
 روچه ذکر دے، بَتَلُو عَلَيْهِمُ آيَاتِهِ، څکه د عامے قاعدے له مخه
 کچرے یو استناد صرف د کتاب علمت و اوږی نو دانسی ویلے چه

د کتاب تعلیم ور کړو و تدخو چه هغه د کتاب دمطالبو تعلیم
 نه وی ور کړی په بل ایت کینے دی :-
 لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ س (سوره النحل آیه ۱۰۶) د پاره چه ته
 واضح کړی، خلقوته هغه کتاب چه دوی د پاره نازل شوی دے
 علی هذا القیاس په دے باره کینے د پرایتونه موجود دی چه د هغه
 د قرآن پوهه په علم الحدیث بانده موقوفه ثابت شوی دے
علم الآثار د قرآنی معنوی پوهیدو د پاره د صحابه او تابعینو
 د آثارو علم ضروری دے صحابه خو برا راست
 د حضور علیه السلام شاگردان دی او تابعین په یو واسطه
 شاگردان دی، د دوی د قرآن پوهیدو روشتنو خلقونه زیات
 صحیح دے، امام شافعی رحمه الله تعالی په الرساله کینے بیکي چه
 اجتهاد هُمْ فَوْقَ اجْتِهَادِنَا، چه د صحابه کرامو رض اجتهاد خوینږ
 د اجتهاد نه د پیر غوره دے، د صحابه کرامو په باره کینے د قرآن
 کریم ارشاد دے،
 رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ط (بینه آیه ۵) الله تعالی د هغوی
 نه راضی او دوی د الله تعالی نه راضی دی
 د رضائے الهی دا آسمانی سند دومره اوچت (اعلی) دے چه دے
 سره دا احتمال نه پاتے کیدی چه مجبوری حیثیت سره به دوی نفسیر
 غلط شی او د امت د پاره به د گمراهی سبب جوړ شی، څکه چه د رضائے
 الهی نه پس د دے قسمه احتمالاً تو گنجائش نه پاتے کیدی، دے نه علاوه
 د علم الآثار نه د صحابه رض او تابعینو د احوالو علم را تلے شی او
 مفسر قرآن د داسے تفسیر کولو نه محفوظ پاتے شو چه د دے ټولو خلاف
 دی او د تحریف قرآن غوندے د یو غلط جوړ شوی په

چہ پہ ہفتے ہاندے قرآن کینے دے دوزخ و عیدارا غلے دے
 وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ اُوْدُومِنَ نُونِهٖ بِهٖ خِلَافِ لَارِثِي
 نُوْلِهٖ مَا تَوَلَّىٰ وَتَصَلِّهٖ جَهَنَّمَ طَوَسَاۗءَتٌ ۙ نُوْمُوْنِ بِهٖ هَعُوٰى دَهَعُوٰى د
 مَهِيْرَا ط ر سُوْرَةُ النِّسَاۗءِ آيَةٌ عَسَا ۙ ۙ حُوْبِنِ بِهٖ لَارِثُوْتِهٖ پَرِيْزُوْا وَاو
 جَهَنَّمَ كَيْفَ بِهٖ عُوْرَا ۙ تُوْمُوْجِهٖ هَعَفِ دِيْر خَرَابِ خَاۗءُ دَهٗ ۙ دَدَهٗ آيَتِ
 نَهٗ مَعْلُوْمَهٗ شُوْرَهٗ چَهٗ خُتْكَهٗ مَخَالَفَتِ دَرَسُوْلِ عَلِيْهِ السَّلَامِ جُرْمِ دَهٗ دَغَهٗ
 رَنَكِ دَصِيْحَا بِهٖ كَرَامُوْ مَخَالَفَتِ هَمَّ جُرْمِ دَهٗ ۙ خُتْكَهٗ چَهٗ دَنَزُوْلِ قُرْآنِ
 مُؤْمِنَانِ هُمِدَغَهٗ دِي ۙ لَهٗ دَهٗ وُجُوْ دَهٗ اِيْسِي تَفْسِيْرِ چَهٗ دَصْحَابِ كَرَامُوْدِ
 مَجْمُوْعِي رَاۗءِ نَهٗ خِلَافِ دِي هَعَفِ مَخْرِيْفِ اُو جُرْمِ دَهٗ ۙ چَهٗ دَهٗ سَزَا
 دوزخ دے ۙ

۴۔ علم القواعد و اصول استنباط ۙ

د مفسر د پاره د عربی زبان د هفتے توانینو علم هم ضروری دے
 چہ پہ هفتے هغه د مجمل، مفصل، عام، خاص، مطلق، مقید، امر
 نہی وغیرہ حقیقتونہ او مقتضیات معلومہ کرے شی چہ د تفسیر
 کولو پہ وختل احکام او نتیجورا و سنز کینے غلطی ا نکری، دا قواعد
 د اصول فقہی د علم نہ معلومی۔ دا د عربی ژبے بو ژور علم دے
 چہ خاص اہل علم نے بیژنی او دینہ اہل استنباط و بیلے شی دوی
 پہ دے قاعدو کینے ماہروی، او د دے پہ زور د احکامو د استخراج
 جوگہ وی قرآن کینے د دے خاص طیف ذکر دے ۙ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ ۖ يَخْبَرُوا وَأَخْبَرُوا ۚ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ ۖ يَخْبَرُوا وَأَخْبَرُوا ۚ
 إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ ۖ يَخْبَرُوا وَأَخْبَرُوا ۚ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ ۖ يَخْبَرُوا وَأَخْبَرُوا ۚ
 أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يَسْتَبْطِنُونَ ۚ إِنَّ اللَّهَ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ۚ

منہم سورۃ النساء آیة ۵۷ کبری نو دا استنباط خاوندانو بہ د هفتے حقیقت
 پیژندالے و سہ ۙ
 شرعی احکام کچرے او امری نو امر دے او دامن خیز دے او کچرے منہیات وی
 نونہی دے او د خوف خیز دے ۙ خہ معاملہ کینے دا تحقیق کول چہ ما مور
 دے کہ منہی نو دے بہ دا مطلب وی چہ دا امن کینے داخل دے کہ
 خوف کچرے ۙ اذ الله او د هغه در سول صلی الله علیہ وسلم کتاب الله
 او حدیث طرف تارا و پرل بکار دی، دے د پاره چہ اجتهاد کونکی
 د کتاب الله او سنت منصوصا تو سہ د دے معاملے موازنہ ا کبری او
 د هفتے حکم تارا ا باسی د دے د پاره د عربی بہ عامہ ژبہ د پوهیدنه
 علاوہ د عربی ژبے د مخصوص قواعد و معرفت ریژن بدل، هم ضروری
 دی چہ پہ هفتے د قرآن د صحیح قانونی اندازے فکر دارو مدار دے
 او د اصول فقہ د علم نہ د دے قانونی قواعد و پیژند کلی حاصلیزی

۵۔ علم قواعد الالهیات

د مفسر فرض دی چہ هغه تہ ذات الہی سہ کہ تر لو جا کز و اونا جائزو
 علم حاصل وی، او هغه پہ دے پوهیزی چہ الله تعالیٰ یو دایسے هستی
 دہ چہ د جسمیت، طرف او مکان او زمان نمانند، منزہ او پاک دے او د
 دے قید و نونہ بالکل بھر دے، هغه دایسے ذاتی کمالا تو سہ موضوع
 دے چہ لا محدود دی داد دے د پاره چہ د هفتے آیتونو پہ تفسیر کینے درج
 ا نخوری کوم چہ الہییا تو او د الله ذات او صفا تو سہ منعلق وی، او بیادے
 ا مورود د پاره د علم العقائد او علم الکلام ضرورت دے، چہ الہییا تو
 پہ مسئلو کینے د کراہی نہ محفوظ پاتے شی ۙ

إِنَّ اللَّهَ شَهِيدٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۚ كَيْدَ سَيِّئَةٍ ۚ وَجَاہِ زُرَّ كَيْدِ دَاشِبِ وَي چہ د تفسیر
 قرآن د پاره بہ کوم معلوم کینے د مہارت شرط ایخومے

شوے دے نو ہفغہ علوم خود نزول قرآن پہ زمانہ کہتے نہ ووبلکہ دہفغہ تہ
 تداوین شو لکہ علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغہ علم الحدیث والاثر
 علم العقائد او علم الکلام او اصول فقہ۔ اُس ددے ضرورت ولے پیدا
 شو او کہ ددے ضرورت وی نو ذولیا ندینی صحابہ کرام او تابعین تو تفسیر
 بیاختگہ وو؟ جواب دادے چہ د علم وجود او دہفغہ تداوین کہتے فوق دے دا
 بتول علوم مذکورہ، د نزول قرآن بلکہ دہفغہ نہ ہم وریا ندے موجود وو
 عربی ژے سرہ دا گندہلی وو او پہ عربی خبر و اترو کہتے بہ استعمال لیدل میں
 ددے علوم تداوین او تصنیف نہ ووشوے ہے خو فاعل مرفوع و نیل
 مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مفید دغہ رنگب د صرف
 او نحو تغیرات، دا استعمال بلاغتی موقع دا بتول د نزول قرآن پہ
 وخت کہتے موجود وو او عربو بہ استعمال تول صرف د تصنیف او تداوین
 پہ سانچہ کہتے پس و اچولے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار د قرآن د تشریح
 پہ حیث قرآن سرہ سرہ وجود تہ رافل خو صرف تصنیف او تداوین نے
 رستوا شو نو دا شبہ حکم بے حایہ دہ:-

۶- علم الموهبة

دقرآن د پوھے او د تفسیر د مہارت د پارہ علم
 و ہبی او د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ پہ قول علم لدنی
 ضروری دے، چہ د نور ایمان او تقوی نہ پیدا کیزی، دقرآن ارشاد دے
 لَا يُمْسِكُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ○ (سورۃ الواقعة آیہ عشر) دقرآن ظاہری الفاظ
 او نقوشوتہ صرف پاک لاس لگولے شی، یعنی دکوم، کس چہ طہارت او
 اودس نہ وی، نو ہفغہ ظاہری قرآن تہ لاس نشی لگولے دغہ رنگ چہ د
 چا طہارت باطنی او قلبی نہ وی، نو ہفغہ دقرآن باطن او دہفغہ معانی
 نشی موندے۔ دا طہارت باطنی او قلبی نور پہ طاعت الہی او تقوی سرہ
 پیدا کیزی، چنانچہ امام سیوطی رو پہ اتقان جلد ۳ ص ۱۸۱ کہتے دامام

ذکرشی د البرہان فی علوم القرآن نہ نقل کویدی،

إِعْلَامَاتُهُ لَا يَحْصِلُ لِنَاظِرٍ فَهَمُّ مَعَانِي: دقرآن معانی او اسرار داسے کس
 القرآن وَلَا يَطْهَرُ اسْتِرَافًا لِمَنْ فِي قَلْبِهِ
 بَدْعَةٌ أَوْ كِبْرًا أَوْ هَوًى أَوْ حُبًّا لِلدُّنْيَا
 أَوْ مَحْرَبًا عَلَى ذَنْبٍ أَوْ غَيْرًا مُمْتَلِكًا
 أَوْ ضَعِيفُ التَّحْقِيقِ أَوْ يَعْتَدُ عَلَى
 مُفَسِّرٍ كَيْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ أَوْ رَاجِعًا إِلَى
 مَعْقُولِهِ وَهَذَا كُلُّهَا حُجُبٌ وَمَوَالِجُ
 بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَهَذَا مَعْنَى
 قَوْلِهِ تَعَالَى سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي
 الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
 الْحَقِّ، قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ
 يَقُولُ أَنْزَعُ عَنْهُمْ فَهَمَّ الْقُرْآنِ
 أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ
 سُفْيَانُ الشُّورَى لَا يَجْمَعُ فِيهِمْ
 الْقُرْآنِ وَالْإِسْتِعَالَ بِالْحُكَّامِ
 فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ ط

پوھے نوراً باختم، سفیان ثوری فرمائی چہ حکام پرستی او دقرآن
 پوھے دوا بہ د مؤمن پہ زہ کہتے نشی جمع کیدے .
 دے نہ معلومہ شوہ چہ دقرآن د پوھے دپارہ زہ درنہ ضرورت
 دے، چہ خوک دے نہ محرومی نو ہفغہ بہ دقرآن دپوھے نہ ہم محروم
 دی او دارنہا دہفغہ امور نہ پیدا کیزی کومر چہ پور تہ عبادت کہتے ذکر
 دی او داللہ تعالی نہ د نبض حاصل ہو د پارہ شرط دی ددے نوم

”عِلْمُ الْمَوْهَبَةِ“ دے چہ پہ دے دَقْرَانِ دَرَوَازَةِ پِرَانْتِے شِیْءِ

پہ حدیث شریف کہتے دی چہ چا پچھلہ رائے دَقْرَانِ صَحِیحِ تَفْسِیرِ
 هُمْ اَكْرَمُوْنَ بِمَا هَمَّوْهُ فَهَلْ اَكْرَمُوْهُ رَابِعًا اَوْ رَابِعًا اَوْ رَابِعًا اَوْ رَابِعًا
 ابوداؤد پہ یوبل روایت کہتے دی، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدًا مِّنَ النَّارِ يَخْرُجُ مِنْهَا
 رائے تفسیر کوونیکے ددوزخ مستحق دے پہ دے وجہ بتول علماء پہ دے
 متفق دی چہ تفسیر بالرأے یوبل کار دے

د تفسیر بالرأے بتحقیق

د تفسیر بالرأے نہ دامعنی قطعاً
 مُرَادُ نَهْ دَهْ چَهْ دَقْرَانِ پَهْ تَفْسِیرِ
 دھنورائے او فکر استعمال نشی، حُكْمٌ چَهْ دے نہ خوبیر تفسیر
 کیدے نشی او پچھلہ قُرْآنِ پَهْ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ چَهْ خَلْقِ دِ
 قُرْآنِ کِنِے فِکْرِکُوْیِ اَوْ پَهْ اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ چَهْ دَا خَلْقِ
 پَهْ قُرْآنِ کِنِے وِلَے غُورِ نِکُوْیِ قِسْمِ الْفَاظِ سِرَّةٍ پَهْ قُرْآنِ کِنِے دِ فِکْرِ اَوْ
 تَذَكُّرٍ کُوْلُوْتِ رَغِیْبِ وِرْکِیِ دے پہ دے وجہ رائے اَوْ نِکْرُخَ بَدَنَهْ دے
 بلکہ د تفسیر بالرأے مطلب دادے،

را، چہ خپلہ رومی قائمہ کرے رائے بنیاد جو رکری او تک آن دے
 رائے نہ ذرا آکر ولو کو شنش کوی پہ دے صورت کہتے رائے اصل شرہ
 او قُرْآنِ تَابِعِ شُوْ، چہ موضوع پَر سَبِّ کُوْلِ دِیِ اَوْ بَدَا دِیِ اَوْ دِوَزْخِ
 بَاعْثِ دِیِ، پہ دے صورت کہتے تفسیر بالرأے کِنِے دَا ”پ“ سَبِیْتِ
 دِ پارا دہ سیاق سیاق اَوْ عَرَبِیِّ قَوَاعِدِ وِمْطَابِقِ دَرَائِے پَهْ اسْتِعْمَالِ دَا
 تفسیر کوگ چہ دَقْرَانِ اَوْ دِ اسْلَامِ دِ بِنِیَادِیِ مَقَاصِدِ وَنَهْ خِلَافِ نَهْ
 وِیِ هَعْبِ ”محمود“ دے مذموم نہ دے اَوْ دے تَهْ تَفْسِیرِ بِالرَّأِے هَمْ
 نشی وِیْلَے، بِنِیَا هَمْ کِهْ دے نَهْ خُوْکِ تَفْسِیرِ بِالرَّأِے اُوْا لَیْ نُوْدِ کُتِبَ
 بِالْقَلَمِ“ کِنِے اسْتِعْمَالِ شُوْءِ ”پ“ پِشَانِ رَائِے بَهْ صِرْفِ یُوْا لَے دِ تَفْسِیرِ

د تفسیری عمل مجبوراً و مرجع بہ ندوی،

دویم صورت دادے، چہ پہ قرآنی تفسیر کہتے دعمل او نقل
 دوا جہدا دائرے دی، دقرآن د مفسردا تو معنی متعین کول اسباب
 نزول، ناسخ، بیان د جملاتو او مختلف قرآنونہ، دا بتول داسے خیزو
 پہا چہ صرف پہ نقل معلومی ری رائے پہ دے کہتے نشی چلیدے۔ لہذا
 پہ دے امور و کین د رائے د دخل تفسیر بالرأے وی، چہ ہخہ بد دے
 باقی پچھلہ رائے ذالیت جیرو معنی یومعنی متعین کول یا دھے نہ د
 حکم استنباط د قواعد و استنباط مطابق یا د قرآنی حکم د حکمت
 اودراز وغیرہ استخراج دا بتول تفسیر بالرأے کہتے داخل نہ دے،
 حُکْمٌ چَهْ دَا بَتُوْلِ اُمُوْرٍ دِ عَقْلِ اَوْ دَرَائِے دَا شَرِے سِرَّةِ تَرْجَمِ دِیِ نَهْ
 چَهْ دَنْقَلِ اَوْ دِرَایْتِ سِرَّةِ رَا لَاتِقَانِ جِلْدِ ۲ ص ۱۰۱ و ۱۰۲ نوڈ
 تفسیر بالرأے بہ دامطلب وی، چہ رائے د نقل بہ دائرہ کہتے مدخلت
 اُکْرِیِ، اَوْ دَنْقَلِ اَوْ رَوَایْتِ پَهْ مَوْقِعِ مِ نَقْلِ اَوْ رَوَایْتِ پَهْ حَالِے پَهْ رَایِے
 سِرَّةِ تَفْسِیرِ اُکْرِیِ، نوڈ ا د حد نہ تجاوز دے،

د شبہی ازالہ، د صوفیہ و اوباطنیہ و د تفسیر پہ منہج کہتے فرق
 د اسلام صوفیہ و ہم د قرآن تفسیر و نہ کری وی، اوباطنیہ ملاحظہ
 ہم لیکن اول تہ تحریف او تفسیر بالرأے نشی و یلے او دویم قسم پہ
 تحریف کہتے شامل دے، ددے فرق دادے، چہ صوفیہ کرام د قرآن
 ظاہری معنی مینی اوردھے سہ، د مناسبرا و مہائلو خیزو نوڈ کوی
 چہ د ذہن د پرواز دائرہ وسیع وی، اودھنہ مناسب خیزو نہ د اسلامی
 مُسْلِمًا تُوْنَهْ خِلَافِ نَهْ وِیِ، ددے نہ دِ اسْلَامِیَا تُوْا لَیْ نِکَارِ نَهْ لَازِمِیِ
 مگر باطنیہ ظاہری معنی نہ مینی او د خپلے خو بنے دغہ باطنی معنی
 اصل مُرَادِ دِ اللّٰهِ کِنِے لَکِهْ حُنْکُجِے چہ داخرق رُوحِ الْمَعَانِیِ بَلْکِهْ تَفْتَازَانِیِ

ہم بیان کریدے، علامہ اوسمی فرمائی

وَأَمَّا كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ
 مِنْ بَابِ الْإِشَارَاتِ تَسْكِنُفَ عَلَى
 أَرْبَابِ السُّلُوكِ وَيُمْكِنُ التَّطْيِيقُ
 بَيْنَهَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ وَ
 ذَلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ بِمَحْضِ
 الْعِرْفَانِ لَا أَنَّهُمْ اعْتَقَدُوا أَنَّ
 الظَّاهِرَ غَيْرُ مُرَادٍ أَصْلًا وَأَمَّا الْمُرَادُ
 الْبَاطِنُ فَقَطْرٌ أَذْ ذَلِكِ اعْتِقَادُ
 الْبَاطِنِيَّةِ الْمَلَاحِدَةِ نَوَسَلُوا بِهِ
 إِلَى نَفْسِ الشَّرِيعَةِ بِالْكَلِمَةِ وَحَاشَا
 سَادَاتِنَا مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ حَضَّرْنَا عَلَى
 التَّفْسِيرِ الظَّاهِرِ وَقَالُوا الْأَبْدُ مِنْهُ
 أَوْلَا إِذْ لَا يُطْمَعُ فِي الْوُصُولِ إِلَى
 الْبَاطِنِ قَبْلَ أَحْكَامِ الظَّاهِرِ وَمَنْ
 إِذْ عَلَى فَهْمِ آسْرَارِ الْقُرْآنِ قَبْلَ أَحْكَامِ
 الظَّاهِرِ فَهُوَ كَمَنْ إِذْ عَلَى الْبُلُوغِ إِلَى
 صَدْرِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُجَاوِزَ الْبَابَ
 (روینوالی) نہ دریا نڈلغیرد قرآن رازونہ حاصلون غزالی نوہغہ داسے دے
 لکہ دکوم، صیغ نہ لغیرد رواسے در سید نو دعوی کوی۔

د علامہ اوسمی ددے بیان نہ معلومیزی، چہ د صوفیہ کو پہ تفسیر کینے د
 خوا مؤردو لجاظوی، چہ ہغہ د باطنی تفسیر نہ جگا کوی،
 را د اللہ مراد صرف ظاہری تفسیر دے نہ چہ باطنی اشارات (۴) صرف پہ

ظاہری تفسیر کینے د مہارت پہ وجہ باطنی اشارات توتہ ساسائی کید یثی
 (۳) باطنی اشارات ظاہری تفسیر سہ مطابق کیدل ضروری دی (۴)
 د معرفت الہی پہ نتیجہ کینے د باطنی اشارات تو مطلب، د مناسبو خیر و ذواکشان
 دے، نہ چہ د الحاد او د خواہش نفسانی پہ نتیجہ کینے د حدیث پہ دے
 الفاظ: لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَكُلٌّ حَيْثُ مَطْلَعٌ. کینے د ظاہر نہ مراد
 ظاہری معنی دے او د باطن نہ آئینہ مراد دی (روح المعانی جلد ۱ ص ۶)
 د صوفیہ او باطنیہ و پہ معنو کینے د بیلٹون پہ عرض مؤربن یومثال پیش
 کو وجہ د بیلٹون بینہ بنکارہ شی، حدیث شریف کینے دی: إِنَّ الْمَلِكَةَ
 لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَصُورَةٌ: یعنی پہ کوم کور کینے چہ سپے یا تصویر ی
 نو پہ ہغ کینے د راحت فرشتے نہ داخلیری، دا حو ظاہری معنی شوہ اس
 کچرے، خوگ دا معنی پہ چہل خاگے ہر دل سے داخل او بل یومناسب مطلب
 ہے دا ہم داخلی: ..... چہ دکور نہ مطلب ذرہ
 او د سپی نہ مطلب د ذرہ نڈا کو خویونہ دی او تصویر نہ مطلب محبت دنیا
 دے نوچہ پہ کوم ذرہ کینے محبت د دنیا او د سپی پشان اخلاق وی،
 نو ہغے کینے ملکی نور نہ داخلیری، اوسہ ددے حدیث د ظاہری الفاظ
 پہ جو رہے ضرورتہ سپے او د سناہ والہ خیز تصویر پہ کور کینے حرام گنوی
 دامثال د صوفیہ نو د باطنی تفسیر دے، لیکن کچرے اس خوگ ددے دا
 مطلب بیان کوی، چہ دے نہ ظاہری کور ظاہری سپے او ظاہری تصویر
 مراد نہ دے او نہ ہغہ پہ شریعت کینے منع دے، بلکہ ددے مطلب پہ حدیث
 کینے د سپو خویونہ دی، او د تصویر نہ مطلب یواغے محبت د دنیا دے نو دے نہ
 بہ مؤربن ہغہ باطنی تفسیر رالو کوم چہ الحاد او تحریف دے، دغہ رنگ
 پہ سورت بقرہ کینے د بنی اسرائیلو پہ سلسلہ کینے دا غل دی، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
 أَنْ تَذُجُوا بَقْرَةَ: سورة بقرة آية ۷۱ د بنی اسرائیلو دیکو

مقتول سہی د قاتل معلوم نہ ہو د پاره دوی ته حکم اُترچہ غواذ کبری
 اویا د هغه یوجز مقتول سره اُ مبرئی نو مقتول به ژوند ے شی او خپل
 قاتل به اُ بنائی، اُس د دے ایت د ا سے تفسیر کول چه د بقرة ته غوا یا
 غوے نه دے مَراد بلکه نفس بهیمیه تر مَراد دے بنکاره مطلب به ے دا
 وی، چه خپل نفس بهیمیه د عبادت او د ریاضت په چاره ذبح کړی
 یعنی مړے کړی هرکله چه نفسا سو په عبادت او ریاضت سره د نفس سړی
 ختمه شی نذر روحانی ژوند به نصیب شی، او اصل قاتل یعنی خواهشات
 نفسانی به په گوته کړی، د مطلب دا چه د خواهشاتو نه مغلوب انسان
 مړے دے، د غوا/ غوی نه مطلب هغه نفس بهیمیه دے، ا کوم چه د
 خواهشاتو مرکز دے، د دے ذبح کول په ریاضت او عبادت سره دده
 خواهشات مغلوب کول دی، چه هغه قاتل بولی، د ژوندی کیدو مطلب
 جسمانی نه، بلکه روحانی ژوند مَراد دے، (مترجم)

د تفسیر کول چه غوا/ غوے نه دے ذبح شوی او نه خولے
 مقتول بیا ژوند ے شون او خپل قاتل ے ا بنودلو، نو دا تفسیر بالرائ
 دے چه چو پ الحاد او زندیقیت دے،

که اصل واقعہ او د ایت ظاهری معنی په خپل خائے صحیح اگری اویا
 د غصے باطنی تفسیر اگری نوڅه بدیت ے نشته لکه څنگه چه قاضی
 بیضاوی په خپل تفسیر کښه دغه ذکر شوی اشارے د معرفت الہی د
 نکتو په درجه کښه نقل کړی دی:-

د تفسیر بالرائے قسمونه امام سلو طنی رح په اتقان کښه د ابن
 النقیب رح نه نقل کړی دی:-

مَا تَحْصِلُ فِي مَعْنَى حَدِيثِ التَّفْسِيرِ: بِه شریعت کښه د منع شوی تفسیر پنجه
 بِالرَّأْيِ حَسَنَةً أَوْ أَلِ أَحَدًا هَا: صورتونه دی

د تفسیر د پاره د ضروری علومو
 حاصلونه بغیر تفسیر کول :-
 ۱) د صفات باری تعالی یاد مَقْطَعًا تو
 یاد متشابها تو تفسیر کول چه د هغه
 علم الله سره خاص دے ۲) د خپلے
 غلطے قائل کړے شوی د ا ے مضبوطو
 د پاره د ا سے تفسیر کول چه هغه د
 خپلے غلطے د ا ے تابع کړی، او هر دے
 نه ے دیماردا کابزی، څلورم دا چه
 بغیر دلیل دعوی اگری چه هم دا
 مطلب یقیناً د الله تعالی دے، پنجم
 دا چه د قرآن تفسیر په خپله خوښه

التَّفْسِيرُ مِنْ غَيْرِ حُصُولِ الْعُلُومِ
 الَّتِي يُجُوزُ مَعَهَا التَّفْسِيرُ وَالثَّانِي
 تَفْسِيرُ الْمُتَشَابِهَةِ الَّتِي لَا يَلْبَسُهَا
 إِلَّا اللَّهُ وَالثَّلَاثُ التَّفْسِيرُ الْمَقْرُونُ
 لِلْمَذْهَبِ الْفَاسِدِ بَأَن يَجْعَلَ
 الْمَذْهَبُ أَصْلًا وَالتَّفْسِيرُ تَابِعًا
 فَيُرَدُّ إِلَيْهِ بِأَيِّ طَرِيقٍ أَمَكَّنَ
 وَإِنْ كَانَ ضَعِيفًا الرَّابِعُ أَنْ
 مَرَادَ اللَّهِ كَذَا بِالتَّقَطُّعِ مِنْ غَيْرِ
 دَلِيلٍ، الْخَامِسُ التَّفْسِيرُ
 بِالرَّأْيِ السَّخَسَانِ وَهُوَ الرِّبَاغُ

جلد ۱ ص ۱۳۳

او خواهش اگری :-

د ا بول صورتونه به تفسیر بالرائے کښه داخل دی ا په کوم چه د
 دوزخ د سزا وعید را غلے دے، د لوی رنگ په تفسیر و لږ کښه به ویر
 کم دا بوری، چه په دے نڅو صورتو لږ کښه به په څه طریقه داخل نه
 وی، العیا ذبا لله،

اقسام تفسیر: ابن عباس رضی الله د تفسیر څلور قسمه بنودلی دی

د ا چه صرف د عربی ژبے په خاص مهارت او د
 هغه په قواعد و پیژندو معلومید ے شی ۲) هغه اعتقادی او عملی بنکاره

احکام چه د قرآنی الفاظو په آوری د سره معلومید ے شی، لکه چه
 فَأَعْلَمُوا أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سوره همدایه ۱: په شته چه بغیر د الله بل معبود نشته
 أَنْبِئُوا الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ وَالْبَقْرَةَ آية ۱۱۱: نوح قائموی او زکوة و رکوی

چہ داد عربو عوام ہم معلومونے شی اودے د پارہ د عربی دباریکو ضرورت نہ وی اونہ پہ دے بانڈے دنہ پوہید و خہ عذر قبول دے، (۳۳) چہ صرف مجتہدین علماء پر پوہیزی او عموماً دے تہ تاویل و تیلے شی مثلاً د فقہی احکاموا استنباط بیان د مجمل تخصیص د عام او تقید د مطلق حقیقت لغویہ بانڈے حقیقت شرعیہ تہ ترجیح ورکول او حقیقت عرفیہ تہ پہ حقیقت لغویہ بانڈے ترجیح ورکول خوہلہ چہ پہ خلافے دلیل قائم نہ وی، لکہ وصل علیہم ط ان صلواتکے سکن لہن: چہ دلیل پہ معنی لغوی ستہ نو معنی عرفی بہ تر مطلب نشی اغتہ :-

(۳۴) غلور مرہغہ چہ د هغه علم الله سرہ خاص دے، لکہ دمتشابہاتو د وخت د قیامت او درروح وغیرہ علم رالاتقان جلد ۱ ص ۱۱۷) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ كَيْتَمَّ د مذکورے آسانی نہ مطلب دویم قسم دے لفظ د ذکر دے قرینہ دہ چہ یولخے هغه قرانی مضامین آسان کرے شوی دی چہ وعظ او نصیحت سرہ تروون لوی او هغه هم دغه دویم قسم دی امام زرکشی د التفسیر خوبی کریدے، او پہ دے تقسیم کینے علماء سرہ چہ کوم قسم خاص شوے دے هغه پہ عامہ اصطلاح کینے تاویل بللے شی خون تاویل محمود پہ دے لاندینی شہا طوف مشروط دے کہ دا سے نہ وی نو بیات تاویل مذموم او بخریف دے :-

(۳۵) د کومر ایت تاویل چہ کیبری هغه بہ دوپا ندینی آیت سرہ جوہر خوری (۳۶) دُر ستنی آیت سرہ بہ هم جوہر خوری (۳۷) دلغت پہ اعتبار سرہ د آیت پہ مطلب کینے د دے خائے وی (۳۸) د کتاب الله او سنت رسول نہ بہ خلاف نہ وی :- الاتقان جلد ۲ ص ۳۱۱ کینے وی :-

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمْ الْبَغْوِيُّ وَالْكَرَائِيُّ التَّوِيلُ صَرَفُ الْآيَةِ إِلَى مَعْنَى مُوَافِقٍ لِمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا تَحْتَمِلُهُ الْآيَةُ غَيْرَ مُخَالِفٍ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ (۳۹) د کتاب الله او سنت سرہ مخالف

کیدل امام زرکشی د علامہ زمخشری نہ دانچم شرط ہم نقل کرے دے، چہ د دے تاویل او تفسیر نہ د قرآن پہ معجزا نہ بلاغت کینے خہ نقصان نہ پیدیزی، بلکہ اعجازی بلاغت پہ خیل خائے باقوی قال الزمخشری مِنْ حَقِّ مُفسِرِ كِتَابِ اللَّهِ الْبَاهِرِ وَكَلَامِهِ الْمُعْجِزِ أَنْ يَتَعَاهَدَ فِي مَدَائِهِ بَقَاءَ التَّعْظِيمِ عَلَى حُسْنِهِ وَالْبَلَاغَةَ عَلَى كَمَالِهَا (۴۰) البرهان جلد ۱ ص ۳۱۱

(۴۱) د مفسر قرآن د پارہ د اضروری دہ، چہ هغه د تفسیر پہ یولو لارو کینے دا خبرہ پہ نظر کینے ساقی چہ د قرآن د نظم رعبارت، خوبی او د قرآن د بلاغت کمال پھیل خائے پلے وی، دے نہ پنجم بشرط ہم معلوم شود علامہ زمخشری رائے بالکل صحیح دہ د قرآنی ایت اصلی مقصد د پارہ پہ قرآنی تفسیر کینے اعجازی شان موجود دے کچرے معنی بدلہ شی او د خیلے خوب بنے معنی اکرے شی نو د قرآنی تفسیر اعجازی شان پختہ شی او پہ قرآنی الفاظ کینے د نظم قرآنی او د سیاق سباق د ارتباط او د دلالت شان د دغه خانی معنی راہو مبلو پہ ر جہ کمزورے شی، (۴۲) کتاب او سنت کینے چہ کوم بیان شوے دے هغه یونا قابل تقسیم آسانی حق دے نو د قرآن د کوم ایت چہ تفسیر کیبری نو دا بہ کتل بکاروی، چہ د تفسیر یا مطلب پہ بل خائے کتاد قرآن یا سنت نبوی د مطالبوسرہ خو تکرہ نہ وی

x

کہ نگرا وہی نوداہ ددے خبرے دلیل وی چہ ڈا تفسیر خپل خانی او تحریف
 دے حتی یو د بل سرہ نہ تگرا ویری نو تفسیر بہ ہم ہنہ صحیح دی چہ
 پہ ہنہ کنے یو بل سرہ تگرا و تعارض نہ وی خو تعارض نہ مطلب حقیقی
 تعارض دے ہسے خو ظاہری تعارض مضر حکم نہ دے چہ ہنہ پہ قرآن
 کنے غور کولو سرہ ختمیری، ہم دغہ وجہ دہ چہ دھرایت پہ تفسیر کنے
 ڈہ مفسر نظر دہ پہ ہتول کتاب او سنت وی دے ڈہ پارہ چہ ڈہ ہنہ تفسیر
 ڈہ مجموعی کتاب او سنت نہ خلاف نشی، دارنگ ڈہ خیر القرون (یعنی صحابہ
 تابعین او تبع تابعین چہ ڈہ قرآن ڈہ پوہ یوغنہ او ممتاز، برخ لری) ڈہ
 تفسیر و نو ڈہ مجموعی روح پچہ ر ستنے کوم تفسیر خلاف وی نو ہنہ بہ
 تحریف وی او ڈہ قبکو لو قابل بہ نہ وی، البتہ کچہ یوما ہر مفسر تفسیر
 ڈہ شراطلو پہ رہنرا کنے داسے مطالب قرآنی بیان کبری، چہ سلفونہ وی
 بیان کبری خود ہنہ خلاف کے ہم نہ وی کہے، نو ڈہ داسے معارف
 قرآنیہ و دروازہ ڈہ سٹو خلقو ڈہ پارہ بندہ ہم نہ دہ او پہ قرآن
 ڈہ صحیح غور او فکر پہ زور ڈہ معارف و اسرار و ڈہ استخراج کار بہ تزیامتہ
 جاری وی، پہ حدیث شریف کنے راجی، لا ینکلی عجاہبک؛ ڈہ قرآن
 عجیبہ مضامین نہ ختمیری ڈہ دے متعلق ڈہ امام شافعی رح ارشاد دے
 جَمِيعُ مَا تَقُولُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِلسُّنَّةِ
 وَ جَمِيعُ السُّنَّةِ شَرْحٌ لِلْقُرْآنِ وَ
 جَمِيعُ الْقُرْآنِ شَرْحٌ لِأَسْمَاءِ الْحُسْنَى
 وَ صِفَاتِهِ الْعُلْيَا : یا شرح دہ او قدان ڈہ اللہ تعالی ڈہ اسماء
 حسنی او ڈہ صفات عالیہ و شرح دہ : او ڈہ دے اسرار و متعلق ڈہ حضرت
 ابن مسعود رضہ ارشاد دے :
 قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ : خُوكَ چہ علم غواری نو ڈہ قرآن

فَيْشُورُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمٌ : ڈہ مضامین و لیتون ڈہ ان کبری حکہ
 اکا و لاین و الآخرین ر رواہ : چہ پہ دے کنے ڈہ اولینو او آخرینو
 البیہقی فی المدخل : علم دے مراد اصول دے علم دی
 او ہر پہ دے بارہ دار شادات ڈہ باری تعالی دی، تَبَيَّنَتْ لِكُلِّ شَيْءٍ
 تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ، غرض دا چہ ڈہ دین ہتول اصول پہ قرآن حکیم
 کنے موجود دی او پہ فیضان الہی سرہ ڈہ اللہ تعالی پہ خاص بند کا نو ڈہ
 قرآن نہ ددین اسرار پرانے کیزی ددے فیضان ڈہ کر پہ روح المعانی
 جلد صک اگوری، دے قسم فیوضاتو تہ تفسیر اشاری و بیلے شی
 ڈہ باطنیہ و پہ تفسیر اشاری کنے چونکہ ڈہ ظاہری معنی انکار دے پہ دے
 و ہر ہنہ مردود دے، ڈہ اهل السنة صوفیہ و چہ کوم اشاری تفسیری
 کبری دی پہ ہنہ کنے آہم خلود دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الا لوسی
 المتوفی سنہ ۱۲۰ھ تفسیر التستری سہل بن عبد اللہ التستری المتوفی
 سنہ ۳۱۳ھ و لم یتیم (یعنی پورہ نہ دے) او تفسیر ڈہ محی الدین بن
 عربی المتوفی بد صنف سنہ ۵۰۰ھ دا ہتول صاحبان ڈہ قرآن ظاہری
 معنی تسلیم کولو نہ، پس اشاری تفسیر و نہ کوی چہ ڈہ ہنہ متعلق ڈہ کنے
 پہ برہان کنے لیکنی :
 كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ : ڈہ صوفیہ و کلام تفسیر نہ دے بلکہ
 قِيلَ لَيْسَ بِتَفْسِيرٍ وَ إِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ : ہنہ واددات او وجدانیات دی
 وَ مَوَاجِدًا يَجِدُونَ عِنْدَ التَّلَاوَةِ : چہ ہنوی ڈہ تلاوت پہ وخت
 محسوسوی بن الصلاح پہ خیلہ فتاوی کنے لیکنی :
 وَ جَدَّتْ عِنْدَ الْأَمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ : ما ڈہ ابو الحسن الواحدی
 أَنَّهُ قَالَ صَنَّفَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيُّ : ڈہ معلومہ کرہ ہنہ او بیلے
 حَقَائِقُ التَّفْسِيرِ فَإِنَّ كَانَ اعْتَقَدَ أَنَّهُ تَفْسِيرٌ : چہ عبد الرحمن السلمی

فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَنَّهُ لَمْ
يَذْكُرْهُ تَفْسِيرًا أَوْ لَا ذَهَبَ بِهِ
مَذْهَبَ الشَّرْحِ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ
كَانَ كَذَا لَكَ كَانُوا قَدْ سَلَكُوا مَسَلَكَ
الْبَاطِنِيَّةِ وَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ
نَظِيرٍ لِيَا وَرَدَّ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيرَ
يُذَكَّرُ بِالنَّظِيرِ:

حقائق التفسیر لیکلے دے کچرے
ہغہ دا تفسیر گنری نوکا فردے
ابن الصلاح فرمائی چہ ہغوی دا
د تفسیر پہ توگہ نہ دے ذکر کرے او
نہ تے دغہ لفظ تشریح گنری، کچرے
داعے وے نو دا باطنیت دے،
دا خو یو لگے د قرآنی مدلول نظیرے

ذکر کرے دے، حکم چہ یونظیر نہ بل نظیر یا د پزی:

د دے اقوالو نہ معلومہ شوہ چہ صوفیہ دا سے قسم تفسیر نہ بولی بلکہ د
قرآنی مقاصد و نظیر بیا: ہغوی او دے سرہ د باطنیہ و او د صوفیہ و
د تفسیر بیلتون دا علو اول د قرآن د ظاہر نہ انکار کوی لیکن صوفیہ
د قرآن ظاہری معنی مفلونہ بعد دا سے قسم بیان کوی، پہ منا اهل

العرفان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے دی:

وَمِنْ هُنَا يُعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ
تَفْسِيرِ الصُّوفِيَّةِ الْمُسَمَّى بِالتَّفْسِيرِ
الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيرِ الْبَاطِنِيَّةِ
الْمَلَاحِذَةِ فَالصُّوفِيَّةُ لَا يَتَعَوَّنُ
إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يُحْضِرُونَ عَلَيْهِ
وَيَقُولُونَ لَا بَدَمِنَهُ أَوْ لَا ذَمَّنْ
إِدْعَى فَمِنْ أَسْرَارِ الْقُرْآنِ وَ
وَلَمْ يُحْكَمْ الظَّاهِرُ كَمَنْ إِدْعَى: داعے دہ لکہ چہ خوگ د طوی ا لری
بلوغ سطح البیت قبل آت: چہ پہ دروازا د ننو تو بغیر حما
مجاود الباب: د نمنہ کورتہ لارم

د دے خاکے نہ د صوفیہ و د تفسیر اشاری
او د باطنی ملحدینو د تفسیر فرق
معلوم شو، صوفیہ د ظاہری معنی
انکار نہ کوی، بلکہ د ہغے ترغیب و رکوی
او وائی چہ دا دیرہ ضروری دہ، حکم
چہ د ظاہری مراد د پختگی نہ بغیر
د قرآن پہ اسرار و د پوہ دعو
داعے دہ لکہ چہ خوگ د طوی ا لری
چہ پہ دروازا د ننو تو بغیر حما
مجاود الباب: د نمنہ کورتہ لارم

صاحب د منا اهل د تفسیر اشاری قبلو لود پار لا پنچہ شرطو نہ بیا کریدی
۱) ظاہری معنی د قرآن خلاف نہ وی۔

۲) داد دعوی د ہر نہ وی چہ معنی مراد کا یولگے معنی اشاری دہ نہ چہ
معنی ظاہری۔

۳) د قرآنی الفاظو د پیر لہے تاویل د نہ وی چہ د الفاظو عربی حیثیت
د ہغے خلاف وی۔

۴) تفسیر اشاری د د شرع او عقل مقابل او معارض نہ وی۔
۵) اشاری مضمون د پہ شرعی دلیل مضبوط او مؤید وی۔

مناہل العرفان جلد ۱ ص ۵۴۵ بانڈے امام ابن تیمیہ د قرآن
ہر ہغہ تفسیر غلط بنودے دے چہ د صحابہ و او د تابعینو د تفسیر نہ
خلاف وی، اصول التفسیر کہنے لیکی:

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ مَذَاهِبِ
الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَفْسِيرِهِمْ
إِلَى مَا يَخَالِفُ ذَلِكَ كَانَ مُحْطًا فِي
ذَلِكَ بَلْ مَبْتَدَأٌ عَالًا لَيْسَ لَهُمْ
بِتَفْسِيرِهِ وَمَعَانِيهِ كَمَا أَنَّهُمْ أَهْلُ
بِالْحَقِّ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ رَسُولًا
آتَمَى:-

ہر ہغہ تفسیر چہ د صحابہ و
او تابعینو د تفسیر نہ خلاف وی
نو د دے مفسر پہ غلطہ دے
بلکہ بد معنی دے، حکم چہ د قرآن
پہ تفسیر او د ہغے پہ معنود وی د پیر
بنہ پوہ وونکہ خنکہ چہ ہغوی د
حضور علیہ السلام د راوری شوی حق

دیر زیات عالمان و:

امام سیوطی د پدا نقان جلد ۱ ص ۵۴۵ کہنے ہم د دے پہ بار کہنے لیک
وہو نفیس جدا چہ د ادیرہ قیمتی او اعلیٰ خبرہ دہ لیکن دے سرہ
لیکی چہ د صحابہ و او تابعینو د سند د صحت تحقیق پکار دے حکم
چہ پہ دے قسم روا یا تو کہنے ضعیف او موضوعی ہر موجودی ہر دغہ

يَا اِلٰهَ عُلَمٰمٍ فِيْ خَفَاٍ رَفَعَ الْبَارِيْ اِبْتَدَا جِلْدَاوَلِ يَعْنِيْ بَلْ نَهَيْتَ خَدَّ
بنودل، دادوحي لغوی معنی دی، اود دے شرعی معنی اِلَّا عُلَمٰمٍ بِالْشَّرْعِ
یعنے صرف شرعی احکام بنودل وحی دہ۔ دوحی لغوی، درے قسم دی

۱) فِطْرِي ۲) اِيْجَادِي ۳) عِرْفَانِي
فَطْرِي لکھ د خدا ئے پاک پہ الہام د نورو مچو گبین جو بول
اوپہ ہنہ کئے شہد جمع کول د غہ رنگے د نورو حیوانانہ

کارنہ خود اقسام وحی صرف حیوانانہ (خور و خارو) د پارہ وی، پہ
قرآن کو پیر کئے دی :
وَاَوْحِيْ رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنْ اَتَّخِذِيْ مِنْ مَّوْبِنٍ د شہد و مچو تہ پہ وحی
مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا رَسُوْرَةُ النَّحْلِ اِيْتًا : فطری سرہ ا بنودل چہ تاسو

پہ غرو نو کئے گبینونہ جو پکری
اِيْجَادِي لکھ د یورپ سائنسدان چہ یو آرخ تہ مخہ کپری او
ہنہ د پارہ کوشش کوی نو د د غہ مطلوب خیز صورت

اوفتتہ اللہ پاک ددہ پہ ذہن کئے راوی اود غہ خیز بیا جو رشی، مثلاً
ہر وہمی سری ہوائی جہاز جو بول غو بننہ ہنہ اول ڈالو تیکے شکل نورو
لید لے د یو آلو تو تونکی خیز شکل ئے پہ خیال کئے را و سنوا و کار ئے پر
شروع کرو بخرجے ئے کولے او تکلیفونہ اوتنا و نو ئے برداشت کول نورو
چہ قدرت د آلو تیکے مکملہ نقشہ ددہ پہ ذہن کئے و اچولہ، د موجد
کار خیل ذہن متوجہ کول و او د خدا ئے کار د مطلوب خیز نقشہ اچول
دا ہنہ وحی او الہام د دے چہ عاموانسانانوتہ کپری ہنہ د کافرولے
نہ وی:

كَلَّا تَنْبَغُ هُوَ لَآءٌ وَ هُوَ لَآءٌ مِّنْ عَطَاٍ : یعنی مؤمن او کافر دو اپہ کوشش
رَبِّكَ دَوْمَا كَانَ عَطَاٍ رَبِّكَ لِحُطُوْرِكَ كوی نومونہ ہنہ مدد کو و ستا

سورہ بنی اسرائیل آیت ۹۱ : اَدْخُلُوْا فِیْهَا فِیْضًا و فِیْضًا پہ چا بند د دے
دا قسم وحی عاموانسانانوتہ پارہ خاص دہ اگرچہ ہنہ کافر ہم وی:

عِرْفَانِي دریم قسم وحی عرفانی دہ چہ اولیا و سرہ خاص دہ
ہلہ چہ یو ولی د شریعت پہ تابعداری او پہ ریاضت سرہ

ذکرہ صفاتی بیاموی نو پہ، دہ بانڈے خاص علوم د الہام پہ ذریعہ
د اللہ د طرفہ وارد پیری چہ ہنہ تہ قرآن اشارہ کوی:

وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فَاِنَّا لَنَهْدِيْهِمْ سُبُوْلًا : خوک چہ د دین پہ لارہ کئے او د
سُبُوْلًا رَسُوْرَةُ عَنْكِبُوْتِ اِيْتًا ع : اللہ پہ فرمان برداری کئے محنت کوی
نومونہ پہ ہغوی د ہدایت خاص لارے پرا نیجو:

د دے ہدایت مطلب الہامی معارف دی چہ د ہدایت ایسانی زیوا
دی، خکہ چہ ایسانی ہدایت خود محنت کولونہ ورا نڈا ہم حاصل دے
دادرے وارہ قسم الہام پہ لغت او پہ معنی عامہ کبی وحی دہ دا حیوان
انسان اولیا و کراموتہ کیدے شی اگرچہ دمر تہ و فرقت پکتن ہنہ دے
چہ کور ماورپانڈے بیان کرو او دا وحی یو ئے د پیغمبرانوتہ دہ
بلکہ د پیغمبرانوحی خاص وحی شرعی دہ :

وحی شرعی

خلورم قسم شرعی دہ چہ انبیاء علیہم السلام سرہ خاص دہ
خوہر نبی ولی ہم وی نو ہنہ تہ وحی عرفانی ہم کپری چہ د ہنہ نو
حیت دوحی شرعی دے، چہ د قانون او احکام و حیثیت لری، بخلاف د
ولی دوحی عرفانی چہ ہنہ قانونی حیثیت نہ لری او دا د علم کلام یو
عامہ مسئلہ دہ : وَاللّٰهَامُ لَيْسَ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرْعِ : یعنے د ولی
الہام قانون شرعی نشی جو پیرہ : دوحی شرعی حقیقت دا د
چہ دا اللہ د جانبہ د فرشتے پہ واسطہ یا بیغ پہ نیغہ پہ خوبیا پہ

اودویم کرت دَرُومبی آسمان پہ بیت العزت مقام کئے اودریم کرت
 نزول سے پہ واروار پہ حضور علیہ السلام اُشو، نور آسمانی کتابوں
 پہ یوخل پہ کتابی صورت کئے نازل شوی دی دَقْران دوارہ قسمہ ریپو
 خل، پہ واروار نزول دابنائی چہ دَحْدائے حکمت فرستوتہ را
 بنود و، چہ دا آخری کتاب دے، یارُومبی آسمان تہ دَنازِلوومطلب
 ذہبی علیہ السلام شوق زیاتر لُور، حکم چہ دَحْوَجے شے رانزدے کیدل
 شوق نُورہم زیاتری، یاد احکمت دوچہ دَقْران د مکمل حفاظت
 یقین راشی اوشک شبہ بالکل خترشی (مناہل العرفان جلد
 ص ۳۶ تا ۴۰)

دَاحقرداخیال دے، چہ دَقْران دحفاظت مکمل انتظام کول پہ دے
 وجہ مقصود ووجہ دا آخری کتاب دے، یوخل دَعومی انتظام پہ صوت
 کئے قُرآن پہ لوج محفوظ کئے محفوظ کرے شوچہ د حکومت الہیہ
 مرکزی محافظ خانہ دے - دویم خل پہ بیت العزت کئے د آسمانی حفاظت
 انتظام اُشو اودریم خل دنی م پہ زرعہ نازلید سرہ د زمینی حفاظت
 انتظام اُشو، پہ خلورم خل دامت پہ سینو دے دحفاظت انتظام اُشو
 لکہ فرمائی: **اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَءِ لْحٰفِظُوْنَ رِسُوٰةِ الْحِجْرِ اَتَدْرُکُ**
وَنُحْمَ حُلِّ د حضرت ابو بکر، عمر و عثمان رضی اللہ عنہم اجمعین پہ ذریعہ
تخویر پہ صورت کئے دے دحفاظت انتظام اُکرے شو پہ زرعہ و لُور
بے خبرہ اچوونکے اوپہ سینو کئے محفوظ کوونکے یوائے اللہ دے،
جبرائیل علیہ السلام قُرآنی الفاظ خٹکے حاصل کرل،
سبع خبر د اده چہ جبرئیل علیہ السلام اللہ نہ قُرآن واوردید او د
دھے الفاظ پئے حاصل کرل، لکہ خٹکے چہ بیہقی د **اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ، بہ تفسیر**
نے لیکلی دی او دے تاہد د طبرانی ہفہ حدیث شریف دے چہ د

اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ، ہم موبن داپہ مبارکہ شبہ کئے نازل
 سورہ دُخان ایتہ ع: د کرے دے،
 اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ فِي كَيْلِمَةِ الْقَدْرِ، ہم موبن داپہ شبہ دقدر کئے
 سورہ القدر ایتہ ع: نازل کرے دے،
 شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي اُنزِلَ فِيْهِ: د رمضان میاشت ہفہ دہ پہ کومہ
 الْقُرْآن (سورہ البقرہ ایتہ ع) نیکے چہ د قُرآن نازل کرے شو دے
 دے دے دوارہ ورنزول مطلب پہ یوخل نازلیدل دی، شبہ دقدر اوشبہ
 مبارکہ دوارہ لُودی اوید رمضان شریف کئے دی نواہتوونکے ہیج تعارض
 نشہ لکہ خٹکے چہ مستدرک، حاکم اوسانی اوبیہقی ہم دا بن عباس
 نہ نقل کری دی۔

(۳) دریم نزول د جبریل علیہ السلام پہ واسطہ
 د نبی علیہ السلام پہ زرعہ مبارک شویدے، لکہ

فرمائی اللہ جل شانہ
نَزَلَ بِرُوحِ الْاَمِيْنِ عَلٰى قَلْبِكَ
لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُنذِرِيْنَ ۝ بَلِيْسَانِ
عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ ۝ سورہ الشعراء
 آیتہ ۱۹۳ تا ۱۹۵

دانزول تقریباً پہ دروئیت کالہ کئے مکمل شو، دلته داشبہ کول بے خایہ
 دی چہ د نبی علیہ السلام پہ زرعہ مبارک د قُرآن دنزول مطلب داچہ صرف
 معانی پہ نازل شوی وی الفاظ بہ نہ وی نازل خٹکے چہ د قُرآن د بَلِيْسَانِ عَرَبِيٍّ
 مُّبِيْنٍ ۝ الفاظ داکواھی و رکوی، چہ د قُرآن الفاظ ہم نازل شوی وو،
 لکہ چہ الفاظ د زبان رُجے وی،
 قُرآن دوا کرتہ پہ یوخل نازل شویدے اول کرت پہ لوج محفوظ کئے او

نوا س بن سمان رضی اللہ نہ تے مرفوعاً نقل کرے دے :-

إِذَا تَكَلَّمَ اللَّهُ بِالْوَحْيِ أَخَذَتِ السَّمَاءُ رَجْفَةً شَدِيدَةً مِّنْ خَوْفِ اللَّهِ فَإِذَا سَمِعَ أَهْلَ السَّمَاءِ صَفَعُوا وَخَرُّوا سُجَّدًا فَيَكُونُ أَوَّلُهُمْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ حَبْرًا نَّيْلٌ فَيَكَلِّمُهُ اللَّهُ بِوَحْيِهِ مَا أَرَادَ فَيَنْتَهِي بِهِ حَيْثُ أَمَرَ

خہ وخت چہ اللہ تعالیٰ د وحی کلام کوئی نوا سمان د خدا تے د ویرے نہ ر چیری خہ وخت د آسمان فر بیٹے تے و اوری نو بیٹے شی او پہ سجدا پر یوحی د تلو نہ رو ہے جبرئیل علیہ السلام سر

را اچت کوی نوا اللہ تعالیٰ د وحی کلام ہغہ سرہ اگری چہ کوم خائے نہ ورت حکم اشی ہلتہ د خدا تے وحی ارسوی :-

د جبرئیل علیہ السلام د وحی حاصلو یوغیبی معاملہ دہ بہ ہغہ کئے درائے خہ خد تے نشتفر لہذا ادا صورت د تلو نہ نہایات غور دے ، پہ مناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۱۱ کئے اللہ تعالیٰ نہ د جبرئیل بیغ پہ بیغہ رو حانی حصول او د لوح محفوظ نہ حاصلو ہر ذکر دی د قرآن تازل شوی الفاظ کلام د انسان پہ ذہن کئے وی بیائے پہ ثبہ د الفاظو پہ شکل کئے ادا کوئی

د قرآن تازل شوی الفاظ

دا کلام کہ کرو پونہ خلق ہر وائی نو دغہ رو مبی کس کلام بہ بلے شی مثلاً کو امر و القیس قصیدہ یا د حریری مقامات چہ خوک ہر لول او وائی نو دابہ ہر د امر و القیس او د حریری کلام گنر لے شی ، دغہ کہ اللہ تعالیٰ خپل کلام د قرآنی الفاظ پہ شکل کئے ظاہر کرو بی جبرائیل علیہ السلام اوستو حضور علیہ السلام اوستو پہ اربونو انسانا اوستو اولوی بہ تے مگر کلام بہ د اللہ گنر لے شی نہ چہ د جبرئیل علیہ یا د محمد علیہ السلام پہ قرآن کئے دی رحتی یسمع کلام اللہ اویلسان عربی مبینی دہنہ بنکارہ ثابت پیری چہ د

لفاظ د اللہ د جانبہ دی ، او د اذ اللہ کلام دے ، کچرے مضمون دیوزید وی او د دغے مضمون اذاپہ الفاظو د بل (عمر و) وی نو دے نہ بہ د زید کلام نہ بلکہ د عمر و کلام و بیٹے شی پہ دے ، وجہ د قرآن الفاظ او معنے دوارہ د اللہ د جانبہ دی او قرآن لہ ہم دے ذات ترتیب کچرے دے ، موبن نور زیات د خبرو پہ و لو نو کئے خان نہ تسکو و حکہ چہ خہ دیرہ فائدہ تے نشتہ ، پہ مناهل العرفان کئے داپور اتہ ذکر مضمون شبتہ دے :-

د قرآن ، سُنّت او د حدیث قدسی بیلتون

مام سیوطی رحمہ اللہ د امام جوینی نہ نقل کریدی ، چہ د قرآن الفاظ او معنے دوارہ د جبرائیل علیہ السلام پہ واسطہ د اللہ تعالیٰ د جانبہ نازل دی او د حدیث مضمون د اللہ د جانبہ دے مگر الفاظی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی ، اتفاقاً جلد ۱ ص ۱۱۱ د حدیث قدسی بہ ہغہ وی چہ الفاظ تے ہم د اللہ د جانبہ وی لیکن معجز نہ وی ونہ د ہغے د الفاظو پہ تلاوت ہغہ ثواب حاصل پیری کوم چہ د قرآنی الفاظو پہ تلاوت حاصل پیری او نہ پے ممنوع کئے د دے لوستہ کیدیشی مناهل العرفان فی علوم القرآن جلد ۱ ص ۱۱۱

د آحقر پہ رائے کئے د حدیث نبوی او حدیث قدسی دوا لہر مضمون د اللہ د جانبہ دے لیکن د حدیث نبوی نسبت اللہ تعالیٰ نہ کول معنوی دی ، مطلب د جانبہ د اللہ خو مضمون دے لیکن پہ بنکارہ الفاظو کئے تے نسبت اللہ تعالیٰ نہ نہ دے شوے مگر د حدیث قدسی نسبت پہ بنکارہ الفاظو کئے اللہ تعالیٰ نہ کول حکہ ضروری دی چہ دا د اللہ تعالیٰ حکم او امر دے او ہم پہ دے وجہ د حدیث قدسی الفاظ بل لول اور وایت بالمعنی جائز نہ دے او د حدیث نبوی جائز دے

خوبہ شرط دے چہ اصل معنوی کے فرق را نشی ہمدغم
 وجہ دہ چہ حدیث قدسی تہ کے حدیث اوئیل چہ الفاظ نبوی د
 پارہ دار حدیث، خاص دے (قدسی) لفظ زیاتے د بکارہ نسبت پر
 وجہ شوے دے چہ حدیث نبوی نہ د دے زیات اہمیت او
 خصوصیت ثابت شی، واللہ اعلم :-

دوہی دنازید و قسمونہ

دوہی نازلیدل بہ یا پتہ ذریعہ د فرینتے دی یا بیغ پہ نیغہ د اللہ د
 جانبہ

دروہی قسم بیادریے قسمہ دی

۱۷) وحی متصلی ۱۸) وحی تمثلی ۱۹) وحی روعی
 ۱۷) وحی متصلی کہے جبرئیل علیہ السلام پہ خیل اصل حقیقت (ملکیت)
 باندے قائم وی او وحی راوری، چہ پہ حدیث د بخاری کہے دے تہ دیوار
 سختہ وحی وییل شوے دہی فرمائی (وہو اشدک علی) داشتات پہ دے
 وجہ دے چہ بشریت او ملکیت دوارہ یوحائے کیدل دیروے پیتے حکہ
 دے چہ فرینتہ او انسان یوجنس نہ دے او بلہ وجہ دے دادہ چہ
 نبی علیہ السلام د بشریت نہ ملکیت تہ عروج اگری گویا کن دوارہ
 حضرت جبریل او حضور علیہما السلام) فرشتے خیل مینع کہے یو
 جائے شی اودا حکہ پیتے دے چہ گویا کہے د حضور علیہ السلام جنس
 بدل شی د بشریت نہ ملکیت تہ اودا خہ آسان خبرہ نہا :-

۲۰) دوہی وحی تمثلی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام د انسان پہ شکل کہے
 راوری پہ دے صورت کہے حضرت جبرئیل علیہ السلام د ملکیت
 بشریت نہ تنزل اگری اود و وہم جنس یوحائے کیدل خہ پیتے نہ جنس
 دادوارہ قسمہ وحی - اودروہی قسم وحی شدت د بخاری پہ ابتدا کہے د

او قرآنی وحی عموماً پہ دے دو طریقہ غلطے دہ :-

۱) دریم قسم وحی روعی دہ : چہ جبرئیل علیہ السلام وحی پہ خراسا
 مبارک د نبی علیہ السلام د اللہ پہ حکم نازل لہ کہی اود حضور علیہ
 السلام د آوری د ور پہ غوب و مبارکوی ہنے سہا خہ تعلق نہ وی :-
 (اخرجہ انکاکم)

د بالذات رنیغ پہ نیغہ) وحی دوہی قسمہ دی

۲) پہ ویسہ لکہ د معراج پہ شپہ د اللہ د جانبہ بیغ پہ نیغہ (بلا واسطہ)
 پہ وحی شوے و ہا :-

۳) یا پہ خوب کہے لکہ د حضرت معاذ رض پہ حدیث کہے دی :- آتانی رنیغ نقال
 نیمی یخصی الملائک الا علی، یعنی خوب کہے ماتہ اللہ تعالیٰ راغے اووے
 رومانیل چہ د عالم بالا فرینتے پہا خہ کہے بحث کوی (اتقان جلد ۱ ص ۱۷)

پنجم فصل

د قرآن جمع کول او د ہنغ تدوین

قرآن د خالق کائنات اخری کتاب دے، حکم اللہ تعالیٰ د دے د
 محفوظ ساتلو مکمل انتظام اگری و عالم بالا کہے تے پہ لوح محفوظ
 بیت العزت کہے محفوظ کروی او پہ زمکہ تی د دے د حفاظت دوہی قسمہ
 نظام اگری، یو حفاظت صداری، چہ د نبی علیہ السلام او د امت پہ زرو نو
 د ماعون کہے تے محفوظ کروی، چہ د قرآن پخیلہ ذکر کہیدی پہ بخاری
 د ابن عباس رض نہ منقول دی، چہ د قرآن د نازلید او پہ وخت بہ
 جبریل علیہ السلام سہ سہا حضور علیہ السلام لوستہ او تلاوت کولو
 قرآنی وحی محفوظہ شی نو د آیت نازل شو :-

شوے دے چہ پہ ہنخہ صحابہ کرامو ایمان او کامل یقین و وتردے حد
چہ پہ قرآن عمل کولو بانڈے بہ ہغوی پچپل حائونو قربانوںو فخر
اوویار کولو، اوکلہ بہ چہ صحابہ کرامو د ترغیب الہی آیتونہ و او ریدل
نود ہغوی د شوق اور بہ نور زیات پہ لمبو شو مثلاً دا آیتونہ۔

وَأَنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَهُ سوره فاطر آیت ۷۷
۲۳) كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ
د صحیح مسلم پہ روایت د حضرت عثمان رض یوحنا پت شریف دے
خَيْرُكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ؛ پہ تاسو کینے دے تلوونہ زیات بنہ
ہنخہ کس دے چہ قرآن زدہ کری او بل تہ تے اذدہ کری۔

او بل حدیث د عبد اللہ بن مسعود رض پہ روایت د ترمذی دے
مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا
لَا الْقَوْلُ الْم حَرْفٌ بَلْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا م حَرْفٌ وَمِثْلُ حَرْفٍ ؛
پہ دے حدیث کئی د قرآن پہ یدو لفظ د سولسونیکو د بد لے او ثواب
موند لو وعدہ شوے دہ نو داسے قسیم ترغیباً تو او تشویقاً تو نہ بہ پہ
صحابہ کرامو د یرغبان ترغور کید و کوم نہ چہ قرآن او حدیث
چک دے، ہمدغہ و جدوہ چہ صحابہ کرامو خپل نول ژوند د قرآن
پہ حفظ کولو کینے نیکو و۔

پنجم محمّد

د صحابہ کرامو د دین د نجات راگی یوہ ذریعہ
ہم دا قرآن وودوی بہ خپلہ بتولہ کتہہ او کامیابی
ہم قرآن سرہ تر لہ او دا عشق جد بہ او یقین د دے باعث شو چہ ہنخہ
بہ قرآن ددے د عاشق پہ توگہ یا دولو۔

شپنم محمّد

صحابہ کرامو بہ قرآن حکیم پہ نما خنہ کینے پہ

تراویچو کینے لوستلو د ژوند پہ تلوو کارونو کینے بہ تے ہم پہ دے فیصلہ
کولے پہ عقائد و عباداتو، اخلاقو او اعمالو کینے بہ ددے پہ ہدایت
تلل غرض دا چہ اسلامی ماحول او معاشرہ کینے د قرآن حفظ د یر
عزت او شرافت ذریعہ وہ نوحکہ ددے باعث شو چہ قرآن حفظ
یاد کرے شی۔

د قرآن یا د اول او صحابہ کرام

ددے تیرو شوو محمّد کاتو اثر و وجہ صحابہ کرامو خپلہ بتولہ ہنخہ قرآن
یاد لوتہ کرے وہ۔ د عربو قبائلو د یر لے لے مزلونہ کول او د
قرآن د یاد لود پارہ بہ ملوینے منورے تہ راتل او بتی علیہ السلام بہ
ہم قاریان او حافظان د قرآن، قبائلوتہ پہ دے غرض لیزل چہ
قرآن ہغوی تہ و زیاد کری پہ صبر سکھ د ابو براء پہ در خوا
نجد یا نوتہ د قرآن د تعلیم او تبلیغ بہ غرض د حضرت منذر بن عمرو ساعدی
پہ مشرئ کینے داویا د قاریانو یر تولے حضور علیہ السلام ورا لیزلو
خود عامر بن طفیل پہ تکی سواد د و صحابہ کرامو منذر بن محمد رض
او عمرو بن أمیہ رض بتول شہیدان کرے شو د شہید کید و پہ وخت
چہ حرام بن ملحان رض نہ نیزہ پورے را پورے او تہ نو ہغوی افریابیل
اللہ اکبر فزت وکبت الکعبۃ را اللہ اکبر شہاد د کعبہ پہ پروردگار قسم
وی چہ خد کامیاب شو م۔

ددے بتول نوم د سیرتہ القرآن (ط) و او ہم د دینہ پہ دغہ دخت کینے
د قاریانوا و حافظانوا د گنبر الی پتہ لگی د فتح الباری جلد ۱ ص ۲۹۶
علامہ ذہبی پہ طبقات القراء کینے دا و مشہور حافظانوا و قاریانوا
نومونہ بنودلی دی کومونہ چہ د قاریانوا د قرات سند سیرئ
ہنخہ دادی، (۱) عثمان بن عفان رض (۲) علی بن ابی طالب رض (۳) ابی بن

کعب رضی (۱۸) عبد اللہ بن مسعود رضی (۵) سالم مولیٰ رضی (۱۶) ابی حذیفہ
 (۷) معاذ بن جبل رضی چہ پہ دے کئے ابی بن کعب رضی قاریا نو سہ داردے
 پہ مفتاح السعادات جلد علی کتبہ وی چہ ابو موسیٰ الاشعری پورہ قرآن
 یاد کرے ووا و حضور علیہ السلام تے واورولو، پہ صحابہ کرام کیتے سن زہ
 حافظان صحابہ کرام دیر مشہور ووجہ پہ ہغوی کیتے اوہ دیر شوتہ اعلیٰ
 مقام حاصل وود ہغوی نو موندہ دادی رب ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ عثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ علی بن
 ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ طلحہ رضی
 اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن ابی وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ حذیفہ بن الیمان
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبادہ بن الصامت رضی اللہ
 عنہ معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ مجمع بن حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۳)
 فضالہ بن عبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۲) ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ (۵) عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۶) سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ (۱۷) عبد اللہ بن عباس رضی (۱۸) ابویوب انصاری رضی اللہ (۱۹) عبد بن ذو
 ذوالحارث رضی اللہ تعالیٰ (۲۰) عبید بن معاویہ بن زید بن ثابت رضی اللہ
 تعالیٰ (۲۱) ابو زید رضی اللہ تعالیٰ (۲۲) سالم مولیٰ ابی حذیفہ رضی اللہ
 تعالیٰ (۲۳) سلمہ بن مخلد بن الصامت رضی اللہ تعالیٰ (۲۴) سعد بن عبید
 بن نعمان الانصاری رضی اللہ تعالیٰ (۲۵) زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۶)
 ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ (۲۷) عبد اللہ بن السائب رضی اللہ تعالیٰ (۲۸)
 سلیمان بن ابی حشمتہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۹) تمیم الداری رضی اللہ تعالیٰ (۳۰)
 معاذ بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ (۳۱) ابوالدرداء رضی اللہ تعالیٰ (۳۲) عقبہ
 بن عامر الجہنی رضی اللہ تعالیٰ (۳۳) عبد اللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ
 (۳۴) سعد بن المنذر بن اوس رضی اللہ تعالیٰ (۳۵) قیس بن صعصعہ رضی

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ (۳۷) ابو حلیمہ معاذ (۳۸)
 بحوالہ تہذیب، طبقات بن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذہبی، مفتاح
 السعادات، اتقان، صحیح البخاری) دا خود پورہ قرآن د حافظان
 لندیان دے اوچا تہ چہ نیم گریے قرآن یاد وود ہغوی خوشمیر
 نشی کیدے اودا د قرآن د حافظان، رومیہ دور و نو اسلام چہ خورہ
 بہ خرید وور ہومرہ بہ ورسہ حافظان د قرآن
 ہم زیاتیدل، سرولیم میور غوندہ اسلام د شمن ہم خیل
 کتاب "لائف آف محمد" کیتے اقرار اکر وچہ صحابہ کرام حافظہ
 زیاداشت) بے مثالہ وہ لکے چہ لیکے چہ ددوی حافظہ دیرہ اوچتہ
 وہ خود قرآن د پارہ بہ لے دا دیرہ زیاتر استغناء لولہ، ددوی حافظہ
 دومرہ مضبوط واد محبت تے ہم دومرہ قوی ووجہ لکھ صحابہ و د پیغمبر
 علیہ السلام پہ حیات مبارک کیتے بہ وحی صحیح لوستہ او یاد وود، پہ شپہ
 صدی عیسوی کیتے عرب چہ ہولہ د نیا کیتے د لیکو لکولو ستونکو وخلقو
 شیر زدو کیتے یونہ ہم کم وود پریس اوچاپ خانے انتظام نہ ووپہ دتے
 ددوی نیات کار بہ پہ یاد ووروان و وگوندی پہ یو خوشخبری و نو کیتے خو
 زیاتے کیتے را و ستل چہ پرا سان و، ہم دغہ وجہ دہ چہ د نیا ہولو
 مذہبی کتابونو کیتے تحریف اشو۔ قرآن حکیم پہ زمانہ د پیغمبری
 کیتے پزیرگونو سینو کیتے پورہ محفوظ ووا لکھونو سینو کیتے نیم گریے محفوظ و
 دا بیان پہ سورہ عنکبوت کیتے شویدے،
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ: قرآن د واضح آیتونو مجموعہ دہ چہ
 اَوْ نُؤْتِيهِمْ (سورہ عنکبوت آیت ۲۰): ذاهل علویہ سینو کیتے محفوظ دی؛
 د قرآن د یاد وولو د تلاوت کار تولو مسلمانا نو جاری ساتلو، مسلمانا نو بہ
 حکم قرآن پہ نونج کیتے لوستو چہ ددے لوستہ پہ غائٹہ کیتے فرض وہ

تردے چہ عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ اوتیم داری رضہ پہ یوں رکعت
 کہنے بول قرآن ختمولو (تہذیب التہذیب واستیعاب) عبداللہ بن عمر
 اوعبداللہ بن عمرو العاص بہ پہ یوشپہ کہنے قرآن ختمولو (فتح الباری)
 سعد بن المنذر بہ پہ درے ورخو کہنے قرآن ختمولو (اسد الغابۃ) دسلفو
 دقرآن دتلاوت دا حال ووجہ بہ بعضے شواروز کہتے اٹھ کر تہ قرآن
 شریف ختمولو، یعنی خلور ختمہ دورے اوخلور ختمہ د شپے بعضہ دورے
 درے کرتے او بعضہ بہ دوہا حلہ حالانکہ حضور علیہ السلام د درے ورخونہ
 کم وخت کہنے دقرآن شریف د ختمولو نہ منع کویوہا، چہ دقرآن دمطالبو
 پہ پوہہ کہنے خہ نقصان رانشی، ترمذی کہنے عبداللہ بن عمر رضہ مرفوعاً
 روایت کہے دے :-

لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۰)
 پہ سینو کہنے د حفاظت دا انتظام ہیچ یو انسانی کتاب نہ نصیب شوہ
 نہ دے کوم کتاب چہ د مسلمان پہ غور بہنہ خرمن خہ چہ پہ رگ رگ
 او پہ زہرہ اود ماغون کہنے نوتے وی اومشرق اومغرب دواہو کہنے ددے داسے
 حافظان موجود وی چہ د ہغوی الفاظ اوحروف بالکل یوشان وی، خہ
 کہے زیا تے پکینے نہ وی، ددے بیمثلہ انتظام باوجود دقرآن پہ حفاظت کہنے
 بیامہ دچاشک شبہ کیدے نہی :-

ذکر قرآن حکیم تحریری حفاظت

پہ اتقان کہنے د مستدرک حاکم پہ حوالہ نقل دی چہ قرآن پہ تحریری صورت
 کہنے درے کہ تہ جمع شوہ دے (۱) د پیغمبر علیہ السلام پہ زمانہ کہنے (۲)
 دا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کہنے (۳) د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 پہ زمانہ کہنے دا رومی د وہ جمع پہ بخاری وغیرہ کہنے د خرید بن ثابت الانصاری
 د روایت نہ ثابتنے دی (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹ تا ۱۱۰) اودا دہمہ جمع،

یعنی عثمانی جمع د حضرت حذیفہ بن الیمانی د روایت نہ منقولہ ددے
 دکر وادہ وجمعوہ نوعیت کہنے فرق وو، د رومی قسم ربنوی جمع مقصد
 دا ووجہ قرآن ضائع نہی نو حکم قرآن پہ مختلفو خیزونوا لیکل شوہ -
 خہ خود سپینو کانرونہ جو رہے کرو تختوبانندے، خہ د سپینو خرمنو پہ
 تکر و اوخہ دکرگی پہ ہوارو تختوبانندے، نو دا جمع دیو کتاب پہ
 شکل کہنے نہ وہ د صدیقی رضہ جمع مطلب قرآن د کتاب پہ شکل یوخلے
 کول ووجہ د خان خانان لہ تکر و د ضائع کیدو ہیچ خہ خطرہ پاتے
 نہی دا جمع پہ کاغذ شتوے وہ چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کہنے نہ وو
 (کاغذ) اود ابو بکر صدیق رضہ پہ زمانہ کہنے د شام نہ مدینہ منورہ
 تہ دارسید لے وو۔ موطا امام مالک کہنے د سالم بن عبداللہ نہ
 روایت دے :-

جَمَعَ أَبُو بَكْرٍ الْقُرْآنَ فِي الْقُرْاطِيسِ، ابو بکر رضہ صدیق قرآن پہ کاغذ
 جمع کویوہو) معازی موسی بن عقبہ کہنے دی :-

حَتَّى جُمِعَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فِي الْوَرَقِ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) دا ابو بکر
 پہ زمانہ کہنے قرآن پہ کاغذ لیکل شوار جمع شوہ :-

د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ زمانہ کہنے دقرآن جمع کولو مطلب داوہ
 چہ د مختلف قسہ تلفظ نہ دا محفوظ کرے شی، چہ دے نہ فساد
 پیدا نہی، دا فرق امام سیوطی پہ اتقان کہنے د ابن تین نہ نقل کویوہ
 (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) :-

صدیقی جمع

دے جمع صحیح فاروق اعظم رضہ و بخاری کہنے د خرید بن ثابت نہ
 روایت دے، چہ کلہ پہ جنگ یمامہ کہنے او یارہ، حافظان شہیدان
 شول نو ابو بکر صدیق رضہ د اہلکمہ خر چہ لایم نو ہلنتہ حضرت عمر رضہ

ہم موجود ہو، حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ فرمایا یہ ہے:

۱) مَا تَعْمُرُونَ رَاغِلًا وَاوَعِي وَبَيْل
 قَدْ اسْتَحْرَجَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرْآنِهِ
 الْقُرْآنَ وَإِنِّي لَأَخْشَى أَنْ
 تَسْتَحْرَجَ الْقَتْلُ بِالْقُرْآنِ فِي الْمَوَاطِنِ
 ذَهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي
 أَرَاهُ، (۳) أَنْ يَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ
 فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 نَهَ أَوْ بَيَّلَ جِهَ مَوْبِنَ خَنِكَ هَعَه كَارًا كَرًا كَوْمَ جِهَ بِيغِيْرَ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَا كَرًا
 ۴) فَقَالَ عُمَرُ بْنُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ قَلَمٌ يَزِيلُ: حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ
 ۵) بِيْرًا جَعْنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صُدْرِي لِذَلِكَ: أُوْبَيْلُ هَجَ حُدَايِمَ دَقْمَ وَي
 جِهَ دَعِي كَيْفَ خَيْرِ دَعِي، نُوْهِمِيْشَهْ بَهْ ۵) مَا تَعْمُرُونَ رَاغِلًا وَاوَعِي وَبَيْل تَرَدَعِي جِهَ
 جِهَ حُأَسِيْنَهْ اللّٰهَ دَعِي كَارًا دَ پارَا پَرَانَسْتَه:

مؤید ہو، جبے لیکل دی چہ نبی علیہ السلام بچیلہ زمانہ کئے د قرآن لیکلو
 حکم ور کرے وو، لیکن ہعہ پہ کتابی شکل کئے نہ وو خود حضرت عمر رضی
 مطالہ داوہ چہ دا د کتابی صورت کئے جمع شی، حکم خو حضرت ابو بکر رضی
 ا فرمایا چہ مؤید خنکہ دا سے کار کولے شو کوم چہ حضور علیہ السلام
 نہ دے کرے لیکن حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ دے ہعہ ضرورت پہ
 ابو بکر رضی ا منلو کوم چہ دے وخت کئے را پین وو د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
 کئے نہ وو پین شہ، د نبی علیہ السلام زمانہ کئے قرآن چہ کتابی شکل کئے
 جمع نہ وو د ہعہ و جہے داوے لا د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے ہعہ
 حالات نہ وو کوم چہ صدیق رضی پہ زمانہ کئے را پین شو او د ہعہ پہ وجہ

قرآن تہ کتابی شکل ور کرے شو، (۲) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 ہعہ خیز و نہ نہ مؤندے کیدہ کوم چہ د صدیق رضی پہ زمانہ کئے ا صوتہ
 شوہ ر لکہ کاغذا اونوز د لیکلو سامان وغیرہ :-

۳) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے لا د تلاوت منسوخ کیدو احتمال او
 کچرے دغہ وخت د کتاب پہ شکل کئے قرآن لیکلے شوے وے، نویابہ د
 بعضے تلاوت منسوخ کیدو پہ وجہ ہعہ ہول کتاب بد کولے شو چہ ہعہ
 پیر گمان کار وو۔

۴) قرآن بہ د احوال او و فعاتو پہ ترتیب نازلیدو او ایتنوز او سورتو
 بہ د مضا میںو پہ ترتیب لکیدل کچرے د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 قرآن د کتاب پہ شکل جمع شوے وے، نو د نوی ایتنو نویو خاکے کول بہ
 مناسبو ایتنو او سورتو نو سہ بیام پر گمان وو، دا صورت د حضرت
 ابو بکر صدیق پہ زمانہ کئے ختم شو، حکم چہ وحی راتل بند شو، کاغذا و
 نو سامان د لیکلو بیامونہ دے، شر حافظان د پیر شہیدان شول، نو
 حکم قرآن تہ کتابی شکل ور کول ضروری شول:

د صدیقی جمع دستور

حضرت صدیق رضی د قرآن پہ جمع کئے پورہ احتیاط کرے وو او دا سے انتظام
 لے کرے وو، چہ د قرآن پہ کتابی جمع کئے د ہیرے یا بیلے غلطی خہ احتمال
 ہم پاتے نشی ہعہوی پہ جمع کولو د قرآن کئے صرف پہ دے اکتفا نکرے، چہ
 ہعہ یا تونہ د را جمع کرے شی کوم چہ چا نہ یاد وی، یا پہ خہ خیز لیکلی
 وی، یا د حضور علیہ السلام نہ آوری دلی شوی وی، بلکہ دے بار لاکتے
 پہ دوہ قاعدو عمل ا کر و:-

۱) ہعہ لیکلی شوی آیتونہ د جمع کرے شی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 السلام د خیل و راندے پہ چالیکی وی او د دو عا د لا نو گواہانو پہ

ذریعہ دے ثبوتاً مؤندے شی، پہ ابوداؤد کہتے حضرت عروہ بن نہ
روایت دے،

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ لِعُمَرَ وَزَيْدٍ أَقْعَدَا
عَلِيَّ بَابِ الْمَسْجِدِ فَمَنْ جَاءَ كَمَا
بِشَاهِدَيْنِ عَلَى شَيْءٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ
فَاكْتَبَاهُ:

حضرت ابوبکر رحمہ حضرت عمر رحمہ اور زید
دواہوتہ اوسیل چہ تاسود جماعت پہ
دروازہ کہتے کیئی چہ دکتاب اللہ پہ کوم
لیکلی شوی ایبتونودہ کسان گواہان

تیسر شول نوہغہ ایبتونہ ا لیکئی،

دویم داچہ دغہ لیکلی آبتونہ دے دیرو صحابہ کرامورہ پہ سینو محفوظ
ہم وی ہوناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵

دغہ رنگ ابن ابی داؤد پہ کتاب المصاحف کہتے سندسہ بیان کریدے چ
وَمَا كَانُوا يَكْتُبُونَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ : صحابہ ورمہ پہ چہ کوم قرآن پھصحیفہ
وَالْعَصَبِ وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى : پہ تختواؤد تجوروپہ خا نگولیکلی
بِشْهَادِ شَاهِدَيْنِ : : : : : نوہغہ بہ دد وکسانو دگواہئی نہ
پس قبلوے شو

عثمانی جمع

د اسلام دائرہ ہرکلہ چہ لویہ شو نو کومو مسلمانا نو
قرآنی آبتونہ د کومر استاذ نہ پہ کوم تلفظ او قرآن

کہتے چہ زدہ کروی وو نو پہ ہغوی کہتے او بہ نورو ہغہ مسلما نا نو اختلافن پیدا
شو کوموتہ چہ پہ بل قرأت کہتے تعلیم ور کہتے شوے وو، لکہ خنکہ چہ مجازہ
کہتے د حدیف بن الہالی داؤد کو شوے خبر دے قسہ فتنے دلیل دے کوم چہ
دارمینیا او د آذربائیجان د فتح کولونہ پس مدینے منورے تہ واپستی کہتے
د حضرت عثمان رض پہ خدمت کہتے د اعرض و ہانداے کہو۔

أَدْرِكُ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا : پہ دے امت کہتے دیہود دا و انصاف
اخْتِلافِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَةِ : : : : : پشان اختلافن پیدا کیوں نہ و ہاندا

تاسود اسنبال کرئی:

تردے چہ پہ مدینہ منورہ کہتے ہر د استاذانواوشاگرچہ انوپہ مینخ کہتے د
قرأت د اختلاف فتنہ پیدا شوہ . نو حکہ خو حضرت عثمان رضی اللہ
پہ خطبہ کہتے ا فرسہ حہ ہرکلہ تاسو کہتے دا اختلاف دے رچہ پہ مدینہ
کہتے یئی) نو لہ بنارونو کہتے خود دے نہ ہر د نیات اختلاف پیدا
کیدر خطرہ دہ ہغوی خیل الفاظ دادی،

أَنْتُمْ عِنْدِي تَخْتَلِفُونَ فَمَنْ نَأَى مِنَ الْأَمْصَارِ أَشَدَّ اخْتِلَافًا.
رناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵ واتقان ص ۲۳۵

نوبیا ہغوی دا قضیہ صحابہ کراموتہ و ہانداے کہو او د ہغوی پہ
اتفاق سرہ حضرت عثمان رض د حضرت حفصہ رض نہ د قرآن ہغہ
نسخہ را ا بللہ کومہ چہ د حضرت صدیق رض پہ زمانہ کن لیکلے شوے وہ
او د ہغہ نویر نقلونہ و واغستل دے د بارہ چہ ہغہ مشہور و

بنارونوتہ ا کیبری او ہر د ہغہ پہ مطابق دے قرآن ذکر کرپہ
اوبنود نہ جاری وی او د دے نہ علاوہ د نور و قرآن نو بنڈیزے
ا کرو، د دے عثمانی مجموعے نومر امام حکہ کیبنودے شو چہ ہغہ د قبلو
قرآنی نسخو پدشو او امام دے، پہ اجماع د صحابہ کراموسہ د دے لیکل
چہ د کوم مجلس (کیتق) پہ حوالہ شو، ہغہ خلورت تہ وو، دے تیش
اویوانصاری وو د قریشو صاحبان داوو،

(۱) عبداللہ بن زبیر رض (۲) سعد بن العاص رض (۳) عبدالرحمان بن
الحارث رض (۴) اوزید بن ثابت انصاری وو۔

عثمانی جمع دستور رائین

پہ عثمانی جمع کہتے د دے خبر و خیال ا ساقے شو۔

(۱) پہ مصحف کہتے ہم ہغہ خیز درج دی کوم چہ یقینی قرآن منے شی۔

۲) داہم معلومہ وی چہ حضور علیہ السلام پہ آخری دور کہنے دے سے تلاوت باقی وو۔۔

۳) ذکر صحیح والے چہ حضور علیہ السلام نہ ثابت وی او دہے تلاوت منسوخ نہ وی (مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۵) : امام سیوطی رح نقل کریدی چہ دے نسخہ شہیرا وہ و وجہ او و بنا و نوسرہ تہرون لری، یوہ نسخہ حضرت عثمان رضیہ مدینہ منورہ کہنے اساتلہ اونورے مے مکہ مکرمے، شام، یمن، بحرین، بصرے، او کوفے تہ البین لے راتقان جلد ۱ ص ۲) بیاد دے نسخہ نہ مسلماً نانو پیشیرہ نسخے نقل کرپہ او حضرت عثمان رضی حکم اکرہ، چہ دے نہ سیاپہ کومونور و نسخہ کہنے چہ دقرات اختلاف وی نوہغہ ضائع کرپی، دحارث مجالسی تہ پہ اتقان کہنے نقل دی چہ مشہورہ دادہ چہ حضرت عثمان رضی جامع قرآن دے مگر پہ اصل کہنے جامع قرآن حضرت ابو بکر رضی دے، حضرت عثمان رضی خلق دے تلفظ (قرآت) پہ یوہ طریقہ راجع کرل اٹکھ چہ پہ ویراند بیو نسخہ کہنے پہ قرآن تو نہ موجود و و خو پہ اصل مضمون دقرآن کہنے تہرنہ ہیخ فرق نہ را تلو، حضرت علی رضی فرمائی کچرے خہ پہ دغہ و خت کہنے امیر المؤمنین دے، نو ما بہ ہم ہغہ کول چہ کوم حضرت عثمان اکرل (راتقان جلد ۱ ص ۲)

دقران آیتونہ او سورتو نہ

عثمانی جمع پہ سہنہ م کہنے اشوہ امام زرکشی اونور و علماء و اجماع پہ دے خبرہ نقل کریدی چہ دقرآن دایتون ترتیب توقیفی دے مطلب دا چہ داللہ پہ حکم شوے دے کہہ کن دچارلے او خیال کارنہ دے کہے دہر ایت پہ بارہ کہے بہ جبریل علیہ السلام دا حکم را و و چہ فلا نے ایت د فلا فی ایت سرہ بو حاتے اگلوئی، امام احمد دعثمان بن

العاص نہ پہ اسناد حسن سورا نقل کریدی، حضور علیہ السلام رضی اللہ عنہ دی چہ فلا نے ایت پہ فلا فی سورت کہتے شامل کرئی ہمدغہ رنگ ابو داؤد

ترمذی اونسانی کہتے دا بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ نقل شویدی، گات اذ نزل علیہ الشیء دعبعض : یعنی پہ حضور علیہ السلام بہ چہ من کان یکتب فیکتب فیکول ضعوا ہذیہ : خدوخت خہ ایتونہ نازل شو نو الایات فی السورۃ التی یدکر : لیکونکے بہ فی راا بللوا و وے بہ نے فیہا کذا و کذا : فرمایل چہ دا ایتونہ پہ ہغہ سورت کہتے شامل کرہ پہ کوم کہتے چہ دا دا مضمون دے،

دسورتونو پہ ترتیب کہتے غور یزہ خبرہ دادا چہ ہغہ ہم توقیفی دے، مطلب دا چہ دا ہم داللہ پہ حکم شویدی، امام جلال الدین سیوطی رح دکر مانی رح دکتاب البرہان نہ نقل کریدی،

ترتیب السور ہکذا ہوعند اللہ فی اللوح المحفوظ : دسورتونو ترتیب ہم دفعہ شان د اعلیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان صلی اللہ بعرض : اللہ پہ نزد پہ لوح محفوظ کہنے دے علی جبریل کل سنۃ : او ہم پہ دفعہ ترتیب بہ حضور علیہ السلام ہکذا لجزیریل ۳۳ لہ آورلو:

دغہ شان دامام یحییٰ نہ ہم منقول دے امام بیہقی پہ المدخل کہتے ہم لیکلی دی،

کان القرآن علی عہد رسول اللہ : د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتباً سورۃ کہتے دقرآن سکورتونو او آیتونہ وایتہ علی ہذا الترتیب الا البراءۃ : ہم پہ دے ترتیب و و، سوا دسورۃ براءۃ او سورۃ انفال، و الا انفال،

ابوجعفر نجاس نہ ہم دغہ منقول دی، امام سیوطی رح پہ اتقان

جلد ۶۳ کتبہ دَحْدِيفَه تَفْقِي رَضِ پَه رَوَايَتِ يُوْحَدِيْثِ دَا سَعِ
نَقْلِ كِرْپَه دَعِي كَوْمِ چَه پَه مَسْنَدِ اَحْمَدِ اَوْ پَه سُنَنِ اَبِي دَاؤُ دِكْنِي هَمْ
مَوْجُوْد دَعِي اَوْ دَا بِنِ رُشْدِ دَكْتَابِ المَصَاحِفِ نَه هَمْ پَه تَأْيِيْدِ كِنِي
دَا سَعِ رَوَايَتِ نَقْلِ كِه يَدَا سَعِ چَه دَقْرَانِ دَا اَيْتُوْنَاوِ سُوْرَتُو نُو تَرْتِيْبِ
هَمْ دَا اللّٰه پَه حُكْمِ شُوْبِدَه رَتُو قِيْقِي دَعِي

اِمَامِ زُرْكَشِي رَجِ پَه رِبْرَهَانِ كِنِي لِيكْلِي دِي چَه حُوكِ دَسُوْرَتُو نُو
تَرْتِيْبِ نَه اِجْتِهَادِي وَا ئِي نُو هَغْرِي تَعِي هَمْ تَوَقِيْقِي مَنِي جِكْرَه يُوْلَئِي
دَلْفُو تُوْدَه اَحْكَه چَه تَوَقِيْفِ عَامِ دَعِي كَه قَوْلِي اَوْ كَه فِعْلِي بَهْرِ حَالِ
دَحْدِي شُوْدِ دَخِيْرَه نَه ثَابِتَه دَه چَه دَسُوْرَتُو نُو مَوْزُو نَه پَه زَمَانِ
دِنَبُوْتِ كِنِي مَشْهُوْرِ اَوْ مَعْرُوْفِ هُو كَوْمِ چَه پَه اِتْقَانِ كِنِي سِتّه اَوْ دَا
دَعِي خَبِرَه ثَبُوْتِ دَعِي چَه دَسُوْرَتُو نُو تَرْتِيْبِ تَوَقِيْقِي دَعِي

دَعْمَانِي رَضِ مَصْحُوفُو نُو تَارِيْحِ

مصحف مدني

دَعْمَانِي مَصْحُوفُو نُو كَوْمَه نَسْخَه چَه پَه مَدِيْنَه
مَقْرُوْرَه كِنِي اَيْنُوْدَه شُوْءَه وَه نُو هَغَه دَشَاهَاتِ
تَرُوْحْتَه حَضْرَتِ عَثْمَانِ رَضِ سِرَه وَه دَهغُوِي نَه پَسِ حَضْرَتِ عَلِي رَضِ سِرَه
اَوْ بِيَا دَخْلَافَتِ مِيْلَاوِيْدِ وَسِرَه حَضْرَتِ مَعَاوِيَه رَضِ تَه اَسْپَا لَه شُوْءَه
بِيَا دَا اَنْدَلَسِ تَه اُرْسِيْدَه بِيَا دَمَرَاكَشِ دَا رِالسُلْمَنْتِ مَفَاسِ اَنْتَه اُرْسِيْدَه
رِ تَارِيْحِ اِدْرَايْسِي تَذَكْرَه المَصَاحِفِ بِيَا پَه خَه طَرِيْقَه مَدِيْنَه مَنُوْرَه تَه
اُرْسِيْدَه پَه رُوْمِي جِكْ عَظِيْمِ كِنِي دَمَدِيْنَه كَوْمِ نَزْفَخْرِي پَا شَا نُوْرُو تَبْرَاكَاتِ
سِرَه قُسْطَنْطِيْنِيَه تَه يُوْرَه اَوْ تَرَا سَه هَلْتَرِ پَرْتَه دَه

مكي مصحف

مَكِّي نَسْخَه سَنَه ۶۵۴ هَجْرِي پُوْرَه پَه مَكّه مَعْظَمَه كِنِي پَرْتَه وَه مُحَمَّدِ بِنِ
جَبْرِ اَنْدَلَسِي پَه سَنَه ۵۹۸ هَجْرِي دَغْلَتَه دَهغَه زِيَاْرَتِ كِرْپَه دَوَا

مَوْلَانَا شَيْبَلِي نَعْمَانِي لِيكْلِي دِي چَه دَهغَه دَسِيَاْحَتِ پَه وَخْتِ دَهغَه نَسْخَه
پَه جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِي پَرْتَه وَه اَوْ هَغُوِي تَه غَالِبَاْدِ نُو لِيْمَه صَدِي پَه اَخِرِ كِنِي
زِيَاْرَتِ كِرْپُوْرِ اَوْ كَشَافِ المَهْدِي صَنَه ۱۵۴ كِنِي لِيكْلِي دِي اَوْ چَه سُلْطَانِ عَبْدِ
الْحَمِيْدِ خَانِ سَنَه ۱۸۰ هَجْرِي تَرْدِيْرِ شُوْكَا لُو بُوْرَه حَكُوْمَتِ كِرْپُوْرِ وَه
زَمَانِه كِنِي جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِي اَوْ رَا لِكِيْدِ اَوْ دَهغَه نَسْخَه بَكِنِي اَوْ سُوْحَيْدَه

شامي مصحف

مُوْرِيْحِ اَحْمَدِ مَقْرِي سَنَه ۳۴۵ هَجْرِي دَعِي نَسْخَه زِيَاْرَتِ كِرْپُوْرِ اَوْ دَا كُوْفَه
نَه دَا اَنْدَلَسِ دَبَا دَشَاهَا نُو بِيَا دَسُلَاطِيْنِ مَوْحَدِيْنُو بِيَا دَسُلَاطِيْنُو
بَنِي مَرِيْنِ پَه قَبْضَه كِنِي رَا غَلَه اَوْ جَامِعِ قَرْطَبَه كِنِي پَرْتَه وَه قَرْطَبَه وَالْوَلَدِ
سُلْطَانِ عَبْدِ المَوْمِنِ نَه وَرَكْرَه اَوْ هَمْ دَعِي پَه حُكْمِ اَبْنِ الشُّكُوَالِ دَمَرَاكَشِ
دَا رِالسُلْطَنْتِ تَه پَه شَوْلِ سَنَه ۵۲۸ هَجْرِي سَنَه ۵۲۸ هَجْرِي كِنِي خَلِيْفَه مَعْظَمَه
عَلِي بِنِ مَامُوْنِ سِرَه وَه اَوْ هَمْ پَه دَهغَه كَالِ دَه هِرْكَلَه چَه پَه تَلْمَسَانِ
حَمْلَه اَكْرَه نُوْدَه پَه بَكِنِي مَرِ شُوْبَه دَعِي هَلَه كَلَه كِنِي دَهغَه نَسْخَه وَرَكْ شُوْءَه
خُوْبِيَا دَتَلْمَسَانِ بَا دَشَاهِي خَزَانَه تَه رَا اُرْسِيْدَه دَهغَه خَا تَه
يُوْسُوْدِ اَكْرَه بِيْعَه وَاغَسْتَه اَوْ فَا سِ تَه رَا وِرَه چَه تَرَا وَسَه هَلْتَرِ پَرْتَه دَه

بصري مصحف

دَا نَسْخَه دَمِصْرِ پَه كُتُبِ خَانَه خَدِيُوْكَبِنِ پَرْتَه وَه دَسُلْطَانِ
صَلَاحِ الدِيْنِ اِيُوْبِي يُوُوْزِيْرِ پَه سَنَه ۵۹۸ هَجْرِي دَا پَه دِيْرِيْشِ زِدَه
اَشْرَفُوْ وَاغَسْتَه

يماني مصحف

يَمَانِي مَصْحُوفِ دَمِصْرِ جَامِعِ اَزْ هَرِ پَه كُتُبِ خَانَه كِنِي اَسْ هَمْ شَه
دَبَحْرِيْنِ مَصْحُوفِ
دَا دَفْرَانِ سِ پَه يُوْ كُتُبِ خَانَه كِنِي پَرُوْتِ دَعِي

گوئی مصحف

ذاد قسطنطنیہ پہ کتب خانہ کچنے شتہ دے، حضرت عثمان رضی اللہ
 درے نور مصحفونہ ہم دی پہ دے کچنے دویم مصحف عثمانی دقاہرہ
 پہ جامع سیدنا حسین رضی اللہ عنہ کچنے شتہ۔ دریم مصحف عثمانی دینپہ جامعہ
 ملیہ دلی کچنے ووا کچرے د تفسیر پہ ہلک کچنے کلا و د شریعے نہ وی نو
 ہلتہ بہ پروت وی، غلور مصحف عثمانی د لندن پہ اندیا آفس
 کتب خانہ کچنے شتہ پہ دے لیکل دی، کتبہ عثمان بن عفان، دا
 د مغلوباد شامانوسرہ وو، د اکبر یا چامہر ہم پر شتہ پہ ہشتاد
 کچنے دامبجر راؤنس لہ گو تونہ و، غلو ہغہ د ایست اندیا یا کتب خانہ
 تہ ور کرو۔ د دے یوسل یواتیا صفحے دی او پہ یوصفہ کچنے شادس
 کرینے دی

د قرآن محفوظو الے یو داسے حقیقت ہے، د ہغہ اقرار بحدہ د
 اسلام مخالفینو ہم کرے دے لیکن بعضے مستشرقینو مثلاً گولڈ لیٹر
 وغیرہ د مسلمانانو د یقین او عقیدے کمزورے کولو د پارے جے سورینج
 سکو نو پیدا کولو کو شش کریدے، نومونز اس د دے نہ تا سو خبرور
 د دے خلقو اصلی غرض پہ قرآن کچنے گپون او بدلون راوستل دی
 دغے گولڈ لیسٹریہودی مستشرق خوبیا پہ دے د یوزور کولے دے
 پہ نقسیری مذاہب کوکن ہغہ د بیشیرہ اسلامی کتابونو مطالعہ کریدے
 او دا خیل کتاب کے د علمی تحقیق پہ تو ما لیکلو لیکن بیا ہم د مستشرقینو
 د عادت پہ تو گدے دوی ہر کتاب تحقیقی او علمی شان کہ لری خو
 سیاسی شان د یوزریات لری دوی یقین دے، چہ مسلمانان د خیل
 مرکز و نور قرآن او صاحب قرآن نہ د تیکارہ سیاسی طاقت پہ ذریعہ
 لریے سائل ممکن نہ دی نو د خیل اصلی مقصد د تکمیل د پارے د جنگ

او سیاست د میدان پہ خائے علمی میدان فوراً کر و او داستنار
 پہ زہر جنہ و سلہ دے د مسلمانانو د یقین کمزوری کولو او پہ دو کچنے
 نے د شک د زہر و خور لولو د پارہ د اسلامی تحقیق پہ نور کمزور نہ
 روپئی لگوے او کتابونہ لیکل نے دکامیابی پہ امید شروع کر ددی دکامیابی آمین نہ ددی
 را، د مغربی طاقتونو سیاسی ترقی او د مسلمانانو سیاسی تنزل چہ دے
 نہ ہغوی دا پر شتونی نتیجہ را ا بیکلہ چہ پر یوتی تو موندے د غالب قومونو
 ہر قسم د غلطہ ہم خبرہ منی او پر یقین کوی:

۱) انگریزی دان یوازے نہ بلکہ تو مغرب زدہ خلق (چہ احساس
 کہتری کچنے مبتلا دی) دیورپ ہر مصنف محقق گنری او د خیل دینی
 عالمانو نہ کر کہ لری، خو بز نو ی تعلیم یافتہ خلق د دینی تعلیم نہ نا
 خبرہ د یورپی مصنفینو ہر یو خبرہ ہے تحقیقہ منی او دینی علما و تہ ذکرے
 پہ وجہ ہد و گوری نہ چنا چہ د مسلمانانو دا قسم کمزوری د مستشرقینو
 دکامیابی باعث شوے، او مسلمانان پچھلہ د دے نہ پہ شکوک او شبہاتو
 کچنے را کبر شو د قرآن د محفوظیت پہ بارہ کچنے د دوی شیعہ اصولاً دا دی

- ① بعضے آیتونو اور وایتونو د قرآن د غیر محفوظ کیدو د دلیلونہ نیول د
- ② د اختلاف قرأت او سبعا احرافونہ دلیل نیول د
- ③ د شیعہ و د روایتونو نہ حجت نیول د

موزیہ دا نیول پہ لند و نقل کو او د دے جوا بونہ بہ ورا کو د
 بعضے آیتونو اور وایتونو نہ دلیل نیول
 د سورة اعلیٰ آیت **سَنَقِرُّكَ فَلَا تَنسَىٰ اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ** البتہ
 موزیہ تاتہ ا لوو نو تہ بہ ہیر کرے خوچہ کو م
 اللہ ا خوار ی،
 د آیت نہ مستشرقینو دا نتیجہ را ا بیکلہ د چہ د قرآن خوا آیتونہ ہیر کرے

خودا غلط حکمہ دے (ا) چہ دا استثناء صوری دہ حقیقی نہ دہ، پہ علی
 اصطلاح کہنے دا قسم استثناء دخیل فضل یا قدرت د اظہار د بارہ
 استعمالی بی دے نہ دیو خیز مستثنیٰ کول مطلب نہ وی بلکہ مطلب دا
 دے چہ مؤنذ بہ تاتہ قرآن داسے ا لو لو وچہ نہ بہ تے ہیر نکری نو دا
 د اللہ فضل او احسان اکثرہ ددے مثال داسے دے، لکہ د قرآن
 کریم پہ بل یو خائے کہنے پہ جنت کہنے د جنیا نو د ہمیشہ پاتے کید و بیان
 نہ پس الاما شاء اللہ چہ ذکر دی، او مطلب تے دا دے چہ جنت
 کہنے ہمیشہ لے د اللہ فضل دے، مگوندی اللہ تعالیٰ خودا ہیٹوالے د
 جنتی ژوند واپس ہم اغتے شی خود اللہ وعدا دہ چہ واپس تے نہ
 اخلی رہ دہ نہ علا و کہ د امنب ہم و اغتے شی چہ نہ بہ تے نہ ہیر دے
 خوہلہ کہ مؤنذہ تے ہم نہ ہیر دے ا غوار، یعنی داستا نہ ہیر دے
 د اللہ پہ مرضی موقوف۔ نو بیا ہم ہیر دے حکم ثابت نہ دی چہ
 قرآن کریم پہ بل خائے کہنے صفا فرمائیلی دی، چہ مؤنذہ تے تانہ
 ہیر دے نہ غوار و بلکہ مؤنذہ دا خوبنہ دہ چہ قرآن دستاسینہ کہنے،
 محفوظ وی، لکہ چہ سورہ قیامتہ کہنے دی۔

انّ علینا جمعہ وقرآنہ: سورہ القیامتہ (رستا پہ سینہ کہنے د قرآن جمع
 کول د ہنر محفوظ کول اوستا پہ ژ بہ د ہنر د لوستلو ذمہ واری مؤنذہ دہ
 پہ دے سورت کہنے د استثنائی صورت جو رہ تے ہد و پریکرا اُس خوہلہ
 د ہیر دے لو بیا ہیرید لو سوال نہ پیدا کیوی۔

(۳) دہیم جواب دا دے کچرے خہ آیتونہ ہیر کرے شی نو دا بہ د ہنر د
 منسوخ کید و یو شکل وی پہ دے د قرآن پہ محفوظیت کہنے ہد و خیر فرق
 نہ راخی یعنی کوم آیتونہ چہ د حضور علیہ السلام پہ سینہ مبارکہ
 کہن اللہ تعالیٰ محفوظ اُ سائل او ہغوی اُمت تہ اُ د سؤل نو ہم دا

قرآن دے او کہ د حکمت پہ وجہ د حضور علیہ السلام نہ ہیر
 کرے شونو ہنر قرآن پاتے نشو، بلکہ خالق کائنات پچیلہ ہنر
 د قرآن برخہ جو رہ نکرہ، لکہ خنکہ چہ ہر حاکم تہ اختیار وی چہ
 خیل فرمان کہنے خہ تکی او جیلے لیکی او خہ تکی او جیلے تر لرے کوی دا
 کار د فرمان د محفوظیت نہ خلاف نہ دے، دا خود صاحب فرمان خیل
 کار دے د بل چا کار خونہ دے، چہ فرمان پریکارہ کیوی د قرآن
 کریم ارشاد دے،

قُلْ مَا يَكُونُ لِيْ اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ اَمْرِ بَيْتِيْ ۗ مَا اَعْلَمُ اَنْ اَكْرَهُ ۗ
 تَلْقَاءُ نَفْسِيْ ۗ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰى ۗ خَيْلَهُ حَادٍ ۗ بِهٖ وَّحٰى اَللّٰهُ
 اِنِّيْ ۗ رَسُوْلًا ۗ يُّوْحٰى اِلَيْ ۗ بِدَلِّ شَمِّ كُوْلِي ۗ خُو صِرْف د و حٰى
 تا بعد اری کوم:

د حضرت عائشہ حدیث

عَنْ عَائِشَةَ اَنَّهَا عَلِيْهِ السَّلَامُ سَمِعَتْ
 رَجُلًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ يَرْحَمُهُ
 اللّٰهُ لَقَدْ كَرِهْتُ كَذَا وَكَذَلِكَ اَيَّةُ كُنْتُ
 اَسْمَعُهُمْ مِنْ سُورَةٍ كَذَا وَكَذَلِكَ اَرَوَاهُ مِنْ

د ایاد کبری دو

د دے روایت نہ دا ثنا بتیزی چہ د قرآن دغہ آیتونہ بالکل بیکارہ اوضائع
 شول بلکہ د دے سری د لوستلو ذمہ وارا ندا د حضور علیہ السلام نہ دا
 یاد و، صحابہ کرامونہ ہم یاد و۔ لیکلے شوی ہم ورا صحابہ کرام پہ یوستل
 لکہ خنکہ چہ دغہ سری ا لوستل، نو پہ دے وجہ د دے آیتونہ د
 ضائع کید و خو خہ احتمال پاتے نشویرف دومرہ خبرہ دہ چہ د نبی
 علیہ السلام توجہ ورتہ نہ دہ او دغہ سری پہ لوستو د نبی علیہ

تَوْجُّهٌ بِيَاوَرْتَهُ أُشْوَهَ دَلَسَ نَهَ چہ حضور علیہ السلام نیاکل ہیر و
دا خوب عامہ محاورہ دہ خودے سرہ ہر کلمہ چہ قرآن د لیک پہ شکل
کینے موجود دو، لکھو توتہ یادو، نوبیا خوکسانو نہ کہ ہیر ہم شی نو دے
سرہ د قرآن پہ محفوظیت ہیخ اثر نہ پریوخی ۔

یوعامہ ضابطہ یوعامہ قاعدہ دادہ چہ داسے قسم ہر جائے
کینے بکار راخی، ہغہ دادہ چہ قرآن یہ تواتر او
قطعی اجتماع سرہ ثابت دے کا اعتراض دیارہ کوم روایتونہ چہ پیش کولے
شی ہغہ خویا ضعیف وی او بیاریات نہ زیات خبر واحدی، خبر واحد
ظنی وی، او ظنی د قطعی پہ مقابله کینے بیکارہ دے، نو حکم داسے بقول قسم
اعتراضونہ بالکل بے حایہ وی۔

روایت مسعودی روایت

مسند احمد او طبرانی او ابن حبان کینے د حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی
نہ منقول دہ، چہ ہغوی بہ قرآن کینے معوذتین یعنی قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ
الْفَلَقِ اَوْ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ السَّمَاوَاتِ د رارہ سورہ تونہ نہ لیکل، دغہ
شان ابو عبیدہ رح پہ روایت د ابن سیرین رح د ابن مسعود رضی نہ نقل
کوی چہ ہغوی بہ سورت فاتحہ پہ قرآن کینے نہ لیکلہ او حافظ
بن حجر د بخاری پہ شرح کینے دے روایتونو نہ صحیح و ثبلی دی خود دے
خوجوابونہ دی۔

د سورہ فاتحہ او د دوار و معوذتین و قرأت پہ یقینی تواتر سورہ
ثابت دے نو ظنی خبر دے مقابله کینے ہیغ نہ دے او کچے د ابن مسعود
دا انکار ثابت ہم شی نواجماع او تواتر دیو کس پہ مخالفت نہ ماتہزی کہ
داسے کیدے ہاشوے نوبیا خوب متواتر ہر ج نہ رو پاتے او دین بقول کار
بہ بیارنگ و و، قاضی ابو بکر رضی د ابن مسعود د انکار جواب داور کینے

چہ داد ہغہ د قرآنیت نہ انکار ندے، بلکہ پہ مصحف کینے دنہ
د لیکلونہ انکار دے، حکم چہ لیکل د ہغہ خیز ضروری دی چہ د کومود
ہیر یکتا ویرہ وی او سورہ فاتحہ او معوذتین داسے سورہ تونہ دی
چہ د دے د ہیرید و ہدو خہ امکان نہ وو، ہر دا جواب ابن قتیبہ پہ
مشکلات القرآن، کینے ور کرے دے اگر چہ پہ روایت کینے اَللّٰهُمَّ
لَيْسَتْ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ د دوارہ د کتاب اللہ نہ نہ دی راغہ دے خو د کتاب
اللہ: مطلب مصحف وی او پورہ مطلب بہ بی د اشی چہ د دے دوارو پہ
مصحف کینے د لیکلو ضرورت نشہ۔

(۳) ابن الصباغ رح جواب ور کرے دے، چہ دا سورہ تونہ د ابن مسعود رضی
پہ زمانہ کینے متواتر دو مگر ہغوی تہ د تواتر علم نہ وور سیدے
پہ دے وجہ تے احتیاط کولو خہ وقت چہ دوی تہ د تواتر علم اشنو نو د
خپل قول نہ دے رجوع اکبر، لکہ چہ عاصم رح پہ واسطہ د ر د ابن
مسعود نہ قرأت نقل کریدے چہ دادرے وارہ سورہ تونہ کینے ثابت دی
نودا د خپل رومی قول نہ دے د رجوع کولو دلیل دے

د دے تلو جوابونو ضرورت ہلہ پینیزی چہ د ابن مسعود رضی نہ دے
انکار ثابت شی، لیکن دیرو محققینو د ابن مسعود رضی د انکار تردید کریدے
اودے روایت تہ فی موضوع، باطل او غلط و ثبلی دی۔

قَالَ النَّوَوِيُّ فِي تَرْجِيحِ الْمَهْدَبِ اَجْمَعِ امام نووی رح پہ شرح مہذب کینے
المُسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ اَنَّ الْمُعْذَاتَيْنِ وَ لیکلی دی چہ د مسلمانانو پہ دے
الْفَاتِحَةَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ اَنَّ مَنْ اتفاق دے چہ معوذتین او فاتحہ
تَحَدَّثَ شَيْئًا مِنْهَا كَفَرُوا مَا نَقَلَ عَنْ ابْنِ د قرآن حصہ د کہ چہ خوک دے
مَسْعُودٍ رَضِيَ عَنْهُ بَاطِلٌ لَيْسَ بِصَحِيحٍ وَقَالَ نہ انکار کوی ہغہ کافر دے او کوم
ابْنُ حَزْمٍ فِي تَدْوِجِ الْمُعَلِّ الْمَجْلِيِّ چہ د ابن مسعود رضی نہ نقل دے

هَذَا كَذِبٌ عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ وَإِنَّمَا
 صَحَّ عَنْهُ قِرَاءَةُ عَاصِمٍ عَنْ زَيْدٍ
 عَنَّهُ وَفِيهَا الْمَعْوَدَةُ تَانِ وَالْفَائِحَةُ
 رَاتِقَانِ جِلْدًا صَدْرًا : :
 روایت دزد در عاصم قرأت دے، چہ درے بکنی مادرے وارے
 سورتونہ دی

دغہ رنگ امام رازی پہ تفسیر کبیر کین لیکلی دی پہ اتقان جلد عا مشہور کین
 تفصیل شتہ، چہ درابن مسعود الکاکر کولوقہ نووی باطل ویشلی دی او ابن حنہ
 ورثہ دروغ او مہر ضوغ ویتلی دی

دَقِرَاتِ اِخْتِلَافِ اَوَاذِ اَحْرَافِ

مُسْتَشْرِقِينَ دَقِرَانَ دَخْرِيْفِ يُوْدَادِ لِيْلِ هَمْ وَرَكُوِيْ چِه دے کئے کنر
 قِرَاءَتُوْنَهْ وَيْ رِيْعِيْ يُوْقِرَاتُ لَيْ نَهْ دَعِيْ نُوْدَادِ لِيْلِ حُكْهْ غَلَطْ دَعِيْ چِه
 تَحْرِيْفِ هَغْدَعِيْ چِه پِه بَادِ شَاهِيْ دِسْتَاوِيْزِيْ كَيْ دَا صِلْ مِتْ كَلِمَاوَدِ
 دِسْتَاوِيْزِ جُوْرُوْنِكِيْ نَهْ بَغِيْرِ بِلْ خُوْكَ زِيَا تَعِيْ كَيْ اَكْرِيْ كِه بَادِ شَاهِ
 پُجَلَهْ دَعِيْ كَيْ زِيَا تَعِيْ كَيْ اَكْرِيْ نُوْحِيْجْ عَقْلَسِدْ دَعِيْ تَحْرِيْفِ نَهْ وَا فَا
 دَقِرَانَ پَاكِ قِرَاتِ دُوْكَ قِسْمَهْ دَعِيْ رَا مَتَوَاتِرَهْ اَوْ رَا غِيْرُ مَتَوَاتِرَهْ دَا
 دُوِيْمِ قِرَاتِ دَقِرَانَ حُكْهْ نَهْ دَعِيْ چِه دَا صَوْلِ اِمَامَانَ پِه دَعِيْ مُتَقِيْ دِي
 چِه قِرَائِيْتِ دَبَارَهْ تَوَاتِرُ شَرْطِ دَعِيْ اَوْ هَمْ قِرَاتِ مَتَوَاتِرَهْ قُرْآنِ دَعِيْ
 دَعِيْ نَهْ تَحْرِيْفِ نَهْ ثَابِتِيْرِيْ تَحْرِيْفِ دَعِيْ تَهْ وَيْلِيْ شِيْ چِه غِيْرُ قُرْآنِ
 پِه قُرْآنِ كَيْ دَا حِلْ كَرِيْمِيْ اَوْ يَا دَقِرَانَ خَهْ بَرَحَهْ دَقِرَانَ نَهْ بَهْرِ كَرِيْمِيْ
 نُوْدِ قِرَاتِ اِخْتِلَافِ پِه دَعِيْ دَوَالِ وَ كَيْ يُوْهْمُ نَهْ دَعِيْ لَانُوْرِ دَا چِه اِمَامِ
 زَرَكَشِيْ پِه بُرْهَانَ كَيْ يِكِيْ چِه قُرْآنِ دَا فَاظُوْنُوْمِ دَعِيْ اَوْ دَقِرَانَ
 قِرَاتِ دَا فَاظُوْدِ تَلْفِظِ اَوْ دَا طَرِزِ دَعِيْ نُوْدِ دَعِيْ پِه زِيَا تَوَالِيْ دَا

دَقِرَانَ پِه فَاظُوْ كَيْ هَتِيْجْ كَيْ زِيَا تَعِيْ نَهْ رَا حِيْ (اِتْقَانِ جِلْدِ عَا صِنْتِ)
 اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ

پِه بُرْهَانَ كَيْ اِمَامِ زَرَكَشِيْ لِيْ كَلِيْ دِي چِه قُرْآنِ دُوْحِيْ هَغُوْ فَاظُوْنَهْ
 وَيْلِيْ شِيْ چِه حُضُوْرِ عَلِيْهِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ تَهْ دَا حُكَاوِيْ يَا نُوْلُوْدِ بَارَهْ
 كُوْمِ چِه پِه مَعْجَزَانَهْ اِنْدَا زَا نَا زِلْ شُوِيْدِيْ اَوْ قِرَاتِ دَدَعِيْ تَلْفِظِ اَوْ
 دَا اَطْرَنْ تَهْ وَيْلِيْ شِيْ اَوْهْ قِرَاءَتَهْ تَرَاوُ قَا رِيَا نُوْ پِه تَوَاتِرُ ثَابِتِ
 دِيْ اَوْ يِيَا دَدَغَهْ اَوْ اِمَامَانُوْنَهْ تَرَحُضُوْرِ عَلِيْهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ سِنْدِ
 دَقِرَاتِ پِه كِتَابُوْنُوْ كَيْ مَوْجُوْدِ دَعِيْ چِه يُوْرَاوِيْ دَبَلِ نَهْ نَقْلِ كَرِيْدِيْ
 لِيْ كِنِ پِه اِتْقَانِ كَيْ دَا بِنِ جَزْرِيْ نَهْ نَقْلِ دَعِيْ چِه حُضُوْرِ عَلِيْهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ
 هُمْ دَا اَوْهْ قِرَاءَتَهْ مَتَوَاتِرِ دِيْ :-

وَ قَدْ نَصَّ عَلَيَّ تَوَاتِرُ ذَلِكَ كَلِمَةً : دَا صَوْلُوا مَامَانُوْبِنْ كَارَهْ بِيَا نِ كَرِيْمِيْ
 اَنْتُمْ اَلْاَصُوْلُ كَقَاضِيْ اَبِيْ بَكْرٍ : چِه اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ سِرَاسِرْ وَ حُضُوْرِ
 غِيْرَهْ وَ هُوَ الصَّوَابُ لِاِنَّهٗ اِذَا : عَلِيْهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ مَتَوَاتِرِ دِيْ
 ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ اللَّفْظِ ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ : نُوْهْرِ كَلَهْ چِه فَاظِ مَتَوَاتِرِ شُوْنُوْدِ
 هَيْئَةً اَدَا بِيْهٖ لِاَنَّ اللَّفْظَ لَا يَفُوْمُ : هَغْ تَلْفِظِ اَوْ اَدَا هُمْ مُتَوَاتِرَهْ شُرْهْ
 اِلَّا بِيْهٖ وَلَا يَصِيْحُ اِلَّا بِجُوْدِهٖ : حُكْهْ چِه تَلْفِظِ اَوْ اَدَا فَاظُوْسِرْ تَرِيْ
 رَاتِقَانِ جِلْدِ عَا صِنْتِ : : دِي رَحَانَ لَهْ دَدَعِيْ وَ جُوْدِ نَشْتِهْ

صَحَابَهْ رِخْ قَارِيَانَ

هَغْدَهْ قَارِيَانَ اَوْهْ دِي كُوْمُوْ چِه نِيْغِ پِه نِيْغِهْ دَحُضُوْرِ عَلِيْهِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ
 نَهْ قِرَاتِ زِدَهْ كَرُوْ دَقَارِيَا نُوْ پِه نُومِ مَشْهُوْرِ شَوْلِ دَرُوْسْتِ نُوْ قَارِيَانَ
 اَسْتَاذَانَ اَوْ شِيُوْخِ دِي اَوْ دَدُوِيْ قِرَاتِ پِه تُوْلُوْ سَلْمَانَ مَلِكُوْنُوْ كِنِ
 خُوْرِ شُوْحَتِ چِه تَرَاوُ سَهْ دَا شْتِهْ رَا حُضْرَتِ عَفَّانِ رِخْ رَا حُضْرَتِ
 عَلِيْ رِخْ رَا اَبِيْ بِنِ كَعْبَرِ رِخْ رَا زِيْدِ بِنِ ثَابِتِ رِخْ رَا عِبْدِ اللّٰهِ بِنِ مَسْعُوْدِ

(۶) ابوالدرداء رضی عنہ ابو موسیٰ اشعری رضی عنہما اهل العرفان جلد

ص ۱۰۰
اُوه قرأتونہ

زل ابن عامر رحمہ چہ نومئی عبد اللہ یحصبی دے
 یحصب دحیر قبیلے دیو شاخ نوم دے دا ہفتہ
 منسوب دے، ابو نعیم و ابو عمران نے کنیت دے، تابعی دے، ذہ
 د مغیرہ بن ابی شہاب المخزومی نہ قرأت حاصل کرے و واو ہفتہ
 د حضرت عثمان رضی عنہ او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ، دا
 عامر بہ ستلنہ ہ کینے پہ دمشق کوفات شو۔

(۷) ابن کثیر۔ نومئی عبد اللہ بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو عبدی
 کنیت دے، دا د مکہ معظمہ قرأت امام و دوی د مجاہد نہ قرأت
 حاصل کرے و ہغوی د ابن عباس رضی عنہما دوی د ابی بن کعب نہ او ابی
 بن کعب د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ حاصل کرے و، دا ابن
 عامر دہ بالواسطہ شاگردان ہشام او ابن ذکوان مشہور دی او
 دا ابن کثیر دہ بالواسطہ شاگردان النبزی او قبیل مشہور و، دا
 ابن کثیر رحمہ پہ ستلنہ ہ کینے پہ مکہ مکرمہ کینے وفات شو۔

(۸) عاصم، عاصم بن ابی النجود نے نوم، پہ قرأت، فصاحت او خوش
 آواز نے کینے مشہور و۔ دوی د زکریا بن حبیب او ہغوی د عبد اللہ بن
 مسعود رضی عنہما او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل
 کرے و۔ یہ ستلنہ ہ کینے پہ کوفہ کینے وفات شو د دوی پہ خاصو
 (بلواسطہ) شاگردان کینے شعبہ بن عباس رحمہ او حفص بن سلیمان رحمہ
 زیان مشہور دی۔

(۹) ابو عمرو مازنی بن العلاء عمار البصری، دوی د سعید بن جبیر رضی
 او مجاہد رضی عنہما او بیا دے د وارو د ابن عباس رضی عنہما او ہغوی، دا ابی بن کعب

او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و
 د یزیدی پہ واسطہ د ہغوی مشہور شاگردان د وہ ذی راع، د کوری
 ابو عمر حفص بن عمر المقری العزیز البغدادی المتوفی ستلنہ ہ
 ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی ستلنہ ہ

(۱۰) حمزہ بن حبیب بن الزیات الکوفی مولیٰ د عکرمہ بن ربیع الیمنی دوی دا عیش د ہغوی رضی
 و ثاب نہ ہغوی د زکریا بن حبیب نہ او ہغوی د عثمان، حضرت علی رضی
 عبد اللہ بن مسعود رضی عنہ او بیا دوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 نہ قرأت حاصل کرے و۔ دے د عربیت د علم قرآن و د علم حدیث
 ماہر و و پہ ستلنہ ہ کینے پہ حلوان کینے وفات شو، دا ابو عیسیٰ و واسطہ
 د دوی د وہ مشہور شاگردان سلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی ستلنہ ہ
 او خلا د المتوفی ستلنہ ہ و واو د دوی د قرأت سلسلہ پہ د وارو دروانہ
 شوے و۔

(۱۱) نافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم المدنی، دوی د ابو جعفر القاری
 او دنور و یا و تا بعینونہ قرأت حاصل کرے و، کومو چہ د ابن عباس
 او د ابو ہریرہ رضی عنہما دے د وارو د ابی بن کعب نہ او ہغوی د رسول اللہ
 علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و، د نافع ہم کنیت ابو ریم دے د دوی
 دا قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النخوی، د قالون معنی گرا دہ قرأت
 دیر گرا و و حکم و رتہ قالون و یلی شی المتوفی ستلنہ ہ او رس و مرش
 نوم نے عثمان سعید المصری دے، پہ قرأت او خوش آواز نے کینے بیثالہ
 و و پہ مصر کینے ستلنہ ہ کینے وفات شو د وہ د وہ مشہور شاگردان دی و
 کومو چہ د دہ د قرأت سلسلہ چلیدے د۔

(۱۲) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزہ الکسائی النخوی پہ احرام کینے بی
 کساء (خادر) رنگ) آغوستو حکم پہ کسائی مشہور شو، پہ نوم ریمیت

اوپہ قرآن کتے بمثالہ دو سئہ ۱۸۶ م کتے وفات شو۔
پہ لشوقاریا نو کتے نور درے دادی۔

۱۸۷ ابو جعفر یزید بن القعقاع ددوی دقرات سند د ابن عباس
او ابی ہریرہ رض ددے دواورد ابی بن کعب رض نہ او دگرسول اللہ
علیہ وسلم نہ دے المتوفی سئہ ۱۳۰ م۔

روح یعقوب بن اسحاق الحصری ددوی دعام ابو عمر بن الملاء
قرات حاصل کرے وو المتوفی سئہ ۲۰۵ م۔

۱۸۸ ابن خلف بن ہشام بن ثعلب، کنیت ابو محمد دے دعام بالواس
شاگرد وو المتوفی سئہ ۳۳۹ م رطبقات القراء لابن الجزری و

منہل العرفان جلد ۱ ص ۲۹ تا ۴۵

أحرف سبعة | پہ احوو آخر فود نزول قرآن حدیث دیو لیکن
صحابونہ روایت شوے دے ابو عبید بنکارس کرے

چہ دامتواتردی، اتقان جلد ۱ ص ۳۳ پہ صحیحینو کتے ابن عباس رض درو
الفاظ دادی چہ حضور علیہ السلام انما نزل چہ جبرئیل علیہ السلام ماتہ

یوحرف اولو لولومانور ہم غریبتہ نوھغوی بہا نریا نول
نزدے چہ اوو تہ را ارسیدل ددے حدیث پہ شرح کتے امام سیوم

پہ اتقان جلد ۱ ص ۳۵ کتے خلونیت اقوال او علامہ آلوسی
المعانی کتے اوہ اقوال نقل کریدی، غوریزہ خیرہ دادہ چہ داوود

مطلب د عربو قبیلو او لغتہ دی، گوہ د دیر و فیصیح او و قبیلو و
دادی را قوش ۷۲، ہذیل، ۷۳، تمیز ۷۴، ارد ۷۵، ربیعہ ۷۶، ہوازن

سعد بن بکر دا غورہ قول دے حکم چہ ابو عبید، ثعلب، زہری او
علم او بلکہ عطیہ ہم دے تہ مختار غورہ و ییل دے او بیہقی پہ شہ

الایمان کتے سئہ صحیح و ییلی دی، اتقان جلد ۱ ص ۳۳ و روح المعانی

پہ دے قول امام سیوطی ددے اعتراض کرے دے، چہ دا اولہ قرأتہ
یوازے دقریشوو، حکم چہ د عمر او د ہشام دقرات پہ جکرے کتے حضو

علیہ السلام دواوردہ صحیح او ییل حالانکہ دا دواوردہ قریشیان وو، داے
ابوقتیبہ او ابو علی الاہوازی ہروائی، خو حو بنز پہ خیال کتے دا اعتراض

صحیح نہ بنکاری، حکم چہ کیدیشی چہ د نبی علیہ السلام زہغہ یو
صاحب دیوے قبیلے پہ قرات او دویم صاحب د بیلے قبیلے پہ قرات او ییل

وی نہ دا چہ کیوازے دقریشو دا اولہ قرأتہ لغاتہ وو۔
دا ووا حروف حکمت | پہ شروع کتے دا ووا ورو لغاتو قرات

او بیاصرف دیو لغت قرات مقرر و لو حکمت
دادے (واللہ اعلم) دقران بنکارہ بیان دے بلسان عربی مبین

چہ قرآن پہ عربی تہ بہ کتے نازل شوے دے، خو پہ بعض مخصوص الفاظ
کتے د عربو قبیلو اختلاف و ولکہ خنگہ چہ کوئی او لکنو پہ اردو کتے

یا د پینورا و د قندھار پہ پستو کتے۔
وما از سلنا من رسول الا بلسان قومہ، موبن زہری، سول د ہغہ دویم

پہ شہ کتے جو کرے وو
بنکارہ خبرہ دا چہ د حضور علیہ السلام خاص قوم قریش و وانعام

قوم تے عرب وو د عربو قبیلے پہ تعصب کتے دو مردہ ریاتے وے چہ
ڑبے پہ خاصو تگو پہ خاص طرز او تلفظ بانہے بہتہ مرکونہ کول

نود اللہ تعالیٰ حکمت دا ووجہ اسلام پہ ابتداء کتے کچرے دوی تہ
یوازے دقریشو لغت مخصوص او مقرر کریشی، نو کیدے شی چہ

ددے تعصب پہ وجہ د عربو ہغہ نورے قبیلے دقرآن تہ فیض
وا نخلی نوھریو قبیلے تہ پہ دے غرض پہ خیل لغت کتے دقرات

اجازت حکم و کرے شو چہ یو خو بہ دقرآن تہ فیض یاب شی

او بل بہ ذ خیل محرومی پہ سبب د تعقب اوضد بنکار نشی د
 عثمانی رض جمیع قرآن پہ وخت کئے ہر کلمہ چہ اسلام دیر خور شود
 قبیلو خصوصیتو نہ او خان خانی ختمہ شوقہ تول مسلمانان یورگورنہ
 شول کوربے وغیرہ ہیچ فرق بہ دوی اثر نشو غور زولے نو پہ مصحف
 عثمانی کئے صرف د قریشو پہ لغت د نبی علیہ السلام پہ ہومی حکم
 او یا د مذکور علت او سبب ختمید و پہ وجہ انکفا کپے شوہ لکھنگہ
 چہ مؤلفۃ القلوب پہ زمانہ د نبوت کئے د زکوٰۃ مصرف وو لیکن فاروقی
 زمانہ کن د اسلام د طاقت اغستو پہ وجہ دا علت او سبب پاتے نشو
 حکمہ دوی بیام مصرف د زکوٰۃ نہ خارج کپے شود اسے نور ہم دیر
 احکام امام زرکشی پہ برہان کئے نقل کپیدی چہ د علت او سبب
 ختمید و پہ وجہ ہغہ ختم کپے شوی دی ۔

د قرآن تحریف نا بتولو د پارہ مستشرقینو دا وہ حرفو نہ یا اودہ
 لغثونہ ہم دلیل جو کپیدے ، خود ا حکمہ صحیح نہ دے لکھنگہ
 موبن و ہاندے ذکر کپول چہ تحریف د بل چا زیاتی کمی نہ ویلی شی
 کچرے متکلم د ملتہ اللہ پاک پخپلہ پہ خپل کلام کئے کے زیاتے خہ
 مصلحت د پارہ ا کپی نو دے نہ تحریف نشی ویلے لکھنگہ چہ د
 باد شاہانوا و دنور و حاکمانو پہ حکمونو کئے د ایو عام معمول دے او
 دغہ رنگ د تیر شوی مصلحت پہ بئیا دا ول پہ او و قرآنو نو د قرآن
 دلوسے اجازت او بیاداموقوق کول او پہ یو خاص لغت (د قریشو) د
 قرآن قرأت تحریف نہ دے بلکہ دا تصرف الہی پہ خپل کلام رقرآن
 کئے دے چہ پہ دے حق د بتولور و غو خلفوا اتفاق دے چہ پخپلہ خبرہ
 یا حکو کئے متکلم زیاتے کم کولے شی ، دغہ رنگ منسوخ التلاوتہ
 د د رجم ایت ہم ا گلرہ چہ اول د قرآن برخوہ او بیاد قرآن

نہ ددے تلاوت ا بشکلہ شو ، نو دا تصرف پہ قرآن کئے د قرآن دنازلو ککر
 پخپلہ وو نہ چہ د بل چا لکچہ فرمائی ۔

قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْفَافٍ نَفْسِي إِنْ أَرَادَ إِلَّا مَا أُوتِي
 اَللّٰهُ رِيُوْسَ آيَةِ عَمَلٍ
 دغہ تا بعد اری کوم کوم چہ ماتہ
 وحی کپری ۔

دغہ رنگ د خلغ سورت چہ ا بی پہ مصحف کئے وو او بیامنسوخ
 التلاوت شو نو دا تصرف الہی وو د بل چا نہ بے سرہ سرہ دا ہم
 حقیقت دے چہ پہ ا عجا ز کئے منسوخ التلاوت آیتونہ د قرآن حکم
 مستقل آیتونو سرہ ہرگز برابر نہ دی بلکہ کم دی حکمہ خو معلومین
 چہ د رو جسے نہ ددغہ آیتونو د مستقل پریندو اللہ تعالیٰ ارادہ نہ
 وہ او ا قرأتونہ

دا و و حرفونو د حدیث دویمہ تشریح او کہ متواتر قرأتونہ دی ، د
 تحریف اعتراض پہ دے ہم حکمہ نشی کیدے چہ د ا و ہ وارہ قرأتونہ
 ہم قرآن دے پہ قرآن کئے دے سرہ ہیچ کئے زیاتے نہ راجی ، پہ دے
 صورت کئے دا و و حرفونو مطلب د تلفظ او ہ طرد و نہ دی ، د حرف ، مجزی
 معنی ، مطلب نہ دے بلکہ لغوی معنی مطلب دہ ، چہ معنی اے او کہ
 قرأتونہ دی ، قرأتونہ خود او و نہ زیات دی او پہ حدیث کئے او ہ
 یاد پیری ، دا و لے ہ

د دے جواب یو ہغہ دے کوم چہ اتقان د جزری نہ نقل کپیدے
 ہغہ وائی چہ ما د صحیحو ، شاذ او د ضعیفو بتولو قرأتونہ چانہ
 ا کرونو معلومہ شوہ چہ آخر کین دا بتول د او و نہ بھرنہ دی ر اتقان
 جلد ا صحت کچرے د او و نہ زیاتی ہم وی ، نو د دے ہم خہ پروا

حکے نشہ چہ داؤ نہ مطلب مشہور قرأ تو نہ دی اوبل داچہ لفظ
 داؤور (سبح) دحصر د پارہ نہ دے، دویم دا حدیث د نبی علیہ السلام
 رومیہ دے، او اؤ قرأ تو نہ بیار س تو ظا هر شوی او تصنیف شوی
 دی داخنکہ چل دے، نو د دے جواب دادے چہ اؤ واپہ قرأ تو نہ
 د نبی علیہ السلام پہ وخت بکنے وو، حکہ خود هغوی نہ دا تول داؤو
 مشہور و قاریانور پہ ذریعہ روایت شوی دی، صرف د دے
 کتابونہ ر س تو جو رہ شوی دی۔

دریم اعتراض دادے چہ ہر ایت بکنے خواؤ قرأ تو نہ، نہ جاری
 کیزی، نو جواب دے دادے چہ پہ بتول قرآن بکنے داؤو قرأ تو نہ
 وجود بنود لے بشوے دے نہ چہ پہ ہر ایت بکنے۔

د اسلام مخالفینو پہ مصحف عثمانی خوا اعتراضونہ کریدی
 چہ پہ هغه کین مشرقین پیش پیشی دی۔ مر بزا اس هغه نقل کو و او وار
 پہ وار بہ د هغه جواب ور کوو۔

۱) رومیہ اعتراض دادے چہ خہ وخت حضرت عثمان رضی اللہ
 تعالیٰ نہ مصحفونہ ویراندے کریشونو هغوی فرمائیل، اِنَّ فِي
 الْقُرْآنِ لِحِكْمًا سَتَقِيْمَةٌ الْعَرَبُ بِالسِّنْتِهِمْ رُوح المعانی جلد ۱ ص ۲۵
 پہ مصحف عثمانی بکنے دا سے غلطی دی چہ عرب بہ ئی پہ خپلوڑ بودرے کرے
 ہم داشان پہ فوز الکبیر بکنے دی، نو اول جواب دے دادے لکہ چہ علامہ
 آلوسی لیکے، لَمْ يَصْحَحْ عَنْ عُثْمَانَ أَصْلًا، رچہ داروایت د حضرت
 عثمان رضی اللہ عنہ بالکل ثابت نہ دے۔

۲) دویم جواب دادے چہ پہ مصحف عثمانی د صحابہ و اجماع دہ
 اور رسم عثمانی ہم وحی سرکہ ثابت دے، نو پہ غلطہ خنکہ اجماع کیدے
 شی، (۳) دریم جواب دادے، چہ حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانوتہ پہ جمع شابا سے ور کر وے فرمائیل، أَحْسَنُ وَأَجْمَلُ
 ناسو دیر بنہ او بنا شتہ کارا کر وئو صحابی پہ غلط کار خنکہ شایسے ور
 کو لے شی، بل داچہ ابو عبیدہ د عبد الرحمن بن ہانی تہ نقل کریدے
 وائی چہ خہ حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ سہ و م کاتبانو چہ دغہ
 مصحف حضرت عثمان تہ ویراندے کر وئو هغوی قلم دوات طلب
 کر و، او د دے غلطیا نے دے در سے کرے (۱) لَمْ يَتَسَنَّ تَمْ يَتَسَنَّ
 کر و (۲) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ لَمْ يَتَسَنَّ تَمْ يَتَسَنَّ لَمْ يَتَسَنَّ
 لَمْ يَتَسَنَّ لَمْ يَتَسَنَّ لَمْ يَتَسَنَّ لَمْ يَتَسَنَّ لَمْ يَتَسَنَّ

شوے دے (۱) داسے ورے د کتابت غلطی ہر کلمہ چہ حضرت عثمان
 در سے کرے نو نورے غتے غلطی بہتہ پہ بکنے خنکہ پرینوے ۴۰

خلوڑ مر داچہ دل تہ د لحن "معنی غلطی نہ دہ بلکہ د قرآن هغه صحیح
 الفاظ دی پہ کو موچہ دغہ وخت د عربوڑ بہ نہ چلیدہ او د هغوی
 د خبرو پہ طر نہ وو، نو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ فرمائیل چہ عرب
 بہ ئے پہ بیابان تلاوت قابو کرے اوڑ بہ نہ ئے پروا ڈری، دے کینے

نشتہ چہ د لحن دوہ معنی دی، (۱) غلطی (۲) طرز کلام د حضرت عثمان
 پہ روایت بکنے دا ددیہ معنی مرادہ دہ کومہ چہ امام د لغت راعب رح پہ
 مفردات القرآن بکنے لیکلے دہ خود سے تہ لحن محمود و یلے شی لکہ د
 عربو شاعروائی: خَيْرُ الْحَدِيثِ مَا كَانَ كُنْزًا رِبْهَ خَيْرًا هغه وی

چہ پہ بنہ طرز او یلے شی) ہ او ہم دغہ معنی د قرآن پہ
 وَلْتَعْرِفْنَهُمْ فِي دَلِيلِ الْقَوْلِ " بکنے استعمال دہ لَعَلَّ يَعْصِمُ الْخَن
 بِحَجَّتِهِ د دے مطلب دادے، چہ د مقدمے یو فریق د فصیح طرز کلام
 ماہروی، نو خہ د هغوی پہ خبرہ فیصلہ کوم کچرے دا خیر واقعی
 د هغه حق نہ وی نو دا دگری بہ د هغه پہ حق بکنے دا ور یو کچر وی

دے حوالہ، مطلب داچہ د لحن نہ یوازے غلطی نہ مرادہ
بلکہ یو خاص طرز تلفظ مراد دے :-

پنجم داچہ د لحن مطلب درسم الخط لحن دے مزید تشریح نے
دادا کہ چہ پہ مصحف عثمانی کینے خہ رسم الخط د تلفظ سرہ مطابق
نہوی، لیکن د ژبے (عربی) والا بہ نے پچھلہ درسنہ کری، لکہ خٹکہ
چہ پہ انگریزی کینے دیر داسے لیکل دی، چہ د تلفظ مطابق نہ دی خو
دے ژبے والا نے پچھلہ درست کوی :-

د تحریف پہ بارہ کینے دابن عباس رضی اللہ عنہما

مستشرقینو دابن
عباس رضی اللہ

خہ روایتونہ نقل کریدی بلکہ روقضی رَبُّكَ پہ حائے ووصی رَبُّكَ
او د مثل نُورٍ پہ حائے مثل نُورِ الْمُؤْمِنِ : دداسے روایتونہ
نہ خود قرآن پہ معنی خہ خاص فرق نہ پرپوئی خوبیا ہم صاحب
د مباحل العرفان ددے خو جوابہ ورکری دی :-

رَبُّكَ هَذِهِ رَوَايَاتٌ ضَعِيفَةٌ : داضعیف روایتونہ دحضرت عبداللہ
لَمْ يَصِحَّ شَيْءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ ثابت نہوی
روایتونہ دقرآن دقراء متواترہ نہ خلاف دی حکہ پیکارہ دی
عام جواب دابن عباس رضی اللہ عنہما داسلام مخالفینو خومرہ روایتونہ چہ نقل
کریدی دھے بتولو عام جواب دادے چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ قرآن
اوپہ قراءت کینے دزید بن ثابتؓ او دابی بن کعبؓ شاگرد دے اودادوار
حضرت دھے کمیٹی ارکان دی کہہ چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دقرآن دجمع
دبارہ مقررہ کرے وہ، نو ددہ دے دوارو استاذانوا نو رولویوصحابہ
چہ د کوموالفاظو دقرآن سرہ اتفاق کرپوی، نو ابن عباس رضی اللہ عنہما
ہیچرے مخالف کیدے نشی نو داروایتونہ اول خوضعیف او بے اعتبارہ

دی کہ ثابت ہم نشی نو دقرآن دمتواتر و الفاظو مقابله دیوکسی بیان
نشی کو لے لکہ چہ بغداد بنا رہ تواتر ثابت دے کہ یوکسی ددے خلاف
بیان ورکری نو ہفہ اعتباری او دمنلو نہ دے، اصلی خبرہ دادہ
چہ خوگ صحابہ کرامونہ داسے کچہ خبرہ منسوب کوی نو دادے
دلیل دے چہ دانسبت کوونکے کچہ سرے دے اوددہ خبرہ د اعتبار
کولو او دمنلو جو کہ نہ دہ :-

شیعہ او دقرآن تحریف

مستشرقین پچھلہ دقرآن پہ تحریف ثابت لو کینے پاتے راغلہ نو داہونہ
نے خوشی کرل چہ دمسلمانانو یوغتہ فرقہ (شیعہ) دقرآن دتحریف
قابلہ دی اواندا زئے و دلہ ہفہ کینو د کومچہ دا بنائی چہ د شیعہ و
منلے عقیدہ دہ چہ قرآن کینے تحریف ستہ خودا حکہ غلط دی چہ د
شیعہ و ہم ہفہ عقیدہ دہ کومہ چہ د سنیانو دہ ہفہ داچہ قرآن
پورہ او مکمل محفوظ دے پہ دے کینے دیو حرف کینے زیاتے نشتہ د
شیعہ و ددیروکتا بونحوالے دادی :-

۱) شیخ صلوق ابو جعفر محمد بن علی ہابویہ پہ رسالہ اعتقاد یہ کنریکی
مَابَيْنَ الدُّفْتَيْنِ لَيْسَ بِأَكْثَرَ مِنْ كَوْمِ قُرْآنٍ چہ ددے ددو دقاویہ
ذَلِكَ وَمَنْ نَسَبَ الْيَتِيمَ أَكْثَرُ مِنْ مِئَةِ مِائَةٍ ددے نہ نورزیات
فَهُوَ كَاذِبٌ : ؛ ؛ نشتہ او خوگ چہ موبز نہ دے

نہ دزبات منلو نسبت کوی نو ہفہ ددو غٹن دے،

۲) پہ تفسیر مجمع البیان دابوالقاسم علی بن الحسین الموسوی کینے دی
إِنَّ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ : قرآن د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَجْمُوعًا : ؛ کینے ہمد غسے جمع و لکہ چہ
مُؤَلَّفًا عَلَى مَا هُوَ الْآنَ وَذَكَرَ أَنَّ مَنْ : اُس دے او کوم امامیہ یا حشویہ

خَالَفَ مِنَ الْإِمَامِيَّةِ وَالْحَشَوِيَّةِ لِأَنَّهُ جَرَّدَ خِلَافَ كَوْنِ نُوْبِهِ هُنَّ
يُعْتَبَرُ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ قَبِلُوا الْأَخْبَارَ حُكْمَ اعْتِبَارِ نَشْتِهِ جِهَ هَعُوِي
الضَّعِيفَةَ ۚ ۚ ضَعِيفَ خَبَرِهِ وَنَقَبُولَ كَرِيدِي ۚ

سید مرتضے شیعہ لیکي

إِنَّ الْعِلْمَ بِصِحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ بِدَاسِيِ قُرْآنِ دَصْحَتِ عِلْمِ دَايَسِ
بِالْبُلْدَانِ وَالْوَقَائِعِ الْكِبَارِ ۚ ۚ يَقِينِي دَعَلِكُهُ دَمَشْهُورِ بِنَارِ وَنُو
دَمَوْجُودِكِي أَوْ يَادَ لُؤِي لُؤِي تَادِيغِي وَاقِعَاتِ عِلْمِ ۚ

قاضی نور اللہ الشوستری شیعہ پہ مآئب النواصب کن لیکي

مَا نَسِبَ إِلَى الشَّيْعَةِ الْإِمَامِيَّةِ ۚ ۚ كَوْمَهُ خَبْرَهُ جِهَ أَمَامِيَّةِ شَيْعَهُ قُوَّةِ
بُؤُوقِ التَّغْيِيرِ فِي الْقُرْآنِ لَيْسَ ۚ ۚ مَنسُوبِ شَوْعِ دَعَلِكِهِ هَعُوِي ۚ ۚ
يَمَا قَالَ بِهِ جُمُورُ الْإِمَامِيَّةِ وَأَمَّا ۚ ۚ قُرْآنُ كَيْفِ تَعْرِيفِ مَتِي دَا دَ لُؤِي أَمَامِيَّةِ
قَالَ بِهِ شَرِذْمَةٌ قَلِيلَةٌ مِّنْهُمْ لَا ۚ ۚ قَوْلِ نَزْدِ دَعَلِكِهِ دَدُوِي دِيورُوكِ
اعْتَدَا دَبِهِمْ، وَقَالَ الْمَلْأَصَادِقُ ۚ ۚ قَوْلِي قَوْلِ دَعَلِكِهِ جِهَ بَعْتِبَارِهِ دِي
فِي شَرْحِ الْكَلْبِيِّ يَبْطُهُرُ الْقُرْآنُ ۚ ۚ أَوْ مَلْأَصَادِقِ ۚ ۚ شَرْحِ كَلْبِيِّ كِنِ لَيْكِي
بِحَدِّ التَّرْتِيبِ عِنْدَ ظُهُورِ الْإِمَامِ ۚ ۚ جِهَ قُرْآنِ بِهَمَرِهِ دَعَلِكِهِ تَرْتِيبِ دَوْلِمِ
الثَّانِي هَسَمًا ۚ ۚ أَمَامِ ظَاهِرِي ۚ

محمد بن حسن البحر العاصلي د اماميه شيعه د لونه محدث په خپله رساله كېن
ليكي كومه ئه چه د خط زملنه د يو عالم په رد كېن ليكله ده چه

هر كس كه تتبع اخبار و تفحص تواريخ و آثاره چاهم چه د اخبار او آثار او تواريخ و آثار
پوره بعلم يقيني ميداند كه قرآن در غايت ۚ ۚ اكر وهغه يقينا پوهيږي چه موجوده
درجه نواشر بوده و آلاذ صحابه ضبط ۚ ۚ قرآن په انتهائي نواشر سه ثابت دے او په
ونقل كرده و آن در عهد رسول الله مجموع و ۚ ۚ ذكر كولو صحابه به كراموهغه نقل كړے او
مؤلف بوده ۚ ۚ ضبط كړيدائے او هغه د حضور عليه السلام په زمانه كېن يو حقه شوه او جمع شو

فروع کافی کتاب الروضة مشکن حضرت علی رضی عنه روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضْلُهُ وَفَضْلُهُ وَ قُرْآنٌ يُوْعَزُّمَنْدَ كِتَابِ دَعَلِكِهِ كَوْمِ لِحِ
بَيْتِهِ وَأَوْضَحُهُ وَأَعَزُّهُ وَحَفِظَهُ اللهُ تَعَالَى فَضِيلَتِ أَوْ بَزْدِكِ وَرَكِيدِ
مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ أَوْ هَعْدِ دَبَاطِلِ دَكْدُوكِ وَنَ مَحْفُوظِ كَرِيمِ

شيخ صدوق رساله عقائد كينه لیکي،

الْقُرْآنُ الْمُنْتَرَلُ وَمَا بِيَدِي التَّاسِ ۚ ۚ نَازِلِ شَوْعِ أَوْ دَخْلِقُوِي لَاسِرُو
وَاحِدًا لِأَزْيَادِهِ فِيهِ وَلَا نَقْصَانَ ۚ ۚ كَيْفِ مَوْجُودِ قُرْآنِ يُوْدِ دَعَلِكِهِ
هَعْدِ كِنِ زِيَاةِ نَشْتِ

د شيعه د دے مستند وحوالو نه پس د احقيقت بشاره كيري چه د يو خو
بے اعتباره خلقو نه سوا په شيعه وكن هم په قرآن كېن د تحريف ياد كې زياتي قائل ددي
نور تفصيل د نعمان آلوسی په كتاب الجواب التيسر لما لفقته عبد المسيح
كېن ا كوري قرآن حكيم د مخبر او د ماغ په دولو د اړخونو محفوظ دے او د
قرآن الفاظ او مطالب دواړه معجز دي ۚ

د بائبيل تحريف

د دے په عكس د بائبيل نه تاريخي بنياد شته او نه علي د انجيلونو خو
د احال دے چه د اصل انجيل يو و او اوس خلوردي، او بخار په قصص
الانبيا كېن ليكلي دي چه د يورپ محققين دامنې چه روم بود دے
صد و كېن د سكونه زيات انجيلونه وو، چه خه موده پس د هغه نه خلور
انجيلونه د نائيسيا په كليسا كېن د يوفال په بنا چورن كړے شو او نور انجيلونه
پريښوے شو ۚ

د ۲۷ د يورپ سگيس د زړه كېن كتب خانے نه انجيل برنا بازا او توجه د سورت
صريم په مطابق د حضرت مسيح پيدائش او زيرے په پيغمبر اسلام مشتمل ۚ

د یو پ خاص شاگرد (فرامرشو) چه دا ایدو نو مسلمان شو دا
 انجیل المنار، پریس کئے چاپ شو دے دے د یورپ محققین په دے متفق دی
 چه په دے انجیلونو کئے یو هم د حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دے او
 نه د هغه ترجمه ده او نه د دے هغه سند شته، د مسیحیت مشهور
 دشمن پولوس دامشهوره کړه چه ماته صیح علیه السلام لاس
 را اړه دے، حکم چه هغه غور زید لے و ونه هغه او و نیل چه اُس بد
 صیح په هدایت د مسیحیت د دشمنی په خائے د هغه د تبلیغ کوشش
 کوم هغه او سینت پال مسیحیت گپ و د کړه د آئره المعارف مسیحی
 مصنف البستانی لیکي چه لوقا خود مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال
 نه مسیحیت راغسته دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او خنزیر
 حلالوالے په مسیحیت کئے شامل کړو او د اے د خرابو یو مجموعو
 جوړه کړه

انجیل متی د زرو نصاری و اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے
 او نه د هغه ترجمه ده کچرے ترجمه لے وی نو د ترجمه
 زمانه او د مترجم نوم نه دے معلوم، متی دا انجیل سنه ۳۰ کئی په بیت
 المقدس کئے کینا ستراو و لیکلو دے خود حضرت عیسیٰ علیه السلام
 صحابی هم ندے، زوین بغانی دا لیکلی دی:

مرقس پطرس گوانا کو په مروج الاخبار کئے لیکي چه مرقس یهودی
 و و د رومیانو په غوښتنه هغه دا انجیل غالباً سنه ۶۰
 کئی لیکلو :-
لوقا مستر کمال په رساله الهام کئی لیکي چه د لوقا انجیل الهامی
 حکم ندے چه د پخپله د دے په سر کئے لیکلی دی چه هغه
 دا انجیل شاه فیلس سره د خط و کتابت په پنا لیکل دے، لوقا په انطاکیه

کئے طیب وو، د مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال نه مسیحیت راغسته
 دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے په مسیحیت
 کئے داخل کړو،
انجیل یوحنا کیتھولک هیرالد جلد ۷ کئے پرو فیسریق نمونقول
 دے چه انجیل یوحنا د سر نه تر یخه د اسکندر په دیو

طالب علم تصنیف دے (الفاروق باجه زاده ص ۳۲)
تثلیث د دائرة المعارف مسیحی مصنف البستانی لیکي چه مسیحیانو
 د تثلیث لفظ د یو لونیرو و چه د سینت پال او پولوس ندوا
 و رید و کوم چه متعصب یهودی و او هغه مسیحی تو حید پر بشک کنده
 کړو او د کامیابئی سائے واغسته په دے صنم پرستانه عقیده کئی
 مسیحی صداقت ورک شو :-

ختنه او د جنابت غسل نصاری منی چه ختنه ټولو پنیغرانو
 علیم السلام کړیده، علیه علیه السلام
 سنت و پولوس یهودی د کتاب په مخالف سنن ټول بند کړه چنانچه
 (۱) وَلْيَحْتَضِرْ كَلًّا ذَكَرًا رَهْنًا رَيْنًا د سنت کړیشتی) توبت تکرین
 (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّامِنِ يُحْتَنُّ الصَّبِيُّ رَدْوِي تَرَاوَا يَهْ جَه پها تمه
 ورخ د ماشوم سنن ټولے شئی رسفر الاخبار باب ۱۷۱) او حضرت مسیح
 فرمائی چه لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا فِي التَّوْرَانَةِ (چه هغه به په تورات
 کئے هېخ تبدیلی تکوم رمتی باب ۵)

(۳) کوم سری نه چه منی اوری تو ټول بدن د په ابرو دینجی او
 حائضه د هم دا لیکلی دی
 (۴) خنزیر حرام د کسفر الاخبار (باب ۱۷۱) د دے ټولو حوالو ند
 معلومه شوه چه دا انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کوم حد شو دے

دبا نبیل دتخریف داخلی شہادت
 کچرے تاریخی شہادتوںے او د یورپ د محققینوا اقترا و نہ شانہ اُتو لے
 شی نو بیا ہم با نبیل کن چونہ دا سے مضامین موجود دی چه د هغه نہ
 ددے تخریف پے بنکاره دول ظاہر بیزی حکم چه دین مذہب کنے
 بنیادی مسہل درے دی :-

① د اوهیت تصور ⑦ د نبوت تصور ③ د عملونو د بدلوت تصور یا
 آخرت د ہر مذہب دا بنیادی اصول دی :-

① د اوهیت پر تصور کن د الله تعالیٰ عظمت، پاکی او تزییہ ضروری ده
 خکہ چه انسان د هغه صحیح معرفت بیا موندے شی او زرا د هغه د
 جلال او جمال پہ شان رنزا او آباد کړی شی،

② د نبوت تصور په دل سے یواند از کن پیش کړی شی چه د انسان زړه
 او دماغ د نبی د عظمت او عصمت په وړاندے ہیبت شی او د هغه د
 فرمانبرداری عشق و د هغه په ذرہ کس پیدا شی :-

③ د بدلوت تصور او د عملونو د جزا نقشه د دا سے جوره وی چه انسان
 د نیکی نه بلی او بدی نر و ور له کرکه او ویرہ پیدا کوی او د عملونو د
 نتیجو دینی تصور د هغه په فرمانبرداری کولو تیاروی او د گناه نه وضع
 کوی، خکہ چه د نیکی د نتیجو زیرے او د بدی د نتیجو نه ویرولو مقصد د
 انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پاک و کړه، په دے تلہ اُس
 مؤبذ د با نبیل تعلیمات او هدایات تلو چه هغه د درے وار تصور
 مقصد ونه تر کوی پوره کوی :-

د اوهیت تصور او با نبیل ① خد اوند، په زمکه د انسان په
 پیدا کولو پشیمانہ او د لکیر شو

(نورات پیدا ائشی درس ۴۵) ② پشیمانہ پشیمانہ نه کیدو

سترے شو (کتاب پر سیا باب ۷ درس ۷) د خط کشید الفاظ
 نه د خدائے تعالیٰ جاہل کیدل - غمزن کیدل او ستری کیدل ثابت بیزی
 چه هچرے د الله د شان سره سمون نخوری :-

③ نه په بیشکه هغه زمکه ته ا نه رسی، د کوی په بابت چه ما قسم
 خو رے دے، چه خه په هلته ستا د استوگنے بند و بست کوم رتولیت
 گنتی باب ۷ آیت ۷ بیا په آیت ۷ کن دی) تا ته به حما وعد
 ما تکل معلومہ شی، د قسم وعدہ ما تکل یو شریف انسان سره
 نه بنائی تو خالق کا منات سره به خنکه ا بنائی،

④ تر صبا صادقہ پورے یعقوب خدائے سره پر زونے کولے او سحر
 چه خه وخت تلونو یعقوب پڑ هغه نه پریشو تر خو چه برکت ے تیز
 وانغستور پیدا ائش باب ۷ آیت ۷ :-

⑤ خدائے پاک به د هغه پلاندا سمان د بیخه را ا یاسی ر کتاب یسعیا
 باب ۷ آیت ۷ :-

⑥ خدائے د خیم په دروازه ولا د هغه د خله نه اور او سپیر مونه
 لو رے را اوتو او سور شو او مندا کړه - خلق موسیٰ او هارون ۴ سره
 خدائے په گرسی ناست ا لیدو او خورل سبیل ے ا کړه، د هغه جاے
 د وارے پشان سپینے او د هغه د سرو لیسته ستره او د هغه پشان وولاول
 سلاطین باب ۲۲

⑦ خونی خدائے یهودا پیدا شو (عبرانیون باب ۷ آیت ۷)
 ⑧ د خدائے کم عقلی د خلقو د عقلمندی نه او د خدائے کمزوری
 د خلقو د زور نه زیات ده، اته خما خو ے ا ومانه نن پیدا شوے :-

⑨ اعمال باب ۷ آیت ۷ :-

د دے خوالو نه تا سو د خدائے با نبیلی تصور اندازہ کړی، د دینه

نوره زیاتہ دَخْدَائے بیعزتی خہ کیدیشی، بیاد قرآن دا حکم چہ ،
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ اَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ بنہ اگورئی چہ دَخْدَائے ہستی
دخہ پہ شان ندہ اونہ دہغہ خوک سیال شتہ ،

بائیبیل اوک نبوت تصور

۱۶) نوح شراب اُخنبیل اویدا مستہ شو، دہغہ ستر بر بندہ شو خود
ہغہ خامنوپت کپور پیدائش باب ۷۱

۱۷) لوط علیہ السلام شراب اُخنبیل اوخپلو نو نروسرہ ئے زنا اکرہ
اوماملہ دوہ کرتہ اُشوہ ، رپیدائش باب ۷۲

۱۸) حضرت یعقوب علیہ السلام ک بزے دچو خرمن دلاسه تاؤ کپہ
اودر و غ ئے اوییل اوخپل پلار تہ دوکہ و دکلود پارہ ئے خپل نوم
عیص اُبنودور پیدائش باب ۷۳

۱۹) دجور خوئے سکم د حضرت یعقوب اور وساسرہ زنا اکرہ ،
رپیدائش باب ۷۴

۲۰) دموبہی علیہ السلام پہ غائبید و ہارون علیہ السلام دخلقوپہ وینا
دکالوہت جوہ کپرو او پہ خلقوئے ددعبادت اکر لو اود ہغہ دپارہ
دقربانی و دکلو حکم و رکر و اووے وییل چہ داستاسومعبودے
چہ دمصر د مکہ تہ ئے تاسورا اویستی د خروج باب ۷۵

۲۱) داؤد علیہ السلام پہ چت اُختودحتی اور یا بنجہ ئے پہ لمبا لیدہ
نوپر عاشق شوراوے بللہ اوزنائے ورسرہ اکرہ چہ دہغہ خیتہ
شوہ نو دہغہ خاوند ئے پہ مکر اوژ لور د سمویل دویم کتاب باب ۷۶
۲۲) حضرت سلیمان علیہ السلام د ممانعت باوجود موآبی اوعمونی
بت پرستہ خپلے نیکے جوہے کرے او نفسانی خواہش ئے دومرہ پہ
چپوشو چہ اودسرو بیگمواودرے سووخرمو تہ ئے خبرہ ارسیدہ

بیاپہ دی دومرہ عاشق اوزن مرید شو چہ بتولی تہ مائل شواوپہ
آخری عمر کجے اے بیان تہ ہم سلام اکر وراول سلاطین باب ۷۷

۲۳) موبنزا بیان ناو روچہ تہ خدا ئے نہ راوتے ئے ، یعنی یسوع ،
ریوحنا باب ۷۸ آیت ۷۱

۲۴) یسوع اوییل چہ د آسان اوز مکے تول اختیار مالہ را کپیشو
رمتی باب ۷۹ آیت ۷۱

۲۵) مانہ چہ خمورہ ورا ندے راغلی دی ہغہ بتول غلہ او پاکوان
دی، ریوحنا باب ۸۰ آیت ۷۱

۲۶) امت دپارہ نبی د عمل نمونہ وی آید نبیانوداشان د نبوت
مقصد پورہ کولے شی

بائیبیل او دعبلونوبدلہ

۲۷) خمورہ خلق چہ پہ شریعت تکیہ کوی، ہغہ بتول لغت لانیدے
دی (کلیتون باب ۸۱ آیت ۷۱)

۲۸) خدا ئے دچا عداالتونہ نہ کوی ہغہ دعدالت بتول کار خپل جوئے
تہ اسیار لو (یوحنا باب ۸۲ آیت ۷۱)

۲۹) کوم مسیح چہ خمورہ د پارہ لعنتی جوہ شو ہغہ موبنزا پہ بیوہ
اغسینوا و د شریعت دلعت نہ ئے خلاص کپرو ، (کلیتون باب ۸۳
آیت ۷۱)

۳۰) ہغہ یوازے خمورہ دگنا ہونو گفارہ نہ دہ بلکہ دہتولے دنیہ
گنا ہونو ہم د ریوحنا و جے عام خط باب ۸۴ آیت ۷۱

۳۱) یادریانوتہ دگناہ مجبستلو اختیار دے دچاگنا ہونہ چہ تا سو
بخشئی نو ہغوی اُبخیلے شو اودچاگنا ہونہ چہ قلکے پریزدئی نو
لکے اُسائے شوے ریوحنا باب ۸۵ آیت ۷۱

آیاد بدے داسے تصوّر نہ پس دنیکی کولو اوڈ گناہ نہ بچ کید جڈن بہ پاتے کیدے شی، دے نہ معلومہ شکرہ، چہ دا توتل تخریفات دی،

شپیزم فصل

مکی او مدنی سورتونہ اوڈ ہفے شمیر اوڈ آیتونو کلو اوڈ حروف نو شمیر پہ بیان کینے

د مکی او مدنی متعلق درے اصطلاحات دی

راں کوم سورتونہ چہ د ہجرت شروع کید وڈ زمانے نہ ورا ندے نازل شوی دی، ہفہ مکی دی او کوم چہ دے نہ رستون نازل دی ہفہ مدنی دی (راں کوم سورتونہ چہ پہ مکہ کینے نازل شویدی ہفہ مکی دی، خود مکہ نہ مطلب خود مکہ اوڈ ہفے خواؤ شا علاقہ دہ، لکہ مثنی، عرفات اوحدیبیہ او کوم چہ مدینہ کین نازل شوی دی، نو ہفہ مدنی دی خود دلتہ ہم خود مدینہ اوڈ ہفے خواؤ شا علاقہ مراد دہ لکہ بدر، احد، سلح، رس کومو آیتونو کین چہ خطاب اہل مکہ نہ دے ہفہ مکی او کومو کینے چہ اہل مدینہ نہ خطاب دے، ہفہ مدنی دی، خو مشہور ہڈو قول دے، د مکی او مدنی پیژندل د صحابہ کرامولہ اقوالو معلومیری لکہ چہ ابو بکر بن عربی پہ «انتصار» کین لیکلی دی پہ دے بار کڈ نی علیہ السلام شیخ قول نہ دے نقل شوے پہ مکی او مدنی معلومو کینے دا فائدہ دہ چہ پہ نزول کین د ورا ندے رستو سورتونو پتہ لگی او دے سہ، د شیخ او تخصیص مسئلہ پہ آسانہ حل کیدے شی ابو بکر بن الحصار نہ منقول دی چہ شل خو پہ اتفاق سرہ مدنی سورتونہ دی د ولسو سورتونو کینے اختلاف دے، اونور توتل بیا مکی دی، لیکن ابی بن کعب اوہ ویشٹ سورتونہ مدنی بنائی اونور توتل مکی، زیان تفصل اتقان جلد ۱ ص ۹۱ کتے شی،

قرآن د سورتونو شمیر د قرآن د سورتونو پہ شمیر کینے دوا مشہور اقوال دی،

د قرآن سورتونہ یوسل خوا رس دی، مطلب دا چہ انفال او براءۃ خان لہ خانلہ سورتونہ دی،

دویم دا چہ سورتونہ یوسل او دیارلس دی مطلب مے داشو چہ انفال او براءۃ دوارہ پہ یوسورت حسابیری،

د قرآن پہ سورتونو کین د تقسیمولو یوشو حکمتونہ دی ہر یوسورت مستقل معجزے پہ شکل کینے ورا ندے کول،

د یوسورتونکو او یاد و نکوتہ یوقسم تسلی خوشحالی او ہمت ورکول پہ یوسورتہ ختمولو سہ ہفوی د قرآن یو مستقلہ برہنہ ختم کپہ

متناسب مضمونونہ یو خائے کول (اتقان جلد ۱ ص ۶۶) نت کار یوہ فائدہ د مکی مدنی سورتونو پیژندل یوشو ضابطے،

د کوم سورت کینے چہ «کلا»، لفظ راغلی دے ہفہ مکی دی، د رکلا غظ درے دیرش خایہ پہ پختل سورتونو کینے راغلی دے چہ توتل د

رات پہ آخری نیمہ حصہ کین دی کو آخری نیمہ حصہ زیاتہ مکی خو استیات پکین مدنی دی،

پہ کوم سورت کین چہ سجدا د تلاوت دہ ہفہ مکی دے، سواد سورت بقرة او آل عمران دنور و کومو سورتونو پہ سر

چہ حروف لقیجی دی ہفہ مکی دی، مفصل یعنی د قرآن آخری او مہ زیاتہ برخہ مکی دہ رطلاق،

دویم او سورت نصر مدنی دی، پہ کوم سورت کینے چہ حد و دا و فرا ئض دی، ہفہ مدنی دی، پہ کومو سورتونو کینے چہ د جہاد بیان دے ہفہ مدنی دی،

۱۷۰) پہ کومو سورتونو کینے چہ دے مُنافقانویان دے ہخہ مدنی دی
رناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۹۰-۱۹۱

دَقْرَان دَا ایتونو شمیر

د حضرت عائشہ رضہ د شمیر مطابق د
قرآن ایتونہ شیرزہ شمیر سوہ او

شیر شیبہ دی،

دقرآن د کلمو شمیر

د حضرت مجاہد د شمیر مطابق دا شمیر او
زرہ او دوہ نیم سوہ دی

دقرآن د حروفو شمیر

د حضرت ابن مسعود د شمیر مطابق
دا درہ لک دوہ ویشت زرہ شیر سوہ یواہر

زورونہ پنجہ خلویبیت زرہ دوہ سوہ او درے خلویبیت دی (۲۳۳ ۲۳۵)
زیرونہ یو کم خلویبیت زرہ پنجہ سوہ او دوہ اتیار (۳۹۵) دی :-

پیشونہ آتہ زرہ آتہ سوہ او خلور (۱۱۰۳) دی :-

نقطے (۲۱) یولک پنجہ زرہ شیر سوہ او خلور آتہ دی

رتاریخ القرآن ص ۱۱۹ او فنون الافنان م د ابن الجوزی

د مختلفو سورتونو مختلف نومونہ

سبع طوال

اُدہ اُبدہ سورتونہ (۱) بقرہ (۲) آل عمران (۳) نساء (۴)
سورہ مائدہ (۵) سورہ انعام (۶) سورہ اعراف (۷)

سورہ انفال سورہ د سورہ توبہ :-

صِیْن

دا ہغہ سورتونہ دی، پہ کومو کینے چہ سل یا بزریات آیتہ وی
سورہ یونس نہ تر سورہ فاطر پورے :-

المثانی

دا ہغہ سورتونہ دی پہ کومو کینے چہ د سلونہ کما ایتونہ وی
د سورت یسین نہ تر سورت قی پورے :-

مفصل :- د زورہ بیلو بیلو سورتونو نوم دے د سورت قی نہ داخل د

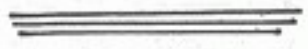
قرآن ترا خردہ پورے، یعنی د شیر ویشتہ سپارے د دریم پاؤ نہ رستو
واخلہ ترا خردہ قرآنہ پورے :-

طوال مُفَصَّل : بیادرے قسمہ دی :-

اُو سَاطِ مُفَصَّل : د سورت بروج نہ تر سورت لم یکن ربینہ پورے
بصار مُفَصَّل : د سورت ربینہ (لم یکن نہ تر والناس پورے،

بعضو علماؤ پہ نزد طول مفصل د سورت قی نہ تر د المرسلات پورے
واو سَاطِ مُفَصَّل د سورت نبأ نہ تر لکھنی پورے، او قصار مُفَصَّل

د آلم نشرح نہ تر والناس پورے :-

دَقْرَانِ مُہِمَّات

اول فصل: دَباری تعالیٰ جلَّ مجدہ ہستی

انسانی تاریخ سرہ دَباری تعالیٰ جل مجدہ دثبوت عقیدہ راوا نہ
تول قومونہ او ملکونہ پہ اکثریت پہ دے مسئلہ کنس اتفاق لری
اگرچہ پہ نور و خیز و نو کینے اختلاف شتہ پہ ہرہ زمہ نہ کنس خص
پہ دے زمانہ کینے دَخدا گئے نہ مُنکر خلق ہر وی، خود اپہ شہ دلہ
یا علم ارا نرہ نہ لری بلکہ د بے علمی نتیجہ دہ، د ملحدانود اورو کے
تولے وائی چہ موبز د سائنس او د محسو ساتو پہ احاطہ کنس خدار
ا نہ موندو بعضہ کم عقل خلق دے تہ علم بالعدم وائی خود اسے
بلکہ داعدم علم دے۔

دَباری تعالیٰ ہستی ہر کلہ چہ د محسو ساتونہ بھزدہ نو پہ دے کن
خدائے خنکہ بیاموندے شی خود دے دامطلب ہر نہ دے چہ خدا
ہدو شتہ نہ او کہ خوک بے عقل گئے دامطلب واخلی نویا بہ داسے
شی لکہ خوک وائی ہر کلہ چہ پہ اوچہ مھے نشی موندے، نو پہ
دریاب کینے بہ ہر نہ وی، یا پہ دریاب کینے سمسرہ ا نہ دینی نو وائی
چہ پہ اوچہ ہم سمسرہ نشتہ، موبز چہ خنکہ ا لیکل ملحدان پخیلہ
ہم دے اقرار کوی پروفیسر لیٹیر (CETAE) چہ د ملحدانوسر
پینچ دے او ددی غت عالم دے لیک، چہ موبز دکائنات تو د اول
اخرتہ ناخبرہ یونو موبز دکا رندے چہ دیوانلی یا ابدی ہے
انکار ا کرو لکہ خنکہ چہ موبز دکا کار ہر نہ دے چہ دا ہستی ثابت
مادی مذہب خپل خان د عقل اول وجود د بحث نہ جگہ

ساتی، خنکہ چہ ہغوی تہ د دے شیخ علم نشتہ۔ موبز د حکمت الہی خوبی
مُنکریو اونہ گئے تا بتوونکی موبز کار بالکل د نفی او اثبات نہ میل وی
لیکن د سائنسدانانو اکثریت د خدائے د ہستی قائل دے راکلام
حصہ دوم ص ۱۱

(۱) ایزک نیوتن لیک چہ دکائنات پہ بر خو کنس کوم جو رخت او تناسب
چہ سرہ د زرگونو انقلاباتو د زمان او مکان دے دا بغیر دیو ذات نہ
قائم ساتل مکن بندی کوم ذات چہ اول دے او د علم او اختیار
خاوند دے،

(۲) د دے زمانے د یولونہ لو گئے ہو بنیاس سائنسدان ہر برت پسند
وائی، دکومورازونو او پتو خیزونو چہ دا حال وی چہ موبز پر خومرہ
زریات غورا و فکر کو و ہومرہ ہغہ نور ہمداسے پتیز وی، دینہ یقینی
ثابتیز وی چہ انسان نہ پور تہ یوانلی او ابدی دا سے یو طاقت شتہ
چہ ہغہ نہ یول خیزونہ صا وریزی،

(۳) د فرانس یو فاضل کیمل فلا مریاں وائی، چہ یول اُستادان پہ دے
خبر پو ہید و نہ عاجز دی چہ جو د موجود کیدل خنکہ ا شو او خنکہ
جاری دے پہ دے پنا د داسے یو خالق خا مخا اقرار کول دی چہ ہروخت
د ہغہ موثر کیدل ہیشہ قائم دی۔

(۴) پروفیسر لینی لیک چہ قادرا و دان ا خدائی خما پہ ورا ندے خپلو عجیب
غریبہ کار یگر و سرہ دل سے جلوہ گر کیزی، چہ خما ستر بے وازے
پاتے شی او خہ پاکل شم ہر خیز کینے خواہ ہغہ خومرہ وروکے وی
د ہغہ خومرہ عجیبہ قدرت، خومرہ عجیبہ حکمت او خومرہ عجیبہ
ایجاد موندے شی،

رہی فونسل پہ انسا ٹیکلو پیڈیا یا کینے لیک، چہ د علوم طبعیا تو مقصد

یوازے دانہ دے، چہ خمونبزہ عقل تندہ دمانہ کبری بلکہ دہنے
لوئے مقصد دادے چہ مؤنبزہ دخل عقل نظر خالق کائنات ته و پروردہ
کرو، او دہغه په جلال و عظمت عاشقان شو،

... ر الکلام ص ۳۹۰

د نوي فکر په رنډا کښ د باري تعالی ثبوت

دنوی فکر خاوندانوته د معرفت الهی په لار کښه دهره شیخ
خندان جوړ شوی دی، د خدای دانکار سر، پیښ د امریکه یومشهور
ملحد دا شېبه پلش کوی،

① د یقیني علم ذریعہ یا جس دے او یا وجدان یعنی جس باطنی (خو
په دے دواړو لارو د باری تعالی وجود نه ثابتیږی،

② د باری تعالی ذات او حقیقت د تصور نه پورته دے او د کوم چیز
چہ حقیقت نامعلوم وی، نو هغه به څنگه ثابت ا منلشی،

③ کچرے د خدائے هستی ا منلشی، نو په د نیا کښه موجود شر
د هغه د حکمت نه خلاف دے لهدا داسے کائنات چہ هغه کښه شر

هم شامل دے دغه ذات ته نشی منسوب کیدے،

د دریمې شېبه جواب | د دریمې شېبه جواب ددے چہ باری
تعالی په وجدان رحسی باطنی سره

ځکه ثابت دے چہ انسانی اکثریت د وجود د خدائے اقرار کوی کچرے
دیوڅوکسا نوله دے انکار دے نو د هغه وجه داده چہ د هغه وجدان

صیح ندے، لکه څنگه چہ ظاهری حواسو کښه نقصان راتلشی دغه
رنگ په وجدان یعنی باطنی حواسو کښه هم نقصان راتلشی کچرے

د ستریزو نظر درست نه وی نو څه ورته نه ښکاري دغه رنگ کچرے
وجدانی بینائی خرابه شی نو د وجدانی امور و احساس ورته نه کیږی
مؤنبزې بویچه هم ویلی دی چہ ظاهری جس سره خدائے څکه نشی
معلومیدے چہ هغه ددے احاطه نه بکړ دے، که بیا هر څوک
خاتمًا زور لگوی، نو د هغه به د مطلب وی، چہ هغه خوب او ترخچ په
ستریزو معلومول غواری، حالانکه هغه ددے احاطه نه بهر د مبصرانو
په ځائے د مدد و قاتو په احاطه کښ داخل دے، نو د باری تعالی ذات
د ظاهری محسوساتو نه بالاتر ک وجدانی او معقولاً نو په احاطه
کښه راځی،

د دویمې شېبه جواب

د دویمې شېبه جواب دادے چہ د دریمې
څیزو نو حقیقت معلوم نه وی څومؤنبزې

مؤن، نو د خدای په منلو کښه د الاشکال و لے وی، لکه چہ شیخ ندیم الحبر د
خپل کتاب رقتة الایمان بین الفلسفۃ و العیلم و القرآن په ص ۳۰ کښ

لیکی چہ سانس دانان ماده، روح او حیات منی او حقیقت لے ورنه معلوم
نه دے، دغه رنگ د عقل حقیقت او ادراک جسی سره د هغه جوړخت

هم معلوم نه دے، لیکن سر د دے، دا څومنی نو د خدائے له هستی په
دے بڼاء انکار کول و لے ځی،

د دریمې شېبه جواب

د دریمې شېبه جواب دادے، چہ
دا کچرے کائنا تو کښه د شر داسے

واقعات شته کوم چہ حکمت خد او ندی سره اُس څومؤنبزې په علم
کښه سمون نه خوړی، څو کیدے شی چہ ر ستروڅه وخت ددے سمون

څومؤنبزې په علم کښه راشی، په دے خبره اُس څومؤنبزې علم نه ساتل ددے
دلیل نه دے، چہ بل وخت به هم علم نه راځی، لکه څنگه چہ د ابو حقیقت

دے چہ زکوٰۃ کالہ ویراندے انسان تہ دے پروقوانین قدرت
 علم نہ وواوڑ ستور تہ دے علم شو،
 (۲) د عالی واقعات کو کرمی چہ موبز تہ شر بنکاری دھے وجہ
 داد چہ موبز تہ کہولو واقعاتو در تخریر علم نشستہ کچرے داسے
 کیدے شوے، نودا بنکاری و نکے شر بہ موبز تہ خیر معلومیدو،
 (۳) ابن سینا پہ شفا، کئے جواب و رکھے دے، چہ د دنیا درے حالت
 فرض کو لے شی، (۱) خالص خیر (ب) خالص شر (ج) پر خیر او
 بز شر، د قدرت پہ ویراندے داد ریوار لا صور تونہ وو، پر ہومی
 صورت عمل کیدے شو، دویم صورت حکہ نشو کیدے، چہ قلات
 داسے دنیا دہ پیدا کرے چہ تہول و شر شروی، دریم صورت
 کئے خبرے شتہ لکہ دا خبرہ چہ قدرت لہ داسے عالم پیدا کول،
 مناسب و وجہ پہ ہھے کئے خیر زیات او شر کم وے، کہ د شے
 بالکل کت کرے وے، نو تہول بہ خیر خیر پانے شوے وو، خود اسے حکہ
 نشی کیدے چہ د دغہ بز شرکت کو لو پہ وجہ بہ دنیا د پر خیر نہ
 محرومہ وے، لکہ چہ اور د سوخو لو پہ وجہ شر دے بدن، جامے آبادی
 سوخوی، کہ د بز شان شر نہ وے، نو پچھے کرمول اونور، پیرد فائدے
 کارونہ بہ ہرور سرہ ختم وو دنیا بہ خنکہ چلیدہ، یا لکہ او پہ چہ د
 شر اچھے (سیلاب وغیرہ) پیر کم دے مگر د خیر اچھے دیر زیات
 دے د دنیا د پیر و خیر و نوژ و ند دے سرہ ترے دے اونور بیشہ پیرہ
 خیرونہ پکینی دی، یا لکہ ہوا چہ د شر اچھے (طوفان او بیابان
 اونے د بیخہ را گزاریدل) کم او د فائدے اچھے دیر زیات دے
 پہ دے د ا بونہ زیات د پیر و خیر و نوژ و ند و لا دے، اونور
 پیر خیرونہ پکینے، نو قدرت داسے اکرہ چہ بز شرے د پیر

خیر د پارہ پکن پرینبو، اور بہ بیا اور نہ ووجہ پچھے کولے شوے
 او جماعتے نشوے سبز لے دے خوبہ بیا پچھے ہم نشوے کولے اونہ
 بہ پکینے داسے گرمی و کہ چہ پہ پچھنی کینے پیر خان کرم کرے وے
 (۴) ابن رشد دے شرے دا جواب و رکھے دے، چہ دنیا کئے
 تہول شر و نہ خان لہ ندی بلکہ خیر سرہ د تابع پہ وول تہدی
 لکہ غصہ بدہ خودہ لیکن کہ دانہ وے، نو چاہہ ہمہ د قابل مقابله
 نشوے کولے اونہ بہ شے د خپل مال او عزت حفاظت پہ ہغہ وخت
 کئے کولے شو کو م وخت چہ چاہے دے حملہ کولے، شہوت خراب
 دے خوبنکارہ غنہ فائدے داہم دہ چہ دنیا تیرا یاد دہ او تہول
 السانی نسل ہم پہ دے قائم دے د ملحدانود شبہو لریے کولونہ
 پس موبز د نوی فکر پہ نہرا کئے دباری جل مجدہ د اثبات دلائل
 پیش کو،

اول دلیل

د عالم وجود بہ یاری تعالیٰ تہ منسوب وی یا بہ مادے او دھجرت
 تہ بے لہ قصد او ارا دے او یا بہ مادے او ارادے تہ منسوب وی خو
 سرہ د قصد او ارادے، د دے دریم صورت ہیچوک قائل نشستہ نہ د
 خدائے منونکی او نہ ناصونکی حکہ چہ مادے تہ پہ دے متفق دی چہ مادہ
 ارادہ نہ لری اُس صرف دویم صورت د بحث د پارہ پانے شو چہ عالم
 د مادے تہ بے لہ قصد او ارادے اتفاق طور منسوب وی، لیکن داصر
 ہم قطعاً باطل دے حکہ چہ عالم کس حکیمہ نہ ترتیب موجود دے
 او پہ دے د قدرت قوا تین دلیل دے، پہ عناصر و او مرکبات کئے تہ
 شتہ، د پتاتاتو او حیواناتو پہ تخلیق کئے مرتب نظام شتہ د موسونو
 او د شے ورٹھے پہ تبدیلی کو کئی د سیارو پہ حرکات کو کئی یو خاص ترتیب
 دے، چہ د مادے یا دھے د حرکت مسادفہ یا اتفاقیہ نتیجہ نشی

کیدے حکم کچرے کاغذ پہ لسو جڈا جڈا تکرود تونہ ترلسو ہند سے
 ا لیکلے شی بیباہ یونہیلہ کنس واچولے شی او یونا بیباہ ما شوم تہ او نیلے
 شی چہ دے نہ یو یو تکرہ را ابا سہ نوکہ ہغہ کرو رو نہ وارہ دا پرچے
 بیباہ ابا سی ہچرے بہ پہ ترتیب را او کئی، دغہ رنگ کہ دیو قسیدہ
 پیلے پیلے جیلے او تکی پہ یو بوجنگئی کینے واچولے شی او بیبا دغسے یو
 اشوم نا بیبا نہ دھنے د را و ستوا او نیلے شی نو ہچرے بہ د قسیدے
 پہ اصل ترتیب را او کئی اگرچہ پہ کرو رو نو وارہ دغہ پیلے پیلے پرچے
 را ابا سی نو د د نیبا دامرتبہ سلسلہ بہ دیونا بیبا او بے شعورہ ماڈ نہ
 بے لہ قصد او ارادے خنکہ ظاہرہ شی، ددے نہ دامعلومہ شوہ
 چہ د عالم متعلق رو مے صورت د چہ داد یو حکیم خدا مے پہ قصد
 او ارادہ ظاہر شوے دے، صحیح او معقول دے (قصۃ الایمان بین
 الفلسفۃ و العلم و القرآن لابن ندیم المبرص ۲۶۷ ح)
دویم دلیل توے اوزرہ فلسفہ پہ دمتفقہ دہ چہ د عالم مادہ
 علم، شعور او ژوند نہ لری او پہ کائنا تو کن دادر
 وارہ خیزو نہ موجودی، پہ ژوندی خیزو نو کن ژوند شتہ انسان
 علم او شعور لری پہ خنا و رو کن شعور شنہ نوے تحقیق خوداوائی
 چہ بعض اونیو بو توجنہ ہم شعور شتہ، نو داخنکہ کیدے شی چہ دا
 خیزو نہ خود د ما دے یا د ہغہ د حرکت نہ پیداوی او پچیلہ د مادہ
 د علم، ژوند او شعور درے وارہ و نہ تشہ وی، حالانکہ د نفی محض
 نہ د اثبات، وجود ناممکن دے، لہذا کائنا تو سر چشمہ ہغہ ذات
 کیدے شی چہ ہغہ کینے ذاتی ژوند او علم وی داسے ذات صرف ہغہ
 خدا مے کیدے شی چہ اصل ژوند دے علم او حکیم دے،
دسایم دلیل دانسانیت جوہر فکر او ادراک دے ہغہ چہ پہ

ا نیو بو توجنہ اودہ و وہ خنا و رو کن دے رخ و اہر لو او پہ انسان
 کنس را وین شو او یو اوچت مقصدے ا غو بنسوا س د خا غا د دے ترقی
 سبب وی د علم الحیات مشہور ماہر د اکثر لائیڈ مارکن لیکلے چہ دے
 ترقی ظہور د دے خبرے دلیل دے چہ د کائنا تو د تخلیق اصل
 او بیبا د شتہ چہ خدا مے دے حکم چہ ارتقاء ترقی، د پارہ
 د منزل وجود ضروری دے، د علم تقاضا دادہ چہ د کوزنی علم
 رازو نہ پہ برنی علم کنس حل شوی وی، د طبعیا تو د پتورا نو کن بہ علم
 الحیات کینے او د دے د پتورا زونو حل بیبا پہ علم النفسیات کنس د دے
 د پتورا زونو حل بیبا پہ علم تحلیل او تعلیل منطقی کینے او بیبا د دے علم
 د پتورا زونو حل پہ مقاصد روحانی کنس وی۔

خلوہم دلیل

دانسانی عقل دا خصوصیت دے چہ ہغہ فیڈیت
 نہ کلیت را آخلی او تجر بیڈت او تصوریت پیدا کوی
 مثلا انسانی اشخاصونہ نفس انسانی، حیوانا تونہ نفس نبائی او بیبا د
 عالی کنروالی نہ د عالم نفس کئی را آخلی، دانفس کئی روحیت اللہ
 دے چہ ہنول کنروالی ہم پہ دہ ختمیزی د مطلب دا چہ دا آخری
 وحدت دے دے نہ پس بل وحدت نشتہ مترجم

د باری تعالیٰ ثبوت د سلفی دلائلوہم رنرا کن

دویم دلیل دے رومی دلیل نہ مونبر دلیل غرق، حکمہ و ایو چہ
 امام جعفر صادق رح نہ چا د اللہ د وجود دلیل ا غرتو
 نو ہغہ ورتہ ا فرمائیل چہ دریا ب کنس ستا کشتی د وہ شی تاسہ د ہغہ
 تختہ قدرے نہ وی اولامبو ہم نہ د سخی نو ستا بہ د بیچ کید و خہ امیدای
 نو سائل او نیل چہ و لے نہ، ایبا امام موصوف او نیل چہ د بیچ کید و
 ظاہری اسباب نشتہ بیبا ہم د دے امید لرل د چا پہ آ سراخو بہ وی

دغه آسرا خدا دے، نو داد باری تعالیٰ کہ هستی نفسیاتی دلیل دے
دویم دلیل دے دویم دلیل تہ مؤنبر دلیل ٹلکی حکمہ و ایوچہ امام
 ابوحنیفہ رح یوسائل تہ بہ ثبوت باری تعالیٰ دادلیل
 پیش کرے وو، چہ بو بیروی پخبلہ دیوے غارے نہ کہ دریا ببلے غارے
 تہ نشی راتے نو کہ تول عالم دادومرہ غتہ بیروی بہ پخبلہ خنگہ چلیزی
 درے عالم کہ غتہ بیروی پہ انتظام چلیدل کہ دے دلیل دے چہ دے
 چلوونکے شتہ چہ ہنہ خدا دے دے،

دے دریم دلیل تہ مؤنبر دلیل ثوقی حکمہ و ایو
 چہ امام شافعی رحمہ اللہ کہ اثبات باری تعالیٰ دیارہ
 پہ دے طرہ پیش کرے وو چہ کہ ثوت پانہے چہ بزہ ا حوری نو پچے
 کوی چہ کہ رینمو چینجے ا حوری نو دینم تر جوری شی او کہ شہد و
 چنی چہ ا حوری نو شات تر جوری شی نو دیو خیزہ درے مختلف خیزونہ
 جو ریدل دے اقرار تہ مؤنبر مجبور وی چہ داد ہنہ قادس مطلق کار
 دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

خلورم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل صوتی و ایو، حکمہ چہ امام مالک
 دادلیل داسے ورکپے وو چہ ہرکلمہ کہ یوانسان
 آواز بل سہ نہ ویلاویزی اودغہ رنگ شکل ہم نو معلومی چہ دا
 اختلاف دیو عظیم قوت کار دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

دے تہ مؤنبر دلیل بیضی دل سے و ایو چہ دچرکے
پنجم دلیل آگئی نہ پچے را اوچی او کہ آگئی ہنہ مضبوطہ قلعہ
 ماتہ کرمی او کہ پچی کہ را و تو تروختہ چرکہ ہمداسے پہ آگونا ستہ وی،
 چرکہ کہ دے کینا ستو پابند و ل کہ پچی کہ جو رید و وخت معلومول
 کہ آگئی کہ ماتول وخت معلومید دا بتول الہامی کارونہ دی چہ خداوند

تعالیٰ پہ الہام چرکے او پچو تہ ا بنودل، دے نہ کہ اللہ هستی ثابتہ نشوہ
شپنم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بناتی و ایو ا بنو نواس کہ سما قسم
 او نو بو تود ہنہ کہ سما قسم پانہرو میو و او کلو تونہ
 کہ اللہ تعالیٰ پہ هستی داسے دلیل بنوے دے چہ دے ہو لوما دہ
 یوہ دہ یعنی اوبہ او خاورہ اوبیا دے نہ عجیبہ مختلف قسمہ خبرونہ
 پیدا کیدل دا بناتی چہ کہ دیو عظیم قوت کار نامہ دہ کہ ہ چہ
 خدا دے و بیلی شی،

دا قول دلیلونہ امام رازی رح بہ تفسیر کبیر جلد اول کین نقل کپیدی
 مؤنبر نور ہنہ واضح بیان کرہ : سعدی رح فرمائی :-

برگ درختان سبز در نظر ہوشیار
 ہر ورقے دفترست معرفت کبر دگار

اوم دلیل دے تہ مؤنبر لسانی داسے و ایو، چہ پہ دنیا کینہ
 دے وخت گزے ژ بے شتہ دا ژ بے اولاد کہ مو
 پلا سہ یاد خپل ماحول کہ خلقونہ از دہ کوری دی او دا سلسلہ تراخہ
 تلے دہ تردے چہ کہ اول انسان کہ دنیا پہ ہارہ کین دا جواب ختم
 شی چہ آخر ہنہ کہ چانہ ژ بہ زدہ کرہ چہ بغیر کہ دہ نہ بل ہیشوک
 دغہ وخت کین نہ وو، نو دا بہ مجبوراً منلے شی، چہ دہ ژ بہ الہامی
 وہ او کہ دغے الہام کوونکی نو مر خدا دے دے، اس مؤنبر باری تعالیٰ
 پہ ثبوت فلسفی او کلامی دلیلونہ پیش کوو :-

دبازی تعالیٰ کہ ثبوت کلامی او فلسفی دلیلونہ
 ا دلیل حدوتی کہ کائنات او عالم ددو و خیزونہ نوم دے، یا بہ
 جسم وی یا بہ پہ جسم ا اشرہ بل خیز داد و اہ خیزونہ

بالذات وی، او کہ بالواسطہ لہ دوو حالتو بہ خالی نہ وی حرکت
 او سکون، کچرے جسم یا پہ دے ادا نرہ نور خیز و نہ پہ دوو
 وختو کین پہ دوو خالیو کین وی نو دامتحرک دے، او کچرے پہ دوو
 وختو کین پہ یو خائے وی نو ساکن دے بیاداد وارہ دیوبل ضدی
 چہ حرکت راشی نو سکون ختم او سکون چہ راشی نو حرکت ختم
 شی معلومہ شوہ چہ دو وارہ حادث (نو پیدا) دی، دغہ رنگے جسم
 او جسم سرہ تری نور خیز و نہ لہ دے دوو حادث حالتو نو خالی
 نہ وی بلکہ دا بہ ور سرہ نسبتی وی نو جسم او جسم سرہ تری خیز و نہ
 ہم دے پہ وجہ حادث شو، حادث دپارہ محدث رپیدا کوونکے
 ضروری دے کچرے ہغہ پخیلہ ہم حادث وی نو ہغہ دپارہ بہ بل محدث
 ضروری وی او دے نہ بہ تسلسل رد پیندا نے قصہ جور شی داسے
 کیدے نشی نو ضرور دالمحدث بہ قدیم وی چہ ہغہ خدائے دے او
 دے نہ د خدائے وجود ثابت شوہ

۲: دلیل امکانی

دھر خیز درے حالتہ فرض کو لے شی مستح
 الوجود چہ دکید و جو کہ نہ وی لکہ دوہ پہ دوو
 کین پنٹہ واجب الوجود چہ دہغہ وجود ضروری وی، یا ممکن الوجود
 چہ کیدل او نہ کیدل لے دو وارہ ضروری نہ وی لکہ ا بہ چہ رنگ دارے
 ہم کیدے شی او بے رنگ ہم اُس عالم مستح الوجود ٹھکہ نہ دے
 چہ دا موجود دے، او واجب الوجود ہم ٹھکہ ندے چہ دیر خیز و نہ
 پکین ختم شی او اخر بہ بتول ہم ختم شی دا خوشہ موبز بہ ستریز و
 او پینواوخر پہ قیاس معلومو، نو عالم بیامکین الوجود شو دے
 وجود ہم ضروری ندے او عدم وجود ہم ضروری نہ دے لکہ ا بہ
 چہ د ہغہ رنگ ضروری ندے کہ راغلو پکینے نو د ہغہ وجہ بہ

بہر نی وی حکہ چہ دا خیل ہنچ رنگ نہ لری داشتن دعالم وجود
 ضروری نہ وو، کہ موجود شو، نو د اد بہر نی علت نتیجہ دہ دا
 علت کہ ممکن وی، نو ہغہ دپارہ بہ بل علت پکار وی او داسے بہ
 تسلسل (د پیندا نے قصہ) جور شی، چہ محال دے نو فیصلہ دا
 نوہ چہ داعلت بہ ممکن الوجود نہ بلکہ واجب الوجود وی چہ دا
 نورم د خدائے دے چہ دہغہ وجود داسے ضروری وی چہ د
 بہر نی علت نتیجہ نہ بلکہ ہم دہغہ دککات داسے تقاضا دہ چہ د
 عقل دکرک پکین نہ لگی :-

دلیل قاسمی

دیو خیز بل تہ چہ نسبت اشی نو دادوہ
 قسمہ دے یا بہ دادویم ترے خیز اصل خیز سرہ
 درخت وی تیر بہ نہ جد اکیزی، لکہ داور نہ گرمی او تاؤ دے تہ بہ
 بالذات، ویلے شی مطلب بہ لے دا وی چہ دا و ذات دا غواری
 گرمی او تاؤ دو سرہ خامخاوی، یا یا بہ دویم دگرومی خیز لازم نسبتہ
 وی کلہ بہ وی او کلہ بہ نہ وی دے تہ رما بالعرض، ویلے شی لکہ
 دوسرہ گرمی چہ کلہ پکین پہ بہر نی علت (اور، ضرور غیرہ) راخی
 لکہ پکین نہ راخی پہ دے رما بالعرض) خیز کین د علت تپوس
 لکہ ہم دے کرے دی او پہ ما بالذات کین د علت داسے تپوس نشی کیدے چہ اور و لے گرم دے
 قاعدے مطابق دکائنا تو وجود او پہ ما بالعرض، ٹھکہ دچکک پکین یو خیز وی کلہ پکین نہ وی کلہ ریک
 بہ وی کلہ نہ وی، نو دلتمہ داسوال خامخا کیزی، چہ دکائنات
 موجود دی دے جواب بہ دا و کو لے شی چہ کاد داسے ذات
 نامہ دہ چہ ہغہ واجب الوجود دے وجود دہغہ ذاتی او ضروری
 دے، او ہغہ تہ رب العالمین ویلے شی دلتمہ بیابل سوال رچہ اللہ
 موجود دے داسے ختم شی لکہ داسوال ختم شی چہ اور و لے

گرم دے، نوپہ دے دلیل د باری تعالیٰ ک ذات اوصفات د وارو
ثبوت کیزی، مثلاً انسان او ک انسان ژوند، علم، لیدل، آوسا یدل،
قدرات، کلام او ارادہ بتول "ط بالعرض" دی، چہ ک دے فیضان ک
پارہ درما بالذات م او ذاتی سر جسٹے ضرورت وی، نو ک انسان بلکہ
ک بتول عالم ک وجود ک پارہ وجود ک باری تعالیٰ او ک صفا تو ک پارہ صفا
د باری تعالیٰ سر چشمہ او خزانہ ک چہ ہفہ "ما بالذات" او واجب
الوجود ک

۴۔ دلیل اتقانی

پہ کائنا تو کینے حکیمانہ قوانین شتہ، چہ ک
ہفہ پہ زور علنو نو نہ ک معلول اتوا و اسبابونہ
ک مسیبا نو علم را حقی، دا حکیمانہ قوانین دومرہ و سبع دی چہ ک مان
نہ تراوسہ ک سائنسی پہ ذریعہ خممرہ قوانین معلومہ شوی و
ک ا د ہفوقا نینوپہ نسبت چہ تراوسہ لا معلومہ ہم نہ دی دیر ک
دی، بلکہ ک دے معلومہ قوا نینو نسبت نا معلومو قوا نینو سرہ ک
دہ کہ دیو خا خکی چہ سمند سرہ دے ہمدغہ وجہ دہ چہ پہ
سائنسی قوانینو کین ترقی لا ترا نہ دہ کچرے دا حکیمانہ قوانین کم و
نو سائنسی ترقی پہ تپہ ولا رہ کہ حکمہ چہ سائنسی ک قدرت ک قوا
معلومول او بنکارہ کولو نو م دے، دا بنکارہ خبرہ دہ چہ د
حدہ او بیجسا بہ حکیمانہ قوانین ک قادر مطلق حکیم کیدے شی
ہفہ خدائے دے، ک ا ہچرے ک مادے کار حکمہ نشی جو پیدے چہ
پچلہ ک علم، شعور، حیات او حکمت نہ نشہ دہ،

۵۔ دلیل حبی

ک شاہ رفیع الدین نور اللہ مرقدہ، ک آس
الحبہ، نوے رسالے مطابق ک بتولو کائنا
پہ خہیرا کین محبت آخلے شوے دے؛ او خصوصاً پہ انسان کین

دیر خریات محبت شتہ بیا ک دے محبت دوہ قسمہ دی :-

۱) یوم محبت ناقصہ :- (۷) دویم محبت کاملہ :-

دویم قسم ک مال اولاد محبت دے، او دویم قسم ک اللہ محبت دے
بتول مذہبونہ ک اللہ پہ محبت قائم دی دے نہ معلومیزی چہ محبت
الہی پہ فطرت کین داخل دے، محبت ک موجود سرہ کیزی، مثلاً
مؤنبر خیل ذات یا مال اولاد سرہ محبت حکمہ کوو چہ دا موجود دی
نیشٹ سرہ محبت خرمعنی نہ لری ک محبت ناقصہ دا حال شو
چہ ک ہفہ محبوب د موجود وی نو ک محبت کاملہ د لے محبوب
موجود نہ وی؛ ضرور موجود دے دا ہم دو وجود باری تعالیٰ دلیل
شو، او ک اللہ محبت تہ کامل حکمہ و پیلہ شی چہ د محبت ناقصہ بتول
محبوبات لکہ مال اولاد وغیرہ پہ محبت الہی قریا نو لے شی :-

۲: دلیل التجائی

دنیاطلم نہ ک دہ، او پہ ہرہ زمانہ کینے ک
مظلوما نو شیر ک ظالما نو نہ دیر خریات
وی، نو انسانی فطرت ک ظاہری بتولو اسباب او ذریعہ نو نا امیدئی کینے
د خیل زرہ مضبوط لو ک پارہ او دغنا امیدئی پہ امید کین بد کولو پارہ
یوغیبی قوت سرہ ک رابطے او ترون پید کولو کوشش کوی چہ ہفہ و
ک بتولو نہ بالا اوقا دیر مطلق وی او حالات بد لول و ک ہفہ پہ قابو
کین وی دا سے قسم التجا کانے ک ما کانے اوزاری پہ بتولو مذہبونو
کینے شتہ چہ ک ذات الہی ک وجود دلیل دے :-

۳: دلیل ترقیبی

بتول کائنات پہ ترتیب دی، یخنی گرمی
شپہ ورخ، سپر لے او خزان، دستر
حرکت ک حیوانا تو اونباتا تو نشو کما بتول پہ ترتیب دی، دا بتول ک
یوحکیم ذات ک موجودیت حکمہ دلیل دے چہ ک ہر ترتیب

سرے عقل مند دے ڈرومی بیان چوت غلط اور دروغ اور کدویم بیان بالکل رشتیا اور صحیح دے دغہ رنلیک د جہان د عبارت بارہ کتے د مادہ پرستو بیان د رومی کس پہ شان دروغ او غلط و کدویم او خدا پرست بیان بالکل صحیح اور رشتیا حکیمانہ او عقلائیہ دے لہذا عقل پہ موجب د جہان د عبارت د پارہ د خدائے وجود پر ضروری دے او پچھلہ د جہان د عبارت د خدائے ذات، صفات و کما لوند ثبوت یوغت دلیل دے

۹: حیاتی دلیل

پہ دنیا کین ژوند مؤنر وینو کور، وچہ شتہ مؤنر ژوندی یو دیر نور خیز و نہ ژوندی دی، نو دا دلیل دے خبر دے دے چہ دنیا عالمی حیات ر ژوند د پارہ یو د ژوند سرچشہ او بنیاد شتہ چہ د حقیقی او اصلی ژوند دے ذات ہم د رب العالمین دے

۱۰: ذکری دلیل

د الله پہ ذکر کین کامل خون د، د انجذاب انبساط او ذرہ د اصلاح بننے شتہ، د نیشست پہ ذکر کین خون د خولا خہ کور د سرکہ ذکر کئے وی نہ، نو دینہ معلومیری چہ د الله ذات موجود دے

۱۱: د اطلاق دلیل

د اقا نون دے چہ د هر مفید د پارہ د مطلق وجود ضروری دے محکمہ چہ د تقیید او تحدید مطلب د وسیع او مطلق خیز نہ یو محدود او مفید خیز حاصلول دی، مثلاً د مکہ حد بندی هلہ کیبی چہ وسیع زمکہ موجود وی د کائناتو تلو وجود محدود دے چہ زمان او مکان پہ حدود و کتے بند اور اکیر دے دے د پارہ د حدود، قبود او مکان او زمان بالاتر د یو هستی ضرورت دے او د صرف در رب العالمین ذات دے

ترتیب و رکونکے وی، د دیوان حافظ د الفاظ ترتیب د ا بنا ئی چہ د دے ترتیب و رکونکے شتہ الفاظ پچھلہ یو پل سرہ ترتیب نحوکے همد عی د کائناتو داغت او حیران کن ترتیب د اکواھی و رکوی چہ دلته یو عظیم ترتیب و رکونکے شتہ چہ الله دے او هم دا د الله تعالی د هستی دلیل دے

۸: دلیل شعوری

دا جہان یو لوئے عمارت دے چہ د دے ہرہ پرزہ د حکمت د کہ دہ او دا دلیل دے چہ د دے با فی او معمار د عقل او شعور خاوند دے نویا د دے نسبت بے شعورہ مادے کو دا سے نامعقولہ دے لکہ درہ کسان پہ یو بیابان کینے یو بنا شتہ کوتہ بیاموی ہفتہ دوارہ و در نوحی ہر شے پکینے موجود پہ ترتیب پروت وی اس دا دوارہ کسان پہ دے خیل خیال بنکارہ کوی یو وائی چہ دا ہر خہ پچھلہ شوی دی کچہ خستہ پچھلہ جورے شوے بیا پچھلہ پچہ شوے او پچھلہ ماغلو، بل شو خستہ پچھلہ و رغلے پچہ شوے پچھلہ بیا یو خائے شوے دیوالو نہ چتو نہ وغیرہ پچھلہ جورے شوے قالینو نہ پچھلہ جورے شوے دگدو بزونہ پچھلہ وری را او تہ یو خائے شوے پچھلہ رنگ ا بو رائے دا پکین پچھلہ رنگ شوے او بو تی کلونو پر پچھلہ ا شو او قالین تریار شو، او بل وائی چہ د ایے نہ دہ دا تبول پچھلہ نہ دی شوے د کا د ماہر انجینیر او کار یگر د پوھے او فکر نتیجہ دہ دے و چہ د عمارت نقشہ ئے پہ ذہن کین تیارہ کرہ، بیائے ضروری خیز و نہ او سامان راجع کر و او پہ ماہر انو او کار یگر انو ئے د نقشہ پہ مطابق جو رکڑ ا س د دے دوارہ بیان چہ د عقل پہ عدالت کینے پیش شی نو فیصلہ بہ دا وی چہ ر و چہ سرے لیونے دماغ خرابہ دے او دویم

وجودِ باری تعالیٰ اور قرآن مجید

قرآن دہشتائی چہ د خدا اقرار د انسان پہ فطرت کن داخل دے
 د علم الانسان د ماهرانود ا متفقہ فیصلہ دہ، چہ کوم وخت د علم
 فٹونواوتھذیب و وجود نہ وواو انسان پہ فطری حالت کینے وونو
 ہفہ دا سے وخت کین ہم د خدائے عبادت کریدے، د یوم مشہور
 مکتس مولر، پہ کتاب "الکلام" کین دا خبرہ نقل دہ چہ "خونبزا اسلاف
 د خدائے پاک پہ ورا ندہ ہفہ وخت سرتیبت کرہو وچہ د خدائے
 پاک نوم لے ہم نہ ووزدہ، د جسمانی خدائے یعنی د بت عبادت
 دیکھ پس دا سے پیدا شو چہ اصلی انسانی فطرت د مثالی صورت
 پہ پردہ کین پت شہر اہم دغہ وجہ دہ چہ د دنیا د تاریخ معلوم
 سرہ د دنیا پہ ہرہ برخہ کین د خدائے عقیدہ موجودہ و ا۔ اٹوری
 مصری، کلدانی، یہودی، اہل فینیشہ بقول د خدائے قائل وو،
 پلو تارک وائی چہ د دنیا تہ اگورائی، پہ دیروخا یونون کین قلا کلا
 کارخانے، سیاست، علم، فن، کارکسب، دولت بہ نہ وی لیک
 خدائے بہ ہر خائے کین موجود وی، دوحی او الہام متبرک د فرانس
 یوم مشہور فاضل رفولتیر، وائی چہ زردشت منوسون، سقوا
 بولو دیوسردار، یومنصف او یو خدائے عبودت کولو، ہمدغہ

فطرت دے، چہ قرآن لے دا سے بیا اتوی:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَيِّ أَدَمَ مِنْهُ ذِكْرَ خَدَائِهِ وَذِكْرَ
 ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ سَوَّغْنَا
 لَكُمُ الْبَغْيَ يَا خَلِيفَةَ آدَمَ وَنَاحٍ عَدُوًّا لِآدَمَ قَالَ إِنَّ لَكُمْ أُولَئِكَ
 يَمْشُونَ عَلَىٰ الْأُتْرَاقِ وَيَرْمُونَ فِي الْغَمَامِ غَمًّا عَدُوًّا وَيَحْسَبُونَ أَنَّ
 الْإِنْسَانَ مُدْبِرًا قَالُوا بَلَىٰ سَوَّغْنَا لِلْكَافِرِينَ الْعَذَابَ الْعَظِيمَ

لیکن د خارجی اسباب وواو اثراتونہ کله د فطری احساس د باؤشی نو
 فکہ قرآن خائے پہ خائے د فطرت خیر دارہ کرو،

آی اللہ شک فاطر السموت و الارض القرآن را یا د خدائے پہ بارہ
 کین ہم خہ شک کید بیتی، کوم چہ د آسان او من مکہ موجد دے
 کہ خود خارجی اسبابونہ دا فطری احساس دومرہ د باؤشی چہ
 بوازے د خبر داری اشارہ و رلہ کافی نہ وی پہ دے وجہ قرآن د
 تجربہ او د جس پہ بنیاد د خدائے پہ وجود استدلال اگرو، دانسانی
 تمیز او پوھے د شروع نہ، انسان تہ چتہ کومو بدیہی او حیسی !!
 مقدماتو علم وی ہفہ دا دے، چہ کله ہفہ خہ خیز پہ ترتیب او
 تنظیم بیا مومی نو د ہفہ یقین راشی چہ چا عقلند ذات د ترتیب
 و تنظیم ور کریدے او د بے ترتیبہ خیز و نو دا اندازہ آخلی چہ
 دا خیزونہ پچیلہ رایو خائے شوی دی د حافظ یا نظامی د شعر بے
 ترتیبہ الفاظ یومعمولی انسان تہ ور کرہ ہفہ چہ لے سل وارہ وارہ
 ارا و اروی نو ہم بہ تربہ اہکل د دوی ہفہ شعر پچیلہ جو رنشی
 حالانکہ ہر ہفہ الفاظ د شعروی خو صرف د ترتیب ور کولو کسر
 پکینے باقی وی نو دا بہ کله اشی چہ د دنیا دا پہ ترتیب نظام د
 پچیلہ جو ر شوی وی، قرآن مجید د خدائے پہ وجود د اسے استدلال
 کرے دے:

① صُغَّ اللَّهُ الَّذِي اتَّقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ
 ② مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفْوُتٍ ۗ
 ③ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ۚ
 ④ سوره ملک آیت ۱-۴

دا د خدائے کاریکری دہ چہ
 ہر شے لے پہ پچہ جو ر کریدے
 د رحمن پہ پیدا و بنت کین بتناسو
 خہ فرق آنو وینئی بیا بیا ہمرا کورئی
 چہ درز پکین چرتہ بنکاری ہ

رَسْمٌ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ دَرَكَهُ تَقْدِيرًا
 لَا تَبْدِيلَ لِمَخْلُوقِ اللَّهِ ط
 كُنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۝

ہیج تبدیلی نشی کیدے د خداے پہ طریقہ کس بہ تہ ہیج تبدیلی نہ
 موے

خداے پاک ہر یوخیز جو
 کرواویاے د ہنے یواندازہ مگر
 کرے د خداے پہ پیداوبنت کئے

پہ دے آیتوں کس قرآن د جہان د دے صفتہ بیان کریدی راکامل
 او بے نقصانہ دے رے پہ ترتیب او مناسب دے (۳) دد سے اصولو
 اوضوا بطویا بند دے چہ خو کئے ماتوے نشی ۔
 نچہ تحقیقات آخری حد تہ سیدلی دی او دکائتا تو پہ سو نورالو
 بنکارہ شو، لوئے لوئے فلسفیان او حکیمان پہ دیر شور او فکر سرہ د
 خداے د ثبوت ہم دا اسناد لال پیش کوی :-
 ارسطو د خداے د وجود، د ہغہ د توحید او د تیامت قائل وور ملل
 و نخل د شہرستانی جلد ۳ ص ۳۹

راکملین ایڈور دوائی چہ انسان ہغہ وخت حق دق شی چہ دا سے
 خلق اوینی چہ ہغوی داوائی چہ د ناطق او مکرما مشاہد انوغو
 عجائب تو پہ لیدو ہم داوائی چہ دا صرف د بخت او اتفاق رچپلہ د پیدا
 کیدو نتیجہ دہ، دافرضی احکام لو نہ او عقلی گمراہئی کو مولہ چہ خاند
 د علم محسوسات، تو مریبے دے دے لورہ علم حقیقی یا لکل باطل کوی
 دے پہ فزیکل سائنس پوہیدونکی ہیچرے پہ دے یقین نشی کولے،
 (۲) ہر برت اسپنس لیکر دارازونہ چہ ورخ پہ ورخ نودہم پارک، کیرہ
 ہر کلہ چہ موبز پہ ہنے زیات بحث کرو، نوداہہ خامتا منلے شی چہ
 انسان د پاسہ دا سے یوازی او ابدی قوت موجود دے چہ د ہغہ
 موجب دا ہول خیزونہ موجو دینی :-

۳) پروفیسر لینہ وائی، کومر لوئے خداے چہ آزی دے، د تلو
 خیزونو عالم دے پہ ہرخیز قادی دے، د خیلو کار یگرو پہ ذریعہ
 حیا پہ ویراندے دا شان جلوہ گردے چہ حیران او بیخودہ شم
 (الكلام جلد ۲ ص ۵۲ و ۵۳)

دیاری تعالیٰ توحید

پہ کومو دلائلو چہ د خداے د وجود یقین را محی ہم ہغہ د خداے
 دیوالی دلائل ہم دی، عالم دیرے برنے بنکاری خو حقیقت کس ہغہ
 یوخیز دے، لکہ خنگہ چہ د انسان اندامونہ مثلاً ستریزے غویرونہ
 خو پہ لیدو دیر بنکاری لیکن ہغہ حقیقت کس یو غیر انسان دے
 اس دے پیدا کوونکے او چلوونکے ہم یوزات دے دودہ ندی نودر کو
 نہ بہ زیات خنگہ وی، حکمہ چہ یو خداے انتظام چلوے شی، نوبل خدا
 بیابکارہ شو او بیکارہ خداے کیدے نشی او کچرے دوارو ہم انتظام
 نہ شو چلو لے نودوارہ خدا یا ن حکمہ نہ شو چہ دوارہ بہ ہے دسوی
 او بے وسہ خداے موبز چر نہ نہ دے لیدے، کچرے دوارہ مختلف
 نظامونہ چلوی، نو عالم بہ تس تس شی او کچرے دوارہ یونظام
 چلوی نوبیا ہم عالم حکمہ بہ گما و د او ختم شی چہ د عالم حقیقت
 یودے او چلوونکی د یو حقیقت دودہ یازیات حکمہ نشی کیدے چہ د
 وجود او دات پہ مینخ کس داسے نسبت وی، لکہ د ظرف او مظروف مثلاً
 پنرہ اونچہ، اس کچرے یو خداے یوزات تہ یو وجود ورکوی او بل
 خداے ہم دغہ ذات تہ بل وجود ورکوی، نودغہ یوزات پہ دینچہ
 ختم شی، لکہ چہ یو پنرہ کس دودہ خیرے ور ا منڈے نو ہغہ شلیزی
 او پنرہ پاتے نشی، دغہ رنگ د دوارو خدا یا نو پہ دخل ورکولو د
 عالم تباہی دہ او کچرے بل خدائی پکین دخل نہ ورکوی نوداسے بیکارہ

او عاجز خدائی نہ وی بل داچہ د اتفاق ضرورت ہلتہ وی کوم خائے
 کین چہ د اختلاف نہ ضرر پیدا کیری کچرے دواپہ خدا یان وی نو
 ضرورت او حاجت د اتفاق بہ ورتہ نہ وی
 نہ بہ ورتہ د ضرر ویرہ وی، حکم چہ دادواپہ کمزورئی د خدائی
 خلاف دی، نو دواپہ خدا یان بہ خائفا پورہ تصرف کوی او کامل
 دخل بہ ورکوی، نو اس مؤبزو نیلی دی چہ کچرے دوی دواپہ مخالف
 تصرف کوی نو ہم عالم نس اس او کچرے موافق کوی نو ہم عالم
 تباہ بریاد لکہ چہ دواہ منیزہ بوجئی کین دواہ نتہ خان خان لہ
 دواہ دومنہ غلہ آجوی نو ہفتہ بہ پرق اشلیزی، دادلیل قرآن

داسے بیان کرے دے :-
 لو كان فيهما الاله الا الله لفسداتا: کچرے زمکہ آسمان کینے دیر
 سورة انبياء آية ۲۲: : خدا یان وے، نو دواپہ بہ بریاد
 شوی وو
 ہم دغہ وجہ دہ چہ دعوی د توحید پہ ہتولومذہبونو کین شتہ مشرک
 قومونہ ہم یو ذات فادر مطلق منی :-
 وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ طر سورة : ا کہے، چہ آسا نونہ اوزمکہ
 لقمن آية ۲۲: : چا پیداکری دی نو خائفا بہ داوائی چہ اللہ پیداکری
 عیسیان رمشرکان منی درے خدا یان خووائی، چہ دادرے واپہ یودی
 خبرہ غلطہ دہ خوبیا ہم حقیقی گنروالے ہغوی ہر نشی برداشت
 کوے، باری تعالی سرکہ پہ صفتونو فعلونو او عبادت کین دوی نورشیونہ
 ہم شریک کرلے: حکم د کامل توحید نہ محروم شول، پہ ہتولومذہبونو
 کینے بوازے اسلام داسے مذہب دے چہ ہفتہ د باری تعالی توحید

دھر قسم شرک د بوئینونہ پاک کرو :-
د شرک مذمت

۱) شرک د مغفرت جو کہ نہ دے، اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ
 وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاءُ سورة النساء آية ۴۸
 ۲) پہ مشرکا نو جنت حرام دے، اِنَّهٗ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ
 عَلَيِّهِ الْجَنَّةَ وَمَا وُجِهَ النَّارُ ط
 ۳) د مشرکانو توبے نیکی بر باد دی: وَلَقَدْ اَوْحٰى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ
 مِنْ قَبْلِكَ لَنْ اَشْرَكَتْ لِحَبِطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ
 سورة الزمر آیت ۲۵ :-

۴) د مشرک د پارہ د بخینے د عاجز نہ دہ، مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِيْنَ
 اٰمَنُوْا اَنْ يَّسْتَعْفِفُوْا وَاَلِ الْمَشْرِكِيْنَ وَاَلُوْكَ اَلُوْا اِلٰى فُرْقٰنِيْ مِنْۢ بَعْدِ مَا
 تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنْهٗمُ اَصْحٰبُ الْاِنْحٰثِ سورة التوبة آية ۳۷
 مشرکین ہم د اللہ پہ ذات او د عالم پہ خالقیت کین دہ سرکہ پہ شریک
 نہ منلو متفق دی، لکہ چہ شاہ ولی اللہ رم بنکارہ فرما نیلی دی
 مشرکانو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کپیدے،
 مطلب داچہ د اللہ پہ صفاتو او پہ فوق الاسباب افعالو او عبادت کین
 تے ورسرہ نورے مقدرے سے ہستیانے شریکے کرے خود اسلام او
 قرآن کوئے خصوصیت دادے چہ دوی د باری تعالی توحید د ہر
 قسم شرک د بونٹی نہ پاک کرے تزدے چہ دما فوق الاسباب نفع
 اوضر، مرکزے بوازے د رب العلمین ذات کرے، ولو، قُلْ لَا
 اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ط سورة اعراف
 حاضر او ناظرے یو ذات خداوندی اگردہ ولو، و هو معکم
 ایتما کنتم ر سورة الحديد آية ۴ :-

علم غیب نے صرف ذات خداوندی سرہ خاص کرو، قُلْ لَا یَعْلَمُ
مَنْ فِی السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَیْبَ إِلَّا اللَّهُ طرسورۃ النمل آیت ۲۷
دھشکلا تو حَل کر لو د پارہ نے بلل ہر ہغہ سرہ خاص کر کے :-
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا طرسورۃ الجن آیت ۱۶ :-

ہر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مدد دعو بنتل نے ہم د اللہ
ذات سرہ خاص کر کے :- اِيَّاكَ تَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ طرسورہ
الفاتحہ آیت ۱۷ :-

تردے چہ سجدہ تعظیمی نے ہم اللہ سرہ خاص کر کے کومہ چہ
نور و دینو تو کین د غیر اللہ د پارہ جائز و کہ اِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ :-
سورۃ الجن آیت ۱۷

نذار لغیر اللہ، قَسَمٌ بغير اسم اللہ، طواف لغیر بیت اللہ نے بند کرو
اودا سے د شاک تو لے دروازے بند ہے کرے، حقیقت دا دے چہ
د خدا نے د اقرار نہ پہ زہرہ چہ کوم اخلاق اشر غور زیزی ہغہ بغیر
د دے توحید کامل نہ نشی کیدے، دا طاعت، النقیاد، اِحبات،
خسوع، استقلال، توکل او ا خلاص حالت پہ زہرہ ہلہ طاری
کید گیشی چہ دا خیال او اعتقاد نے وی چہ خموبن د ہولو حاجتو نو،
ضرور تو نو، امید و نو، غرضو نو او مقصد و نو ہم یومرکز دے،
دا شان د آ زادئی، زبردتیا او بے نیازی صفتو نو د دے توحید کامل
نہ بغیر نشی پیدا کیدے کومرگس چہ د یو ذات نہ سوا بل خوک
حاجت روا گنری د ہغہ سر پہ ہرہ آستانہ د تیبیتید و پارہ تیاروی

نبوت

د نبوت لغوی بنیاد کچرے (نبی) خبر وی، نو د نبی شرعی او عرفی
معنی پہ د اللہ لہ طرفہ خبر و کوئی کے وی، او کچرے د نبوت پہ معنی د

۱۹۳
رفعت نہ منقول وی نو د نبی معنی بہ د تولو نہ لو را او وچت شان
والا وی، او کچرے د نبی بمعنی طریق، نہ منقول وی، نو مطلب بہ نے
دا وی چہ پیغمبر عم اللہ نہ د رسید و لا را او وسیلہ دہ، پہ رومی
صورت کین مہموز اللام او پہ آخرو دو و صورتو کین بہ معتل
اللامروی، د دا شاعرہ و نہ د موافق، شارح د نبی، شرعی او اصطلاحی
تعریف دا نقل کرے دے،

مَنْ قَالَ لَهُ اللَّهُ اُرْسَلْتُ اِلَيْ قَوْمٍ، نبی ہغہ خوک وی، کوم تہ
اُرْسَلْتُ اِلَيْ النَّاسِ جَمِيعًا :- چہ اللہ دا فرما تیلی وی، چہ
نہ ما یو قوم یا ہولو خلقوتہ پیغمبر لیرے نے:

د نبی رومی دوہ لغوی معنی امام راغب رحمہ اللہ پہ مفردا تو کین
لیکلی دی، د نبی یو خو خصوصیات دی چہ پہ ہغہ د غیر نبی نہ چا گری
د نبوت خصوصیتونہ

۱) یوانسان د نبوت د عہدے د پارہ چو نر کول د اللہ کار دے، د
عہدہ و ہبی دہ کسبی نہ دہ، اللہ تعالیٰ پہ ظاہر یا ظن پہ حال او مستقبل
پورہ خبر دار دے چہ ہغہ کوم انسان تہ د نبوت فرض پہ غا ہرہ کوی
نو د دے فرضو دا کولو پہ ہغہ کین کامل قابلیت او استعداد موجود وی
اللَّهُ اَعْلَمُ حَيْثُ یَجْعَلُ رَسُلًا ط اللہ بنہ پو ہیر پی چہ د پیغمبری
منصب چالہ و رکول پہ کار دی :-

۲) د نبی علوم ہم و ہبی وی کسبی نہ وی، ہغہ د زکے د کوم ا ستاذ نہ
ز د کرا نہ وی کری، بلکہ د آسانی ا ستاذ نہ د آسانی علومو
ز د کرا کری وی، او د نہ کے پہ تعلیم کینے ہغہ ا رمی ر نا لو سنے وی
امام غزالی رح د احیاء العلوم پہ رومی جلد کین د عقل د مرتبو
د فرق دا سے بیان کرے دے چہ د خلقو د عقل مرتبہ مختلف دی

بعضے دیر غبتی وی چه په بنود لوهم زد کړه نشی کولے، او بعضے
تیز د ماغی وی چه په بنود نه زد کړه کولے شی او بعضے هغه
حضرات دی کومر چه د انسانی بنود لے نه بغیر د خپل زړه په رانوا
علومر حا صدوی، دا پیغمبران علیهم السلام دی،

۳) په شکل و شباهت او په خوئے خصصت کبش دنورو نه ممتاز وی
بخاری وغیره کبش دی :-
كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِصُورَتِ
أَحْسَنِ النَّاسِ خَلْقًا وَخُلُقًا: ۱۰ اوسیرت کبش له یتولو خلقو
بهتر و :-

۴) په علم او عمل دواړو کبش کامل وی، د علم کمال ته دادے چه
کبش غلطی نه وی او د عمل کمال ته دادے، چه کنا ه توهمه کبش
او د عبادت الہی د حد نه تیریدال دده پر عمل کبش نه وی، نبی د امت
د پاره د عمل نمونه وی،

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: نوحکه د کنا ه نه پاک
وی او د خپل عمل غلطه نمونه نه ورکوی، لکه انسان چه د خپل کبش
د پاره درزی ته غلطه نمونه نه ورکوی، الله تعالی چه نبی د عمل نمونه
را لیر له نو په هغه کبش د غلطی او کنا ه څنکه امکان کیدے شی :-

۵) نبی علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوی، مطلب دا چه څوک
د هغه تربیت کبش راشی نو هغوی پر علم او عمل کبش کامل جوړ شی
د هغوی د علم او عمل شان د نورو یتولو خلقونه بلند او ممتاز شی :-

۶) د نبی د تعلیم او عملی ژوند نه دا بشاره معلومیزی، چه دده
اصل مقصد عام مصالح دی یعنی دده په وړاندے، د یوکس یا د
بهر او یتولی د فائده په خائے به عمومی فائده وی :-

۷) د نبی او مخصصیت دادے، چه د نبی معاشی ژوند او اخلاقی
کړدار د بے مالئی او مالدارئی په دواړو صور تو نو کبش یو شان وی
کوم خوراک سینا ک استوگنه او آغوستنه چه د بے مالئی په
حالت کبش ته وی هم هغه ته د مالدارئی په حالت کبش وی، کومه
عاجزی او خاکساری چه د بے مالئی په حالت کبش ته وی هم هغه ته
د مالدارئی په حالت کبش وی لکه چه د حضور علیه السلام او نورو
پیغمبرانو علیهم السلام، د انبوت د تاریخ په پا نرو کبش محفوظ دے
کویا که پیغمبران علیهم السلام په عوامی مفاد و خپل ذاتی مفاد،
قربا نوی، او د غلبه او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوی د مجزو
نیاز د بندگئی د شان او د هغوی په تواضع هیڅ اثر نه پریوزی،
د پیغمبرانو علیهم السلام د زره ادر روح خدا داد پاکي او صفائی د
هیڅ ماحول نه خرابیزی او کنا ه کبش نه دده مطلب دا شوچه
عامو انسانانو نه د هغوی فطرت مختلف دے :-

۸) د نبی پر ژوند کبش د تصنع تکلف، نمائش، خپل لویئی او د خان
بشاره کولو هیڅ نېنه نه وی، او د هغه محبت او بغض د خپل ذات
د پاره نه بلکه د رب العلمین د ذات د پاره وی، هغه خود
خپل خان حق معاف کوی، لیکن د الله حق نه معاف کوی :-

۹) نبی د الله د فرمانبرداری عملی نمونه وی، هغه په بشاره او پته
په دننه او بهر دو ستا نواو د شمنانو سره، په قهر او په خوشحالی
کبش بلکه په هر حالت کبش د رضائے الہی د لارے نه یو دزه هم نه اوړی
د کبشے حالات او خائی کیفیات د هغه په استقامت کبش څه نقص
نشی راو یتے کویا کبش د الله رضا او د شرعے تابعداری د هغه په خبیر
آخله شوی وی،

۱۰) کہ غنہ پہ ذریعہ دے دے دے پارہ عجائبات اور معجزات ظاہریزی
 چہ دہ غنہ دے نبوت تائید پر اوشی۔ پہ شرح مواقف کینے دے معجزے
 اوہ رہے شرطہ لیکلی دی۔

راج دابہ دے خدائے فعل وی رن دے عادت خلاف بہ وی، (۳۲) دے ہفتے مقابلہ
 بہ نشی کیدے (۳۳) دے نبوت دے عویدار نہ بہ ظاہریزی رہے دے دعوے
 موافق بہ وی (۳۶) بل نبی تہ بہ دروغون نہ دائی رہے دے دعوے کو لو نہ بہ ورنہ
 وی رطیع نو لکشور ۲۷۵ تا ۲۷۸

دے معجزے اصولی قسمونہ دے دے دی راج معنوی معجزہ دے خاصا نو دے پارہ
 (۳۷) جسی معجزہ چہ عوامو دے پارہ وی دے حضور علیہ السلام معنوی
 معجزہ قرآن دے، او جسی معجزہ تے شق القبر، تکثیر طعام و میا ہ
 ریغے خوراک خبناک زیا تہول او دے خا رو و خنا و رو او نو بو تہو خبرے
 کول دی۔

پہ معجزے، کرامت اور کربن پیلٹون

معجزہ او کرامت دے پارہ دے اللہ کا روتہ دی، معجزہ کہ پیغمبرانو
 او کرامت لہ ولی، ظاہریزی دے پارہ اختیار ہی نوی پہ اکتساب
 حاصلو لے نشی، بنود نہ اوز دے کہ تے نوی، دے دے دے وار و سبب
 صرف دے اللہ الادہ وی، پہ خلاف دے سحر چہ دے ہفتے دے لغت امان
 او مفسرینورم دا بیان کریدے، مَا دَقَّ مَا أَخْلَعَ وَ لَطَفَ، یعنی کوم
 فعل او عمل چہ پہ مخفی اسبابو بناوی ہفتہ سحر دے، دے سائنس
 بعضے موجودہ مصنوعات ہم دے سحر پہ تعریف کین داخلیدے شی، جکہ
 چہ دانسانی فعل دے، دانسان پہ اختیار کین دے پہ بنود نہ اوز کرے،
 کسب او اکتساب، پہ مشق او تجربہ حاصلیری دے نہ علاوہ عادی
 اوردی دے دے اسباب لکہ دے عام کار کسب دا سے بشکارہ او ظاہری

چہ عام خلق پر ہم پوہیزی، کچرے لہ دے دروغون بنی یو خلاف
 عادت کار ظاہرشی نو دابہ معجزہ نہ وی، بلکہ پہ استدراج او سحر
 کینے بہ جکہ داخل وی، چہ دے ہفتے مخفی ہفتہ اسباب موجودی کوم چہ
 مادی وی او کہ غیر مادی وی، خو تعلیمیاتہ او مشق کو وکی خلق
 تے استعا لوی، عبد اللہ المقنع یا زردشت نہ کچرے دا سے کارونہ
 صادر شوی وی، نو ہفتہ ہم پہ دے قسم کین داخل دی، لکہ چہ دے شیخ
 الاشراف او سکاکی نہ ہم دا سے اُمور بشکارہ شوی دی چہ دے نبوت
 دے دعوے تے نہ لولہ زتاریج کین شتہ دے درنگ دے ابو الطیب المتنبی او دے نو
 متنبی نو نہ ہم دا سے کارونہ ظاہر شوی دی دا تہول سحر، استدراج
 تجربو، او تعلیم سہ تعلق لری مثلاً دے شیونکی پہ لاس اچو لو دے شیخ الاضر
 لاس دے او بے نہ را بیکیدل او دے شیونکی تک نہ پس بیالاس جو رہیدل چہ
 پہ حقیقت کینے لاس نہ و بلکہ رومالو، اولکہ دے سکاکی چہ بھدا کین اورد
 دا سے بند کرو چہ یونغرے ہم نہ بگیدو، دے طاش کبری زادہ روحی نہ نقل
 دے رجمالہ مسلمانوں کا نظام تعلیم و تربیت گیلانی جلد ۱ ص ۱۱۸ عاشرم ابن سینا
 پہ آخر دے اشادات پہ یو باب کین اگر چہ دے خوارقو دے خلاف عادت خیزونو
 طبعی اسباب ہم بیان کریدی او پہ تفہیمات کین شاہ ولی اللہ رح دے
 إِنَّمَا الْمُعْجَزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُوحُ
 فَيَأْتِيَتْ سَائِرُ الْأَسْبَابِيَّاتِ، او خوارق تے پہ متازا سبایا تو کینے
 شمیر کریدی لیکن دے ہفتہ مقصد خوارق پوہ تے تزدے کول اودانے
 مقصد تہ دے چہ دے درجہ دے عامو سبایا تو پہ شان کسبی او
 مشقی دے

دنبوت حقیقت

دے نبوت حقیقت خو اللہ تعالیٰ پیٹرنی یا پخپلہ نبی لیکن دے شکل

پہ ذہن کین را وستود پاره امام کا زوی رحمہ اللہ پر مطالب علم لید
 کچھ چہ خہ لیکلی دی دھے خلاصہ دادہ . چہ انسان کین دودہ طاقت
 دی، (۱) د خیر او شر معلوم قول (۲) او دویم د خیر د عمل کو لو او د شر
 د عکید و طاقت، د رومی طاقت نوم قوت نظری دے او د دویم
 طاقت نوم قوت عملی دے دے دوار و قوتو نو پہ لحاظ د انسان
 دے قہ دی،

(۱) یو ہن خلق چہ پخپلہ پہ دے او صافو کین ناقص وی :-
 (۲) بل ہن خلق چہ پخپلہ خو کامل وی لیکن د ناقصا تو تکیل نشی کو
 (۳) بل ہن خلق چہ پخپلہ ہم کامل وی او ناقصان ہم کاملان کو لے شی
 دکمال بیا مختلفہ درجے دی دے آخری حد دادے چہ قوت نظری
 دومرہ کامل وی چہ ددہ پہ خہ علم راشی نو ہن د بالکل صحیح وی او
 غلطی امکان ہدیو پکین وی نہ او د قوت عملی دکمال آخری حد دادے
 چہ ہن تہ د داسے قوی ملکہ حاصلہ وی چہ پخپلہ تر بنہ کارونہ صادر
 او بدئی د صادر دید و امکان تر بنہ وی، کوم یو انسان تہ چہ د نظری
 او عملی کمال دا انتہائی درجہ حاصلہ وی ہم دغہ پیغمبر او نبی وی
 (۴) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ، پہ (معارج القلہ) اور (المنقذ من
 الضلال) کین د نبوت پہ حقیقت د پوھے لہ پاره چہ کوم تقریر کو
 دے دھن خلاصہ دادہ چہ انسان د پیدا ائش پہ وخت جاہل وی
 د بتولونہ رومی پہ ہن کینے د مس قوت پیدا کیری چہ پرگرم، بیخ
 او سخت پیڑنی، بیا پہ کہ کین قوت حاسہ او باصرہ پیدا اشی چہ پہ
 رنگ او مقدار پیڑنی بیائے د آوری د او خلو قوت پیدا اشی چہ پہ
 ہن آواز او مزہ پیڑنی او پہ دے د محسوساتو د ختم شی
 بیا یوہ نوے د تیز دور شروع شی چہ پہ ہن دے دھن خیز و نوے

صادی، چہ پہ کوموددہ لاس نہ رسی د آدور پہ او م کال د عہر
 شروع کیری کیری دے دور کین دے خیل، پردی د خوراک خکاک قابل
 بزونہ او پیڑنی، بیا د عقل زمانہ راشی چہ پہ ہن انسان ممکن،
 مال، صحیح او غلط پیڑنی اُس دے نہ ویراندے یو بلہ داسے رجب
 د عقل رسائی ہفتہ نشتر لکہ خنگہ د حواسو چہ د عقل درجے تر سا
 نہ، دے درجے نوم نبوت دے چہ دھن پہ وجہ دوحی پہ رہنما
 ہنہ علوم او معلومات حاصلیری د کوموددہ کوندا و نہ چہ عقل

جز دے :-
 د نبوت تا بتولود پاره د امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ، دویم طریقہ
 چہ نہ بول کارونہ د کولودی، اونہ د نہ کولو، بلکہ بعضے
 کولودی او بعضے د نہ کولو، اُس دا سوال پیدا کیری چہ د کولو او
 نہ کولو د کارونہ فرق ہر انسان کو لے شی، او یائے ہن شوک نشی
 یائے شوک کو لے شی او شوک مے نشی کو لے رومی دوارہ احتمالونہ
 رابا بطل دی، یوازے دریم احتمال داسے پائے کیری، چہ بعضے انسانان
 چہ ہنوی د احد و نہ متعین کو لے شی چہ فلا فی عملونہ د کولو او فلا فی د
 اولو جو کہ دی دغہ حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دی :-
 (۱) د احقر پہ خیال کین د بعضے لطیفو خیزونو مثلاً د ایمان، کفر د طلعت
 عصیت تا ثبات د عقل د حد نہ بہر دی، لکہ خنگہ چہ معقولات د حواس
 نہ بہر دی نو ددی علم د عقل پہ ذریعہ حکہ نشی حاصلیدے مگر د
 د تاثیراتو علم د یرنیات ضروری دے، حکہ چہ د کثیفو خیزونو
 د تریا قوا و زہر و نفع نقصان معمولی دے لیکن روح سہ د
 پہ وجہ د لطیفو خیزونو اثر قوی وی، مادیا تو کینے لطیف اشیاء
 الاثر وی، لکہ ستیم چہ دومرہ قوی الاثر دے چہ ریل کا دے

پر مندا ہے وہی، لہذا آدمی انسان فلاح دے خیزونو د نفع اور نقصان
 یوازے رب العلیین حکم کو لے شی چہ ہفہ پچیلہ لطیف او خیر دے
 انتہائی مشرف او عظیم دے او انسان بے حدہ کمزور ہے او ذلیل
 پہ دوارو کئے ہیچ جو رخت نشو نا تلے لہذا دے د پارہ یو واسطہ داسے
 چہ خہ قدرے نسبت لے د اللہ، ہ وی او خہ د انسان سرہ چہ پہ
 طریقہ د اللہ فیض انسانا نو پورے را ا ر سبوی اودا واسطہ د نبوت
 شی ددے واسطہ بہ داسے مثال وی لکہ داورا وا بو یو خائے کو لو د پارہ
 چہ د اور پشان گرم اولطیف ہم نہ دے او د ابو پشان یخ او بنید ویکے
 د اور فیض رگرمی) بیغ پہ بیغہ حکم ابو تر نشی منتقل کو لے چہ ددے
 سینخ کنی جو رخت نشہ ہر کلہ چہ د پچکے واسطہ شوہ نو دا اور فیض
 ہلہ ا د سی او ہفہ کرے شی، دغہ حال د محبت الہی اود نبوت د علوم
 چہ د نبی پہ ذریعہ امت او عامو انسانا نو نہ منتقل کو لے شی د روحا
 او ملکیت پہ اعتبار د نبی ذات اللہ سرہ نسبت لری اود بشریت
 انسانیت پہ اعتبار انسانا نو سرہ نسبت لری اودغہ رنگے دیو
 پہ تو کہ د نبی مناسبت مفیض د اللہ) او مستفیض د انسان) د
 سرہ دے :-

رہ) شاولی اللہ نور اللہ مرقدا، پہ حجتہ اللہ کنس د نبوت پہ انسا
 کوہ کلام کریدے د ہفہ خلاصہ حادہ چہ پہ نیاتا تو کن دہر یو
 جڈا خاصیتونہ دی دغہ رنگ د حیوانا نو د ہر قسم خان خان لہ خہ
 دی، دا ہول خاصیتونہ دوی د صور نوعیہ و فطری غوبنتنہ دہ
 نوعیہ پہ موجب حیوانا نو لہ چہ د ہغوی د ژوند د پارہ فطری او
 عنوی، نہ علاوہ بوبل قسم ادراک ہم در کرے شوے دے چہ ہفہ
 اکتسابی او نظری و پیلے شی اودا پہ تجربہ، غور، فکر او پہ ترتیب

بقدماتو حاصلیزی، ددے پہ ذریعہ انسان، تجارت، کار کسب او
 علوم او فنون حاصلوی، خود اتول علمونہ د انسان بدنی حالت
 ترون لری، ددے نہ بغیر انسان نہ یوبل قسم ادراک ہم در کرے
 دے چہ د ہفہ د روحانیت فطری خصوصیت دے، او ہفہ نہ
 ملکیت ہم رو پیلے شی ہم ددے قوت پہ اثر ہفہ د کائناتو پہ کارخانہ
 کو ی چہ دا خہ لہ جو رہ دہ، خہ چا پید ا کرے یم، شوک مالہ روزی
 ی، او خہ د پارہ لے پید ا کرے یم، او ددے سوا کو نو پہ جو ا بو یو کئے
 د یو دیر لو لے طاقت اقراری شی، او د ہفہ پہ ویراندے د زاری،
 زنی نہ توالی او د تا بعد اری آداب پہ خائے را ژبری خود مہ ا مود
 پہ یو قانون الہی موقوف دے، چہ د ہفہ د رضائو لے مقرر ہے
 ددے صورت د اجوز کری چہ لہ دیر و مود و پس خپل منظور نظر
 انسان پیدا کری کوہ چہ ددے فطری غوبنتنہ (د فرما نبرداری
 تون) د ظہور سبب جوہ شی دانی وی، پہ اصل مضمون موندے د پارہ
 ضافہ ا کرے، چہ عام فہم شی،

د قانونی دلیل د اللہ جل جلالہ، ددے صفتونہ نول قومونہ او

فیونہ منی، ① حاکمیت ② قدرت ③ حکمت
 او بار و صفتونو تقاضا د ادہ چہ خپل رعیت او انسانی مخلوق باندا
 قانون ا جلوی حکم چہ بے قانونہ حکومت ہسے شرم دے، قدرت
 حکمت ہم بے قانونی نہ منی، نو دا ضروری شوہ چہ د حاکم اعلیٰ او د
 العلیین د ذات یو قانون و موجودوی اودا ہم ضروری دہ چہ انسان
 قانونہ خبردار کریشی حکم چہ بے اعلانہ او بے خبرہ قانون بیکارہ

د قانون د اطلاع دوه صورت کید بيشی، یو عمومی او دویم انتخابی او عمومی داچه الله رب العلمین هر کس ته ځان ځان له په هر ملک زمانه کښ ددے خبر ورکوی، خودا د الله د شان او عظمت نه ځکه خلاف ده، چه یو حقیر انسان امیر یا بادشاه هم داسے نه کوی چه کور په کور دگرزی او هر هرتن ته د خبر ورکوی، نو دویم صورت اسی داسے مناسب دے چه الله تعالیٰ یو غوره انسان اټاکي او د هغه واسطه د خپل قانون خداوندی نه خبر کړی چه د خلقو دین دنیا بشی، او عدل او انصاف قائم شی، او د خیر او شر د عملونو د نتیجونه خبر شی د داسے منتخب او نمائنده حاکم اعلیٰ هستی نوم د شرع په اصطلاح کښ ښی اور رسول دے :-

(۶) د جې د لیل د انسان په فطرت کښه د جسمانی ضروریاتو لکه خوراک، شیناک، نکاح وغیره) محبت هم پروت دے، او د روحانی ضروریاتو (د الله) محبت هم، په دنیا کښه د بتولو قومونو او مذاهبونو د ایشمیر، عبادت کا هونو ددے، صحیح یا غلط مظاہر دی، د عبادت طریقو وی او که غلطه خو مطلب ټی الله سره د محبت ثبوت دے، هر که الله پاک د ټولو خلقو محبوب دے او د محبوب، ضالبتول هم فطری غوښتنه ده خود ارضایو پټ خیز دے چه د هغه اظهار به په کلام نه چه په قیاس او انکل دغه کلام د الله کوم پالک او اعتباری ذات چه بنکاره کیری هغه ته ښی اور رسول وینلے شی، او په دغه کلام د اخوښی او ناخوښی متعین حدود و د شریعت په اصطلاح کښ خو باطله عقیدے، بښه او خراب خوښونه او نارا و عملونه وینلے (۷) عدلی دلیل، انسانان د خپل ذات باقی ساتلو د پاره د خیزونو محتاج دی، خوراک، شیناک، او ځان ځان ساتل، او د خوراک

نوعه د باقی ساتلو د پاره ددنه علاوه د نکاح او د ښه هم محتاج وی دا خلوس ضروریات ټول انسانان غواری او طلب کوی، هر کله چه هر انسان پر خپل شهوانی او په نزوی قوت د ضروریات لټوی نو ځان ځان په جگر ټی او کشمکش پیدا کیری او هر یو به خپل غضبی قوت غوښتنه کوی، ددے جگر و او شر ختمولو د پاره د انصاف قانون په ټیکار دے چه د هر انسان خپل خپل حق محفوظ کړی اسی به دا قانون د چا وی (۸) دیو انسان یا د کڼو انسانانو ر پار لیمنت او یا به ټی خدائے جوړی، په ژومبی ژوو صورتو کښه د عدل مقصد نه پوره کیری، ځکه چه د عدل قانون جوړولو د پاره دا خیزونه ضروری دی :-

- ۱) کامل علم او کامل حکمت چه د خیر و شر حد نوم متعین کولو کښه غلطی ا نشی :-
  - ۲) رحمت او شفقت چه د بعض او عناد په وجه د قانون په جوړولو کښه بے انصافی ا نشی :-
  - ۳) پره داری به، پکښه نه وی چه د قانون په جوړولو کښه د خپل قوم د خپلو وطن دارو لحاظ ا نشی او د نور و حق ا نه و هله شی :-
- انسان کښه د درې واړه صفتو نشته دده علم مکمل نه ددے د پوره شفقت شته او نه د پیره جڼی نه پچ کیدے شی، خود خدائے په ذات کښه د دريو واړه صفتونه پوره درل نشته، دده په علم کښه غلطی نشته د دنیا ټول انسانان دده پیدا شوی بندگان دی ددے د ټولو یوشان معبود دے، نور رحمت او شفقت ټی هر په یوشان دے او پره جنیه، پکښه هر ځکه نشی راتلے چه الله یو قوم قبیلے یا وطن سره هېڅ تعلق نه لری دده شان دے تصور نه هر اچت او ابلا دے، قانون جوړولو هم ددے ذات حق دے او دا قانون د کوم پرگزیده بنده، معتمد

اور منتخب نمائندہ پہ ذریعہ چہ لیری دابئی اور رسول عم دے ۔
 رہے تو وسطی دلیل ، بتول مذہبوں ، دا خبرہ مئی چہ انسان ہندہ
 خدائے پیرندگی اور عبادت کو لے شی چہ ورتہ دہندہ ہنما ئی
 لیکن عامو انسانا نو او د خدائے پہ مینج کئے دمرتبہ پہ لحاظ ہیج مناسب
 نشستہ ، عامر انسان دیرلانداے او د دنیا خالق انتہائی بلند دے مزی
 شوہ چہ انسانانو کین کا اللہ د فیض حاصلو لو دا سے بزرگ زید واسطہ
 دی چہ بیا دغہ فیض عامو انسانانو تہ ہفہ اکر سوری ، یو طرف تہ
 د بشریت پہ واسطہ انسانا نو سرہ ترے وی او بل طرف نہ درو حانی
 پاکیزگی او بلندی پہ برکت اللہ جل جلالہ سرہ مناسبت لری دی
 پہ حقیقت کئے د فیضان الہی واسطہ وی چہ د دی پہ ذریعہ د خالق
 کائنات فیض انسانانو تہ ر سبزی مثلاً موز د اور فیض د کرمی او تو
 سر سول عوار و چہ د ہفہ نہ چائے یا پخکے جو رکرو ، خود او بو
 او اور جو رخت نہ راحی یو کرم دے بل بیج یو اوچ دے بل گوند یو واسطہ
 دیکھے بکار دے چہ د ہفہ پہ ذریعہ د اور کرمی ابو کئے نوزی او مقصد
 حاصل شی یا داسے لکہ شاہ ولی اللہ رحم فرمائی ، روح انسانی رچہ لطیفہ
 ربانی دے دیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے دے دوار و جو رخت
 بشور اتلے اللہ د جو رخت را وستو د پارہ چہ درو ح انسانی فیض بدن
 انسانی تہ اوسی واسطہ د روح طبعی ر ہفہ براس چہ وینے نہ پیدا کیری
 بے پیدا کرے چہ د انسان پہ بدن کئے خو زوی ، ہمدغہ رنگ پیغبران
 علیہم السلام د اللہ او د عامو بندگانو پہ مینج کین واسطہ دی ، د ر شد
 او ہدایت دا شکل د اللہ د عظمت سرہ بنائی لکہ د نصاری و د عقیدے
 مطابق اللہ پہ شکل د عیسی علیہ السلام یا د ہندوانو د عقیدے مطابق
 اللہ پہ شکل د رام بشن مہادیو او اتل غلط او د فطرت خلاف دی ۔

اول دا چہ لا مجدود خدائے د انسان پہ شکل کئے محد و کیدل د عقل
 خلاف دی ، دویم :- خدائی د انسان پہ شکل کیدلو سرہ خیلہ خدائی
 قائمہ نشی سالتے او بل دا محدودائے پاٹ کین بہ ہم د بشریت حاجتوںہ
 او ضرورتوںہ راشی ، بیا بہ خدائے پاتے نشی ، دریم :- دا چہ د انسان
 پہ شکل سہی خو خدائے پخیلہ ہادی شو اس بہ چہ دے کوم عمل
 کوی ہفہ بہ د خدائے عمل گنرے شی ، نو انسان بہ د ہفہ تابع
 پہ دے عمل کین ٹکے نشی کو لے چہ ہفہ بہ دا عذر لری چہ انسان
 د انسان پشان عمل خو کو لے شی مگر د خیل خالق او خدائے پشان
 عمل کو ل ناممکن دی ،

خلو رم : دا چہ پہ انسانی جامہ کین د خدائے را تلل مفید نہ دی
 حکم ہفہ د چار عیسی یا رام چندس پہ شکل کئے چہ را شی نو بتول
 تعلق بہ ئے ہم دے سرہ براہ راست وی ، او نور و انسانا نو سرہ بہ ئے
 بالواسطہ وی ، ٹکے چہ ہر انسان کین خوبہ د دغہ عقیدے مطابق
 خدائے نشی نتوتے ، لہذا پہ خائے دے چہ خدائے تعالی د انسانی
 تشکل ذلت پہ سر واخلی ، او پخیلہ د فیض واسطہ شی دا خبرہ دیرہ
 معقولہ دے چہ یو غورہ کرے انسان د فیض واسطہ جو رہ کیری
 چہ د ہفہ عمل د انسانیت ر بشریت پہ وجہ دنور و انسانانو د پاسرہ
 نمونہ جو رہ شی یو انسان بادشاہ پخیلہ کوخہ پہ کوخہ نہ گری او نہ
 د بل چاہے شکل کین گری ، صرف خیل ہونمائندہ وزیر وغیرہ مقرر کیری
 چہ ہفہ د نہ احکام او قوانین نوروتہ ر سوری :- د اسلام د نبوت تصور
 د ہولونہ زیات معقول دے ہفہ د فطرت سلیمہ او د دنیا د روش
 بالکل مطابق دے ،
 پنجم :- دا چہ پہ شکل د بل ر عیسی یا رام چندس کین د را تلو مطلب دادے

چہ پہ ہننے ظاہر شوے دے نو دا خبرہ حکم غلطہ دہ چہ د خدا
 جلوت گاہ او مظہر دنیا ہر یو خیز دے :-
 ذرا نقدیسی دلیل : خداوندی احکام پیر بندل د ہننے منل او گول
 دہرے وارہ ضروری، دا حکامو پیر بندلو او پوہ د پارہ د معلّم د ہننے
 منلود پارہ د تقدّس رپا کئی، او د گولو د پارہ د مقدّسے رپا کے،
 نونے ضرورت ری، چہ د تعلیم، تسلیم، او تعیلل پہ ذریعہ دین
 الہی باقی پاتے شی، کہ دا سے نہ وی د دین سلسیلہ بہ کت شی او د
 دین جاری سا تلود پارہ د دے ربط او ترو ن دا سے یو محسوس شخصیت
 سرہ ضروری دے چہ د ہننے عظمت، تقدّس، محبوبیت، پہ زہرو
 کتے دا سے مضبوط وی، چہ کلہ ہم تر جہ اوزی او دا حیثیت ہم دہنی
 کیدے شی، حکم دہنی تصور دین د پارہ ضروری دے چہ د ہننے
 محبت او تقدّس د دین د شیعو رو بنانہ سا تلود پارہ د تیلو کارو کئی

ختم نبوت

د ختم نبوت مسئلہ د اسلامی تاریخ پہ یو دور کین ہم د شک شیے
 جو کہ نہ دہ پاتے شوے او نہ پہ ہننے د بحث کولو خہ ضرورت گنرے
 شوے دے، لیکن د پاک او ہند پہ برصغیر کین انگریزی حکومت
 د خپلو مفاد او د تاریخی اسلام د شنئی د تکیل د پارہ د اسلام پہ
 دے مرکزی عقیدہ گذار کول ضروری اگنرل د پارہ د دے چہ د مسلمانان
 یو ولے ختم شی د دے سازش پورہ کولو د پارہ د پنجاب د ضلع کور،
 داسپور نہ انگریزانو تہ دا سے یو سرے پہ گوتوراضے چہ د دے
 مقصد پورہ کولو د پارہ د مناسبت وو، ہننے د انگریزانو پہ حمایت

خپل یو امت جو ر کور او د نوی نبوت بنیا دے اگنر لو دیر کتا بونہ
 اےکل چہ د ہننے بنیا دی مقصد و نہ درے دی :-
 ① پہ خپل شخصیت او دعور و زور د رکول :-
 ② د قرآن تحریفونو تہ معارف و تیل :-
 ③ د مسلمانانو پہ د شنئی او د انگریزانو پہ دوستی زور لگول :-
 د دہ بتولہ کاروائی ہم د غہ خلاصہ لری، لکہ اقبال مرحوم وائی :-

سلطنت اغیار را رحمت شمر	رقصہ اے گرو کلیسا کر و مرد
-------------------------	----------------------------

ترجمہ د غیر قومونو د انگریزانو حکومت اے رحمت اگنر لو د گریے خوالن
 گدا کھانے اگنرے او مر شو :-

د نا خبرہ مسلمانانو دا ایمان بیچ کولو د پارہ پہ ختم نبوت خہ بیان کول
 ضروری دی، د اسلام مثال د یو عمارت دے او د اہم عمارت درے
 نقشے وی چہ انجنیر اے جو ر وی :-

① ذہنی او فکری نقشہ ② تحریری او کتابی نقشہ ③ خارجی نقشہ
 اسلام د عقائد و اخلاقیات دا تو یو عمارت دے د ہننے پورہ نقشہ پہ
 علم الہی کین محفوظ دہ، بیاد انفسہ د کتاب او سنت پہ شکل کین جو ر
 شوہ چہ دا د عمارت اسلام یو تحریری نقشہ اگنرہ، بیباخوار لس سورہ
 کالہ د مسلمانانو جاری عمل د دے نقشے او عمارت اسلام یو بھرنے
 وجود و داد و عوارہ یو بل سرہ کئی یو خائے واخلی دی د اللہ پہ علم
 کینے د اسلام حقیقت ہو بہو د قرآن او حدیث پہ شکل کین بنا کارہ شو
 او قرآن و حدیث کین د اسلام چہ کوم حقیقت و وہم ہننے د مسلمانانو
 پہ ذہن او فکر کین پر لہ پسے نسل پہ نسل منتقل کیدو، د اسلام پہ

بنیادی امور و کتب مسلمانانوا اختلاف انکرو اگر چه پہ نور و امور و
 کئےئے اختلاف و، ہم دغہ وجہ دہ چہ پہ اسلام کئے دیرے فرتے پیدا
 شوئے خو ترے بنہ ہغوی دختہ نبوت پہ بنیادی حقیقت کتب شہ قسیم
 اختلاف انکرو البتہ د کتاب اللہ او سنت نبوی نہ د بھر و تو پہ چل
 انکار کیدے شو او ہد غے ا شو، پہ دے مسئلہ پہ دوڈا بختو، بخت کو
 عقل (۱) نقل : پہ نقل کتب بہ دے دے خیزو نو بخت کیری
 کتاب یعنی قرآن او خیر نبوت (۲) حدیث او ختم نبوت (۳) اجماع
 او ختم نبوت، او دے نہ پس بہ دختہ نبوت پہ عقلی آرخ بیان کو :-

ا: قرآن او ختم نبوت

دندان حکیم د سلو آیتونون زیا تو
 کئے دختہ نبوت مسئلہ بیان شوید
 خود کوتاہ والی پہ خیال مونو یو خوایشونہ را جو نر کو، رو جسہ پہ سوت
 اجزاب کتب دے :-
 مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ابًا أَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ : محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستا سو پہ سر و
 وَلٰكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ طوکان : کئے دچاپلانہ دے لیکن د اللہ رسول
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ : او پہ بتولو نبیانو مہر دے، او اللہ پہ
 ہر خیز خبر دار دے :-

د آیت با لخصوص پہ ختم نبوت دلالت کوی، یعنی د نبی علیہ السلام پہ
 تشریف آوری سرہ د بتولو نبیانو پہ سلسلہ مہر لگیدو، اس بہ چاتہ
 ہم نبوت نشی ور کولے، چاتہ چہ ملاویدا و ہغہ ملاو شو او د ہغوی د
 نبوت دور د بتولو نہ حکم ر ستو کیشودے شو چہ دان نبوت بہ ترقیامتہ
 چلیری پہ آخرہ زمانہ کتب بہ حضرت مسیح علیہ السلام د دوری د امتی پہ
 حیث راجی، بتول پیغمبران اس ہم پہ خپل خپل خاکے پیغمبران دی مگر
 دنیا کتب صرف د محمد د نبوت عمل جاری او ساری دے، او اللہ بتول

خیزونہ پیڑنی تردے، چہ داہم پیڑنی چہ زمانہ دختہ نبوت او
 خاکے دختہ نبوت کوم یودے پہ «خاتم» کئے دے، پہ زیر د پیر و
 قاریا نو قدرت دے، او دے، پہ زور د حسن او د عامہ قرأت دے،
 د لہومبی قدرت یعنی خاتم د خاتم النبیین معنی د بتولو نبیانو
 ختمونکے او دے، پہ زور خاتم معنی د بتولو نبیانو مہر خود کو دوار و
 قرأتو مطلب یودے ہغہ دا چہ ہغوی صلی اللہ علیہ وسلم آخری
 نبی دے او د دوری نہ پس د نبوت دروازہ بندہ شو، حکم چہ د مہر
 معنی د نبوت بندیز د ابویلیغ انداز دے، چہ پیر قرآن سنت او عربی
 لغت متفق دی، د کو موکا فرانو پہ نصیب کتب چہ ایمان نہ وو، د ہغوی
 پہ بارہ کتب د ایمان بندیزے پہ لفظ د مہر بیان کرو، فرمائی

ان الذين كفروا ساءَ عليهم
 عا نذار تهم اثم کم تندرهم لا
 يؤمنون ختم الله علی
 قلوبہم و علی سمعہم رسوۃ
 البقرة آية ۷۰) : : :
 یقینا خہ خاص خلق داسے کافر دی
 چہ نہ ہغوی ویزوے او کہ نہ
 ویزوے ہغوی بہ ایمان نہ لوری
 حکم چہ د ہغوی پہ زور نو او غوزو نو
 مہر لگیدے دے :-

کچرے دلته د مہر معنی د ایمان دروازہ بندیدل وی نو پہ خاتم
 النبیین کتب ہم د مہر معنی بہ خاتم د نبوت بندیزوی، لکہ صاحب
 قرآن پخپلہ دا تفسیر کچرے دے پہ مسلم کئے د ابو ہریرہ او پہ
 ترمذی او ابو داؤد کتب د ثوبان رض نہ مرفوعا روایت دے چہ
 قیامت نہ ورا بندے بہ دجالان او دروغثر نان د نبوت دعوا کری
 وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، حالانکہ زہ خاتم النبیین یم خما
 نہ پس چاتہ نبوت نشی ملاویدے ہم دا الفاظ د حدیث یفہ رض
 نہ طبرانی او احمد مرفوعا نقل کریدی پہ روایت د ابو ہریرہ رض

پہ بخاری اور مسلم کتب ک نبوت تشبیہ داسے یو کورسره ور کریدہ
 چہ دھے تعمیر ک نبوت ک خستوشوے وی دھرنی ک نبوت مثال
 بے دیو خستے ور کریدے، اوپہ دغه عبارت کینے صرف دیو خستے
 خائے خالی وی نو حضور کو فرمائی چہ ختم ہفتہ، "فَاَنَا هَذِهِ الْمَلِيْنَةُ وَاَنَا
 خَاتَمُ النَّبِيِّينَ" : کہ ابوہریرہ رض نہ مرفوعاً حضور علیہ السلام شپن
 خصوصیات ذکر دی چہ پہ ہفتے کنب شپن خصوصیت "وَوَخْتَمَ بِي
 النَّبِيُّونَ" یعنی پہ ما ک پیغمبری سلسلہ ختمہ شوہ رداۃً مُسْلِمٍ
 فِي الْفَضَائِلِ، پہ فتنۃ الدجال بن ک ابو امامہ رض نہ مرفوعاً روایت
 نقل دے، "وَاَنَا خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ وَأَنْتُمْ خَيْرُ الْأُمَّمِ" یعنی ختمہ آخری نبی
 یم اوتاسواخری اُمت یمی، دغه رنگ پہ صحیحینو کینے حضرت علیؑ
 تہ ک حضور، علیہ السلام دا فرمائیل "أَنْتَ مَتَّى بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ
 مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي" یعنی ستاتعلق ماسرہ ہغہ دے
 کوم چہ ک ہارون علیہ السلام د موسیٰ علیہ السلام سرہ رو سیواد
 دے چہ ہارون علیہ السلام پیغمبر واد خمانہ پس پیغمبر نشی کیدے
 دغه رنگ د صحیحینو دا روایت چہ ر کم یبق من النبوة إلا النبوة
 ک نبوت ہتھ پاتے نشو سواد رشتینی خوبونو پاس تیرشوی د ختم
 آیت پہ بارہ کنب پخبلہ صرنا پہ ر انما لله اوہام) ص ۲۵۲ ۲۵۳ کنب داسے
 لیکی رمگردار سول ختم کونکے د نبیا نو دے، "دا آیت چہ ختمون نبی
 نہ پس بہ بل نبی د نبیا کینے نہ لائحی پہ رحمامۃ البشری ص ۱۷۱ کنب لیکی،
 أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الرَّبَّ الرَّحِيمَ الْمُتَفَضِّلَ سَمِعَ نَبِيْنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ بَعْدِي سَمِعْنَا فِي قَوْلِهِ لَا نَبِيَّ بَعْدِي
 بَيِّنَاتٍ وَأَضْمَحَ لِلظَّلَامِيِّينَ، پہ ایام الصلح ص ۱۷۱ کنب لیکی ر ختمون نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم د خاتم النبیین تفسیر پہ لا نبی بعدی) سرہ افرانیلو

چہ خمانہ پس بہ بل نبی نہ وی او د حق طلب کوو نکولہ پارہ دا
 خبرہ بنہ بنکارا دہ پہ حدیث ر لا نبی بعدی) کنب ر ر لا، و لقی
 عام لہ پارہ دے ر کتاب البریۃ) ص ۱۷۱ کنب لیکی آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وسلم بیایا فرمائیلی دی، چہ خمانہ پس بہ بل ہتھ یونبی نہ لائحی
 او حدیث د لا نبی بعدی) داسے مشہور و و چہ چا ہم د دے، پہ
 صحت کینے خبرہ نشوہ کوے او قرآن شریف ر چہ لفظ کینے یقینی دے
 پہ خپل آیت کریمہ، وَلَكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ) سرہ ہم
 د دے تصدیق کوی، چہ پہ حقیقت کنب ختمون پہ نبی بانڈے نبوت
 ختم شویدے، پہ تریاق القلوب ص ۳۷۵ کنب لیکی۔

ہست او خیر الرسل خیر الانام	ہر نبوت را برود خداختام
-----------------------------	-------------------------

د دے تصریحاً تونہ پس پہ دے خبرہ کنب ہتھ شک شبہ نہ پاتے کیزی
 چہ ذکر شوے آیت پہ ختم نبوت کنب ک قطعی الثبوت کید و نہ
 علاوہ قطعی الدالات ہم دے،

د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت

- ① پہ رُوح المعانی کنب دی چہ ر خاتم) مَا يُخْتَمُ بِهِ) تہ و بیب، شی لکہ
 خنکہ ر طایع ر ما یطبع بہ و بیب، شی،
- ② پہ مفردات" دامالم راغب کنب دی، وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ
- ③ وَفِي الْمُحْكَمِ لِابْنِ سَيِّدَةَ وَخَاتَمُ كُلِّ شَيْءٍ وَخَاتِمَةُ عَاقِبَتِهِ وَالْأَخْرَجَ
- ④ وَفِي التَّهْدِيْبِ، لِأَنَّ هَدْيِي وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ أَي الْخَيْرُ هُمْ؛
- ⑤ وَفِي لِسَانِ الْعَرَبِ وَخَاتِمُهُمْ وَخَاتِمُهُمُ الْخَيْرُ هُمْ،
- ⑥ وَفِي تَاجِ الْعُرُوْبِ، الْخَاتِمُ بِالْفَتْحِ وَالْكَسْرِ مِنْ أَسْمَائِهِ

عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ بِمَجِيئِهِ :
 ﴿٤﴾ وَفِي مَجْمَعِ الْبَحَارِ، وَخَاتِمٌ بِالْفَتْحِ بِمَعْنَى الطَّالِبِ أَيْ شَيْءٍ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي :
 ﴿٥﴾ وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتِمُ الْخَيْرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيُّ الْخَيْرِ
 ﴿٦﴾ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتِمَ الْقَوْمِ الْخَيْرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفِي الْأَعْمَ يَسْتَلْزِمُ نَفِي الْأَخْصِ :
 ﴿١٠﴾ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحِهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ الْخَيْرُ كَ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

دخاتم النبیین لفظ او مفسرین کرام

دا صحابہ کرامونہ دم مرزا تر زمانے پورے یا دہکنہ دستو پورے دقرآن حکیم چہ خومرہ تفاسیر یا ترجمے شویدی تولو دخاتم النبیین تشریح دا کریدہ چہ دخضور علیہ السلام نہ پس بل چاہتہ نبوت نشی ملاویدہ لیکن خہ وخت چہ گوردوا سہوری د نبی جورید و عمم اخور و نو پہ اول کینے خونہ بلکہ پہ اخر کینے دختم نبوت خپلہ عقیدہ او خپلہ تشریح دے د پارہ بدلہ کرہ چہ پخپلہ ہم نبی جور شی او پہ دے کین د امید خلاف کامیابی دہ تہ ا شوعہ

د ہفہ خپل بیان دے چہ خما د اگمان ہم نہ و چہ مسلمانان بہ د نبوت جاری پاتے کیدل قبول کری، لیکن انگریزی تعلیم اودم نگریری حکومت حمایت اود دین د پوہے او عظمت ختمید و دانہ کیدو کک کار کیدو کک کہو : اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُونَ ﴿ تر دے چہ دے مصنوعی نبوت د یو کامیابے او فاکہ منہ دے فیکٹری شکل اختیار کرو او مردن سازی لہ د تبلیغ اسلام پہ نوم د فیکٹری پہ آمد نئی کتے بنہ زیاتے ا کپو

اوبل طرف تہ ددے نبوت پہ منونکو د عہد واد تھوا اگانو بان اودرین دا نو پہ دے دوی محسوسہ کرہ چہ دا ہول ہر خہ پہ دے خود ساختہ نبوت دایمان دا ورو برکت دے، یا پہ نور نکو کین د مرزا معجزہ دلا د کوہے د چہ اکثریت د مسلمانانو ہجرو مدے، کچرے د حالانویا خونیو د غفلت دارفتار و نو عجیبہ ندہ چہ د مسلمانانو پہ سہریوبل اسرا بیل ہورشی اودغہ وخت بہ بیہیغ تدا بیر خہ کار نشی کولے ع

دیدہ مردم شناسے با بدت	کشورے محکم اساسے با بدت
سیر مرگ و زندگی برکاشاد	مشرید رومی حکیم پاک زاد

ہر ہلاک امت پیشین کے بود : زانکہ ہر چند گمان ہر دند عود :
 (اقبال مرحوم)

نا امام المفسرین ابن جریر طبری پہ خپل تفسیر کین فرمائی :
 وَاللّٰهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ
 الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ فَطَبِعَ عَلَيْهَا فَلَا
 تَخْرُجُ لِاحِدٍ بَعْدَهُ اِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ
 وَبِحَوْلِ الَّذِي قُلْنَا قَالَ اَهْلُ التَّوْبِ اِلَى
 ج ۲۲ صلح

انک د تفسیر امامانو، صحابہ کرام و اوتا بعینوا فرمائیل
 د حضرت علی بن حسین نہ ابن جریر نقل کوی
 كسر التَّاءِ مِنْ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ بِمَعْنَى : خَاتِمِ النَّبِيِّينَ ذَاتِ، پھ زیر چہ معنی
 نہ ختم النبیین الے قولہ وقرء : بہتے داوی چہ ہضوی قول انبیاء
 ذٰلِكَ فَيَمَّيْزُكَ الْكَوْمُ الْحَسَنُ وَالْعَاصِمُ ختم کرل پہ قاسم یا نو کین د حسن روح

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى : او عاصمہ نہ درت پہ زور خانہ
 أَنَّهُ آخِرُ النَّبِيِّينَ رَجُلًا مَعْنَى : نقل دے پہ دے معنی چہ دے آخری
 پیغمبر دے،

(۳) تفسیر ابن کثیر کہن دی :-
 فَهَذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِي أَنَّهُ لَا نَبِيَّ
 بَعْدَهُ وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا
 رَسُولَ بِالطَّرِيقِ الْأُولَى لِأَنَّ
 مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخْصُ مِنْ مَقَامِ
 النَّبُوتِ فَإِنَّ كُلَّ رَسُولٍ نَبِيٌّ وَلَا
 يَنْعَكْسُ وَبِذَلِكَ وَرَدَتْ
 الْآحَادِيثُ الْمُتَوَاتِرَةُ
 مِنْ حَدِيثِ جَمَاعَةٍ
 مِنَ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ۸ ص ۸۰)

یولوئے ہولی حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی، ورنہ دے لیکہ :-
 لِيَعْلَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ادَّعَى هَذَا : دے کپارہ چہ امت پہ دے خبر
 الْمَقَامَ بَعْدَهُ فَهُوَ كَذَّابٌ أَفَّاكَ : شی چہ حضور علیہ السلام نہ پس
 دَجَالٌ (جلد ۸ ص ۸۰) : خوک چہ دے مقام نبوت (دعوے کوی ہفہ
 دروغ و غزن، دروغ تیوئکے اودجال دے،

(۴) تفسیر کشاف کہن دی :-
 خَاتَمَ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّايِعِ : خاتم دے پہ زور معنی (مہر)
 وَبِكَسْرِهَا بِمَعْنَى الطَّايِعِ وَقَائِلٍ (پہ زیر معنی کے مہر لکونے
 الْحِجْمِ وَتَقْوِيهِ فِرَاةً عَبْدَ اللَّهِ بْنِ : اود دے معنی تقویت قرآن دے
 مَسْعُودٍ رَضُو لَكِنْ تَبَيَّخَتْ النَّبِيِّينَ : اللہ بن مسعود رضی اللہ را ولی چاہے

فَإِنْ قُلْتَ كَيْفَ يَكُونُ آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ
 وَعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ آخِرَ
 الزَّمَانِ قُلْتَ مَعْنَى كَوْنِهِ آخِرَ الْأَنْبِيَاءِ
 أَنَّهُ لَا نَبِيَّآ أَحَدًا بَعْدَهُ وَعَيْسَى مِّنْ
 نَّبِيِّ قَبْلِهِ - زمانہ کہن دے آسانہ ر کوزہ بیری نوجواب دے دادے چہ دے
 حضور علیہ السلام نہ پس بہ بل خوک نبی نشی جو رو لے اوعیسوی علیہ
 السلام خود ورنہ دے نہ نبی جو رو دے،

(۵) پہ تفسیر روح المعانی کہن دی :-
 وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ أَعَمُّ مِنَ الرَّسُولِ
 فَيَلْزَمُ مِنْ كَوْنِهِ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ كَوْنُهُ
 خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهِ
 خَاتَمَهُمْ انْقِطَاعُ حُدُوثِ وَصْفِ
 نَبُوتِهِ فِي أَحَدٍ مِنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَهُ
 عَلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِي هَذِهِ النَّشْأَةِ
 لَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ مَا جُمِعَتْ
 عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَاشْتَهَرَتْ فِيهِ
 الْأَخْبَارُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ
 مَعْنَوِيٍّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلَى
 نَوْلٍ وَوَجِبَ الْإِيْمَانُ وَكُفْرُ مُنْكَرُهُ
 فَلَا سَفِيَةَ مِنْ نَزْوِلِ عَيْسَى عَلَيْهِ
 السَّلَامُ آخِرَ الزَّمَانِ لِأَنَّهُ كَانَتْ
 تَقْبَلُ لِحَاثِ تَبَيُّنِ النَّبُوتِ فِي هَذِهِ
 النَّشْأَةِ : ایمان پہ ہفہ واجب دے، اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

دنی مطلب دے رسول نہ عام
 دے نوھر کلہ چہ حضور علیہ
 علیہ السلام خاتم النبیین شونو
 خاتم المرسلین خاتما شواو
 دختموونکی مطلب داچہ نوے
 نبوت پہ تقیثوور بیرون پیادہ
 کہنم شوھر کلہ چہ نبی علیہ السلام
 پیغمبر شواو اودختم نبوت دے
 عقیدے خلاف نہ دے پر کوے
 چہ امت اجماع کریدہ اوپہ ہفہ
 کہن مشہور احادیث وار ددی
 اوکیدے شی چہ دے تواتر معنی
 درجے نہ رسیدلی وی اوپہ
 کوے چہ قرآن تصریح کریدہ او
 اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

(یعنی نزول د عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کن) حکمچہ دے
حُبُونِز د نبی علیہ السلام نہ وہا ندے نبی شومے دے

(۷) پہ تفسیر مدارک کن دی،
خَاتَمَ النَّبِيِّينَ يَفْتَحُ السَّامِيَّ قِرَاةً
عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيِ الْخَيْرِ هُمْ
لَا يُنْتَبَهُ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَعَيْسَى مِنْ
نَسَبِ قَبْلَهُ وَغَيْرُهُ بِكَسْرِ السَّامِيَّ
بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَأَعِيلَ الْخَيْرِ وَتَقْوِيَّةُ
قِرَاةُ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

السلام نہ ورا ندے پیغمبر شومے دو: او د عاصم نہ بغیرد تلو قاریا نو
قرأت دہے پہ زبردے چہ معنی ہے ختم کورنگے او مہر لکونکے دے او
د ابن مسعود قرأت ددے تائید کوی

(۸) پہ ذرقانی شرح مواہب کن دی رخاتم النبیین، ای الخیر ہم
د خاتم النبیین معنی آخری نبی (جلد ۳ ص ۲۷۲) ہم دا پہ
تفسیر د بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۳۳ او ابوالسعود پہ حاشیہ د تفسیر
کبیر جلد ۳ ص ۱۷۱ کن لیکے

(۹) شفاء قاضی عیاض رح پہ تفسیر د آیت رخاتم النبیین کن لیکے
رطبع بریلی ص ۳۷۲ :-

مِنْ أَدْعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ : چہ خوک د رحی لا تلو خیل خان نہ
وَأَنَّ لَمْ يَدْعَى النَّبِيُّوَّةَ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوی لری اگرچہ دعوی دے دینے
فَهُوَ لِأَعْيُنِهِمْ كَقَارِ مُكِنِّ بُؤْنٍ : کے نہ وی خود اتول کا فردی نہ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ : علیہ السلام نہ ددو غو نسبت
أَخْبَرَ أَنَّ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَلَا نَبِيَّ : کوونکی دی، حکمچہ ہفتہ خیر

بَعْدَهُ وَأَخْبَرَ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ خَاتَمُ
النَّبِيِّينَ وَأَنَّ أُرْسِلَ إِلَى كَافَّةِ
النَّاسِ وَأَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حَيْلِ
هَذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَأَنَّ مَقْبُومَهُ
الْمُرَادُ بِهِ دَرَنُ تَأْوِيلٍ وَلَا تَخْصِيصٍ
فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِهِ هُوَ لِأَنَّ الطَّوَائِفَ
تَطَعًا جَمَاعًا وَسَعًا :-

کفر کن ہیج شک نشته کور چہ بلہ معنی ددے خلات کوی :-
(۹) امام غزالی رحمہ اللہ لیکے :-

أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَأْوِيلٌ وَلَا تَخْصِيصٌ وَ
مَنْ أَوْلَهُ بِتَخْصِيصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ
أَنْوَاعِ الْهَدْيِ يَأْتِي لَا يَنْتَعِ الْكُفْرَ
بِنَكْفِيَّةٍ لِأَنَّهُ مُكَدِّبٌ لِهَذَا النَّصِّ
الَّذِي أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُ مَا وُلِّ
وَلَا تَخْصُوصٍ (الاقْتِصَاد) :- :-

دغہ مرنگ د تفسیر و پہ تلو کتا بونو کن د رخاتم النبیین ہم دامعے
بیان شویدے او پہ آنا روکن د غلور شپیتو صحی بہ کرامونہ د ختم نبوت
ہم دا معنی مغقول دہ :-

د سونہ زیاتوا یتونو د قرآن کن پہ عموی انداز د مسئلہ ثابتہ دہ چہ د
حضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ پیغمبری نشی و رکولے چہ ہفتہ موز
س د شعونا نا تو پہ ذیل کن بیا توو خود دے نہ ورا ندے د قادیانیا نو
بو شو تخریفونہ او شیطانی و سوسے لرے کول غوار و چہ د خاتم النبیین
آیت سرہ تعلق لری :-

رُومِے تخریف

کچرے د خاتم النبیین معنی آخری نبی وی نو
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول د دے خلاف
 دے دے جواب تیر شوچه د ختم نبوت معنی دنوی نبوت کرور کیدو بندیز دے دے زور
 پیغمبر نہ پیغمبری واپس اغستل نہ دی، مراد، پہ دور محمد بنی د عیسیٰ
 علیہ السلام را تلل داسے دی لکه یوگور نو د صوبے د بل گور نو صوبے تہ
 پہ دے حیثیت را شی چه د دے صوبے دا حکام و دلانڈے بہ وی، بلکہ پہ
 غورا و ژور کتوسره معلومیزی چه د عیسیٰ علیہ السلام را تلل
 د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کنی د نبوت سلسله ختمہ نژدے
 نو د تیر شو و پیغمبر انونہ یوازے د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د راوستو
 هیچ ضرورت نہ کو، د تیلونہ دیو پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام راوستن
 د دے خبرے دلیل دے، چه د انبیاء علیہم السلام شمیر د حضور علیہ
 السلام پہ نبوت ختم شو، لہذا د تیلونہ ہم دغه یو پیغمبر حکم مخصوص کریشو
 دویم تخریف

د خاتم معنی مہر دے یعنی د حضور علیہ السلام
 نہ رُستو کچرے پیغمبر جو را یدا نو دودہ علیہ السلام
 پہ مہر او تصدیق سرہ بہ جو ریزی، نواول خود جن داتپوس کو دچرے
 چه دامعنی د عربی لغت پہ کو مکتاب کنی لیکل دے او پہ کو م حدیث کنی
 دے او پہ کو م تفسیر کنی دا تشریح شویدہ؛
 پہ قرآن متواتر حدیثو او اجماع امت کنی خود مہر معنی بندیز راغلی د
 لکه ختم اللہ علی قلوبہم۔ او الیوم نختم علی اتواہیم۔ نو د دے
 تیلو پہ خلاف د مہر معنی جاری کول کلہ کید نشی، حکمہ چه بچیلہ
 ہم د مہر معنی بندیز کیدلا، او کچرے جاری کول مراد وی، نو پیغمبر
 د حضور علیہ السلام خہ خصوصیت شوچه دنور و پیغمبر انونہ پس نبوت او د حضور
 علیہ السلام نہ پس ہم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری ساتل وے نو پہ دے

خوارس سووکا لو کنی کم ناکم سئل نبیان خوبہ راغلی ووکتہ چه د
 حضور علیہ السلام کمال خوبینہ بنکارا شوے وے کتہ، او کچرے نبوت
 د حضور علیہ السلام پہ تا بعد ازنی ملاویدے، نو بیابہ د کسبی
 وے وہبی بہ تہ دے، د دے نہ علاوہ پہ دے صورت کچے بہ داہم
 مثل پکاروی، چر پہ دے خوارس سوہ کالہ کنی د پیغمبر اسلام صلے
 اللہ علیہ وسلم، داسے یو کا مل متع پیدا اشوچه د هغه پہ بدل کنی
 مفر تہ نبوت ور کچرے شوے وے، پہ دومرہ زمانہ کنی ہیله د
 نگریز پہ مہر بانئی یوازے پہ آدیہ ورت کنی ہم یو پیدا اشوچه د
 مفر تر آخرہ بچیل نبوت کنی شک وو، کلہ اقرار او کلہ بہ انکار
 تر دے چه د هغه متونکی پہ د تیلو کنی تقسیم شو۔

دویم تخریف

پہ آیت د خاتم النبیین کنی د النبیین
 الف لام ذہنی یا عہد خارجی دے
 چه مطلب ہے صرف تشریحی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ
 السلام د تشریحی انبیاء و خاتم دے، جواب دادے چه عہد
 خارجی د پارہ پہ تیر شوی کلام کنی د تشریحی انبیاء و علیہم السلام
 کو ضروری دے خود لتہ نشنہ او عہد ذہنی د پارہ دا ضروری
 ہ استغراق هلنہ میکن نہ وی لکہ آ کلہ الذیئب۔ او۔ اشتر اللحم
 منذ عامۃ اهل الاصول، والعربیۃ۔ لام التخریف سؤل و دخلت
 المفرد او الجمع تفسیر الاستغراق الا اذا كان معهودا
 فیات ابی البقاء ۳۷) و فی الکشف رجاصتہم وان دخلت علی
 جمع و فی المرضی ج ۱۰ ص ۱۳ فاذا کم یکن للبعضیۃ لعدم دلیلیہا
 رجب گونہا لیل استغراق۔
 علوم تخریف خاتم النبیین کنی الف لام استغراق حقیقی

د پارہ نہ دے بلکہ دعرفی د پارہ دے، یعنی تشریحی انبیاء مراد دی
 نہ چہ مطلق انبیاء لکہ رَوِیْقُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کن چہ صرف بعض ہف
 انبیاء مراد دی چہ کہ بنی اسرائیلو پد زمانہ کن وو، جواب تے دا دے
 چہ استغراق عرفی ملتہ آغستے شی کوم خائے چہ استغراق حقیقی
 ممکن نہ وی لکہ رَجِعَ الْأَمِيرُ الصَّاعَةَ حکہ چہ دتوے دنیا د
 ندر کوا نورا جمع کول دعرف او عادت پہ لحاظ ممکن نہ دی، لیکن
 یہ رخاتم النبیین کن بے تکلفہ استغراق درست دے، او
 یَقْتُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کن استغراق ممکن نہ دے، صوبز تپوس کو
 چہ وَلَکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْکِتَابِ وَالنَّبِیِّیْنَ
 دارنگ و وضع الکتاب و جاتی بالنبیین، و اِذْ أَخَذَ اللَّهُ
 مِيثَاقَ النَّبِیِّیْنَ کن استغراق حقیقی مراد دے او کہ عرفی بہ

نَحْمُ تَحْرِيفٍ | دخاتم معنی دکوتے غم دے چہ مطلب
 تے زینت رہناشت) دے یعنی حضور علیہ

السلام د انبیاء علیہم السلام بناشت دے، جواب تے دا دے چہ حقیقی
 معنی مراد اغستل تر هف محال نہ دکا نزخوچہ مجازی معنی مراد اغستل
 صحیح نہ وی او دلته خو حقیقی معنی مراد اغستل صحیح دی اد لغت
 حدیث، او اجماع دامعنی متعین کہیدہ لہذا دلته مجازی معنی اغستل
 غلط دی کہ داسے نہ وی نوبیابہ د قرآن دیولفظ معنی ہم نشی
 متعین کیدے او هر لفظ بہ د مجازا نواو یلا تو کابہ جو رہہ شی
 او حقیقت بہ ورک شی، د صوم، صلوة اور کوا تہو لومعنی بہ بدے شی
 د خانم النبیین آیت نہ پس مؤنبر د قرآن حکیم خونور نبی نہ پیش کو
کمالی دلیل :- دویم آیت، **الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ** وَاَنْتُمْ
عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَكَرِهْتُ لَكُمْ الْاِسْلَامَ دینار المائدہ آیت ع

پہ دے آیت کن د دین دکمال اعلان اُشود بخاری د حدیث پہ موجب
 هغه ورخ د عرفی و مطہری کن دی چہ دے نہ پس حضور علیہ السلام
 یوا تیا ورخے ژوند دے وو، ابن کثیر د دے آیت پہ بارہ کن لیکي چہ دا آیت
 پہ امت د تہو لونه لوئے نعمت دے، **حَيْثُ اكْمَلْتُ لَهُمْ دِينَهُمْ فَلَا
 يُخْتَلِفُ فِي دِينٍ غَيْرِهِ وَلَا اِلٰى نَبِيٍّ غَيْرِ نَبِيِّهِمْ** وَلِهَذَا جَعَلَهَا خَاتَمَ
 الْاَنْبِيَاءِ وَبَعَثَهَا اِلَى الْاِثْنِ وَالْاِحْنِ

امام رازی د دے آیت پہ تفسیر کن لیکي، **اِنَّ الدِّينَ مَا كَانَ تَاقِبًا
 اَلْبَتَّةَ بَلْ كَانَ اَبَدًا** كَامِلًا كَانَتْ الشَّرَائِعُ النَّازِلَةَ كَافِيَةً فِي ذَلِكَ
 الْوَقْتِ اِلَّا اَنَّهُ تَعَالَى كَانَ عَالِمًا فِي اَوَّلِ وَقْتِ الْبَعْثَةِ بِاَنَّ مَا هُوَ
 كَامِلٌ فِي هَذَا الْيَوْمِ لَيْسَ بِكَامِلٍ فِي الْغَدِ وَلَا يُصَالِحُ فِيهِ لِاجْرَمٍ كَانَ
 يَنْسَخُ بَعْدَ النَّبُوِّتِ وَكَانَ يَزِيلُ بَعْدَ التَّحْكِيمِ وَامَّا فِي الْاِخْرَاقِ مَا
 الْبَعْثَةِ فَاَنْزَلَ اللهُ شَيْعَةً كَامِلَةً وَحَكْمًا بِمَقَانِهَا اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
 فَالْشَّرْعُ اَبَدًا كَانَ كَامِلًا اِلَّا اَنَّ الْاَوَّلَ كَمَا اَنَّ اِلَى يَوْمٍ مُّخْصُوْصٍ وَ
 التَّانِي كَمَا اَنَّ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلِاَجْلِ هَذَا الْمَعْنَى قَالَ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ
 لَكُمْ دِينَكُمْ :- دا آیت پہ لاندینو و جھو پہ خیر نبوت دلالت کوی
 را، د دین کمال پخپلہ د دے دلیل دے چہ د حضور علیہ السلام بعثت
 د تہو لونه آخر کن ا شوچہ د نبوت پہ فہرست کن ہیٹوک سبی
 باقی پاتے نشو :-

۳) د نبی ساتگ پہ دین کن د پاتے نقص لرے کولو د پارہ، یا خروخت
 پورے د چلیدہ نکو احکامو د تسخ د پارہ یا پہ دین کن د کرے شوی
 تحریف لرے کولو د پارہ وی لیکن قرآن او دین اسلام کمال دے
 پہ دے کن ترمیم او تسخ نشی کیدے او پہ **رَاِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ
 اِنَّا لَءَلْءَلٌ لِّحَفِظُوْنَ** (ط) کن د قرآن د الفاظوا و معنوبلکہ د تلفظ د

دَحْفَاظَتِ اِعْلَانِ دَعَى لِهَذَا كَد تَحْرِيفِ لِرَعَى كَوْلُوهُم ضَرُورَتِ نَشْتَه
 بَاقِي دَعَى تَجْدِيدِ اَوْتَبْلِيغِ كَارِ تَهْوُلِ اُمَّتِ نَهْ يَهْ جَمْعِ وَرَكْبَةِ شَوْبِدَعَى لَكِه
 فَرَمَائِي كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجْتُ لِلنَّاسِ تَامُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ
 تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ط. نُوْحُكِه دَعَى بِلِ نَبِي ضَرُورَتِ پَانَعَى نَشْوِه
 (رِس) كَجَرَعَى نَبُوْتِ جَارِي وَي نُو دِيْنِ اِسْلَامِ بَه نَاقِصِ پَانَعَى شَيْ اَوْدَاسِلَامِ
 تَهْوُلِ اِحْكَامِ بَه فَضُوْلِ ثَابِتِ شَيْ حُكِه چِه خُو پُو رَعَى مَسْلِمَانِ نَهْ دَعَى
 نُوِي نَبِي اِيْمَانِ رَا وُ نَبِي، نُو يَهْ قُرْآنِ، حَدِيْثِ اَوْ يَهْ تَهْوُلِ اِسْلَامِي
 شَرِيْعَتِ دَاوُلِ نَهْ تَرَا خِرَه دَا اِيْمَانِ رَا وُ رُو بَا دُجُوْدِ بَه كَا فِرَا وُهْمِيْشِه
 جِهَنْمِي وَي، نُو دِيْنِ كَمَالِ بَه يَهْ دَعَى نَبِي اِيْمَانِ رَا وُ رُو بَا نَدَعَى ضَحْمَرِي
 اَوْ يَهْ هَفَهْ بَه دَا اِيْمَانِ رَا وُ رُو نَهْ بَغِيْرِ دِيْنِ نَا مَكْمَلِ بَلْ كِه كَالْعَدَامِ وَي،

مِثْقَاتِي دَلِيْل

اَيْتِ دَا وَاذَا خَدَا اللهُ مِثْقَاتِي النَّبِيِّنَ لَمَّا اَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَ
 حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهَا وَ
 لَتَنْصُرُنَّهُ: يَعْنِي خَه وَخْتِ چِه اللهُ تَعَالَى دَعَى نَبِيَا نُو عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَه
 وَعَدَه وَاعْتَه چِه حَهْ بَه تَا سُو تَه كِتَابِ اَوْ حِكْمَتِ دَر كُوْمِ اَوْ دَعَى نَه
 رُسُوْدِ اِيْعِ رَسُوْلِ رَا شِي چِه سَتَا سُو دَا سَمَانِي كِتَابُو نُو تَصْدِيْقِ كُوِي
 نُو تَا سُو بَه يَه هَفَهْ اِيْمَانِ رَا وُ رُو نِي اَوْ دَعَى هَفَهْ مَدَدِ بَه كُوِي — دَا دَاتُو لُو
 اَنْبِيَا وُ عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ يَه عَالِمِ اَرْوَاحِ كِنَعَى وَعَدَه اَعْتَه شُو بَه وَه
 يَه دَعَى اَيْتِ كِنَعَى رُسُوْلِ كُو رَا سُوْلِ، نَه حَضْرَتِ نَبِي كَرِيْمِ صَلِي
 اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرَادِ دَعَى اَوْ دَعَى دَعَى تَهْوُلِ اَنْبِيَا وُ نَه رُسُو تَشْرِيْفِ
 رَا وُ رُو لِ ثَابِتِيْرِي چِه دَعَى خَبَرِ دَعَى دَلِيْلِ دَعَى چِه مَشِيْتِ اِلْهِي كِنَعَى
 خُو مَرَه اَنْبِيَا عَلَيْهِمُ السَّلَامِ چِه مَقْدَرَا وُ، نُو هَفَهْ تَهْوُلِ دَعَى دَعَى حَضْرُو
 عَلَيْهِ السَّلَامِ نَه وَرَا نَدَعَى مَبْعُوْتِ كَرَلِ اَوْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعَى دَعَى

نَه يَه اٰخِرُ كِنَعَى رَا لِيْرُو دَعَى نَه دَا هُم مَعْلُوْمَه شُو اَهْ دَعَى بَعْتِ دَعَى
 بِنْدِيْزِ بَاعْتِ نَهْ بَلْ كِه دَعَى تَهْوُلِ يَهْ اٰخِرُ كِنَعَى دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ مَبْعُوْتِ كُوِي
 دَعَى اللهُ يَه مَشِيْتِ كِنَعَى مَقْدَرَا وُ

دَعَى بَعْتِ عَمُوِي دَلِيْل

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُوْلُ اللهِ
 اَلْبَنَاءُ جَمِيْعًا اَلَّذِيْ لَهْ مُلْكُ
 السَّمٰوٰتِ وَ اَلْاَرْضِ جِ دَلَا عِرَافِ اَيَّةِ عَمَلِ اَوْ تَبْرُكِ اَلَّذِي
 نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِه لِيَكُوْنُ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا (سُوْرَه الْقُرْآنِ
 اَيَّةِ عَمَلِ) اَوْ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ (رَسُوْمَه اَلْاَنْبِيَا
 اَيَّةِ عَمَلِ) دَا تَهْوُلِ دَلَالَتِ كُوِي چِه دَعَى كَرِيْمِ صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْتِ تَهْوُلِ
 قَوْمُو نُو اَوْ زَمَانُو دِ پَا سَرَه وُ نُو قِيَامَتِ پُو رَعَى اِنْسَانِ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ
 يَه اُمَّتِ كِنَعَى شَامِلِ دِي، دَا دَلِيْلِ دَعَى چِه دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ نَه يَسِ بَه بِلِ
 حُوْكِ نَه مَبْعُوْتِ كِيْرِي، اَوْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ يَه مَوْجُوْدِ مَشِي كِنَعَى دَعَى بِلِ
 نَبِي رَا نُو ضَرُورَتِ حُكِه نَشْتَه، چِه دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ رَا كَمَلِ اَلْاَنْبِيَا
 دِي، لَكِه چِه نَهْرِ نَهْ يَسِ دَعَى دِيُو بَعَى بَلُو لُو اَوْ دَرِ يَابِ نَهْ يَسِ دَعَى بَعْتِ ضَرُورَتِ
 نَشْتَه، يَه مَا كَانِ مَعْمُوْدًا اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ) كِنَعَى رُو جِهْ دَعَى حَضْرُو
 عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعَى نَسْبِي پَلَارُو اَلِي نَفِي اَشُو ه، اَوْ يَه رُو لِيْنِ رَسُوْلِ اللهُ وَ
 خَاتَمِ النَّبِيِّنَ) كِنَعَى دَعَى رُو حَانِي اَوْ دِيْنِي پَلَارُو اَلِي نَفِي ثَابِتَه مَعْلُوْمَه
 شُو ه چِه دَعَى حَضْرُو عَلَيْهِ السَّلَامِ يَه دِيْنِي پَلَارُو اَلِي كِنَعَى دَعَى بِلِ چَا شَرَكْتِ
 نَشِي كِيْدَعَى لَكِه حُكِه چِه يَه نَسْبِي پَلَارُو اَلِي كِنَعَى دَرِ سَرَه هِيْغُوْكِ شَرِيْكِيْدَعَى
 نَشُو، حُكِه چِه دِيُو سَرِي هِيْجَرَعَى دُو ه نَسْبِي پَلَارَانِ نَشِي كِيْدَعَى
 نُو دِيُو اُمَّتِ دُو ه رُو حَانِي پَلَارَانِ حُكِه كِيْدَعَى شِي، هِيْجَرَعَى نَشِي كِيْدَعَى
 دُوْحِي قَبَلِي دَلِيْل: يُوْمِيْشُوْنَ بِمَا اُنزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنزِلَ مِنْ
 قَبْلِكَ (سُوْرَه الْبَقَرَه اَيَّةِ اَيَّةِ عَمَلِ) وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُوْلٍ

إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ آتَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ، رَسُولَ الْأَنْبِيَاءِ آيَةٌ ۲۵
 رَسْمٌ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ
 لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَالزَّمْرَةَ آيَةٌ ۷۵
 وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لِيَاكُلُوا الطَّعَامَ
 سُورَةُ الْفُرْقَانِ آيَةٌ ۷۵

۲۵) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ قَبْلِكَ رَسُولًا بِالْأَنْعَامِ آيَةٌ ۳۷
 ۷۷) قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ رَسُولُهُ آلِ عِمْرَانَ آيَةٌ ۱۸۳
 ۷۸) وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
 سُورَةُ فَاطِمَةَ آيَةٌ ۷۳

یہ دے، ایتوں کو مبارک کہنے اور یہ دے اور آیتوں کو مبارک کہنے دوحی الہی
 کا سے ذکر دے، چہ ہفتے پہ قید در قبلیت) سرہ مقید کرے شوے
 دے، کچرے ما بعد کن خرومی بانوت وے نودا قید) دگمراہ کولو
 سبب و، حکہ چہ بیابہ د "ما قبل" دوحی سرہ د "ما بعد" دوحی ہم
 ذکر کول ضروری و اور مَصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ سرہ بہ دَرْمِنْ خَلْفِهِ
 ذکر ہم ضروری وے او کم ناکم، وحی، خوبہ لئ "مطلوب" پرینے و
 چہ دما بعد دوحی گجائش پکن ہم پانے وے،

وَعَدَىٰ دَلِيلٌ ۱
 التَّوْرَةِ الَّتِي أُنزِلَ مَعَهُ، أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

سورة الاعراف آية ۷۵
 داسے بول آیتوں پہ کہو مکن چہ صرف د الله اور رسول پہ اطاعت د
 جنت او فلاح وعدا شوے دے، نودا دنوت د ختمید و دلیل دے وے
 کہ بل نبی را قی ظنی وے او کہ بُرُوزِي، نوجنت او فلاح بہ د ہفتہ پہ
 منلوہم موقوف دے، نوبیا بہ د داسے آیتوں مضمون د رست نہ وے،

بہر کیف دے نہ ہم معلومیری چہ وحی بندہ دے

حدیث او ختم نبوت

(۱)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ۱
 مَرُفُوْعًا أَنْ مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ
 قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَ
 أَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَتِهِ
 فَعَمَلُ النَّاسِ يَطُوفُونَ بِهِ وَيُعْجَبُونَ
 لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وَضَعْتَ هَذِهِ
 اللَّبْنَةَ قَالَ فَاِنَّا اللَّبْنَةُ وَانَا خَاتَمُ
 النَّبِيِّينَ ۱
 اے! تو سے فرمایا، چہ دغہ آخری خستہ خہ ہم او خہ خاتم
 النبیین ہے۔

(۲)

إِنَّ لِي أَسْمَاءَ أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ إِلَى ۱
 قَوْلِهِ وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الْكِنْدِيُّ ۱
 لَيْسَ بَعْدَكَ نَبِيٌّ رَجُلِي وَمُسْلِمٍ ۱
 چہ د ہفتہ نہ پس بل بنی نہ وی رنجاری مشکوٰۃ شریف باب ۷۷

۳) لَوْ كَانَتْ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عَمْرُؤُا مِنْ أُمَّتِي ۱
 نو ہفتہ بہ عمرون و در مشکوٰۃ مناقب عمر رضی اللہ عنہما

۴) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ ۱
 أَنْتَ مِنِّي بِعِزَّةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى، إِلَّا أَنَّهُ ۱
 لَا نَبِيَّ بَعْدِي رَجُلِي وَمُسْلِمٍ ۱
 باب مناقب علی ۱ و و صرف د وصرہ دہ چہ خاتمہ پس بل نبی نشہ

رہی گانت بنو اسرائیل تسوسہم
 الانبیاء کلما هلك نبي خلفه وانہ
 لانبي بعدى ويكون خلفاء فيكثرون
 بخاری شریف جلد ۱ ص ۴۱۹ و مسلم
 نہ پس بل نبی نشئت عنقریب کخلفاء
 کتاب الایمان

کرامو سلسلہ بہ شروع شی چہ کنو بہ وی

مرزا الیک چہ وحی اور سالت بہ ختروی مکرولایت، امامت او خلافت بہ کلہ
 نہ ختمیزی (مکتوب مرزا استشید الاذہان جلد اول ص ۷)

۷) اِنَّ الرِّسَالَةَ وَالتَّبْوَةَ قَدْ انْقَطَعَتْ : سالت او نبوت ختم دے دے
 فلا رسول بعد ولا نبي (ترمذی وصحیح) : نہ پس نہ نبی نہ رسول وی،

تحفہ بغداد مرزا ص ۱۰۷ و مرزا ازالہ اوہام کتب لیک چہ اس او نبی وحی اور سالت
 نہ قیامتہ ختم دے، پہ آئینہ کمالات ص ۳۳ کن لیک ردا سے بہ ہجرے انشی

چہ اللہ تعالیٰ خمونہ نہ نبی علیہ السلام نہ پس بل خوک نبی کوی او وہ لیزی
 او دا بہ ہم انشی چہ سلسلہ نہ نبوت ختمیدو نہ پس بیا جاری کوی، پہ

ہیامۃ البشری ص ۳ کن لیک، چہ نہ حضور علیہ السلام دو فالت نہ پس
 وحی ختمہ شوہ او اللہ تعالیٰ پہ دہ علیہ السلام نہ نبیا نوخاتہ کہے

حقیقہ ص ۳ ضمیمہ عربی کن لیک اِنَّ رَسُوْلَنَا خَاتَمُ النَّبِيْنَ وَعَلَيْهِ
 انْقَطَعَتْ سِلْسِلَةُ الْمُرْسَلِيْنَ

۱) عَنْ اَبِي مُوسَى مَرْفُوعًا اَنَا مُحَمَّدٌ وَاَنَا اَحْمَدُ وَاَنَا الْمُتَّقِي رَدِوَالِ مَسْلَم
 جلد دوم ص ۲۶۱ قال التَّوَدِي الْمُتَّقِي الْعَاقِبُ، یعنی زہ آخر الانبیاء ہم

۲) اَبُو بَعِيْرٍ فِي الْحَلِيَّةِ عَنْ اَبِي ذَرٍّ مَرْفُوعًا : نَبُو هِيَ نَبِي اَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَام
 يَا اَبَا ذَرٍّ اَوَّلَ الْاَنْبِيَاءِ اَدَمُ وَالْاٰخِرُ هُمْ مُحَمَّدٌ : او آخر محمد صلی اللہ علیہ

و مسلم دے ابن ہجر بہ فتح الباری کن دے حدیث نہ صحیح و بیلی وی،

مرزا پہ حقیقۃ الوحی ص ۱ کن لیک، او کہ تولونہ آخرے محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم پیدا کرو، چہ خانم الانبیاء او ختم الرسل دے
 ۱) عَنْ اَبِي اُمَامَةَ مَرْفُوعًا اَنَا الْاٰخِرُ : یعنی زہ آخر الانبیاء او تا سو
 الا نبیاء وَاَنْتُمْ اٰخِرُ الْاُمَّمِ : آخر الامم یعنی (ابن ماجہ)
 ۲) عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى

مَرْفُوعًا لَيْسَ يَبْقَى بَعْدِي مِنَ النَّبُوَّةِ : یعنی خاتمہ پس بہ سوا کہ رہنیا بونو
 الا الرُّوْيَا الصَّالِحَةَ (نسائی و ابوداؤد) : بلدیچ برخہ پاتے نشی،

دارنگ رانا آخر الانبیاء و مسجدی آخر المساجد مسلم جلد
 اول ص ۳۷) وَفِي الْبَرَارِ وَصَجِدِي اٰخِرُ مَسَاجِدِ الْاَنْبِيَاءِ، یعنی زہ

آخری بنی یم او خاتمات انبیاء علیہم السلام دجما تولو خاتم دے
 دارنگ د دو سو و نہ زیات احادیث نہ ختم نبوت بارہ کن موجود

او پہ دے عقیدہ قائمہ شویدا، نہ قرآن پہ ہیتم آیت او کہ احادیثو پہ
 ہیتم حدیث کن نہ نبوت نہ سلسلہ جاری کولو خبر نہ دے و رکبے شوے

نہ نہ صحابہ کرام و نہ نہ تا بعینو او تبع تا بعینو، نہ نہ دوی نہ پس زمانہ
 سوا کہ مرزا دچا کہ عقیدہ پاتے شویدا، پہ دا سے صورت کن بعض

قیاس نہ علو او انوی ترا شلی تا ویلوسہا نہ نبوت نہ جاری کولو عقیدہ
 پیدا کول نہ عقل او دین نہ نہ محرومی خورہ غت دلیل دے،

اَللّٰهُمَّ اَحْفَظْنَا مِنْ هَذِهِ الشَّقَاوَةِ :
 ختم نبوت او اجماع امت

ابن خلدون لیک، چہ پہ دے امت کن رو مبئی اجماع، نہ نبوت
 دعویہ کولو پہ وجہ نہ مسیلمہ کذاب پہ کفر او قتل انبیا او دہغہ

نورے خرا بنی صحابہ کرام و نہ نہ دہغہ نہ قتل نہ پس معلومہ شوے
 او دفعہ رنگ بے اختلا فہ اجماع صدی پہ صدی نہ نبوت د دعویہ

پہ کفر، ارتداد اور قتل باندے جاری دہ اوپہ دے کیں د تشریحی
 اوڈ غیر تشریحی نبوت ہیج تفصیل نہ دے پینتے شوے۔ خاتم النبیین
 للشیخ الأئود ص ۳۳۰ و ۳۳۱، علامہ قاری شرح فقہ اکبر مجتہباتی ص ۱۰
 کہنے یکی دَعْوَى التَّبَوُّةِ بَعْدَ بَيِّنَاتِ الْكُفْرِ بِالْإِجْمَاعِ، دغہ رنگ د تفسیر پہ
 عاموکتا بونو، د حدیثو پہ شرحو اوڈ حلیمہ کلام پہ کتا بونو کیں د مدعی نبوت
 پہ کفر د اجماع اُمت نصریح شوبدہ :-

ختم نبوت اور دلالت

د الله نه بغیر د هر خیز شروع او ختم بدل دواہ ہ وی د نبوت ہم
 شروع او ختم بدل ضروری دی، د انسانی ژوند او مہمی زمانہ د ماشوم والی
 وک، رور و انسانی عقل کینے اضافہ کیدلے لکہ خنک چہ د ماشوم والی دوخت
 لباس د ماشوم د بدن و دے پہ جو رہ بد لیزی۔ د خاتم الانبیاء علیہ
 السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور دہ مکملہ شوہ نو د غروخت
 انسان تہ د کامل شریعت او نبوت غونداے نعت عطا کولو ضرورت وو
 چہ قرآن پہ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ سرہ د شریعت کاملہ عطا
 کولو اعلان اکرو، اَوَاكَا مَخْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ كَرِيْمًا لَّهٗ لِحْفِظُوْنَ ○ سرہ
 د دین او شریعت د حفاظت ہم اعلان اُشودے لہ پارہ چہ انسان د بل
 نبی ڈرا تلونہ پہ مستقبل کیں بالکل بے طبع شی، حکم چہ تکمیل دین او
 حفاظت دین دواہہ شوبدی د کوم د پارہ چہ د نبی ڈرا تلو ضرورت وی
 تبلیغ خود اُمت اوڈ علماء کرامو کار دے چہ د ہف د پارہ د نبی ضرورت
 نشتہ لکہ قرآن کیں دی، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرَجَتْ لِلنَّاسِ تَامِرُونَ
 بِالْمَعْرُوفِ وَانْتَهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ، اَوْ لَتَكُنَّ مِّنْكُمْ يَدٌ عُوْنٌ اِلَى
 الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ او د مثال پہ دل
 اُمت د تبلیغ فریضہ پہ قول د اکثر سمنیہ یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰) لکہ ہندوان مسلمانان کول، اد اکرہ ر نقش حیات
 تاریخ اسلام د دے کواہ دے چہ حضور علیہ السلام د خپل وصال نہ پس
 تقریباً یوںک یا پاؤ باندے لگ مسلمانان پرینی و و اون نوی کرورہ
 (۹) مسلمانان دی، چہ د اُمت پہ تبلیغ مسلمانان شول، نو دا خو
 نامعقول کار دے چہ اُمت پہ کوششونو او تبلیغ سرہ د نوی کرورہ مسلمانان
 پہ دینا کینے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او پیا د ہم د کوم یونہی تلل
 ضروری وی چہ دے کرورہ و نو مسلمانان نو تہ کافر اوائی او یوازے یو خو
 خریدانو او چیلہ کانو تہ مسلمانان اوائی گو یاد دہ ر اقل د کافرانو،
 سلما نانولو د پارہ نہ بلکہ د مسلمانانو کافر نو د پارہ دی فِقِيْمُو فِقِيْمُو

د مرزائی و سوسو جواب

د نبوت مسئلہ د اسے بنیادی دہ چہ د کفر او ایمان پہ منج کینے د فوق
 او ستونکی پو لے کار ڈرگوی، هر کله چہ مرزا ایا نوڈ نبوت جاری سانلو
 نامسلئہ د قرآن، حدیث، اجماع اُمت، صحابہ تابعین، فقہاء، متکلمین
 و د محمد ثبوتہ خلاف بیاموندہ نو خپلو پینورا تپنلو لو د پارہ ئے دیو خو
 کشفینور چہ مبہمو عبادا نو نو دا نرہ اکرہ اگر چہ پہ نور و حا یونو کیں
 ئے ہمدغہ مصنفینور پہ خپلو صریحو عبار نو نو دا حقیقت صفا بنکارہ
 رے دے خوشودا پورہ کول ہم یولو ئے مرض دے چہ ہف نہ د خلاصید و
 اس د چانہ رسی نو دا و سوسے او دلیونہ مؤینو بنکارہ کوڈ اوور سرہ
 دے جو ابونہ ور کوڈ :-

پہ حضرت عائشہ مرزائی افتراء

مرزبان وائی چہ حضرت عائشہ رضی فرمائیلی دی مَوْلُو اِنَّہٗ خَاتَمُ
 النَّبِيَّاتِ وَلَا تَقُولُوْا لَآ نَبِيَّ بَعْدَہٗ، د احادیث پہ ڈر منشور کیں د خاتم
 نبیین د آیت تشریح د پارہ، اوڈ مجمع البحار پہ قلملہ کیں پہ مست

شسته خواصی عبارت بل شان دے چہ مرزا یا نو بکین ددو کے د پار
گپ گوت کرے دے، دالفظ صدیقہ رضہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام یہ
سلسلہ کن ارشاد فرمایے دے رَا صُكَّهَا فِي حَدِيثِ عِيسَى اَنَّهُ يَقْتُلُ
الْبَنَاتِ وَيُزَوِّجُ الصَّبِيَّاتِ وَيَزِيدُ فِي الْحَلَائِلِ اَنْ يَزِيدُ فِي حَلَائِلِ نَفْسِ
بَانَ يَتَزَوَّجُ وَيُوَلِّدُ لَهُ وَكَانَ كَمْ يَتَزَوَّجُ قَبْلَ رَفْعِهِ اِلَى السَّمَاءِ
فَزَادَ فِي الْهَبُوطِ فِي الْحَلَائِلِ فَيُحْيِيَنَّ يَوْمَ مِنْ كُلِّ اَحَدٍ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
وَيَنْتَقِنُ اَنَّهُ بَشَرٌ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا اَنَّهَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ وَ
تَقُولُ اِلَّا نَبِيٌّ بَعْدَكَ، ددے پورے عبارت نہ معلومہ شوے چہ
صدیقہ رضہ فرماتے چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ ختم
نہ ورا نہ دے نکاح نہ و کرے آسمان نہ را کوزیدانہ پس بہ نکاح
اولاد بہ لے ہم کیسری او بہ حلالو کن د اضافے مطلب ہم دادے
خورجی او صلیب پرستی خاتمہ بہ اگری او بتول اهل کتاب بہ ددہ بہ
او بشریت ایمان او یقین را و ہوی نو پہ دے وجہ حضور علیہ السلام تہ
الا نبیاء وائی لیکن لا نبی بعدک کہ دے بنیاد دے وائے چہ حضرت
علیہ السلام د آسمان نہ د را کوزیدانہ انکار اگری، د هغوی، بنکار
مقصد داؤو، چہ حضور علیہ السلام خاتم الانبیاء ہم دے او د هغه نہ
بل نوے نبی نشی جو رہے دے درومی جو رہی نبی حضرت علیہ السلام
را نلو د انکار د ہارے دالفظ ماہ استعمالی، حکم چہ صدیقہ رضہ
د نوی نبوت د نفی قائلہ دے مسند احمد جلد ۱ ص ۱۲۹ کن صدیقہ
حضور علیہ السلام نہ مرفوعا روایت کریدے (لا یبقی بعدی من النبیین
اِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ وَالرُّؤُیَا الصَّالِحَةُ، جو روایت د عائشہ رضہ مجہولہ
ہم دے

پہ حضرت علی دروغ تہرل

داچہ حضرت علی د حسیبوا استاد ابو عبد الرحمن السلی نے و تیلی روایت

روایتہ رخاتمہ، پہ زور لولوہ۔ ددے جواب بنکارے دے چہ حضرت علی
بہ یزد راجح قرأت د زور والہ و او مو بزوا ہا ندا ہے پہ دیلو نو بیان کہہ
دے چہ دے معنی بہ لحاظ د فتح او کسرے فرق نشتنہ پچیلہ حضرت علی رضہ
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری او مسلم کہنے شتہ چہ اَنْتَ
نَبِيٌّ بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى اِلَّا اَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي

پہ شیخ اکبر دے دروغ تہرل

داچہ شیخ اکبر دے ولی د ہارے نبوت ثابت کریدے، جواب دادے چہ د
موفیاً ورم پہ اصطلاح کن د نبوت لغوی معنی اِبْنَاءُ عَنِ الْغَيْبِ
مطلقاً و حقیاً اَوِ الْهَامَا، هغوی وحی نہ شرع او الہام نہ غیر شرع وائی
ہو ندی ہے خو شیخ اکبر دے دامنہ چہ د شرعی نبوت دروازہ بندہ دے کہ
پہ فتوحات مکیہ جلد ۲ ص ۲۵۶ کن لیکے: اِنَّ الرَّؤْيَا جَزْءٌ مِنْ اَجْزَاءِ
النُّبُوَّةِ فَبَقِيَ لِلنَّاسِ فِي النُّبُوَّةِ هَذَا وَغَيْرُهُ وَمَعَ هَذَا اِلَّا يَطْلُقُ اسْمُ
النُّبُوَّةِ وَلَا النَّبِيَّ اِلَّا عَلَى الْمَشْرِعِ رَاجِحٌ صَاحِبُ الْوَحْيِ خَاصَّةً اَوْ مَن
كُنِيَ لِيكِي، فَمَا تَطْلُقُ النُّبُوَّةُ اِلَّا لِيَنْ اَلْصَّفِ بِالْمَجْمُوعِ فَذَلِكَ النَّبِيُّ
تِلْكَ النُّبُوَّةُ حُجِرَتْ عَلَيْنَا وَانْقَطَعَتْ، او ہر ددہ نہ پے البواقیت
ہم دے ص ۲۵۶ طبع مصر کن نقل دی، هَذَا اَبَابٌ اُعْلِقَ بَعْدَ مَوْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ لَا يَفْخُحُ لِاَحَدٍ اِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِكِنْ بَقِيَ لِلرُّؤْيَا وَحْيٌ اِلَّا لِهَامِ
لَّذِي لَا تَشْرِيْعُ فِيْهِ :

پہ امام غناب دروغ تہرل

داچہ پہ مجد المحيط جلد دریم ص ۲۱۲ امام غناب پہ حوالہ دا خبرہ
موجودہ دے چہ پہ ارباب اطاعت کن بہ نبی د نبیا نو سرے شامل وی
جواب دادے چہ دے نہ مراد دے مبنی انبیاء علیہم السلام وی حکم
پہ امام موصوف د ختم نبوت نصیرم کریدے کہ چہ د ختم نبوت مطلب

داسے بیا نبوی، اَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ أَيْ تَمَّتْهَا بِحَيْثِيَّةِ
پہ جلال الدین رومی دروغ تزل: قولی،

فکر کن در راہ نیکو خد متے

تا نبوت یا بی اندر امتے !

دے نبوت مقصد ہنغہ قریب الہی دے چہ کہ نبوت دنیض نہ
حاصلیزی اصل نبوت تیر مطلب نہ دے حکم چہ رومی پچیلہ کہ
ختم نبوت قائلہ دے، لکہ دفتر پنجم کتب یکی: ع

با رسول اللہ رسالت تمام

تو نمودی پچو شمس بے غمام

اوپہ خلورم دفتر کتب یکی ع

این ہسمہ افکار کفران زاد شان

چون در آمد سید آخر زمان

پہ علامہ قاری دروغ تزل

پہ موضوعات کبیر مشہ کتب دا حدیث، لَوْ عَاشَ إِبرَاهِيمُ لَكَانَ
نَبِيًّا قُلْتُ مَعَ هَذَا أَيْ الضَّعْفُ لَوْ عَاشَ إِبرَاهِيمُ وَصَارَ نَبِيًّا وَكَذَا
لَوْ صَارَ عَمْرُوهُ نَبِيًّا لَكَانَ مِنْ أَتْبَاعِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَعِيسَى وَخُضْرَاءَ
وَالْيَاسِينَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَلَا يَتَأَقِضُ قَوْلُهُ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ إِذَا مَعْنَى
لَوْ يَأْتِي نَبِيٌّ بَعْدَهُ لَا يَنْسُخُ مِلَّتَهُ وَكَمْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِهِ،

دے جواب دادے چہ کہ ابراہیم او عسرونہ نبوت کہ دے،
ہم نوہ حضور علیہ السلام پہ وخت کتب بہ وونہ چہ کہ حضور علیہ السلام

نہ دستور مانہ کتب کچرے عیسیٰ، خضر او الیاس علیہم السلام را حی
نوغہ پخوانی (روان دینی) پیغبران دی نوی ندی او چہ را حی نو کہ امتی
پہ حیثیت بہ را حی، پچیلہ علامہ قاری رحمہ اللہ تعالیٰ پہ شرح شمائل
باب اول ص ۳۳ کتب فرما ئیلی دی،

أَنَّهُ خَتَمَهُمْ أَيْ جَاءَ الْخَيْرُ هُمْ فَلَا نَبِيَّ بَعْدَهُ أَيْ لَا يَنْبَأُ أَحَدٌ بَعْدَ فَلَا
يُنَافِي نَزُولَ عِيسَى مُتَابِعًا لِلشَّرِّ يَعْتَبَرُ مُتَمَدًّا مِنَ الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ
رَوَّاقًا فِي الْمُرَقَّاتِ جَلَدُهُ ص ۳۳ الْمُقْفِي مَنْ قَفَا شَرًّا إِذَا تَبِعَهُ
يَعْنِي أَنَّهُ أَخَذَ الْأَنْبِيَاءَ الْأُولَى عَلَى الْخَيْرِ هُمْ لَا يَنْبَأُ بَعْدَهُ وَقَالَ
فِي شَرْحِ الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ الْمُجْتَبَى ص ۳۳ وَدَعَا النَّبُوَّةَ بَعْدَ نَبِيِّنَا
كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ

دغہ رنگ حدیث در کوعاش ابراہیم لکان نبیاً دا بن ماجہ روایت
دے چہ یہ پکنی ابوشیبہ ابراہیم بن عثمان ساقط راوی دے رتہذیب
التہذیب صحیح حدیث د بخاری داسے دے کوقصی ان یکنون بعد
محمدا نبی عا ش ابنتہ ولیکن لا نبی بعدہ

پہ امام ربانی مجدد الف ثانی باندروغ تزل

دا امام ربانی پہ مکتوبات جلد ۷ مکتوب ۷ کتب کیل

حصول کمالات نبوت مرتابان را بطریق تبعیت و دراشت بعد از بعثت خاتم المرسل
علیہ و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوٰۃ و التحیات منافی فائیت اونیت،

لَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرَدِّينَ ۵، مرزا یانود دے عبارت نہ دے تا بتولو کوشش کریں

چہ امام ربانی رح کہ نبوت جاری پاتے کید و قائل دے، خود اسے نہ دہ

مغوی مطلب کہ بعضوا جزاؤہ نبوت کمالات حاصلول دی، نہ چہ قول

کمالات کہ نبوت یعنی نبوت شرعی، حکم چہ امام موصوف رح پچیلہ دویم دفتر

۱۳۳ اومہ حصہ مکتوب ۷ کتب دا اهل السنۃ د عقائد او پہ بارہ کتب یکی

و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسیٰ علیہ السلام کہ نزول خواہد نمود عمل بشریت
 او خواہد کرد و بعنوان اُمت او خواہد بود، او در ترمذ حصہ ششم ص ۳۵ و ۳۶
 مطبوعہ امرتسرنجی کلان کہنے یکی، اول انبیاء آرم علیہ السلام و آخر ایشان خاتم
 نبوت نشان حضرت محمد رسول اللہ است و عیسیٰ علیہ السلام کہ از آسمان نزول خواہد
 فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود، داہنول بیان دہم زمانہ ایت خلاصہ
 دے، دختہ نبوت نہ علاوہ اپہ دے کہن د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول
 د آسمانہ ذکر دے، او کہ یوحنا د متعلق مرزا پچھلہ پہ "شہادۃ القراء
 کہن یکی، داوینا چہ مجید د بانندے ایمان را و پرل فرض نہ دی او پر بدل دی
 انحراف) حکمہ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ
 پہ شاہ ولی اللہ دروغ تزل

پہ تفہیمات الہیہ جلد دویم ص ۲۴۵ شاہ صاحب لیک
 ختم بہ النبیین آئے لا یوجد من یا مرہ اللہ سبحانہ بالتشریح
 علی الناس، دے عبارت نہ مرزا یا نو دا مطلب را بشکلو چہ د
 علیہ السلام نہ پس صرف شرعی (تشریحی) نبوت بند دے، حالانکہ
 تشریح شاہ صاحب در پچھلہ پہ تفہیمات جلد دوم ص ۲۴۵ کہن کریہ
 فرمائی، وَ صَارَ خَاتَمَ هَذِهِ الدَّوْرَةِ لَا یُکِنُّ اَنْ یُّوجَدَ بَعْدَ
 نَبِیِّ، او بیجا جلد ۱ تفہیم ص ۲۴۵ کہن یکی، مُحَمَّدٌ صَلَّى
 عَلَیْہِ وَسَلَّمَ خَاتَمَ النَّبِیِّیْنَ لَا نَبِیَّ بَعْدَہُ وَ دَعْوَتُہُ عَامَّةٌ لِجَمِیْعِ
 الْاِنْسِ وَالْجِنِّ وَ هُوَ اَفْضَلُ الْاَنْبِیَاءِ بِهَذِهِ الْخَاصَّةِ وَ جَعَلَا
 اٰخِرَیْ وَقَالَ فِی حُجَّۃِ اللّٰہِ فِی حَیْثُ بَدِءَ هَذَا الْاَمْرِ نُبُوَّةَ اٰلِ
 فَالْنُبُوَّةُ اِنْقَضَتْ بِوَفَاةِ النَّبِیِّ عَلَیْہِ السَّلَامُ
 وَ اِخْلَافُہُ لَا سَیْفٌ فِیْہَا یَمْتَلِئُ عُثْمَانُ وَ اِخْلَافُہُ

بِشَہَادَةِ عَلِیٍّ کَرَّمَ اللّٰہُ وَجْہَہُ وَ خَلِیْعِ الْحَسَنِ، او پہ دے فارسی ترجمہ
 د خاتم النبیین کہن بیالیکی، نیست محمد بدر بیچ کس از مردمان شہا و لیکن
 پیغمبر خدا و محمد پیغمبران یعنی بعد از وے بیچ پیغمبر نباشد،

پہ مولانا محمد قاسم دروغ تزل

مرزا یا نو مولانا محمد قاسم رح نہ دختہ زمانی انکار منسوب کریدے
 حالانکہ ہغوی، پچھلہ فرمائی، کچرے اطلاق او عموم شتہ نو خاتمیت
 زمانی ثابت دے کچرے دا سے نہ وی نو د خاتمیت زمانی لزوم منل
 دلالت التزامی خاتمیت ثابت دی، بل خواہد نبی علیہ السلام دا قسم تصریحاً
 رَأَيْتَ مَنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى اِلَّا اَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، چہ پہ
 ذکر شوی، طرز د لفظ خاتم النبیین، نہ ما خود دی، پہ دے باب
 کہن کافی دی، حکمہ چہ دامضمون تواتر نہ رسیدے دے او پہ دے
 دامت اجماع ہم دے، اگرچہ الفاظہ "لَا نَبِيَّ بَعْدِي"، پہ سند متواتر
 منقول نہ دی، نو د الفاظہ عدم تواتر با وجود التواتر معنوی
 پہ دایمہ دی، لکہ د فرضہ د رکعاتو نو د شمیر تواتر چہ منکرے کا فرد
 دارنگ د دے، "لَا نَبِيَّ بَعْدِي"، منکرہم کا فرد دے، پہ تحذیر الناس
 ص ۲ کتب خانہ امداد یہ، او پہ مناظر عجیبہ ص ۳۵ کہنے لیک خاتمیت
 زمانی خیل دین او ایمان دے البتہ د ناحق تہمت خہ علاج نشتہ

پہ مولانا عبدالحی دروغ تزل

مولانا موصوف پہ "دافع الوسوس فی اثرا بن عباس" ص ۳۳ کہن لیک
 دی، رد اہل سنت علماء ہم کا خبرہ ہنکارہ کوی، چہ د نبی علیہ السلام پہ
 زمانہ کر، سالت کہن چھوک نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے
 کوم نبی چہ پہ د زمانہ کہن داعی، نو ہفہ بہ د شریعت محمدی تابع دی
 نو پہ ہر تقدیر بعثت محمدیہ عام دے، جواب دادے چہ دا

مضمون دترمیکہ ک نور و طبقوا و ک هغوی د انبیاء متعلق دے لکہ کدے
وضاحت پہ «ر زجر الناس» صکتہ کن چہ دوی کرے دے، ختم نبینا
حقیقی بالنسبة الے انبیاء جمیع الطبقات یعنی آتہ لکم نطق النبوة
لاحد فی طبقہ، او مجموع الفتاوی جلد اول ص ۹۹ کن مولانا مصروف
لیکی «قال ابو سکر فی التمهید اعلم ان الواجب علی کل عاقل ان
یعتقد ان محمدا کان رسول الله والآن هو رسول الله وکان
خاتم الانبیاء ولا یجوز بعدہ ان یكون احدا نبیا ومن ادعی النبوة
فی زماننا یكون کافرا» دداسے بناکارہ خبر و کولو با وجود کور
داو تیلی شی، چہ دے دے د ختم نبوت منکر و!!!

ختم نبوت د علامہ اقبال رح پہ نظر کن

۱) لیکی چہ «قادیانیت د یهودی مذہب چر بہ دے، احمبا پہ
نزد بھائیٹ د قادیانیت نہ زیات مخلص دے، حکمہ چہ بھایان
بنکارہ د اسلام مخالف دی، لیکن قادیان د اسلام خواہم اصول
ظاہری طور قائم ساتی مگر پہ پتہ د اسلام د روح او مقاصد
مہلک دی، د قادیانی فرتے د خدا ئے داسے تصور چہ ہفہ حایس
دے، او ہفہ سرہ د دشمنانو د پارہ بيشمیرہ زلزے او بیماری
او دوی د نبی پہ بارہ کن داتخیل چہ ہفہ مجوسی وی او دوی
عقیدہ چہ ک مسیح روح کن تسلسل دے رہ ہرہ زمانہ کن بیل بیل
صبح راتے شی د آیونہ و وچہ بس ختم شو (العیاذ باللہ مترجم)
داتولے عقیدے داسے دی چہ د یهودیت عناصر لری گویا کہ دا تخیریکہ
یہودیت طرف تہ واپس بوتلل دی، حرف اقبال رح ص ۳۳ مرتبہ
لطیف احمد شروانی

۱) پہ اسلامی ایران کن د مؤبدانہ اثر لاندے ملحدانہ تخریکہ

اوجت شول او هغوی د بروز، حلول او ظل وغیرہ اصطلاح کانے
دے لہ پارہ روانے کرے چہ پہ کن دتناسخ تصور پت کرے شی،
د دے اصطلاح کانورڈا نول، پہ دے وجہ ضروری و وجہ د مسلمانانو
پہ زرو نوا اول وارید انہ لگی تر دے چہ د مسیح موعود اصطلاح ہم
اسلامی نہ دہ بلکہ اجنبی دہ چہ شروع ئے ہم د دے مؤبدانہ تصور نہ
شویدہ، حکمہ چہ د اصطلاح کلنے مؤبدانہ د اسلام د ہومی دور
پہ تاریخی او مذہبی کتابون کینے نہ ملاد پزی»

رحرف اقبال، ص ۱۲۳ و ۱۲۴

۳) قادیانی تولے د اسلامی یووالی د دشمن دے مسلمانان د ہفہ تخریک

پہ معاملہ کن دیر حساس دی، کور چہ د هغوی د یووالی د پارہ خطرناک
وی، چنانچہ ہر یودا سے مذہبی جماعت چہ پہ تاریخی طور، خود
اسلام سرہ تہری وی، لیکن خپل نبیاد پہ نوی نبوت ابردی، او دوی
پہ الہامو تو اعتقاد نہ لرونکی ہول مسلمانان دوی کافر یولی دا
خو مسلمانان د خپل یووالی د پارہ خطرہ کنری حکمہ چہ اسلامی یووالے
پہ ختم نبوت مضبوط پزی :- (رحرف اقبال ص ۳۳) مرنرا محمود
خلیفہ دوم پہ آئینہ صداقت ص ۳۳ کن لیکی، ہر ہفہ مسلمان چہ د
حضرت مسیح موعود پہ بیعت کن شامل ندے نو ہفہ کافر دے د اسلام
د دائرے نہ بھر دے، اگر چہ ہفہ د مسیح موعود نوم ہفہ نہ وی اور پتہ
(۳۴) خہ پہ دے ہفہ شک شبہ نہ لرم چہ دا احمدیان د اسلام
او د ملک دوار و غدا ان وی رد اقبال رح خط د جواہر لال پہ نوم، خہ
زارہ خطونہ، حصہ اول ص ۲۹۳ مرتبہ جواہر لال مطبوعہ جامعہ ملیت
نولے پہلے اندیاں

۵) خبا پہ رائے کن د قادیانیانو صرف دوا لارے دی چہ با خود

خیلو رُو نرو تقلید اُکری او یا د ختم نبوت تا ویلونه پریزیدی او هغه د خپل پوره مفهوم سره قبول کړی، کدوی دانوی تا ویلونه صرف په دے غرض دی چه ددوی شپږ د اسلام په حلقه کښی وی چه سیاسی فائده واخلی ر حریف اقبال ص ۱۳۶-۱۳۷

۷) ځما په رائے کښ حکومت د پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیا ن یو بیل بوتلے اُمینی چه دا به د قادیانیا نو د پالیسی عین مطابق وی او مسلمانان به هم دروا دارئ داسے معامله کوی که څنگه چه پونو مذهبونو سره کوی، اودا د قادیانیا نو د پالیسی مطابق څکه دی چه د دویم خلیفه مرزا بشیرالدین پخپله خطبه په حواله د الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ حضرت مسیح موعود فرمائی، چه د هغوی (د مسلمانانو) اسلام بیل او څهونیز اسلام بیل دے، د هغوی خدا ښه بل او څهونیز بل دے، د هغوی بل او څهونیز حج بل دے دغه رنگ څهونیز په هره خبره کښ اختلاف دے، :

۸) د علامه اقبال انگریزی حکومت ته مشوره، په نوی دستور کښ د اقلیتونو د تحفظ خیال ساتلے شوے، دے ځما په خیال کښ قادیانیا ن به د حکومت نه د جدا کید و په مطالبه کښ وړاندے والے نه کوی خوملت اسلامیہ د دے مطالبے پوره حق لری چه قادیانیا ن د جدا کړے شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منله نو د مسلمانانو به شک وی چه حکومت د دے نوی مذهب په جدا کولو کښ ډیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ د سیکمانو د جدا کید و د مطالبے انتظار اُ نکرو اُس د قادیانیا نو د دے مطالبے ولے انتظار کوی حریف اقبال ص ۱۳۷ باندے علامه اقبال لیکي، په غوغ کښ قطع تعلق په نکاح او نورو معاملو کښ د مسلمانانو به بائیکاټ او د ټولونو د پریزیا ت دا اعلان چه د نیائے اسلام کافر ده، اودا د اسلام نه دومر

زیات لری ده څومره چه سیکمان به د هند وانو نه لری نه وی څکه چه سیکمان او هندوان خو خپل مینځ کښ و دو نه کوی، هر کله چه قادیانیا ن په مذهبی، معاشرتی معاملو کښ ځان جدا کړی، نو په سیاسی ډول مسلمانانو کښ د شامل پاتے کید و د پاره ولے پریشانوی ارفخرا اقبال ص ۱۳۷

۸) پابندی په باغی جماعت لگول پکاردی، علامه اقبال انگریزی حکومت نه لیکلی دی، کچرے دیو تو مریو والے په خطر ه کښ وی نو هغه د پاره سواد د بل علاج نشته چه هغه د عنادی ټولونو په خلاف مدافعت اُ کړی، اُس سوال دادے چه د مدافعت طریقه د څر وی! هغه دا ده چه اصل ټولی ته د دوا دارئ تلقین اُ کړی حالانکه د هغوی یو والے په خطر ه کښ وی او باغی ټولی ته د هغه تبلیغ پوره اجازت وی کوم چه دروغو کښ کښولونه پک پک وی ا حریف اقبال ص ۱۳۷

زلا وایم چه د مرزا دایو کښل د کورونو کښلونه زیات دی کوم چه هغه په ایښه کمالات ص ۱۳۷ کښ لیکلی دی چه څوک مانه مښی او ځما د دعوے تصدیق نه کوی او ایمان پر نه را و لری نو هغه ټول د زنا اولاد دی،

قیامت، معاد او مجازات د اعمالو د قیامت نومونه

د کوم څیز نومونه چه گنړی نو دا د هغه د لوڼے والی دلیل دے، دا لله تعالی نومونه گنړدی دا هم د الله تعالی د لوی شی دلیل دے، امام سیوطی رح پښه ورسا فرقة فی امور الاخره، کښ د قیامت آتیا نومونه ذکر کړیدی رصت مطبوعه کاشی رام لاهور) موبن په هغه کښه بنکاره مشهور نومونه ذکر کوو

۱- السَّاعَةُ

قیامت دانومله دُوُو و جهودے، یوله دے و جھے چه قیامت به ناگهانہ لائی، لکه چه یو کینتہ تیریدون

پس ناگهانہ چه دویمہ کینتہ لائی، او دویمہ لہ دے و جھے چه قیامت کنی داوینوا آخرینو حساب به پہ لبز وخت مثلاً یو کینتہ کنی ختم شی اوهم دامعنی دَرَسْرِبِ الْحَسَابِ دے اوهم دامعنی دَحَضْرَتِ عَلِيِّ رَضِيَ

منقول دے، إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ آتَى عَنَ الْفِيَاةِ كُلِّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِثْلَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ سورة العنكبوت آية ۱۸ دے نوم و جھ دا دے چه دے دے معنی ادریدل دی، او په دے ورخ بہ تبول خلق ملائکے او روح بہ دے الله په ممکن ترهغه وختہ ولا پروی تزکومے چه

الله تعالی جل شانہ اُغواہی۔

۲- الْقَارِعَةُ

قرع زبرہ درزدلواو پچولوتہ ویلے شی، ددے ورخ دویرے نہ بہ ہم زہونہ دَرَزَبْرِي اَوَّلَ جَبْرِي

الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ دَادْحَقٌ نَهَ مَا خُوذ دے، ددے نوم مطلب دَابَسُوْدَلِي

چه دا ورخ حقد دے او په دے کن د شک شہی خہ کُنْجَانِشْ نَشْتَهْ مَا الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ

۳- الْوَاقِعَةُ

دا دَرُوْعُ نَهَ مَا خُوذ دے مطلب دا چه ددے پو واقع کیدونکے شی شک نشته بلکہ دا خائخا واقع کیدونکے

حقیقت دے رَاذَلُوْقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لَوْ قَعْنَهَا كَاذِبَةٌ (دَغَشِي) معنی پتبول دی، ددے ورخ لہ هیبتہ بہ زہونہ پتا شی او خلق بہ او ترشی هَلْ اَتَشْكُ

۴- الْغَاشِيَةُ

حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ

۵- الزُّزْفَةُ

در آنرف معنی نزدے کیدل رَاَزِفَ الشَّيْءُ قَرِبَ، اودا ورخ د حقیقت په اعتبار سہ نزدے دے حکم چه

خائخا راتلونکے غیز نزدے وی او تلوونکے خیز لڑے وی، بلہ دا چه مرگ د قیامت دروازہ دے او مرگ نزدے دے رَاَزِفَتِ الْاَزْفَةُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ

۶- يَوْمَ التَّغَابُنِ

۸- یوم التَّغَابُنِ غبن تکی اودو کے تہ وائی، پدے ورخ بہ دا بنکارہ شی چه پہ دیا کن کوم خلق پہ دو کہ کن

چه د عمر عزیز قیمتی برخہ ٹی پہ کومو مفیر و خیز و لو کن تیرہ کر کا اود کومو قیمتی صلونونہ محرومہ وو، ذَلِكِ يَوْمِ التَّغَابُنِ

۹- خَافِضَةُ

ذلیلہ کوونکے ورخ چه دین نہ آوری دالی خلق بہ په دے ورخ پہ جہنم کنی پہ دیرلانده ذلت کنی وی

۱۰- رَافِعَةُ: اُجْتُوونکے ورخ کومو خلقو چه دد نیا پہ ژوند کنی د دین غمخوری کربدے هغوی بہ په دے ورخ د جنت پہ لوو و اُجْتُوور د شهنشاهیت

مقامونو کنی وی، خَافِضَةُ رَافِعَةُ ۱۱- الطَّامَّةُ الْكُبْرَى ددے معنی لویہ هلہ کلمہ دے او د قیامت

نہ بلہ نریانہ شی هَلَهْ کلمہ نشته چه په دے کن بہ د تبول انسانانو د قسمت ابدی فیصلہ کیری، رَفَاذًا جَاءَتِ

الطَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر لشر د انسانی ژوند دیرہ ضروری خائکد دے چه په دے خائی خوشحالی او تباہی دارومدار دے

اود قیامت پہ باره کن درے خیزونہ د غور فکر جو کر دی، ۱۲) د قیامت وجودے چه دامو بنزد قیامت صورت نہ وائی،

۱۳) د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو بنزد قیامت نوم تہ وائی

رسد قیامت تفصیلات مثلاً قیامت کیفیت، وزن و اعمال، حوش کوثر، پل صراط، نور، جنت اور دوزخ اور اسے نور دیر،
 کہتے ہیں کہ قیامت اور معاد صورت ذکر کو
 اور دے عقلی اور نقلی دلیلوں سے پیش کو،

د معاد اور قیامت نقلی ثبوت

۱) بتول آسمانی دینوں سے قیامت قائمید اور یہ دوبارہ زندوں
 متفق دی اور بتول آسمانی ملتونہ دامنہ، پہ شرح مواقف جلد ۱۰ تم ۲۹
 کتب داخل موجود ہے، اَجْمَعُ أَهْلَ الْمِلَّةِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ خَيْرِهِمْ عَلَى
 جَوَارِةٍ وَّوَقُوعِهِ: یعنی بتول ملتونہ اور شریعتونہ متونکی خلق و حشر
 اجساد پہ جواز اور وقوع بانندے متفق دی۔

۲) بتول پیغمبران علیہم السلام قیامت خبر و کول کریدی کوثر
 چہ زیات رشتینی خلق پہ بنیاد موبکین نشستہ قرآن پورہ تفصیل سرہ
 قیامت بیان کریدے اور یہاں دے پہ بارہ کتب، مَصْدِقًا لِمَا مَعَكُمْ
 فرمائیل دے ثبوت دے چہ قرآن دے تیر شہود آسمانی کتا بونو دامترو
 او عقائد تصدیق کوی نو حکمہ دا کتبوت، قیامت اور مجازات اعمال
 وغیرہ پہ بارہ کتب دے و مبنو آسمانی کتا بونو ہم تصدیق کوی، ک قیامت
 نبی و آخرت ژوند دے نیا ک ژوند نہ دیر زیات او پائیدار دے
 وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، د آخرت ژوند بہتر او پائیدار دے اور بیائے
 اُفْرَمَائِيلَ، اِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى
 دامضمون حضرت ابراہیم اور حضرت موسی علیہما السلام پہ صحیفوں کے
 موجود دے۔

د فلسفیانہ انکار تردید

فلسفیانہ حشر اجساد نہ انکار کریدے د عملونو بدلہ ہغوی ہم مہنی

خوبصورت سعادت اور شقاوت روحانی اور بعضے دے دتا سچ پر صورت
 کہتے ہیں بہ دے تر دید کو، خوا اول دا اول چہ د فلسفہ د قوانینو
 پہ مطابق ہم د انکار د منلو جو کہ نہ دے، حکمہ چہ دوی ہر ممکن
 د قدرت اور طاقت لانندے مہنی اور اظاہرہ دہ چہ حشر د اجساد
 ممکن حکمہ دے چہ د حشر یوجزء انسانی روح دے، دویم د بدن
 ذرے، اور دیم د بدن جو رہنت، دادرے وارہ خیزونہ ممکن دی چہ
 پر قدرت الہی شتہ دادرے وارہ خیزونہ د مرگ نہ و ہانندے
 دا اللہ پہ ایجاد موجود شوی وو، کچرے دا ناممکن او متنع وے نو اول و خل
 بہ ہم نہ و موجود شوی دوبارہ ژوندی کیدل خوا اس عقل نہ دیر
 نزد دے دی د منلو د بارہ دا قرآن بیان کریدی، وَهُوَ أَعْلَمُ
 وَكَه الْمَثَلُ الْأَعْلَى، (سورۃ الروم) ایتہ عیے د انسانی قدرت د قاعدے
 مطابق دوبارہ پیدا کول دے و مہنی خل پیدا کولونہ زیات آسان دی
 ہر کلمہ چہ اللہ دیر لوئے دے نو ہغہ نہ دے دوار و تخلیقونو کتب ہنغ
 فرق نشستہ۔

د نیشست د شتہ کولوشبہ

فلسفیان بل انکار پہ دے قاعدہ کوی چہ نیشست سرہ خیزونہ
 بدلیزی مطلب دا چہ اول خیز یو وارہ ختر شئی نو دویم وارہ ہغہ
 شے بیانشی موجودیدے کہ وی نو ہغہ بہ بل خیزری، نو دا غلطہ دہ چہ
 پہ قیامت کتب بہ ہو بہو ہر ہغہ انسان بیاد دوبارہ ژوندے شی، داشبہ
 بالکل باطلہ دہ حکمہ چہ د اول وجود زمانہ یو او کبل وجود زمانہ بلہ نو
 د اولے زمانے وجود ختم شواو پلے زمانے کتب بیاد موجود شتو ختر شے بدلندے
 او ہم ہغہ شے دے، کو مچہ روجہ و مطلب دا شوچہ دلہ نشی کیدے
 چہ پہ یوزمانہ کتب یوشے ختر شئی او ہر پہ دغ زمانہ کتب ہم دغہ شے بیاد

موجود شی نودہ کن ہیج اشکال پاتے نشو چہ پہلہ زمانہ کنے دیو خیز
 بعینہ وجود کیدی پشی او پور تہ ذکر قاعدہ ک فلسفیا نو غلطہ دہ، دا اعتراض
 خود خندا اور دے چہ اولہ زمانہ د اول شخصیت جزو و، بلہ زمانہ بہ د
 بل شخصیت جزو وی ہم د موی شخصی تہ حکمہ چہ زمانہ ک شخصیت
 جزو ہیچرے نشی کیدے ہفہ مشخصہ ندا کہ دا سے وہ نو دن سرے
 بہ ہفہ پڑونے حکمہ نہ وو چہ زمانہ بدلہ شویدا، د پوہ د پارہ یو آسان
 مثال، یوانسان پہ یوزمانہ (رڈ نیا)، کن موجود صر (معدوم) کیدو سرہ
 پہ برزخ (بلہ زمانہ) کن ورگ او پہ قیامت رپہ ریبہ زمانہ کن ہم دہ انسان
 دا سے مثال لوی لکھ چہ یو سرے دلا ہور نہ کراچی تہ لا رشی، زمانہ بدلہ
 شوہ مقامات بدل شو او سرے ہم ہفہ دے اول وار لا ہو کر موجود وو
 (رڈ نیا) چہ روان شو نو نہ لا ہو رکن وو او نہ کراچی کن وو معدوم شو
 (برزخ) او کراچی تہ چہ اُرسید و نولا ہو رکن نہ وو ر آخرت (دارے
 زمانے بکالے شوہ یوانسان معدوم شو او بیا موجود شو، خو ہمد غر
 انسان دے او بالکل بدل نشو، نو دا اعتراض بالکل غلط شو چہ زمانے
 پہ بدلیدوسرہ شخصیت بدلیری کچرے دا سے وہ نو مکان پہ بدلیدو
 بہ شخصیت بدلیدو کوم سرے چہ پہ لا ہو رکن وی نو ملتان تہ پہ تلو
 آو سیدو بہ د ہفہ شخصیت بدل شہ و و حالانکہ دا سے نہ کیزی،
 دویم دا چہ دیو والی دار و مدار د اصلی اجزا و او د رُوح پہ یو والی دے دے
 نہ بغیر کچرے بل چہ فرق راشی نو پہ شخصیت خہ اثر نہ غور زوی، مثلاً
 کچرے دیو سری رنگ محکب سپین وو بیا گرم ملک کن پہ ہر کن کار
 کولو سرہ د ہفہ رنگ کہ تور ہر نشی نو سرے ہر ہفہ دے بدل نشو
 د غہ رنگ کہ د پنٹلسو کالو یوسرے د ویر شو کالو شنی نورنگ او قد او
 غب والی کن فرق راتلو سرہ بہ ہم دا ہفہ سرے وی کوم چہ ورا پد و

پو حکومت ہم د ہفہ د نو کروی تنخواہ ور کولونہ پہ د غہ بنیادا نکار نہ
 کوی او د غتوالی او او و د والی پہ وجہ یو عدالت چرے
 د چامقدومہ نہ دہ خارجہ کچرے چہ تہ اُس بل سرے تہ، د غہ رنگ
 کہ د نیک یا بد عمل پہ وجہ کچرے شکل اور نگ کن شہ فرق پہ آخرت کن
 ہم شی، اصلی اجزاء تہ ہم ہفہ وی کوم چہ د نیا کن وو نو دا بہ ہم ہفہ
 سرے گنرے شی کوم چہ د نیا کن وو،

د معاد پہ بارہ کن مذہبونہ

د رُوح متعلق دوہ رائے دی، اول دا چہ جسم لطیف دے، دویم دا چہ
 مجرد غیر مادی دے دے اختلاف پہ بنیا د معاد پہ بارہ کن د شرح موافق
 مصری جلد آتم ص ۲۹۷ د نقل مطابق پنچہ اقوالہ دی :-

- ① معاد صرف جسمانی دے، حکمہ چہ بدن اور رُوح دوارہ جسمونہ دی
 (صرف دکثافت اولطافت فرق دے) نور عا دہ ہم د جسم اُشوا د ا د اکثر و
 متکلیب نو د اسلام قول دے چہ رُوح جسم لطیف امنی :-
- ② معاد صرف رُوحانی حکمہ دے چہ د جسم اُعادہ ک نشترہ یوازہ پہ طرح
 د سعادت او شقاوت دار و مدار دے، د لویونان د فلا سفٹر الہین قول دے
- ③ معاد جسمالی اور روحانی دوارہ دے، دنیا جسم اور رُوح دوارہ حویارہ موجود شتہ دا قول حنی، قول
 یو بد بوسا دا غیب، معمرہ دقاخرینو امامیہ د لویا کثرو صوفیا و دے دا قول حضرت رُوح تہ مجرد غیر مادی
- ④ معاد بہ تہ جسمانی وی او تہ رُوحانی، دا قول د یونان تہ طب د حکیمان
- ⑤ د معاد د کیدو او نہ کیدو و ہیج فیصلہ ندا ک نشوے توقف دے، چہ
 دا قول د جالینوس دے دہ تہ د اشک پر یوتے دے چہ رُوح د ہفہ
 مسزاج نوم دے کوم چہ پہ صر ہی ختم شو او کہ د ہفہ جوہر نو م دے چہ مرگ
 نہ پس ہم باقی وی دا پنچہ اقوالہ ک انسان د بدن اور رُوح سرہ ترو ن لری خو
 یو شبکم قول د تناسخ ہم شتہ چہ ہفہ د حکماء ہندا و د یونان د بعضے

حکما و اود بعض منسوب الی الاسلام خلقود ے مثلاً احمد بن حابط چہ
د ابراہیم نظام شاگرد ے ابو مسلم خراسانی ، محمد بن زکریا ، طیب
رازی او قرامطہ :

د مجازاة درے شکله

د آخرو لے د پارہ د ابن حزم مثل مثل جلد ۱ ص ۱۸۱ کوری
د مجازاة اعمال درے شکله دی ۔

۱) د جثو حشر ے د بعث بعد الموت پہ شکل کینی اود مجازاة اعمال بہ د
جنت اود دوزخ پہ شکل کینی وی ، دانائے د اهل اسلام اود آسمانی
مذہبوں نو اولو دہ ۔

۲) د جثو حشر نہ بغیر صرف روح د نیکی اود بدی اثر (خوندا اود بدی)
محسوسوی ، د قسم مجازاة د حکماء الہیین قول دے ،

۳) د نیک اوبد عملو نو پہ بدلہ کینی د یو انسان روح بل انسان تہ بداید
تناسخ بجانا اة اعمال دے بعض حکماء د یونان اواکثر حکماء د ہند د اقول
گوی ،

تتقید

د ادوارہ آخیری قولونہ د انبیاء علیہم السلام د اجماع اود آسمانی
کتا بو کونہ خلاف دی اود عقل او فلسفہ پہ بنیاد ہر غلط دی ، یوازے روحانی
مجازات خو خک غلط دے چہ اعمالو کینی بدن اود روح دوارہ شریک دی او
بدلہ بہ یوازے روح تہ ملاویزی اددے مثال دلے اگنرٹی ، لکہ یوشل
اوبوند د انا زو غلا کوی ، روت کچہ او پوخ انا رنہ پیژنی اوشل انا روتہ
رسیدے نشی دوی د ایسے مشورہ اگری چہ روت لاندے نشی او
شل پہ اوبڑا سور کوی انا ررا ا شو کوی د باغ مالک د ادوارہ عدالت تہ
وراندے کوی دوارہ د خان خلاصولو خپل خپل د لیلونہ اوائی پوند
وائی چہ زہ وینم نہ نو غلا خنک کولے شم پوخ او کچہ انا رنہ خنک ا پیژندل
اوشل بدوائی چہ خہ انا روتہ رسیدے نہ شوم ما غلا خنک اگری ا

نوشکارہ خبرہ دہ چہ غلا خوشوے دہ بلکہ دوارہ سرہ پہ موقع
پولے شوے دہ نو د علالت فیصلہ بہ ضرور دای چہ غلا دوارہ کوی
دوارہ پہ فلا کین شریک دی نو سزا بہ ہر دوارہ و تہ و کولے شی ، ہم
امثال د روح اوبدن دے ہر یو یوازے یوازے نیک اوبد عمل نشی
لے ہر کھلہ چہ نیک اوبد عمل پہ شریک دوارہ کوی نو جزاء اوسزا دوارہ و تہ
شریک پکار دہ :

۱) نہ علاوہ یوازے ، د روحانی مجازاة حقیقت د خوب دے چہ شوک تہ
د فائدے خوب اوبینی نو ہضہ تہ صرف پہ خوب کینی خوندا اوارام وی او کہ
پہ خراب خوب اوبینی نو پہ خوب کینی ورتہ بے خوندا او تکلیف محسوس
نودا قسم جزا سزا لو بے توتے دی د اعمالو پایدارہ او خو چندہ زیادہ
بلکہ پکار دہ چہ انسان د ہضم پہ طمع خہ بنہ عمل اگری شی د خوب د مزد
طمع ہچھوک بنہ عمل نہ کوی اودے سرہ ہچھوے د انسان اصلاح نشی
دے د بنہ عمل شوق پیدا کولو ، بدکہ دلے پکار دہ چہ د دنیا د فائدے
پہ خو چندہ زیادہ تہ فائدہ پہ آخرت کینی ملاؤ نشی اوبیا پایدارہ
وی ، لکہ یومر کید ویکے سرے خپل یتیم کید و نکی خوتے د پارہ
یوسری سرے لس زردہ (.....) روٹی امانت کیزی دی ، د خوب دنا پایدارہ
رسم اصولو پہ خاطر دغہ سرے کہ دغہ یتیم تہ دغہ خپل امانت پہ
یا کینی و کوی نو کور عقل او پائمل بہ خک بنکارہ شی چہ د لسوز و روپو
بقی فائدہ د خوب او تصور پہ فائدہ بیلل دھو بنیام اوروغ سری
دے اودا باہت د امانت سپار لو ہم نشی چوریدے د امانت سپار
د ہضم بد لہ کار و کولے شی کومہ چہ دے نہ پہ خو چندہ زیادہ تہ وی
میدارہ او حقیقی وی لکہ پہ آخرت کینی د لسوز و روپو امانت سپار لو
نقہ صان کولو او قریبائی و کولو پہ بدلہ کینی چہ دہ تہ جنت یا د آخرت

نور لعنتونه و رکبیشی : دتناسخ رد

را دتناسخ په شکل کښ د عملونو بدله و رکول د عقل په موجب په دے و وجهو درسته نه دے ،
 را دتناسخ له انصافه خلاف حکم دے چه په عمل کښ بدن او روح دواړه شریک دی او دتناسخ په شکل کېدل له صرف روح نه و رکول په مثلاً د یو مجرم انسان روح د مرگ نه پس په یو ذلیل چوری کښ یا په ذلیل خاوری او غنا ور کښ ولېو له شی نو سزا به یوازے روح ته و رکول په بله د خندا خبره دا چه د بد سړی د بدن په خائے به سزا د جوړ باد ذلیل خنا وراو د خاوری بدن ته و رکولے شی ، نو دا خود خریه خائے کلونه دا غل شو بله دا چه دے خائے نه به دا روح د بدله د پاره کړه خواغی او بل بدن ته چه لار شی ، نو دا بدله به د چا کړلے شی د ټولو نه که ورسره د نژدې څه خیال اکر څه نوده د رغبت اړوند او جنجالی اشک جوړېږی نو ځکه دے بس کومر دتناسخ قائل کېدل په تصور خان باغ دی مترجم دلته دا خیال هم غلط دے ، چه بدن صرف د عمل له ځکه دا په مجازة اعمال کښ بشریکول ا نه ی پکار او دے ته سزا و رکول به دا یه وی لکه د یو قاتل ټوپک ته سزا و رکول او یا د یو مسکر او ټپکار تیشی او کړندی ته جزا و رکول کومر چه جومات یا خانه کې جوړه کړی وی ، دا خیال ځکه غلط دے چه بدن آله نده بلکه پخپله او کوونکے دے آله خود فاعل نه جدا وی د هغه جزء نوی لکه یو نوره لیکن روح او بدن چه یو خائے شی نو هله څوک بڼه یا بدن به شی نو اصل فاعل بدن دے چه د روح په احوال نړه یو عمل کولے شی چه د روح د بدن په هراړخه کښ ننوتے وی نو ښکاره شوه چه آله ځکه دے چه دا د روح په غم او خوشحالی کښ خائے شریک و

نو ټوپک د قاتل ، او تیشی کړندی د خانه کې د معیار په غم او خوشحالی کښ هچرے نشی شریک دے ،

د تناسخ د پاره دا دلیل باطل دے چه انسان د حیوانا تونه چه را آخلی یا د غریبه کورنی یو ذلیل انسان چه مصیبتونو کښ مبتلا شی ، دے بڼیا د د ا دے ، چه یو انسان بد عمل کړی وی ، نو د هغه روح په ذلیل فنا وریا ذلیل بل انسان کښ ننوی او دارنگ هغه وړاندینی کس ته پخپل عمل بدله د خنا وریا د انسان د ذلت په صورت کښ ملاو شی باطل ځکه دے چه د خاړو و فطری تقاضا دا دے چه انسان تر کار واخلی او د پاره د جرم سابق هېڅ ضرورت نشته ځکه چه د د نیا نظام چلو لو د پاره د حکمت الهی تقاضا او ظهور دے ، کچرے انسان دے د کار نه ا هڅے نو د خاړو و وجود به لغو او بے فائده و د ا هم د حکمت الهی د شان خلاف دی ، دغه رنگ د بڼیا د مو خوشحالی او بد حالی د هغوی فطری تقاضا دے چه غنی د د فقیر نه کار واخلی ، فقیر د اجرت محتاج او غنی د هغه د کار محتاج دے په دے احتیاجونو د انسانی تمدن ربط قائم دے نو د نیا نظام پر چلیږی که دتناسخ تصور کښ راغلونو انسانی تمدن به بالکل د بے وړے شی دا نسا قانون معیبتونه او غمونه هم د حکمت الهی نه خالی دا یه دے نه دی چه د صحت او خوشحالی په حالت کښ د شکر د بڼه و د مرض او د بد حالی په حالت کښ د صبر د بڼه انسانی کمالات ښکاره وی او په دے د الله لږے او نژدے بنداگان پیژند دے شی .

په تناسخی مجازات کښ د جرم علم نه وی

دتناسخ په نامینلی صورت کښ یو حیوان او انسان ته دا علم نه وی چه هغه د کوم جرم په بدله کښ عذابولے شی ، یو انسانی عدالت کښ خو مجرم نوردے شی په هغه د تا بتولو خواری ا کریشی هله پس ته سزا

ورکولے شی، لیکن تناسخ پہ صورت کنی دالله عدالت دلوبوتوقونبکال
 کولے شی کوم کنی چہ نہ تحقیق وی، نہ مقدمہ چنول وی اونہ مجرم نہ
 دخیل خیل جرم پتہ وی چہ داسزا ہفہ نہ کوم جرم پہ بدلہ کنی
 ورکولے شی العیاذ باللہ، نو حکمہ دتناسخ داعقیدہ د عقل نہم خیل
 دمرک او پیدائش شمیرکنی دجورخت نشولے دتناسخ تردیددے
 دتناسخیانوپہ خیال کچرے د حیوانانوپیدائش دانسانانودبدلعیلو
 دپارہ د بدلے پہ نتیجہ کنی وے نو پکارادہ چہ بدوانسانانومرک
 پہ مناسب شمیرکنی ہومرہ خناوراوحیوانات پیداکیدلے خولے
 حکم نہ دہ چہ موئز وینومثلاً یورخ کنی یولگ انسانان مری چہ پہ
 ہفہ کنی نیم خہ بلکہ نیات مجرمان اوبدکاروی، خوبل خوانورحیوان
 ہم پہ دغہ ورخ کرورونہ اوارگونہ پیداکیزی نو معلومہ شوہ چہ دجور
 پیدائش د مجرم روجونو دتناسخی جنجال نتیجہ نہ دہ بلکہ دابدلی تحقیق
 پہ دول دالله تعالیٰ دحکمت پرجورپیداکیزی حکمہ دتناسخ عقیدہ باطلہ
 دتناسخ دتردیدایوہ غتبہ وجہ داہم دہ، چہ دتناسخ پہ صورت کنی پہ
 منل ضروری وی چہ د مجرمانوانسانانوانو د حیوانانوروجونہ یودی حال
 موئز وینوکورورچہ داچداچدادی انسانانوروجونک عقل اونطق
 لیکن حیوانی روجونہ داہم ندی یامثلاً پہ پیشوکنی کچرے کرانسان روج داہ
 وے دانسانی روج پہ فطرت کنی د صبرے نہ کرکہ پررتہ دہ دا ہیچرے
 نشی کیدے چہ پیشوکنی رانوتونہ فوراً پس فطرت داہم بدل شی چہ
 صبرے پیسہ مندہ کیری داوے نیسی او پہ خوندے اُخوری ہرکلمہ چہ د فطرت
 فوراً بدکیدل نامعقول دی دانسانی اوحیوانی روجونو فطرتونہ چدا
 چدادی پہ دے وجہ دتناسخ عقیدہ سر: تردیابہ نامعقولہ دہ
 ہرکلمہ چہ د مجازات اعمال دواہ صورتہ زیوارے د روج معاد اوتناسخ

اونامعقولہ ثابت شو، نو دے جوف یوصورت باقی پاتے شوہفہ داچہ
 د مری بدن اورکوح دواپہ ژوندی کریشی اود حساب کتاب نہ
 پس دجنت اودوزخ پہ شکل کنی پہ دہ قانون مجازات نافذ کریشی داخبرہ
 یوازے پہ آسمانی شریعتونو اودا نبیائے کراموعلیہم السلام پہ تو اشتر
 ثابتہ نہ دہ بلکہ عقل اوفلسفہ ہم داموزون اومعقول گنری، پہ ظاہر
 خودا دیرہ گرانہ بنکاری لیکن حقیقت کنی ہیچ گرانہ نہ دہ
 د معاد جسمانی حقیقت پہ دژوقاعدہ مبہمی دے، یوداچہ دامیکن دے
 اومحال نہ دے، بل داچہ دا دتخریب اوتعمیرالہی نتیجہ دہ :-
د جسمانی معاد روجہ دلیل | د مجازات اعمال پہ خاطر روج
 سرہ دجسم دویم بارہ ژوندی
 کیدل مییکن دی اومحال نہ دی، د محال دواہ معنی دی، یوجرئی چہ مطلب
 گران والے اوسخت والے وی لکہ یوسری تداو نیل چہ راخہ لاهوہاتخو
 ہفہ عذر اگری چہ شتم تے دا بل ورپورے اُبنلی چہ خانجاہ تے نو ہفہ
 اوائی چہ ناممکنہ رحمالہ دہ نو دے مطلب بہ داوی چہ تلل راتہ گران
 دی، خو کہ روان کرے تے وے پکت ہر خہ تے ورتہ برابر کرے وے دہفہ
 ارادہ شوے وے نولا ہو، تہ تلل ناممکن اومحال نہ ژورہ اوبل د فلسفہ
 ناممکن اومحال دے معنی تے داچہ نفی اثبات یوحائے کیدل چہ ہیچرے
 نشی کیدے لکہ یوسرے یوکرہ کنی پہ یووخ شتہ ہم اونشیتہ ہم بالکہ
 دواہ پہ دقوکنے پنچہ چہ تولہ دنیاد دے ضرب حاصل ہفہ خلوہ بنائی
 چہ پنچہ تہ وی، نو خلاصہ مطلب بہ تے داوی چہ پنچہ نہ دی خونچہ دی
 نو قیامت اومعاد پہ دے معنی محال نہ دے اوکچرے محال پہ معنی دمشکل
 اودسخت واخکو نو ہفہ بہ وی خورا انسان دپارہ چہ دہفہ بول کارونہ
 پراسبابو بنادی اواللہ تہ پہ دے معنی ہم محال حکمہ ندے چہ، اِنَّمَا امْرُؤُکَ

اذا اراد شيئاً ان يقول له كُنْ فيكون، اوله داچه متواتر خبر صادق ددے تصدیق کرے دے، نوخک دا صحیح دہ، چہ دیو ممکن تواتر سرہ تصدیق اُشی یا اعتباری ذریعہ سرہ دا ثابت شی نو دھنے پہ واقع کید وکین ہیخ شک شبہ نہ پائے کیری، مثلاً تیرشوی وخت کنی دجا پان ہیرو۔ شیما پہ ایتم بیم تباہ کیدل یو ممکنہ معاملہ وہ ہرکھ چہ اعتباری ذریعہ سرہ ددے تصدیق اُشونو بتوے دُنیا اُمثلہ، دغہ رنگ د موجودہ دُنیا پہ شپیل کراسر نیل علیہ السلام رچہ ایتم ہم نہ پہ اربونو ددے زیاتہ قوی دے تباہ کیدل ممکن اُمر دے اور سرہ ددے تصدیق آسمانی کتا بو تو اود انبیاء علیہم السلام غوندے رشتینو هستو پہ پرلہ پے شہاد تو نو کرے دے نو بیاد دے یہ واقع کید وکین ہیخ شک شبہ نشی کیدے۔

د جسمانی معاد دویم دلیل د معاد جسمانی حقیقت ورا نول او جبرہ ول دی مطلب

داچه دد نیا نظام ورا نہ دل او د آخرت نظام جوہ ول د معاد جسمانی حقیقت دے دا بہ اللہ کوی نرگوانہ خک نہہ کچرے انسان مے گرانہ گنری نو ہغہ کمان تگوری او پہ دے قیاس کوی لکچہ شل مند آتی اُچتوے، شی او میرے مے نشی اُچتوے حالانکہ دوارہ حیوانات دی خالق او مخلوق خوبرا کیدے ہم نشی اللہ داسے قوی دے چ نسبت مے د مخلوق سرہ کول ناممکن دی نو ہغہ نہہ دا ہچرے گرانہ نہ دہ چہ ہغہ خپل جوہ کرے تعمیر د نیا) ورا ن کوی او دھنے پہ خائے بل تعمیر آخرت اُکری، حکم چہ داسے خور انسان لگیادے کوی یو عمارت ورا نوی او بل دھنے پہ خائے جوہ وی، نوخک اللہ تعالیٰ چ بے انتہا قوی دے، یقیناً داسے کولے شی چہ عمارت دد تبا ورا ن کوی

او عمارت د آخرت پیر آباد کوی، او ہمدغہ معاد جسمانی او قیامت دے چہ دھنے در ستولے اور شتیوالے پہ عقل ثابت شرہ،
د قیامت او معاد جسمانی دریم دلیل خالق کائنات انسان

تہ روجہ ژوند ور کہور لیدلے کنط شی) پہ ہغہ وخت چہ ددہ نور و نشان ہم نہ وو، هل آتی علی الا نشان چین من اللہ ہر کم یکن شیباً صد کوراً، سورہ دہرآیہ علی او بیاب تی پہ قیامت کنی د مجازات اعمال د پارہ ژوندے کوی، انسان تہ روجہ حل بے نمونے پوٹے جوہ کول دیر گردن دی نمونہ چہ پیدا شی نو بیاد ہغہ پشنہ فقہ ہم جوہ ولے شی، روجہ د انسان ہیخ نمونہ نہ وہ خدائے بے تکلیفہ پیدا کرونو دے قوی ترین هستی نہ دوبارہ پیدا کول د انسان خککہ گردن کیدیشی لکھ فرمائی:

لما بدأنا اول خلق نعيدهم وعدة... مؤبذ انسان روجہ حل جوہ کر و
 علينا اننا كنا فاعلين... سورہ انبیاء د دویم حل بے ہم داسے جوہ کر و
 اية عسك... دا کورن ہغہ وعدہ ددہ مؤبذ بہ ضرور داسے کوہ،
 وضرب لنا مثلاً ونسي خلقه قال: ان انسان پہ مؤبذ مثال خیر وری
 من نحي العظم وهي رميم... چہ دا ورا ستہ ہدوکی بہ خوک
 يجيبها الذاي انشاها اول مرة... ژوندی کوی، رھغہ چہ خپل
 سورة يس اية عسك... پیدا اشی ہیر کرونوم نہ ورتا اویہ
 چہ چار و جہ ورا پیدا کرے و رھغہ بے د دویم وار ہم ژوندے کوی،

بلکہ دویم ایت شریف کنی دی :-
 وهو ا هون عليه... دد او دویم بارہ پیدا کول د روجہ وی ورا پیدا کولونہ
 دیر آزیات آسان دی

دے خبر و سرہ قیامت پہ عقلی رنگ کب ثابت شود آسانی نے پہ انسانی نسبت ا خود
گوندی اللہ تہ دوارہ پیدا کول یوشان دی ،

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى : (داللہ د پارہ اعلیٰ کمال دے)

دمعاد خلورم دلیل

یودرزی چہ کویت او شیروانی جوہ ولے شی نوہغه بہ خادر پہ
چیرا آسانہ شکہ جوہ ولے شی چہ دایوکار کندی (دے دغه رنگ
پیدا کول د آسان چہ اللہ کریدے نودویم بارہ پیدا کول د ورتگی
غوندے رہ نسبت د آسمان انسان پیدا کول خوبیا دیرا آسانگی
شکہ چہ کار (پیدا کول) یوتے ،

ءَاَنْتُمْ اَسْنَدٌ خَلَقْنَا اَمَّ السَّمَاءِ بَنِيهَا : آيا سنا سو پیدا کول گزان دی کہ د
رَفَعَ سَمَكًا فَسَوَّاهَا سُرَّةَ النَّزْعَةِ اَيْتَمَّ آسمان چہ اللہ جوہ کر وادویر
پہ اوچت خائے هغه کیبشودو :

یعنی آسمان تہ چہ اگورے نوک هغه پہ نسبت انسان دیرورکوچے دے
هرکله چہ اللہ تہ د آسان پیدا کول کین هغه تکلیف تہ ورتو د انسان پہ
پیدا کول کین بہ ورتہ شکہ تکلیف وی ، پنا پہ دے د انسان دوبارہ ژوند
د عقل نہ خلاف تہ دے ،

دمعاد او مجازات اعمال پنجم دلیل

سواد انسانہ کل کائنات د انسان د خدمت او فائده لپارہ
پیدا شوی دی رَوَسَخَّرْ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَ اَلْاَرْضِ : د آسمان و نوا
د زکے کول کائنات اللہ تعالیٰ ستا سو پہ کار او خدمت کین لگیا کریدی
خوانسان نے د طاعت او عبادت خداوندی لپارہ جوہ کریدے
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنَهُ : مؤنبر پیریاں او بنیا دم د
خدا کے د عبادت د بارہ پیدا کرکئی او د عبادت نتیجہ دے فائده دی

کچوے قیامت دوبارہ ژوند ، مجازات اعمال ، جنت او دوزخ هنج ندوی
نود عبادت هنج فائده بنکارہ نشوہ ، له دے وجہ د انسان پیدا کول
عبث شو ، او پہ دے پنا د کائنا تو پیدا کول هم عبث شو او پہ دے دول
بہ (العیاذ باللہ) داللہ د اتول کار و نه عبث ثابت شی ، چہ داللہ تع
د حکمت له شأنه خلاف دہ داللہ تعالیٰ حکمت دادے چہ د انسان د
عبلو نو پورہ نتیجہ دہ قیامت بنکارہ شی د حکم چہ د نیا کین دا هے نشی کیدے
رمونبر و رواندے تفصیل سرہ بیان کریدے ، چہ داللہ د عمل دا کارخانہ
عبث ثابتہ نشی او د دے او د انسان پہ پیدا کول کین داللہ حکمت تہ هم
بنکارہ شی ، پہ دے خبر و د قیامت عقلی ثبوت راخی

دقیامت او مجازات اعمال شپنم دلیل

اللہ پاک انسان بیکاری د پارہ نہ دے پیدا کرے : اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ
اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى : (القیامة آیت عدد ۱) یاد انسان دا خیال دے چہ دے
بہ بکارہ برینودے شی دغه نشان ، اَلْحَسِبْتُمْ اَنْ مَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَّ
اَنْكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ○ سورة المؤمنون آية ۱۲ : آیاتا سو
گمان کوئی چہ تا سو مؤمن بن عبث پیدا کری یئی او د علونو نتیجہ مؤمن لو د
پارہ بہ قیامت کین مؤمن نہ بیز نہ راخی خود نیا کینے بنہ او بد دوارہ
قسم انسانان شته ، شوک ظالم شوک منصف ، شوک نا فرمانہ شوک
فرمان بردار ، شوک متقی ، شوک فاجر و غیرہ ، د نیا کول قومر نہ د
اللہ د عدل او انصاف متتہ کوی د دے پہ جوہ داللہ تعالیٰ سلوک د
تولو سرہ یوشان نہ دے بکار حکم چہ داللہ عدل بہ بنکارہ نشی
لکہ یوانسانی بادشاہ چہ د افریق کوی وفادار او باغی سرہ یوشان سلوک
نہ کوی وفادار له انعام و رکوی او باغی له سزا و رکوی پہ دنیا کینے
دا هے نشو کیدے روپا تہ تفصیل سرہ بیان شوے دے :

نوڈ انسان دویم ژوند دے اللہ دے قسم انصاف کولوک پارہ ضروری شو
 هدا قیامت دے اود مجازات اعمال ورخ ده چه دک عقل له اچه ضروری
 ثابته شوه او قرآن ددے بیان دلعه کپیدا ۰
 اَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۙ آيَاتٍ لَهُمْ فِي حَيَاتِهِمْ وَلَهُمْ فِيهَا مَأْوٰیٰٓ خَالِدِينَ
 کالففسیدین فی الارض اَمْ يَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ ۙ به الله باندے یقین کوونکی او
 کالفجاری ۰ نیکوکاره خلق مفیدانوسره برابر سا تو او خدا ترسوسره
 بد بد کردار وپه شان سلوک کوو، ر هچرے نه

د قیامت او مجازات اومردلیل

دا ضابطه شته چه هر مرکب (اصلی یا مصنوعی) د باره مفرد ضروری
 دے لکه انسان چه دخا وریه ابره هور اودنه اصل مرکب دے نوخان خان
 له ددے مفردات هم شته خالصه خاوره، خالص اور وغیره وصتری
 مرکب ر شربت شنجبین) د اوپور سه کے اوچینو نه جور دے ددره واره
 خالص خبز و نه خان خان له هم موجود دی دا ضابطه په امیانو، اعراضو،
 جواهر و او اوصافو بنو باندے حاوی ده. مثلا د یوزر وک رنگ چه
 تور او سور رنگ نه مرکب وی، نو د ادرا به خان خان له خالص هم
 شته، د نیا کین غم او خوشحالی یومرکب دے چه هرا انسان کین دا
 دواړه جمع وی، دا په انسان په د نیا کین نشته چه مکمل و خوشحالی له وی
 او هیچ غم و درد سره نه وی، اودا په هم نشته چه بتول د غم وی او خوشحالی
 هلو وی نه نو د تیر شوے قاعدے په جوی د خوشحالی او غم نه مرکب
 د پاراه خالص مفردات خان خان له پکاری چه خوشحالی خان له یواکه
 موجود وی لکه جنت کین د نیکانو د پاراه او غم و خان له یوازے موجود وی
 لکه دوزخ کین د بدانو د پاراه، او هم ددے نه د قیامت مجازات اعمال
 اود جنت اودوزخ ثبوت کینکے ۰

د قیامت او مجازات اعمال اتم دلیل

په د نیا کین بنه خلق هم

شته او بد هم، دا په
 اگنره لکه بتول انسان یو دا په مجموعه وی، چه اگنه علی اوقیعتی اجزاء
 هم وی، خسیس او کله درجه والا اجزله پکین هم وی لکه د غم و بتوتی
 کین یو اعلی جزء د غم و دانه ر غلم ده او بل ادنی جزء د دوزخ او بوس
 دی دانه د نیا دم خوراکه ده او بوس د نگر و خوراکه ده ددے بیلول
 پکاری چه هغه د پاراه په د من کین ددے غوبلول او لوزول پکاری
 غله به د انسان معدے نه حی او بوس به د نگر و معدے نه حی، د غه
 رنگ میدان حشر درمن اگنره چه هغه کین د نیکانو او بدانو بیلول
 مقصد دی و امتاز د الیوم ایتها المجرمون ۰ سورہ یس آیه عه
 (دے مجرمانو د نیکوکارو نه بیل شی)

اِنَّ یَوْمَ الْقِیَامِ کَانَ مِیْقَاتًا لِّلنَّاسِ اَیَّ عَمَلٍ دَنیکانو او بدانو د بیلولو ورخ
 تکل شوه ده، نیکان به خپل فطری خالے جنت نه لاره شی گویا کینر جنت
 انسانی معدده شوه او بدان به خپل فطری مقام دوزخ نه لاره شی گویا کینر
 دا دوزخ حیوانی معدده شوک، اودا په شوه لکه نیکان غله او غم وی
 او بدان لکه بوس او دوزخه چه د حیوانانو خوراک شی یا سوز له شی په
 شونو وغیره کین

د قیامت او مجازات نهم دلیل

د انسان په فطرت کین د خالص
 آرام او خوشحالی تقاضا پرته
 ده انسان د فرد په شکل کین وی که د قوم یا د وطن په شکل کین وی او آر نو او
 تقاضا دده په فطرت کین خا مخاوی اُس دا آرزو پوره کیدل ممکن لکه
 وی چه مؤنر و راندے تفصیل سره بیان کپیدا چه نامیکن خا هشت
 او آرزو باندے بتول د نیا متفق کیدے نشی لکه د نسا ه غسٹونو نه بکیر د

ژوندی پاتے کید و خواہش، هرکله چه دخالص راحت او خوشحالی
 د تمنا پوره کید و امکان ثابت شو نو په دنیا کین د دے پوره کولو انتظام
 یو خوله دے و چه نشو کیدے چه دنیا اوزمکه تنگه دایول انسانان
 پکین په یوخل نشو جمع کیدے او بل داچه خالصه خوشحالی او راحت پدینا
 کین شکله نشی کیدے چه یو بادشاه چه دیر خوشحاله او آرام کین بنکاری خو
 ذرکود غمونه ورسره وی لکه د حکومت آوری و ذرعت بغاوت او مرض
 بیماری د خپلو خپلوانو مرگ د بل ملک حمله وغیره، اوس عقل رایتین
 لری چه قدرت د دخالص راحت او خوشحالی غوندے فطری خواهش
 پوره کولو انتظام کړی وی لکه چه دنور و پولو فطری خواهشا تو انتظام کړی
 حکه کړیدے چه په فطرت کین د اغرنی خواهش د پوره کولو انتظام د
 قدرت ذمه داری دایه ده چه هغه حکیم او عادل دے دا بے خواهش
 په فطرت کین نه ورختیوی کوم چه نه پوره کید ویکه وی او انسان پرین
 تزیزی، اوس دے پوره کید ویکه خواهش د پاره د یولو بے بل جهان ضرورت
 دے چه هغه پوره دیر وسیع اولو وی او دانسان د فطری خواهش د
 جنت په شکل کین پوره شی، لا خوف علیهم ولا هم یحزنون رسوره
 البقره آیه ۶۴ نه به (په جنت کین) د چاغم وی او نه به دویرے اندیشنه
 و لکم فیها ما تشئونی انفسکم و لکم فیها ما تداعون سورة حم
 السجد آیه ۳۱ رتا سوکاملو انسانانو له پاره به په جنت کین هغه خیزونه
 وی کوم چه ستا سوزر، غواری یا بے تاسو په بنکاده اغواری هلته
 به خوانی وی بوج اوقوب به نه وی، صحت، غذا به وی او مرض او محتاجی به
 نه وی، دے خبر ورسره قیامت او جنت خوعقلا ثابت شو مگر په دے
 بنیاد دوزخ دے ثابت پدی چه دا د جنت ضد دے او معرف الاشیاء
 یا ضد ادھا، هرکیز په خپل ضد پیژندے شی، شپه هله پیژندے شی چه

دوخ پیژنی، سپین به هله پیژندېشی، چه تورا پیژنی گرم به هله
 پیژندے شی چه یخ پیژنی په دے قاعده دوزخ هم ضروری شو چه هغه
 نه بدان یعنی د نیکانو ضد مجرمان لارشی، جنت به همیشه وی بتول
 آرام او راحت به وی دوزخ به هم همیشه وی، بتوله بے آرامی او تکلیف
 به وی د الله د انصاف تقاضا ده چه بتول جنت ته نه بوی نوجهنم
 حکه ضروری شو، کوم قوم چه د جنت اقراری دے هغه دوزخ هم منی
 دے کین خه اشکال نشنه، حکه چه جنت او دوزخ د دنیاوی عملونو نتیجه
 ده د نیا کین بنه او بد عملونه او خلق و ونو قیامت کین هم د دے نتیجه
 په دغی فرق پکار وه چه د الله تعالی انصاف او عدل پوره بنکاره شی

د قیامت او مجازات اعمال لسم دلیل

د بشر اصلاح د نیا بتول قومونه دایه خوبنوی چه هغه د خدای
 او نذ بنیاد موصوف ضائع کوی چه انسان ژرند په اطمینان امن او خوشحال
 کین تیرشی هر پر دے اوانه هر قوم په هر دور کین د بشری اصلاح د پاد
 انتظامونه کړیدی مختلف ادارے جو به کړی مگر زبه پوره اصلاح نشو
 د اصلاح عقلی اسباب در دے دی:

- ۱) تعلیم
- ۲) قانون حکومت
- ۳) او عقیده د مجازات اعمال
- ۱) په تعلیم خود نیک و بد عمل نه واقفیت راشی لیکن د عمل کولو باعث
 کیدے نشی،
- ۲) دویم سبب قانون هم په اصلاح بشری کین پوره کامیاب نشو حکه چه
 جرمونه روح کوی تزکومه چه روح کین پاکیزگی او انقلاب نه وی راغله
 نو د جرمونو سلسله نه ختمیوی قانون په دے د جهو مجرم ترپه سزاو
 کولو کین، پوره کامیاب نه دے، هرکله کین د قانون حکومت نشی کید
 په غیر علا تو کین نه قانون نشته او نه حکومت، کچونه قانون او

حکومت وی نوبیا هم مجرمان دا سے خائے او دل سے وخت کنی جرم
 کوی چه هلته خوک گواہ نه روی په ده بنا هغه د سزانه بیج شی او د
 اصلاح کارنا مکمله پاتے شی،
 بعضه خائے کنی گواہ خووی لیکن ربتیا گواهی نه کوی ده
 بعضه خائے کنی گواہ کواهی کول غواهی مگر د مدعی علیه له اړخ هغه
 ته خه مالی لالچ یا ویره ورکول هغه د گواهی نه بند کوی،
 بعضه خائے کنی ربتیا گواهی اشی لیکن د مخالف فریق د وکیل په جرحه
 دغه گواهی منکو که اړه شی او مجرم د سزانه بیج پاتے شی،
 کچرے جرح سره هم گواهی صحیح ثابت ه شی نو فیصله د حج په لاس کنی
 ده هغه غلط هم کولے شی با مخصوص هغه وخت چه په زړه کنی نه
 رحم او خدا ترسی نه روی، نور شونت او سفارش فیصله په بل مخ وای او کول
 سزانه بیج شی،
 کچرے سزا و او کولے شی نو هغه به د جرم په جوړ هومره سخت نه وی خو
 چه جرم سخت وی، دا شیو نه چه وی نو قانون جرمونه نشی بند کولے
 همدغه وجه ده چه قانون او سزاگانے خورشته مگر جرمونه زیاتیر
 او قیدیان ربتیا یانم ورځ په ورځ دیماد دیریزی، بنا په ده اصلاح
 بشری کار د زره ر ضیم نه دا هغه شروع کول پکار دی چه اول خود کچر
 انشی او بییا که اشی نو د سزانه بیج نشی، د دے صورت دا دے چه
 په زره او صبر کچر د مجازات اعمال او قیامت دا هغه پخه عقیدت ده
 چه هغه نه سر یاسره دا فکر پیدا شی چه هر گناه او حق تلفی کول خپل
 خان په آخرت کنی تبا ه کول دی او د خور و خور فانی فانی و په بدل کنی د
 آخرت هغه دانسی فائده بیلا دی چه دیو عقلمند سر کچر کار نه ده
 دا هغه عقیده ده کولے چه غله او د اکوان (عرب د جاهلیت) فربت

خوئی جوړ کول او د دے عقیده د پوځ والی په وجه د هغوی زړونه او
 په ماغونه دا هغه روینا نه شو چه د هغوی نه د جرمونو، ظلم او حق تلفی
 نوم نشان ورک شو د بشری اصلاح همدغه یو کچر به نخه ده کولے چه د
 مجربو او مشاهدو په بنیاد خپلواصلی اثراتو نه د نیا واقف کړه هم
 دغه یوه ادا نشی چه د بشر مکمل اصلاح پر کیدے شی، هغه ده د
 مجازات اعمال، قیامت پخه عقیده او دارنگ قیامت او مجازات
 اعمال عقلا تا به نشی

د قیامت او مجازات یو لسم دلیل

انسان د کائناتو یو قیمتی جرم دے خو عمر او ژوندانے لندا دے آسمان
 نه مکه او غرونه د دیرے مودے را هغه دی لیکن د انسان ژوند لکه د
 لیس د مرگ په یو چپه ختم شی لکه د چا کور کچر چه د خا وره لوڅه وی،
 او د سرور و هم نو خاورین په زر تر زره ختم شی او دغه قیمتی د سرو
 لوڅه په دیرے مود د پاتے وی خکه چه قیمتی خیز خوک خان نه نه لریه
 کوی، دغه نه معلومیزی، چه د قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی
 اورد ژوند دے کوم کنی چه ده ته به د عملو نو په له ملا ویزی او دا به
 نا بتول غوازی چه د خسیسو شیونو په مقابله کنی د قیمتی انسان عمر
 د هم دیر زیات وی و ران الدار الاخره لیه الحیوان، د انسان اصلی
 ژوند د آخرت دے، چه دے قاعدے پنا شو د فرق د خسیس اذنه
 او د قیمتی اصلی پوره بشکاره شی، دغه دے قیامت دغه دے مجازات
 اعمال او دغه دے آخرت به

ده مجازات او قیامت دو لسم دلیل د نوی سائین

د اکتر خزانې لیکي، چه د نوی دنوا په جوړ کړ انسان شخصیت په
 د دے خیزو نو په کاره کیزی: (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل

را نیت د انسانی نفس لاندے پر شعور کن محفوظ دے چه هغه يو
 خيال هيركهي خوب كين ئے اگوري او بيا ورنه را يا د شي .
 ۲) او قول د هوا په چپو كچي محفوظ دے چه په ريدي يائي نظام بوخوا
 بل خوا نه و لے را ابر و لے شي ددے رفتار په يو سيكنه كين يولاك
 او شپك اتيا زره (۱۸۶۰۰۰) ميله دے ، ټول احوال په فضا كين محفوظ دي
 خو يو بل سره كچي وچي داسے آله لاندے پيدا كومه چه د يو بل نه را بيل
 كوي كيدے شي چه ر ستو پيدا شي ، په خلاف دريډ يائي نظام نه چه
 په او كندا لي دريډ يو ستن په مختلفو لاندو نورو بوا برو لوسره مختلفو
 خايونونه آوازونه را كاري او يو بل سره كچي وچي كين نه حكه چه د كو
 چه په او بډ والي كين بيلے دي دغه رنگ هر فعل په فضا كين بو حرارت
 پريزي چه په نږدے وخت كين په نوي علمونو معلو مو لے شي ، ليكن
 په ډير وخت تيريد و سره داسے آله لاندے نه ده ايجاد چه
 هغه د فضا نه بيرته را واخلي كيدے شي چه ر ستو داسے آله هم پيدا شي
 دے تقريبنه د اخرت وجود درست ثابتيزي چه په هغه كين د نيت
 قول او فعل (چه محفوظ دي) نتيجه مرتبه شي ،
 دے نه علاوه د ماهرين ارضياتو د تحقيق مطابق د زكے په خيسته
 كين ديارلس سوه (۱۳۰۰) درجه كرمه شته حالانكه داو بويش و لوه پاره
 سل درجه كرمي كافي ده . ددے نه علاوه هر كال د زمكے نه په نږدو نږدو
 زلزله پيدا كيږي د بعضي پته اگي او د بعضي اڼه لگي داد هغه كرمي
 نتيجه ده كومه چه د زمكے په خيسته كين پرته ده ادا ټول او د سمندار
 دا بو تر مخو لے ددے خبره دليل دے چه جهنم د زمكے او سمندار د
 لاندے اودا ټول د جهنم اثرات دي .

د قيامت تفصيلات

د قيامت كيفيت | د قيامت حقيقت دوه خيزونه را يو د دے
 جهان ورا ټول او د بل جهان را خرت جوړ
 داداره الله د دو ټوكوسره تړلي دي ، اول ټوكل تخريب د پاره دي او
 دويم ټوكل د تعمير د پاره دي تخريب په حقيقت كين د د نيامرگ دے
 نامر عادت دا دے ، چه مرگ نه ورا نږدے هه مرض اورغ وي هغه
 چه په علاج بنه نشي نو دغه رنغ د طبيبانو په خيال كين لا علاج ده او
 هلاك وي ، نو هغه رنخور تر هلاك شي ، ټول انسانان مجموعه يو
 جسم اگنره هر كله چه هغه رنخور شي نو ددے قاعده مطابق علاج
 لے كوي شي كه علاج لے ميكن نه وي نو لا علاج شي او هلاكت نه نږدے
 شي او بيا د الله قانون د هلاكت په ده ناند شي او هلاك شي ، د
 نسان د پاره نو د ټول كائنات خادمان دي هر كله چه انسان نه وي نو
 ياد ددے ټولو نو دوكا نانو هغ ضرورت پاتے نشو نو حكه د انسان هلا
 سره دا ټول كائنات ا تر لے شي او هلاك شي نو دغه قيامت ددے
 ددے نه ورا نږدے حالت د د نيا ددے مرض موت اگنره چه د شريعت
 په اصطلاح كين دے ته ا شرائط الساعة يا د قيامت نشانے وي لے شي كه
 چه يو سړي كين د مرگ نه ورا نږدے د مرگ نښانے ښكاره شي تر مرگه
 بڼه شان وقفه وي دا خو وركوي انسان دے خود ټول عالم د مرگ
 حالت حكه مختلف دے چه دا د يو انسان په نسبت ډير لوڼے شے دے
 نو دده د مرگ او نښو د مرگ كين به ډيره وقفه وي ددے نښه د
 مرگ علامت كږي دي كوي چه شريعت بنود لي دي .

عالمی مرض موت یا قیامت نینے

د خلقو ایمان او هغه سہا تری ضروری خیزونه عالم د پارہ لکہ
 د ژوندکو روح مثال لوی، دے کن چہ ثومره کموت راجی هومره عالمی
 صحت د پارہ مرض دے د امرض چہ عالمگیر شکل اختیار کمری نودا
 بہد عالم هلاکت او د قیامت د پارہ بہ غتے نینے وی اودے ر نثر تریہ
 مھلک وسیع شی لکہ چہ احادیثو کنی دی :-

(۱) د ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ہے چہ قیامت بہ پہ شریرو
 انسانا نواقعی دی (مسلم شریف)

(۲) حضرت انس رضی اللہ عنہ و حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ نقل کوی چہ خور
 پورے اللہ اللہ و کونکی مؤمنان دی، نو قیامت بہ نہ قائمی دی،

(۳) حضرت حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت شریف نقل کرے دے چہ قیامت
 بہ نہ هغه نہ قائمی دی خور پورے چہ د دنیا اقتدار د بدترینو خلقو لاس
 کنی رانشی رترمذی شریف)

د احادیث بنائی چہ هر کله بدی عالمگیره ندوی نو قیامت بہ نہ کیری او دا
 د هلاکت عالم نینہ ده او کچرے لہذا ایماندا خلق پاتے وی نو یہ مسلم
 کنی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا روایت مطابق اللہ بہ دیر بنا نسته هو ارا لیزی
 او دے بہ د مؤمنانو د حورہ قبض کمری او قیامت بہ یوازے پہ بد خلقو
 قائم شی بنا پہ دے قیامت قائم لو کنی پورپ چہ اہم کردار ادا کریدے
 ددوی تو لو علمونو ایمانی عقیدے او ایمانی عملو زخم کوی دیلونہ
 دادی :-

د امریکہ د ہم جنسیت پرستانو فیض د لواطت د حامیانو دا پنجم
 د رپورٹ دروز نامہ جنگ ۲۰ اپریل ۱۹۶۶ سنہ کنی روح دے، پہ مطابق دامک
 فوج کنی یو کور او یا لکہ (۱۷۰۰۰) ہم جنسیت پرستان یعنی لواطت

کوونکی دی او د امریکہ پہ عامو خلقو کنی هر خوروم سہ پہ لواطت
 کینے بوخت دے :-

یوازے پہ برطانیہ کنی خوارس لکہ (۱۳۰۰۰) هغه حرامیان وارہ دی
 د کو موخمر ونہ چہ شپا رس یا اولس کالہ دے :-

هر کال د حرامیانو ورو پیدا نش او یازرہ دے د حمل غور د لو او د
 پیدا نش بند و نونہ علاوہ دی او سطا هر خوار لسم کس حرامی وی سنہ
 د رپورٹ مطابق پہ سلو کنی نوی امریکنیا پہ زنا کنی او او یا پہ سلو کنی

یہ لواطت بوخت دی، ددوی اندازہ ده چہ سنہ پورے بہ هر پنجم
 پیچے حوامی وی د رپورٹ د ترجمان اسلام ۴۴ مئی سنہ ۱۹۶۶) مغربی

تہذیب چہ کومہ خونریزی کویده پہ هغه ورا ندینے جنگ عظیم
 موجوده جنگونہ او ایتمی د سلع استعما لوی، د خداکے او دا خلا
 نہ انکار دے سو داو شراب ددوی د ژوند یوغتہ بر بنہ ده پہ ریدکا تو

او اخبار د نو دروغ خبرے خور ول د کامیاب سیاست نینہ گتے شی
 او تعجب دادے چہ د اگنا هم نشی گنہ لے، لکہ انگلستان او کنیدا چہ د
 لاسونو پہ پر قار کنی د لواطت د جواز قانون پاس کرو،

د شیلی پوک

د جمعے پہ ورخ بہ د سرافیل فرینتے پہ ذریعہ شیلی
 پوک وھلے شی پہ دے کینے بہ د جلالی تجلو د و مہرہ

زیات طاقت وی چہ د هغه خدائی اثر نہ بہ دا بتول عالم درے و رہے شی

دا پوکل بہ پہ حقیقت کنی دا اللہ د مسمیت د صفت مظہری چہ هغه نہ
 بہ پہ هر چیز برنی او کوننی، باندے موت او فنا طاری شی، د قرآن بیان
 وَ نَبِّحْ فِي السَّمَوَاتِ فَاصْوَقِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ؛ شیلی بہ ا پوکل شی نو د آسمان
 وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ مَسُورَةٌ؛ اوزکے کائنات بہ هلاک شی
 زم آیت ۶۷

سوا دهنو چہ اللہ نے ہلاکول تہ غواہی :

دہلاکت نہ داخیزونہ مستثنی دی رادد وزخ کارکونکی ضربتے رس
حبت اودہ ہنے حورے غلمان حکہ چہ ددوی، پیدائش د بقا د پارہ
دے فنا د پارہ نہ دے، (۳) خلور مقربے فریبے (۴) اومد ثورات
الامرا کومونہ چہ کارا غستل وی، د شہیدانودو حونہ چہ ہغوی سرہ
ہمیشہ ژوند و عودہ دہ، ر بدو والسا فرتہ فی امور الاخرہ اکین - د
مستثنیات د حدیثونہ ثابت کپیدی، ہم پہ دے کتاب کین د بیہقی
پہ روایت دمقائل منقول دی چہ د شپیلئی د دائرے فراخی د
دآسمانونو اود زمکو د فراخی برابر دہ

دویم پوکل

قرآن شریف کین دی رکنم نفع فیہا اُخری فاذا ہل
قیام یتظرون ہ سورۃ الزمر ایت ۷۵

دو بارہ شپیلئی پوک و ہلو سرہ بہ مرہ انسانان او حیوانات بتول
ژوندی شی ہم دا دابن عباس رضی اللہ نہ پہ یدورالسافرہ "کین منقول
دی، طبرانی مقدم رض نہ پہ حسن سند نقل کپیدی چہ د بچی نہ تر پوک
پہ تول راژوندی شی، کوم حمل چہ د وخت نہ وپا نندہ غورزیدے
وی کچرے د ہفہ اندامونہ پورہ وی اوسا ہ پکین داغلی وی، نوژوندے
کولے بہ شی کہ داسے نہ وی نونہ بہ شی ژوندے کولے، د بتولو بہ ع
درے دیرش کالہ وی،

دپوکل بہ د اللہ د "محمی" صفت مظهر وی، د قرآن د ذکر شوی، د
آیت ترجمہ دادہ چہ د دویم بارہ بہ، شپیلئی پوک و ہلے شی نونہ
صری بہ ولار وی او کوری بہ (پہ دوار و پوک و ہلو کین بہ د خلوینتی
وقفہ وی، د بخاری) پہ دے خلویشتو کالو کین بہ خلوینت ورخے دے
نہ د چکہ سپینو او بو باران کیزی چہ د مر و پہ خاورین قالب بہ ورین

اودا بہ پہ انسانی شکونو کین بدلیری، پہ بدو والسافرہ "کین د ابو الشیح د
روایت مطابق پہ شپیلئی کین د بتولو و حونو بہ شپیر سوری دی ہنے
کین بہ د غدر و حونہ وی پہ پوک و ہلو بہ بتول خپلو خپلو قالبونو،
راوا لوزی او پکین بہ داخل شی، د بدن د ڈر و جمع کولو عمل بہ دزلزلے
پہ ذریعہ وی، لکہ قرآن وائی ران زلزلة الساعة شئی عظیمہ
د سورة الحج ایت علی ہرکله چہ ڈر نہ د کالبوت شکل پخپلہ یا د
مدبرات الامرہ فریبنتو پہ ذریعہ جور شی، نوعرش بہ ہفہ سپین
آپ حیات خلوینتو ورخو پورے پیر و کیری،

پہ دے بہ دغہ خاورین قالب رکالبوت پہ غوہنیں قالب رکالبوت کین بدل
شی، اوبیا بہ دا ہچرے نہ بدلیری او نہ فنا کیری، دانسان پوجے و جہ
درماء القناع اود زکے د اوبونہ وو، اودا وجود بہ درماء الحیات او
دعرش د اوبونہ وی،

او ابو ہریرہ رضی اللہ د حضور علیہ السلام نہ نقل کپیدے چہ دے تہ
(ماء الحیات) حضور علیہ السلام فرمایلی دی، پہ دویم پوک بہ
دغہ تیار و قالبونو (کالبوتونو) کین د حونہ منتقل شی اور و حونہ بہ راپاسی

د پوک و حکمت بیان

د دنیا نظام پہ مادی اسبابوروان دے، نو پہ دنیا کین پیدا کیدل ہم
پہ وار وادی، اومرک ہم، نہ بتول خلق یوحائے پیدا کیری او نہ تول
خلق یوحائے مری، بلکہ پیدا و ہست اومر کیدل پہ وار واد اور ووری،
لیکن د آخرت جہان د معنویا توارد جلال اود تدارت جہان دے دے تہ
عالم د فعیات ر پہ یوخل فوراً ہم وکیلے شی، نو د دنیا بتول الہی
اور انسانی آبادی بہ پہ یوخل ختم کپیشی اور پہ دویم حل پوک و ہلو
باندے بہ پہ یوخل سمداستی بتول مری راژوندی شی، لکہ چہ فوج پہ

پہ یوشیلی جمع کیری اوپہ یو خود بیزی، د انسان پہ رومی ژوند
رد نیابکن دمور پہ خیمتہ د بنیاد صود قابونور کالبوتونو برا بن کولو
کار رمد بترات الامر، فرشتونو وغستواو دغه رنگ روح قبض
کول اوسره کول ئے ہم ددغه فرشتو پہ ذریعہ کول

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوْا اَيْدِيْهِمْ : فرشتے ذروح قبض کولو د پارہ لاس
قُلْ يَتَوَكَّلْ عَلَى الْمَوْلَى الَّذِي : خوری تہ اووا یہ چه ستا سوروح
وَكُلُّ بِكُمْ : سورہ السجدہ آیت ۲۷ : هغه فرشتے قبض کوی کوے چترتاسو
مقردی

د دے آیتونو پہ صوجب د فرشتو پہ ذریعہ پہ د نیابکن الله تعالی انتظام
د ژوند اوسرک اچلولو، دے نہ د الله تعالی احتیاج او کمزوری نہ بلکہ
خپله باد شاہی بنکاره کول وو، دواپه پوک وهل به حضرت اسرا قیل
علیہ السلام کوی حکمچہ در اسجدوا لادم، د تقاضا مطابق د مکی
قولونو خادمانه حیثیت پوره بنکاره شی، تردے پورے چه جنت اودوزخ
پورے قول انتظام اوجدمت د انسانو به فرشتے کوی، د جہنم انتظام
فرشتے چلوی او جنت کین د اسلام اچولو فرض به ہم د فرشتو پہ سپرد
وی قرآن کین ذکر دی، پہ رومی پوک وهل به الله تعالی تجلی د امانت
پہ کانا توور خود زوی اور پہ دویم پوک وهلوسه به د احیاء و ممرو
ور خود زولے شی، دورا نولو پہ پوک وهلوکین به ہم نظر اوباقاعدک دی
شروع به د علویانو آسمانوی نه کیری، لکه اذ السماء انشقت
الانشقاق آیت علی وکومر تشقق السماء، بنا ئی چا آسمان به مات کد
شی کومر چه دد نیاجت دے دغه رنگ اذ الشمس کورت ه و اذ
النجوم انکد کت (التکویر آیت ۲۷) په مطابق دکائنا تور و بنا
قول نسم ستوری به بیکاره او ختم کریشی رواذ البحار تجرت سورہ

الانفطار آیت ۱۷ اور اذ البحار سجرت سورہ التکویر آیت ۱۷ په
مطابق بتوے خوبرے او ترخے او به به یوحائے کریشی او په گرمی سره
به ختم کریشی ددغه گرمی نه به په او واورا لگی بیا به غرونه په گرد
او غبار کین بدل کریشی زمکه به خوده کریشی، لکه قرآن فرمائی، وَاذْ
الْبَحَارُ نَسْفَتْ رَوْبُسَاتِ الْجِبَالِ بِسَاءَ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنبَثًا وَسُورَه
الواقعه آیت ۷ غرونه به والوزولے شی، اودره ذره به کریشی او تر به
خوروور گرد وغبار جوړ شی، بیا به دویم پوک وهلونه د تعمیر انتظام
کیری اوسری قول به را ژوندی شی اود الله په محکین به په قطارونو کین
اوری

دمحشرنر مکہ

دمحشرنر مکہ به، دد نیادنا مکے نه بکله وی،
يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ په دغه ورخ به د دنیا د زمکه
نه بکله کره شی دویم داچه صفات به ئے بدل شی اودریم داچه یوار به ئے
صفات بدل شی اوبل وار به ئے ذات بدل شی، غوره قول دادے چه
صرف صفات به ئی بدل شی، د بخاری اومسلم شریف کین د سهل بن سعد
نمرفوع حدیث را غلے دے، يُحْسِرُ النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بِيضَاءَ
عَفْرَاءَ كَقَرَّةِ النَّعِيِّ لَيْسَ فِيهَا عِلْمٌ لِأَحَدٍ، او په صحیحینو کین د ابوسعید
خداری رضی الله نمرفوع حدیث را غلے دے،
تَكُونُ الْأَرْضُ حُبْرَةً وَاحِدَةً) معنی شه دادا چه خلق به په داسے زمکه
را پاسولے شی، چه سپینه غنم، لکه به وی لکه دمیدے د دومی پشان
چه په دے به هخ قسم نینه نه وی، د ابوسعید د حدیث ترجمه دادا
چه دازمکه به د یودومی په شان وی، بعضه روایتونو کین چه دچاندی
ذکر دے، نو د هغه مطلب صرف سپینوالے دچاندی پشان دے،

بیهقی کتب دابن مسعود رضی اللہ عنہ بہ صحیح سند الفاظ نقل دی ،
تَبْدَلُ الْأَرْضُ مَنْ أَرْضًا كَأَنَّهَا فِضَّةٌ ، یعنی دُنْ نِیاز مکہ بہ پہ دا سے نامکہ
بدلہ شی چرلکہ دچاندی بہ سپینہ وی ، ابن جریر د زید بن ثابت
نہ مرفوعاً حدیث نقل کریدے ۔

إِنَّهَا تَكُونُ يَوْمَئِذٍ بَيْضًا مِثْلَ الْفِضَّةِ ، نامکہ بہ پہ دغہ درخ لکہ د
چاندی سپینہ وی دغہ نہ معلومین چغورہ قول د صفا تو بدلید د دے ،

دمؤمن خوراک خبناک

پہ میدان حشر کین بہ نامکہ د کیک پشان وی او مؤمنان بہ دے نہ
خوراک کوی ، بدور الشافریہ ص ۱۱۱ کین منقول دی ، چہ مؤمنان بہ د
خپلو قدامونولہ طرفہ دغہ ز مکہ نہ خوراک کوی ، او دگوشر هغه اوبہ بہ
شکی کوی چہ د پیونہ سپینہ وارے نہ بیخے او د شاتو نہ خورے وی ،

حافظ بن حجر فرمائی ، دا دے دیارہ چہ مؤمن تہ د حشر پہ او بردہ
مردہ کین دلورے ، تندے خہ تکلیف نہ وی ، بدور السافریہ ص ۱۱۱ کین د
طبرانی معجم اوسط نہ مرفوعاً حدیث منقول دے ، چہ د عرش دلالت
بہ د اللہ لہ طرفہ بود ستر خوان خورشی ، چہ پہ دے نعمتو نہ او د خوراک
خبناک دا سے خیزو نہ او میوے وی ، چہ چاہہ نہ وی لیدی ، نہ بہ تی پیر
خیال کین راغلی وی خویہ دغہ خوراجہ باندا سے پرورث تیان مسلمانان
خوراک کوی د هغوی پیژندگی بہ دا وی چہ د هغوی د خلونہ بہ دمشکو
او د کسٹوری د خوشبو نیو د کوزے خیزی ،

بیان د حوض کوثر

نُورَانِ فرمائی ، اَنَا اَعْطَيْتُكَ الْكَوْثَرَ ، ابن عباس رضی اللہ عنہما چہ دغہ نہ
حوض کوثر مراد دے ، پہ میدان حشر کین بہ دھر پیغبر د هغه د امت
پہ جو پو حوض وی او پہ هغه کین د حضور ، علیہ السلام حوض دینولونہ

لوئے وی ، دامضمون ترمذی شریف کین د سمرہ رضی اللہ عنہا د مرفوع
حدیث پہ صورت کین داخل دے ، د حضور علیہ السلام حوض کوثر
پہ میدان حشر کین کیدل د شیر پنجو سورہی حصا بہ ونہ نقل دے چہ پہ
هغه کین خلور خلفاء کرام رضی اللہ عنہم عشرہ مبشرہ ههم دی ، پہ ظا هر بہ

هغه حوض خلور گتیز وی ، او خلور وارہ غا پے بہ پے یواننا ازہ وی
چہ خلور وارہ بہ یوازے یوازے د یو یومیاشت پہ منزل او بردے وی
د هغه لویتے او کلا سونہ بہ د آسمان د ستور د شیر نہ ههم نیاتے وی
خود هغه ستور کوم چہ موزن او عواموتہ پہ نظر بنکاری د او بورنگ بہ
د پیو پشان سپین د شاتو نہ زیات خوراک او د وارڈنہ بہ بیخے وی دا
بہ هغه خلق خبسی کوم چہ د مؤمن نہ علاوہ د سنت نبوی نابعدار
وی ، بدعتیا نونہ بہ دگے و رکولے او دے نہ بہ لرے کولے شی دا بدعت
لکہ د خوارجو ، روافضو او معتزلہ و اعتقادی وی او کہ عنلی وی ، ظالمان
بہ ههم دے نہ شرے شی دا بتول ، و آیات د حدیثو د بدور السافریہ ص ۱۱۱
نہ ترک اکتے شی ، حوض کوثر پہ حقیقت کین د سنت نبوی یا د کتاب
اوسنت جسمانی صورت دے چہ دے نہ بہ یوازے پہ کتاب اوسنت عمل
کوونکی فائده اغتے شی حکم چہ آخرت کین قول اعمال بہ جسمانی صورت
اختیاری بد عملونہ بہ د مضر شیونوار نیک عملونہ بہ د فائدہ مند شیونوار
صورتونہ اختیار وی ،

عمل نامے

پہ قرآن کریم کین ذکر دے

كَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابًا بِحَمِيْمَةٍ فَنَسُوفٌ : چا تہ چہ پہ بنی لاس عملنا مہ
يَحْسَبُ حِسَابًا يَأْتِي سِرًّا وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ وَرْكِهِ يَنسِي نَوْعَهُ بِآسَانٍ حَاسِبٍ
أَهْلِهِ مَسْرُورًا ○ دَامَا : ورکوی او پہ خوشحالی بہ جنت کین بچل

مَنْ أُوْنِي كِتَابَهُ وَرَأَى ظَهْرَهُ فَسَوَى: اهل وعیال تہ را اُرسی او چاہتہ
یَدْعُوا بُرْدًا وَيُصَلِّي سَعِيرًا سُوْرَةُ: چہ دے شالہ طرفہ عملنامہ ور
الانشقاق آیت۷۷: کہے شی نوہغہ بہ ہلاکت ہلاکت چغہ
او بہ دوزخ کن بہ اغورزیری:

فَأَمَّا مَنْ أُوْنِي كِتَابَهُ بِمِثْلِهِ فَيَقُولُ: چاہتہ چہ بہ نبی لاس عمل نامہ
هَذَا وَمُرُقَاتُهَا كِتَابِيَةٌ لِي: کہے شی، نوہغہ بہ دوشغہ
مَلَقَ حِسَابِيَهُ: نہ نوردتہ بنائی چہ اگوری خما عمل نامہ خما پہ دنیا
یقین ووجہ پہ دے ورخ بہ اللہ تعالیٰ سرخا خما ملاقات وی:

رسورۃ الحاقۃ آیت۷۷

وَأَمَّا مَنْ أُوْنِي كِتَابَهُ بِمِثْلِهِ فَيَقُولُ: اوچا تہ چہ پہ چپ لاس کن عملنامہ
يَلْبِئْسَ نِيْلِي لَمْ أُوْتِرْ كِتَابِيَهُ: رسورہ: ور کہی شی نوہغہ بہ افسوس کوی
الحاقۃ آیت۷۷: چہ دا عملنامہ خوما تہ نہ دے واکہے شوسہ،
إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ: ہرکس تہ بہ دے خدائے تعالیٰ حکم
حَسْبًا رِبِّيَ اسْمًا بِيْلِ آيَاتِ عَالِي: وی چہ خپلہ عملنامہ اگولہ او تہ
پخپلہ دخیل حساب لہ پارہ کافی تہ:

بدورالسا فرہ صکتا تا ۱۰۹، کن دآحادیثو پہ بنیاد بیان کہے شوسہ دے
چہ تولے عملنامے بہ دے لوج محفوظ نہ عرش تہ را ورے شی کوم بہ چہ پہ دغہ
ورخ میدان محشر کن وی او جمع بہ کہی شی نوالہ تعالیٰ بہ بیاد خاص ہوا
پہ ذریعہ ہرکس تہ خپلہ خپلہ عمل نامہ دے ہغہ دعمل پہ مناسب لاس کن
ور کہی او دے ہرے عملنامے رومی الفاظ اِقْرَأْ كِتَابَكَ: بہ ددہ اوددہ
دے پلار نوہم سرہ آواز کولے شی او حکم بہ ورتہ کولے شی دا عمل نامہ بہ
لوسنی او نالوسنی بول لوسنی شی، بہ دے وجہ حدیث شریف کن دی چہ
د اولاد ہنہ نوہم بنا بندی، چہ دے چا نسب ثابت نہ وی نوہغہ بہ دے

د مور پہ نوم بظہ شی، داد عقل خلاف نہ دے چہ نالوسنی بہ ہم خپلہ
عملنامہ لو سستے شی، کوم علم چہ خدائے پاک دآ ستاد پہ ذریعہ بندے
شی، ہغہ بغیرا ستاد ہ پہ الہامی طریقہ ہم بندے شی کہہ دا نبیاء علیہم
السلام علوم اور حیوانا تو علوم کہہ دے جولا د خپلے جالے جوہر و لو علم، دشا تو
دے چئی دخیل کین جوہر و لو علم میں رتہ داجتماعی امور و علم کوم چہ
پہ علم حیوانات کن بیان شویدی، دے زمانہ کن رتہ دے دے پرسید لو
حروفو پہ ذریعہ تعلیم و کولے شی ما پہ مشرق پاکستان کن پخپلہ لیدی

گواہی

ا- دانبیاء علیہم السلام او دعلماء کرام گواہی

دجرم تا بتولود پارہ دے مضبوطا و اعتباری خلفتو گواہی ضروری وی
انسانا تو دتولو نہ تو وجہ دانبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ حق خبرے
او دخدائے تعالیٰ حکم و رسیدنی دی پہ دا سے خلقو بہ پخپلہ پیغبران
علیہم السلام گواہان جوہریری او کجہرے دا دے پیغبران و انوار ثانور علم کوا
دسولی وی نوہم دوی بہ پر گواہان جوہریری، قرآن کریم فرمائی
وَجَاءِي بِالنَّبِيِّنَ وَالشَّاهِدِ اَوْ رَكِيْفٍ اِذَا جُنَّا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدٌ
وَجُنَّا بِكَ عَلَي هُوَ لِاَنَّ شَهِيدًا اَرَسَاءُ آيَةَ عَنكَ

۲- دکرام کاتینو گواہی،

دویم داچہ داحکام و خدائے نہ د انسانا نو خلاف کول او نہ کول
بہ خشکہ بشکارہ کولے شی، پہ دے بہ درے قسمہ گواہی پیش کولے شی
دا دکر اما کاتین گواہی کولے چہ بیگناہ فرینتے دی رُبُوْمَ يَقُوْمُ الشَّاهِدُ
اَي الْمَلِيْكَةُ، اَوْ اِذَا يَتَلَقَى الْمُنْتَلِقِيْنَ عَنِ الْيَمِيْنِ وَعَنِ الشَّمَالِ
قَعِيْدًا مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَّبِيْرٌ قَرِيْبٌ عَتِيْدًا ○ و

جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ كَوْمِ وَخْتِ چرک انسان
عملونه دوه مراغستونکی فر بنتره را اخلی او کینرا و چپ طرف نه
ناستوی خه لفظ د خولے نه و توسره شیش لگوونکے تیاروی اوهر
کس به دایه راخی چه یفر بنتره به فی راوی او دویم به فی گواهی وی، که
دُر مشور په حدیث مرفوع کن دی چه دادوه فر بخت به هم هغه
وی کوموبه چه نیکی او بدی لیکله.

۳- د اندامونو گواهی

کومواند امو نوچه عمل کرے وی د هغه به هغوی پخپله هم گواهی کوی
اَلْيَوْمَ نَخْتُمُ عَلَيْكَ اَفْوَاهَهُمْ وَكُلْمَتَنَا ۝ نِن رر به موبند دوی په خولو مهر
اَيُّ يَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْضُهُمْ بِيَا كَالْوَابِ ۝ انگووا و دوی لا سونه به موبند
يَكْسِبُونَ ۝ ر سوره يس آية ۴۵ ۝ : سره خبره کوی او ددوی پینه به
هم د هغه عمل گواهی ورکړی کوم چه دوی به کول.

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرْوْنَ اَنْ تَشْهَدُوْا ۝ او تا سونشی بیج کیده چه به تا سو
عَلَيْكُمْ سَمْعَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا ۝ گواهی اگری ستا سو فور و نه سترکه
جُلُوْدَكُمْ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيَّة ۵۱ ۝ : او خر هغه.

وَقَالُوا الْجُلُوْدُ هُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ ۝ او دوی به خپلو خرمنو ته وای چه تا سو
عَلَيْنَا مَا قَالُوا اَنْطَقْنَا اللّٰهُ الَّذِي ۝ څومو بن خلاف و لے گواهی اگری هغوی
اَنْطَقَ كُلُّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلْقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۝ به وای چه موبند هغه خدا لے گویا نه
قَرَالِيَهُ دُر جَعُونَ ۝ ر حتم السجدة آية ۲۱ ۝ : کړو کوم چه هغه گویا نه کرے دے
او هغه تا سو و و چه وار پیدا کړی بی او هغه ته به واپس حتی.

۴- دخاله گواهی

قرآن کریم فرمائی، اَلْيَوْمَ نَخْتُمُ عَلَيْكُمْ اَفْوَاهَهُمْ وَكُلْمَتَنَا ۝ نِن رر به موبند دوی په خولو مهر
عَلَيْكُمْ سَمْعَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا ۝ گواهی اگری ستا سو فور و نه سترکه
جُلُوْدَكُمْ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيَّة ۵۱ ۝ : او خر هغه.

عمل خبر و د کوی کوم لے چه په دے کرے دے، دا بتول خلو ر نسیمه گواهی
شوے، د پیغمبر انوار فر بنتره علیهم السلام گواهی اعتباری ده حکه چه دواړه
گناه نه پاک دی، نوره دوه گواهی رداندا موبند و خله هم اعتباری
حکه دی چه د اخلاف عادت دی دوی پخپله خبره نشی کولے الله پاک
بتر خبره را ابا سی لکه خنکه چه دوی به پخپله هم دا بیان کوی نو
والله تعالی نه زیات اعتباری به بل څوک وی.

دا اعتراض غلط دے چه اندامونه او خاله ژ بے زلری نو خبره
به خنکه اگری، حکه چه یو انسان جامید شی، رکیست او تپپ، کین
خبره محفوظ کولے شی، څه وخت چه غواری نو هغه خبره آوری،
نوالله تعالی خوپه طریق اوئی دا لے کولے شی، بله دا چه د الله کار دے ژ بے
نه خبره ابا سی او که پینولا سولونه حکه چه بتول اندامونه د خو بینه
دی اول لے ژ بے نه خبره را و سته اُس د نورو اندامونو د الله پاک
قدرت او طاقت چه ا منلے شی، نو داسه خبر و مملوکین بیا هغ بیس پیش
نه وی، دے نه علاوه د نوزی تحقیق به نبیاد جناداتو او حیوانانو کین د مرتبو
په جوړ ژوند همرشته او گویای هم لیکن د انسان نه علاوه د نورو گویای

د انسان د غوړ و لونه بیچه ده ۱
اَيُّ يَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْضُهُمْ بِيَا كَالْوَابِ ۝ انگووا و دوی لا سونه به موبند
يَكْسِبُونَ ۝ ر سوره يس آية ۴۵ ۝ : سره خبره کوی او ددوی پینه به
هم د هغه عمل گواهی ورکړی کوم چه دوی به کول.

حضور علیه السلام سهه دکانرو او د اوسن خبره په احادیثو کین ثابته
وی دا بتول شیرونه بنائی چه هر څه خبره کولے شی خو فرق دادے
چه د اخویا انسان او ریدے نشی او یا پر پوهیوی نه، خو آخرت کین به
د دے عادت په خلاف او ریدلے شی حکه چه آخرت هم د نا آشنا

شئو نوجهان دے، ہے خوتول ہر خہ اللہ تہ معلوم دی، دکوا ہوا و د
 عملنا موضوعت ہفہ نہ نشتنہ خوبیاہم داسے اللہ دے دیارہ کوی چہ
 بنیاد م تہ پخیلہ خیل عمل لیا دشی او پخیلہ پسخان اقرارا کروی او
 گواہان پیر د ثبوت دیارہ پیش کریشی، چہ دانلہ عدل وانصاف بنہ
 واضح شی، حکمہ چہ اقرار او گواہان د مدعی ثابتولو مضبوط دلیلونہ
 دی ہم ہفہ چہ دیرہ اعتباری دی او جرحہ پرخکہ نشی کیدے چہ دوی
 غیر جانب داری لک پیغمبران او فریضتہ علیہم السلام، داندامونو
 شہادت یو قسم اقرار دے چہ بتولونہ مضبوط ثبوت دے،
 البتہ د خائے گواہی حکمہ دیرہ اعتباری دے چہ وہا نندے بیان ا شو
 چہ داد اللہ نعل دے او پدے یو شہادت ہم جرحہ نشی کیدے
 حکمہ چہ بنیادی جرحہ دوک دی یو دا چہ گواہی بے اعتبارہ ثابت کریشی
 دلند داسے ہم نشتنہ حکمہ چہ پیغمبران فریضتہ مکان اواندامونہ بتول
 اعتباریان دی د علماء و تصدیق بہ ہم پیغمبران کوی، حکمہ د گواہی
 ہم اعتباری شہو، اودویہ دا چہ دکوا ہا نوجانبنداری ثابت کریشی دتہ
 دا ہم حکمہ نشتنہ، بلکہ چہ انسان سرہ ددوی ہیخ لاندے بانندے
 ہیچر تہ نشی کیدے چہ داسے تبرکون د یو بل سرہ ا لری بکہ داندامونو
 گواہی خوی بتولونہ زیاتہ اعتباری حکمہ دے چہ دا پخیل خان اقرار دے
 دوی بہ پخیلہ ہم پندہ گناہ عذابیری،

د عملونوتول

قرآن فرمائی

وَلَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ: موزن بہ د انصاف تہ دتیا
 فَلَا تَطْلُمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَاِنْ كَانَ مِنْ قَالٍ: پد ورخ ابدو بیابہ پد چاہم حکم
 حقیقہ من خرد دی ا تینا طو گئی بنا خسیبہ نہ وی او کجریے د عمل وقتدار داری

د دے برابر وی ہر جہہ فی موزن نا و لو، اوموزن حساب د بارہ کافی یو
 وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ: (دھیامت پد ورخ د عملونو تکل حق دی)
 فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ: چہ دچا تولونہ دل نہ
 وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمَّهُ هَاوِيَةٌ رَسْرَسَةٌ: شو، نو ہغوی بہ زرہ
 القادرہ آہ عتق پورے کڈان کن وی، او دچا تولونہ چہ سپک
 شونو ہفہ ہکا و نرہ کندہ دک:

داسے نور و آیتونو کمز و احادیثو و اہل سنت د علماء و اجماع
 سرہ ثابتہ دے چہ عملو، تہ بہ تلیشی، البتہ معتزلہ بتول او سلفو کن
 مجاہد، اعمش او ضحاک داوائی، چہ تکل د عملونو نشتنہ، کوم خائے چہ
 وزن لفظ راشی نو د ہفہ مطلب برابرے او عدل الہی بہ وی پورہ مطلب
 دا چہ اللہ بہ د عمل پد برابر (زیلتے کھے بہ تہ وی) د ہفہ جو کہ د انصاف
 فیصلہ کوی خودا قول حکمہ غلط مے چہ وزن او میزان پد قرآن کن
 دروند والی او سپکوالی سرہ موصوف دے کہ انصاف مطلب وے
 نو دے سرہ دروند والے او سپکوالے بہ ذکر تہ و وچکے چہ انصاف دروند
 سپک نشی کیدے نو د چھوٹو رائے داسے صحیح دک، چہ دغرتلہ بہ جسمانی
 او حسی وی، معنوی تہ (انصاف) ترندہ مراد۔ د میزان حتی بہ
 ثبوت کنی د سلمان فارسی رض د امر فوج حدیث دے،

يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلََوْ وَضِعَ: تہ بہ ادرولے شی ہفہ بہ دومر
 فِيهِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ كَوْسَعَهُ: فراخدی کجریے بتول آسمانونہ
 او زمکہ پد دے کنی کینودے شی نوز پکنی بہ خائے شی،

حافظ بن حجر رح د احادیث د بخاری د آخری حدیث پد شرح کنی حاکم
 نہ پد روایت د سلمان رض او ابن مردویہ تہ پد روایت د عائشہ رض او
 بیہقی تہ پد روایت د انس رض او طبرانی نہ پد روایت د ابو ہریرہ نقل کرینا

او ابن المبارک رحمہ اللہ روایت ہے کتاب الزهد ابو القاسم
لسکائی نے کتاب السننہ او آلوسی نے یہ تفسیر سورۃ اعراف بن نقل کویدی
تلا یہ وہ دہا کہ گنہے

ذو کله کہ کج جمع پہ صیغہ ذکر شی نو
ہفتہ داعمالو بہ اعتبار سرحد نہ چہ اعمال گنہوی نوجمع اعتباری شوہ
یا مژاد کجمع د سے نہ تعظیمی روی مطلب ہے دا کہ یو دہ خود کوئے
والی پہ وجہ ددہ و پردہ چہ گنہے ورتہ او بیٹے شی لکہ گنہے قَوْمُ
لَوْحِ الْمُرْسَلِينَ حضرت نوح علیہ السلام نے تعظیماً پہ گنہوی پیغمبران
شہر کرو د بعضو رائے دہ چہ تلے پہ گنہے وی یاد ہر گنہے کپارہ بیلہ
بیلہ تلہ دہ او یاد ہر عمل د پارہ بیلہ بیلہ تلہ دہ خوئے وجہ قول
غور یزد دہ

د موزون لهم بیان

د جا عملو نہ بہ تلے شی، او د چا بہ نشی
تلا، تسطانی رح د امام غزالی رح نہ
نقل کریدے چہ د د سے بڑو لو عملو نہ تلے نشی، او د نور و تلو مکلفو
بہ تلے شی، ① معصومین د گناہ نہ پاک خلق پیغمبران علیہم السلام
خونغا بہ نذر دے کس د مسلمانانو وارہ او بیونی ہم شامل دی،
② بل تلوے خلوار بہ اونوی کو رہہ ر..... م..... خلق دی، ③ دریم
توے د کفارو تلو د پارہ مقابلہ ضروری وی بہ نہ و مہود و و کس د مقابلہ
بد عمل نشہ او پہ دریم کس د مقابلہ نیک عمل نشہ دارنگ پہ
آیت فلا نقیم لهم یوم القیامہ و زنا کس دا بنکارہ دہ چہ د کفار
عملو نہ بہ نشی تلا لیکن امام بخاری رح د تلو د پارہ د عملو تلو ہم
منی لکہ فرمائی اِنَّ اَعْمَالَ بَنِي اٰدَمَ وَ كَوْلِهِمْ يُوزَنُ، چہ د تلو
بنیاد صو قول او عمل بہ تلے شی او دا قول حافظ بن حجر او علامہ

آلوسی رحیہ اللہ ہم غورہ گنہے دے نو، فلا نقیم لهم یوم
القیامہ و زنا، کس بہ د تول نہ مطلب قدر او مرتبہ وی، یعنی
د قیامت پہ ورحہ دا اللہ پہ نذر د کفارو د عملو نو ہیچ قدر او عزت
بہ نہ وی بلہ خبرہ دا چہ امام قرطبی د تول د پارہ اعمال
متضادہ ضروری نہ گنہی د کفارو د نیکی چا بری بہ نشی وی
او د کفر بہ ترخا مچا بہرے دروند وی، یا کچرے د کفارو صدقے
او خیر انورہ د عذاب د کیفیت پہ کم والی کس مؤثر اگنہے شی نہ پہ
کیست کس کچرے ہفتہ پہ بل چا بری کس پرا تہ ہم وی نو د کفارو
کنا ہونو پہ مقابلہ کس د دیر کمالی پہ وجہ د کفر چا برے دروند
پاتے شی،

دویم قول د سبکی رح پہ شرح عقائد کس امام ما ترییدی نہ منقولہ
چہ د کفارو د پارہ بہ د تمیز او فرق معلوم تلو نہ وی پہ ہفتہ د
معلومے شی چہ د کو مو کفارو گنا ہونو او کفر زیات دی نو د ہغوی
بہ عذاب ہم سخت دی او د ہغوی پہ نسبت پہ کفارو گناہ کس کفایت
بہ د ہغوی نہ لہر شان کم عذاب وی اگر چہ ابدی عذاب کس نہ بہ
بتول کا نران شریک وی دا فرق بہ د کیفیت زیات تالی او کمالی وی
حافظ بن حجر د ابو لہب او ابوطالب د قصو نہ وا دلیل نیوے د
چہ د کفارو بعضے نیکی د کمالی د سبکی وی د عذاب باعث جو رہے
شی، د سورہ مؤمنون د آخر آیت نہ د کفارو د عملو تلو ثابت ہیں
وَ اَمَّا مَنْ حَقَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ
الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ
خَالِدُونَ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ النَّارُ
د پہ نقصان کس غور دی روہ جہنم
د وقتہ فہا کلحون، اَلَمْ تَكُنْ

اَيَّتِي تَشْتَلِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا بِرَهْمَنِي مَعْنُوهُ سَوْرَتِي اَوْ حَوْلِي بِهِ
 نَكَّدًا بَوْنٌ ○ رَايَةٌ عَشْرَتَا ۱۵۰ : يَكْنَى وَرَايَةٌ وَي، دَوِي تَهْ بِهْ اَوْ يَجِي
 شَيْ جِهْ اَيَا تَسَوْتَهْ حَمَا اَيْتُوْنَهْ وَوَاوْرُوْلَهْ شَوِي جِهْ هَفْتَهْ تَا سَوْدَرُوْعْ كُنْزِ
 اَخْرِي فِقْرَهْ رَفَكْنْتُمْ بِهَا نَكَّدًا بَوْنٌ، نَهْ كَفْرٌ ثَابِتٌ شَوَاوِدٌ رُوْمِي فِقْرَهْ
 وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهُ، نَهْ دَعْمَلُوْنُو تَوَلُّوْلٌ ثَابِتٌ شَوِي

دَمَوْزُون بَيَان

په ميزان کين به خه تلله شي؛ په دسه کين دسه
 قوله دي اول ذابن عباس رضی الله عنہ قول ده
 چه اعراضوا و اجسامونه به جسم جوړ کړيښي او تلله به شي اودا سے
 الفاظ رَيَقْلِبُ اللهُ الْأَعْرَاضَ أَجْسَامًا، قَسَطَلَانِي رَجُّ نَقْلٌ كَرِيْدِي، او
 بدور السافرة، ص ۳۵۰ اکين د بيهقي د شعب الايمان دا الفاظ نقل دي
 يُؤْتِي بِالْحَسَنَاتِ بِأَحْسَنِ صُوْرَةٍ وَ يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجَرِ صُوْرَةٍ،
 يعني نيكي به په بنه شكل او بدئ به په خراب شكل کين راوړي شي،
 طيبي دمشكوة شريف په شرح کين دسه قول ته تر جمع وړ کړي ده ده :
 دويم قول دادسه چه عمل ناه به د عملونو د لزوميت په اعتبار تلله شي
 د دسه دليل حديث در البطاقة) ده اودا امام ترمذي رح و عبد الله
 بن عمرو بن العاص نه نقل کړي ده او بنه رح حسن نه ورته ويلي دي
 او ابن حبان هم په خپل صحيح کين دا حديث راوړي ده دسه چه الفاظ دادسي
 يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ وَ يُسَبِّحُ بِسَجَلًا فَتَوَضَّعُ : يعني يوکم سل غنبت کتا بونه به
 فِي كَفَّةٍ وَ يُؤْتِي بِالْبَطَاقَةِ فَتَوَضَّعُ : يوچا بېري کين کيښودل شي، او يو
 فِي أُخْرَى فَطَاقَتِ السَّجَلَاتِ وَ : وړکوتې پرچه د کاغذ به بل چا بېري
 تَقَلَّتِ الْبَطَاقَةُ : ښه کيښودل شي، نو دغه يوکم سل کتا بونه به
 سپک وي او هغه وړکوتې پرچه به درنه شي،
 دسه تا امام الحرمین تر جمع وړ کړي دا او ويلي دي چه دروند والي به د

اجر پداندازوي، قرطبي رح هم دا غوره گنرله ده او ذابن عمير قول ده
 دريم قول دادسه، چه هم عملونه به تلله شي چه په هغه د ترمذي او
 ابوداود هغه مرفوع حديثونه دليل دي او ابن حبان د دسه تصحيح
 کړي پداه د حديث الفاظ دادسي :

مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ أَحْسَنُ مِنْ خُلُقِ حَسَنِ رِبِّهِ مِيزَانٌ كُنِيَ بِهِ ذَبْنُهُ
 خُوْكُهُ، ذَرِيَّاتٌ خَائِسَةٌ عَمَلٌ بَلْ نَشَى تَلَلَهُ) دسه له حافظ بن حجر
 ترجيح وړ کړي ده، د عملونو تل به پخوا د عقل نه لويه خبره گنرله
 شوه ليکن اوس خو په تهر ما ميتره د بدن يا د موسم درجه حرارت
 معلوميدسه شي، حالا نکه دا عرض دسه، خمون به نزد دسه دوه
 واروا قوالو کين اختلاف نشته، کيديشي چه په دره وارو طريقو
 (عمل د جسم په شکل، عمل د عمل ناه په شکل او عمل پخپله) دسه
 د ياره تلله شي، چه په آخري فيصله کولو کين هغه قسم د شک شبهي
 ظاهري صورت ښکاره نشي،

امام ذهبي رح د علم په فضيلت کين د عمران بن حصين نه د رسول الله
 صلي الله عليه وسلم حديث نقل کړي پدسه چه د علماؤ سياهي او شهيدان
 وينه به تلله شي خو د علماؤ سياهي به در نه دي رښه وړ السافره ص ۱۳۱

تَلْوِيْنُكُ

تَلْوِيْنُكُ د عملونو به خوگ وي، د مختلفو رواياتو په بنيا د دسه کين خلو قوله
 رَا اللهُ جَلْ مَجْدَهُ بِه تَلْوِيْنُكُ وَي، دا امام غزالي قول دسه (الدرة الفاخرة
 في كشف علوم الاخرة) او دليل گي د قران د آيت نيوله ده، وَ
 نَضَعُ الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطَ، يعني مويز به اِنْ دُوْحَانَ تَه اللهُ تَعَالَى نَسْتِ
 کړي دسه د

دويم قول دادسه چه تَلْوِيْنُكُ به مَلِكُ المَوْتِ وي او وړو د آنس بن

مالک نہ دے روایت کرے دے (۳) دے ہم قول داد سے چہ تلوک
بہ آدم علیہ السلام وی پہ معجم صغیر کین طبرانی د ابو هریرة
یہ دے الفاظ نقل کریدے،

يَا دُرَّ قَدْ جَعَلْتَكِ حَكِيمًا بَيْنِي ۖ اے آدم علیہ السلام مانتہ حیا او دین
وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ قُمْ عِنْدَ الْمِيزَانِ ۖ اولاد پہ میخ کین منصف مقار کرے
حَمِيمِزَانِ سِرَّة ادریزد

۳) خلودم قول داد سے چہ تلوک بہ جبرائیل علیہ السلام وی داروین
ابو القاسم الاسکافی د حذیفہ پہ روایت نقل کریدے،

حیا پہ نرد دے خلود و اولو قول کین خہ اختلاف نشتہ د بتول صحیح د
اللہ نہ کے تلوک پہ دے وجہ او نیلو چہ تول بہ د هغه بہ حکم کین
او عام طور حکم کونکے تہ ہم د هغه کار کوونکے و نیلی شی، پہ دنیا کین
پولیس چہ چالان اگری د هغه بیان اغسل پہ عدالت کین ضروری وی
رنگ عزرا نیل علیہ السلام د سرو چالان کریدے د اللہ تعالیٰ پہ عدالت
کین بہ کدہ بیان او موجودگی ضروری وی :-

دنیا وی عدالت کین د قانونی مشیر ضرورت وی دغہ رنگ د اللہ
عدالت کین د جبرائیل علیہ السلام پیشی دے د پارہ ضروری دہ چہ
قانون رقرآن د اللہ لہ جانبہ راؤ پے دے او د قانون شکنی پہ
مقدمہ کین دہ پیشی ضروری دہ :-

د اولاد آدم علیہ السلام مقلامہ پیشی دہ نودسہ پرست پہ حیثیت
حاضری ضروری دہ :-

د عملونو تلو حکمت

اللہ عالم الغیب د عملونو د ذرے ذرے نہ خبر دے، نو د اللہ
عملونو تلو کین ہیج عرض نشستہ خو عملونو تلو د عدالتی کاروایی

تکمیل یو ذریعہ دہ (۱) عمل کوونکے د عملناے پہ ذریعہ د خپلو
عملونو نہ خبر شی کہ ہیر کوی تے وی نور یا د بہ شی ورتہ رنگہ پہ
د اگری کتو چہ تیرشوی خیزو نہ رایا دیری (او تقسیاتی طور بہ امنی
چہ داتول درست دی پہ ڈ بہ اقرار اگری، او کہ لہ کوی، لکن
اقرا کتبتک د کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا، چہ دے
حکمت تہ اشارہ شویدہ :-

۲) د عملونو تلو سرہ نسبت معلومیزی چہ نیک عمل یو پوتہ
او د اللہ لہ طرفہ د هغه بدل دغرنہ ہم لوئے انسان تہ پہ دے تلو د
اللہ د فضل لوئے والے بنکار کول دی، او د بد عمل پہ سزا کین د
اللہ پاک انصاف بنکارہ کول دی :-

۳) د انبیاء علیہم السلام د علماؤ، د فرشتو، د اندامونو، او د خلک
د گواہوتیر و لو نہ مطلب دا ظاہر ول دی چہ داتول کار او عدالتی
کارروائی پہ حقیقت او انصاف بنا دہ :-

۴) د دے ہولے کاروایی مقصد د ابنکارہ کول دی، چہ انسانی
اعمال د وصرہ اہم دی چہ داتول انتظامان د هغه د پارہ ہم پہ دے
وجہ کیری چہ د کائناتو د تخلیق مقصد انسانی اعمال وو :-

د غوریز او ناغوریز پیژندل

د نیکی او بدی د چاہرو ذرنید او اسپکید و پیژند لو کین دے
قولہ دی د د دنیا د قاعدے پشان د آخرت ہم دا قاعدہ دہ چہ
درون چاہرے بہ سنکتہ او سیک بہ پور تھی دا د جمہورو علماؤ
قول دے :-

۲) دویم د دے پہ عکس دے مطلب د اچہ کوم چاہرے پور تھی
هغه بہ درون او کوم چہ سنکتہ تھی هغه بہ سپک وی، خک چہ چیز

اور مرکز د میلان بہ آخرت کین بدلیبری د نیکو مرکز بہ پور تروی کوم
 حائے چہ جنت دے او د بند و مرکز بہ بنکتہ وی کوم حائے چہ دوزخ دے
 د غنہ قول د بدرالدین زرکشی دے (البرهان فی علوم القرآن) او
 شاہ عبدالعزیز غورہ کربیدے (فتح العزیز)
 (۳) دریم قول دادے، چہ د نیکو د چابری نہ بہ یونورانی سنن را اوزی
 داد نیکو د دروند والی نینہ دلا او د بند و چابری نہ بہ نوراد تیرو
 سنن را اوزی نو داد بند و دروند والی نینہ دلا، دا قول علامہ آلوسی
 د سورة قارعه بہ تفسیر کین نقل کربیدے۔

دستول مقام

حکیم ترمذی بہ نوا در الاصول کین او ابوالقاسم اللانکائی بہ کتاب
 السنۃ کین نقل کربیدی چہ میزان بہ د الله پہ وپاندے ادرولے شی،
 د نیکئی چابری بہ د عرش پہ بنی اترخ او پورے بہ ترحمت وی، او بدئی
 چابری بہ د عرش چپ اترخ تروی او پورے بہ ترحمت وی،

د پل صراط تیریدل او نور

پہ قرآن کین دی

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا
 رَبِّكَ حَتَّىٰ مَا تُضَيِّقُ ۖ ثُمَّ نَحْنِي ۖ پل صراط پہ ذریعہ بہ جہنم کین نہ والی
 الَّذِينَ اتَّقَوْا ذُرَّ الظُّلُمِينَ فِيهَا ۖ داد الله پرے کربے فیصلہ رہہ بیآ
 حَتَّىٰ ۖ د سورة مريم آیت ۷۱، ۷۲: بہ د الله نہ ویریتہ کرکے خلق مؤمن تعلق
 او ظالمان بہ ورتہ پہ گوچہ وور غور زور و کور پکین بہ تے پوریزو:

پہ دے آیت کین د کردی چہ تہول خلق بہ جہنم کین وارد پندی، مسئلہ حمد
 حاکم سرہ د سننک تصیح او بیہقی ابو سمیہ نہ پہ اسنادد چابری
 صرفو عا نقل کربیدے چہ د (وآرد) معنی دا خلیل دی او دارنگک

مستدرک حاکم کین ابن مسعود رض او ابن عباس رض نہ ہم منقول دی
 چہ د ہف مطلب د تہولو جہنم تہ دا خلیل دی امام قرطبی رح دا
 قول غورہ کربیدے، دویم قول دادے، چہ وار دیدلونہ مطلب
 د پل صراط پہ ذریعہ جہنم نہ تیریدل دی، دا خلیل ندی، دا
 قول امام نووی غورہ کربیدے، دا قول بہ مستدرک احمد او ترمذی
 کین دا ابن مسعود رض نہ صرفو عا نقل دے، پہ کوم کین چہ دا ہم د کردی چہ
 خوک بہ د برینشا پشان تیریزی، او خوک بہ د ہوا پشان خوک بہ د
 تیراس پشان خوک بہ د ہوا غلنو پہ پشان خوک بہ د سورلی پشان
 او خوک بہ د جہنم پہ اور زخی شی او تیر بہ شی او خوک پہ پکین
 اغوریزی:

دریم قول د وار دیدلونہ مطلب تزدے کیدل او دوزخ لیدل دی چہ
 حساب بہ دوزخ سرہ تزدے دی، بیآ کہ قرآن پہ دے کین غورہ دے
 شی او مسلمانان بہ جنت تہ ارسولے شی، لکہ خنکہ چہ د حضرت موسیٰ
 علیہ السلام پہ قصہ کین، وَكَمَا وَدَّ مَا عَمَّا مِّنَ ۖ را غلے دے ددے مطلب
 پہ او بو کین سوتل نہ دی بلکہ ہفے نہ تزدے کیدل او حواتہ ورتل دی،

کچرے رومی قول تہ اگورے، نوذ ہر چا جہنم تہ نتوتل بہ د عذاب
 د پارہ تروی بلکہ پہ نیکانو خلق بہ د جہنم اورا اثر نہ کوی او لکہ دا براہیم
 علیہ السلام پہ ہغوی بہ دغہ اور یخ او سلام، جوہ شی لکہ طبرانی
 او بیہقی کین چہ خالد بن معدان نہ منقول دے چہ ہم مینا لغتہ پہ پتہ
 ہم نہ لگی، نوآ بہ وائی چہ مؤمن خور و عدے د الله مطابق جہنم تہ
 وارد نہ شونو د الله طرفہ بہ جواب ورکریشی، مگر ہر تم علیہا و کھی
 خامدلا، تا سر پہ ہفے تیر شوی لیکن ہفہ مہ وو، طبرانی رح او ابن عدی
 د یعلیٰ بن مہنہ رض نہ صرفو عا روایت کربیدے چہ دوزخ بہ مؤمن تہ وائی

تیرشہ ستا نور حیا اور مرکب و رجز یا مؤمن اظفا نورک لہی
 بدو و السافرة، ص ۳۵ و ص ۳۵۳ د پگ صراط پہ خطرناک وخت کتب بہ
 تیارہ وی، دلاس نطہ بہ نہ بنکاری، کا اعمالو پہ مناسب بہ پہ مؤمنانویان
 نور تقویٰ بعضو سرہ بہ دغر ہومرہ ر نرا وی، بعضو سرہ پہ د نور
 داؤفہ پہ سمون او تولونہ کم د نیک عمل خاوندانوی سرہ د کتہ گوٹہ پہ
 سمون ر نرا وی ر ابن جریر عن ابن مسعودین دارنہا چہ او ویئی نو
 منافقان بہ مومنانو نہ خواستہ کری،

أَنْظُرُوا نَأْفِقِينَ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ : بِيْزَانِ حِصَارِ شَيْءٍ چہ مؤمن ہم ستا
 ارجعوا ورا کما التمسوا نوراً : پد نرا کتب تیر شو نو ہغوی بہ جواب
 ور کری چہ د نیا تہ لار شئی او ہغہ نکلے نہ نرا را و کری
 حکمہ چہ نرا د عمل نہ حاصلیزی او دا العمل د نیا دہ آخرت نہ دے
 آخرت ر دار الجزاع دے ر بدو و السافرة مع تشریح ص ۱۶۷

د صراط حقیقت

د پل صراط رغونہ د دیلوے ستیشن د پل پشان معلومیزی، ابن عساکر
 د فضیل بن عیاض رض نہ نقل کریدے چہ د جہنم د پاسہ د پل صراط او رتو
 د پختلس زور... کالو کمنزل پر اندازہ دے دے پہ درے و بر خو کین
 یوہ بر خہ پور د تختل دی، بلہ دریمہ بر خہ را کو زیدل دی او مینحمتی د پخت
 ہوار بیغ تلل دی، ر بدو و ص ۳۵۳ بہ بقی کتب داس رض نہ صرفو عامنقول
 دی چہ ر اذق من الشعر و احد من السیف،

او دغر رنگ پہ مسلم کتب د ابوسعید خدری رض او ابن جریر کتب دا بن
 مسعود رض نہ او مستدرک حاکم کتب دی چہ د بعضو د پارہ پہ د ویستہ نہ
 نہرے او تورے نہ تیرہ او د بعضو د پارہ بہ د میدان پشان فراخہ وی

پل صراط او د نور حکمت

پل صراط بانندے تلل بہ د موقف میدان حشر نہ شروع کیزی او
 دا پل د دوزخ د پاسہ دے، د کمنہ چہ تیر شئی نو د جنت حد بہ شروع
 کیزی، او بیا بہ جنت تہ داخلیدل وی، لکہ۔ خنکہ چہ بدو و السافرة
 کین د روایا تونہ ثابت دی، دیو قول مطابق کہ قول خلق بہ پہ جہنم د پاسہ
 تیریزی نو اہل تقویٰ تہ بہ ہیج تکلیف نہ وی خو کفار او فجاروتہ پہ
 تکلیف وی، او کچرے د بل قول مطابق جہنم تہ داخلیدل ہر کس د پارہ
 ضرور ہونو اس بزور بانداے مؤمن بیان کریدے چہ متقیانوتہ، بہ
 تکلیف او پتہ ہر حکمہ نوی چہ د جہنم اور بہ ہغوی تہ یخ او سلام وی

او بخیلہ قرآن کریم کتب ہم ذکر دے،
 ثُمَّ نَحْنُ الَّذِينَ أَنْفَقُوا وَ نَكَرُ الظَّالِمِينَ : بیا بہ مؤمن تقویٰ داروتہ د پل
 فِيهَا جِثْيًا ○ سورہ مریم آیت ۷۵ : صراط او د دوزخ اور نہ خلاصہ
 ور کمر و او کفار او فجار بہ ور تہ پر گوم وود او غوزو، پل صراط بہ ویستہ
 نہ نرے او د تورے نہ تیرہ صرف کفار او فجار و د پارہ وی د ہر چاد پارہ
 بہ داسے نہ وی، لکہ اس بزور بانداے مؤمن دامدائل بیان کریدے، ہان
 کچرے د تولو ہم دغہ یولار د پل صراط وی، نو بیا ہم د مؤمن خم خطرہ
 نشتہ، لکہ چہ امام بدر الدین زرکشی پہ ر البرہان فی علوم القرآن
 کتب ذکر کریدی، چہ عالم آخرت کتب بہ جیز او مرکز بدلیری د دنیا
 د ستور مطابق بہ نہ وی بلکہ د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ د قول مطابق
 احکام د روح بہ پہ احکام د بدن غالب وی د کفار و مرکز میلان بہ بنکتہ
 یعنی جہنم آرخ تہ وی، او د نیکو کار او تقویٰ دار و مرکز میلان بہ پور تہ
 یعنی جنت آرخ تہ وی لہذا کفار بہ د تول پل زور پر پرتو پہ وجہ رضی شئی
 ارنک دورنگ بہ شی او در زور گنڈا بہ شی او د تقویٰ دار و میلان

اوزور بہ پورنہ وی دپل ہتھ بوج اوزور بہ پر نہ پر بوزی، اوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی، ددے مثال دا سے دے چھوٹک دتورے پتیرو پینہ کپڑ دی نو تکلیف وی، بلکہ زخمی کپڑی، لیکن کہ پینہ اوچتہ کپڑی اوپیا دتورے پہ تیرو دپورنہ نہ پرے پینہ کپڑی، نوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی حکہ حکہ چہ دقدم میلان پورنہ آہر نہ دے، بلکہ گوزا آہر نہ دے دے، حیزا و مرکز بدلید و وجہ دادہ چہ کفار و پہ دنیا کین جھنخی عملونہ کپڑی دی چہ دھے میلان او ماتے مرکز جھنر نہ او جنتیان بہ دجنتی عمل پہ وجہ خپل میلان او ماتے جنت نہ لوی باقی جھنر د کفر او گناہ مثالی صورت دے، او جنت دایمان او عبادت مثالی صورت دے، دگنا ہوو ہوجاز گرم د اور او تیرے دے، او دایمان او نیکی مزاج ہیج او دتور دے کوم نہ چہ دنی علیہ السلام پہ دے دے عا کین اشارہ دے۔

اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَا عَمَاءِ النَّبِيِّ وَالْبُرْدِ، اے خدا یہ جھانگنا ہونہ دو او او دگنی بہ او بوا وینزہ، یہ صحیحین کین حدیث دے، حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَايِرِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، رجعت تکلیفونہ کپڑی او دوزخ خواہشا نو کینہ کپڑی دے،

جنت نہ تلو دپارہ دپل صراط نہ تیرید و مطلب داحقیقت نکارہ کول دی چہ شریعت بانہ دے عمل کولو دپارہ دے خلقو ہر قسم تکلیفونہ تیر کپڑی دو او جنت دپارہ دے سرک تیار کپڑی، او دتورانی عملونو پہ وجہ ہغوی نورانی دار السلام او جنت تر آرسیدہ، او چاد شریعت پہ پل او پہ سرک بانہ دے نل پرینی وویا خہ پہ شریعت تلک او خہ پھیل طبیعت تلک دجنت پہ سرک شریعت تلک لک چہ دوی تہ پہ دنیا کین گران معلومیدل دغہ رنگ پہ آخرت کین ہم دجنت پہ سرک رپل صراط تلل دوی تہ گران وی مطلب داچہ آخرت عالم مثال دے، شریعت لہ پہ اللہ تعالیٰ دقیامت،

پہ ورخ دپل صراط شکل ور کپڑی دچا چہ دے سرہ پہ دنیا کین تعلق وو، خپل خواہشات تہ پریشی وواو پہ شریعت تہ عمل کولو ہر قسم تکلیفونہ برداشت کول او تہ بانئ و رکول دوی تہ دشریعت دپارہ آسان و دوی شریعت سرہ داسے خان عادت کپڑی ووجہ ہم پہ دے کین بہ ورنہ آمار نرنا او اطمینان حاصل وو، نوہغوی بہ پہ دیرے آسانئ فراخئ اور نرنا کین پہ دے تیرشی، او خپل مرکز میلان (جنت) تہ پہ ارسی کوم چہ دینکاو و بنیگر و مرکز ہم دے، او کوم خلق چہ پہ دنیا کین داسے نہ و، شریعت سرہ تہ تعلق نہ ساتلو پہ دے بانہ ہم عمل کولو تہ دے سا دو بہ وہ، خپل خواہشات پہ تہ دے غورہ کنرل، نوہغہ خلق پہ پل صراط ہم نشی تیریدے دا بہ ورنہ دتورے نہ تیرہ شی او دوی نینتہ نہ بہ نرے شی، لکہ خٹکہ چہ ورنہ دنیا کین بنکارید و او دے نہ دتیرید و پہ خٹکے بہ خپل مرکز میلان (دوزخ) تہ گذارشی کوم چہ دیندو او گناہونو مرکز ہم دے،

دتور اسباب

الصَّلَاةُ نُورٌ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ، الصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

پہ پل صراط بہ نرنا دتورخ، قرآن، وی او باہہ دظلم بہ نہ کولو سر خاص صبری بدور السافرہ صے

پل صراط بانہ دے تیریدل دگومو عملونو پوجہ آسان پیری
 ① کمزورے سرے دحکومت دظلم نہ پہ خپل اثر سوخ خلا، صول
 رطبرانی عن عائشہ رض

② ددین کار دپارہ جھانٹو نوسرہ تعلق لول او ہم پہ دے غرض
 جھانٹو نونہ بیابار تلل ر بزار یا سناؤ حَسَنٍ عَنِ أَبِي الدُّدَّ دآء

۱۹۲) پہ خپلہ رائے پہ دین کین دزیاتئی نہ خان سائل، او دسنت تعلیم ورکول ددیلی فی الزناکبہ بد ورا سا فورا صحیح

جنت اودوزخ

داهل السنّت والجماعت په دے عقیدہ اتفاق دے، چه جنت اودوزخ پیدا دی، امام ابوالحسن اشعری په مقالات الاسلامیین و اختلاف المضلین کین ر یلفظ ما اجمع علیه أصحاب الحدیث و اهل السنّة، مطلب دا چه اهل حدیث او اهل سنّت په کوم عقائد او چه متفق دی د هغه په تفصیل کین فرمائی: **وَأَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ** د جنت اودوزخ پیدا شویدی

امام ابن قیم رحمہ صحابہ کرام و تابعینو تبع تابعینو اهل السنّة والحدیث فقہاء و اهل تصوف په دے عقیدہ اجماع نقل کپید (هادی الارواح د معتزله و داوینا غلطہ دے چه اُس جنت اودوزخ نہ دی پیدا د قیامت په ورخ به پیدا کپیری چه ضرورت به ئے هغه وخت وی، غلط حکم دے چه اُس د دوار موجود والے عبث نہ دے بلکه په دے کین فائدے دی،

د جنت اودوزخ د اُسنی موجود والی دلیلونه

- ۱) **تولوا نبیاء و علیهم السلام** د جنت زیرے ورکپیدے او ویر و لو تاثیر هله قوی وی چه دادوار، اُس موجودی،
- ۲) په صحیح احادیثو کین: د مرک په رخت او په قبر کین د جنت دوزخ لیدل او د هغه اثرات محسوسول ثابت دی چه داددے د اُس موجود والی دلیل دے، په صحیح احادیثو کین دا هم ذکر دی، چه د بعضی نیکانو

لکه شهیدانو، صدیقینو، انبیاء و بعضی مؤمنانو و خویشین له مرکز د جنت د نعمتونو د فائدے آخله او بدکاره خلق د دوزخ تکلیفونو تیروی د قیامت نه ورا ندے د نیکانو او بدانو د جنت اودوزخ سره بطا و ارتباط دا بنائی چه اُس هم دادوار موجود دی او د قیامت نه ورا ندے ددے پیدا کیدل و اقسام فائدے لری

د جنت اودوزخ د وجود نقلی دلایل

په قرآن کریم کین د آدم علیه السلام په جنت کین آستوکنه او بیازمکه نه را تلل ذکر دی، دا جنت آخرت واله هغه دارالثواب دے، (دا صحیح قول دے) د امام رازی رحمه الله د اقوال د ابوالقاسم بنی معتزلی او د ابو مسلم اصفهانی نقل کول رچه د آدم علیه السلام د کین دوحائے د زمکه یو باغ وو، او پخپله د امام رازی په دے کین خپله رائے نه بنکاره کول، یاد بښائی داوینا چه داد آدم آسمان جنت وو، یا د بعضی صوفیانو ر داوینا چه د جبل یا قوت یو باغ وو، یا د یهود و نصاری و د باغ عدنان یا فلسطین یا اصفهان متعین کول، ټول د عقل او نقل نه خلاف دی.

وجوهات دادی

د آدم علیه السلام د کین و حائے آسمانی جنت وو، هر کله چه د جنت لفظ په لام ک تعریف سره ذکر شی او په الفاظو کین زمکه د یو باغ مراد کولوخه قرینه هم نه وی نو جنت نه به مطلب هلته دارالثوابی باخصوص په دے صورت کین چه د قرآن الفاظ په دوو فرینو دا کوا هی کوی چه د آدم علیه السلام د کین و حائے آسمانی جنت وو، یو خویشیورت طه کین چه کوم صفتونه د جنت بیان دی هغه هم آسمانی کیدے شی کوم چه دارا لجزاء دے زمینی نشی کیدے، هغه داسه چه الله تعالی آدم علیه

السلام نه د جنت بو تلو نه پس افرمائیل، فلا تُجْرِبَنَّكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ○ إِنَّ لَكَ أَنْ لَا تُجْرِبَنَّ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ○ وَأَنْتَ لَا تَقْظُمُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى ○ سورة طه آیه ۱۱۹ تا ۱۲۱ دایم صفتونه د دنیا د هنج مقام نشی کیده. مثلاً داچر د جنت نه په و تو پس به تاته تکلیف وے کتن به لورده نه وی، بر بندې بدل به نه وی، آسده به نه وی، بوغز به نه لکی، دا ټول خصوصیات د بکرنی جنت کیده شی د زمینی نه، د دنیا یو باغ کتن کومه فائده چه کیده شی هغه د دنیا په بل باغ کتن هم کیده شی چه دا اول باغ نه لا اوزی مگر نورے خلور فائده د دنیا په هنج یو باغ کتن نشی کیده،

دویم په سوره بقره کتن وی، قُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاوَةٌ ○ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ○ (سورة البقرة آیه ۱۷۳) په دے آیت کتن د جنت نه په را کوزیدو دوه نیتج مرتبه کپه اوله داچه ستاسو د اولاد په مینج کتن به د شمنی وی لکه څنکه چه وړاندې د فرشتو په ژبه هم ظاهرا کپه شوه و، اَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ ○ وَنَحْنُ نَعْلَمُ مَا نَعْمَلُ ○ په دے آیت کتن اهبطوا کوزشی بیایه د جمع په لفظ افرمائیل چه ستاسو اولاد به دیوبل د شمنان وی، او بل داچه ستاسو او ستاسو اولاد استوگنه به تر ټا کلی وخته پورے په زمکه وی اودے نه به فائده حاصلول وکچرے د آدم علیه السلام د کیدو ځایه آسمانی نه وے نو دا الفاه به الله تعالی نه وے و نیل ځکه چه د شمنی خود که د ژوند خصوصیت دے او دا به ے هم نه وے و نیل چه د کوزیدو نه پس به تاسو زمکه کتن اسیزی ځکه چه د زمکه نه د کوزیدو واد

د زمکه دیو باغ نه بل باغ په تلو دا ے الفاظ هنج معنی نه لری، زمکه نه زمکه نه کوزشی، د زمکه دیو باغ نه اوزی او پد زمکه کتنه سیرزی معلومه شوه چه د زمینی باغ نه دو بلکه آسمانی جنت و لور، باطنی ذلت دے او بر بندې ولیک ظاهری ذلت دے، تنده باطنی گرمی دے او د ظاهری گرمی د دے په مینج کتن جوړه نه دے، د آدم علیه السلام د کیدو ځایه دے ټولو نه پاک و،

دا دم علیه السلام د کیدو د ځایه متعلق استدلال
د حدیث استدلال | په صحیح مسلم کتن د ابو هریره رضی الله او او د حدیث یفرد نه مرفوعاً حدیث دے چه د

قیامت په ورځ به د آدم علیه السلام اولاد د آدم علیه السلام نه جنت پیرانتو غوښتنه ا کړی د دے په جواب کتن به حضرت آدم علیه السلام ا فرمائی وَهَلْ آخَرُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَّا الْآخِطِيَّةُ ○ اَبِيكُمْ، چه تاسو خوجنت نه هم ستاسو د پلار غلطی را ویستی یی، د ځکه معلومیږی چه د قیامت جنت هم هغه دے کوم نه چه آدم علیه السلام را ویسته شوه و، هر کله چه د جنت ا سنے وجود ثابت شو نو دوزخ هم ځانجا ځکه موجود دے چه د فریق هیتوک قائل ندے،

قرآنی استدلال | د جنت په باره کتن قرآن کریم فرمائی اَعْدَتْ لِلْكَافِرِينَ دُورًا ○ د ما ضی صیغ دی، مطلب ے دا دے چه جنت او دوزخ د وړاندے نه موجود دی، دریم دلیل داد ے چه فرعون سره د فرعونیانو هر کله چه غرقیدل نو قرآن فرمائی، اُعْرَفُوا قَادِحِلُو اَنَارًا ○ دا هم د واره د ما ضی صیغ دی چه په تیره شوه زمانه کتن د فرعون او فرعونیانو غرقیدو سره هغوی اور جهنم ته ټپو ټپو شوه،

کچھ قیامت نہ ورنہ دے دوزخ وے نودوی شے تہ داخل کرے شوم
 ک آدم علیہ السلام د کبر حائے جنت وویہ دے د شہبوازل
 ک آدم علیہ السلام د کبر و خاکے جنت الخلد نہ منلو شیہی دادی
 ک جنت کین داخلہ بہ قیامت پہ ورخر وی، خواد م علیہ السلام د قیامت
 نہ ورنہ دے جنت کین خنگہ داخل شو
 ک جنت کین بہ بر بند تیا اوغیو نہ رائلل نہ وی، کہ دا جنت الخلد وے نو
 آدم علیہ السلام تہ دا دوارہ ہلتہ خنگہ پلین شوکے۔
 ک جنت پہ آسمان کین دے چرتہ چہ امر او نہی نشتہ اور نہ مکلف کیدال
 نو آدم علیہ السلام تہ د صغ رہی حکم خنگہ ہلتہ راغلو،
 ک آسمانی جنت تہ داخل نہ ہی ہلتہ نہ و تل نشتہ، نو بیا آدم علیہ السلام
 ہلتہ نہ و لے اویستے شو۔
 د دے خلو روارہ جواب ہم یو دے، ہفتہ دا دے چہ داخلور وارہ خبر
 ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی او دے تانید د قوائی آیتونو سیاق او سباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا تو اور د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لری۔
 موہن تہ گرمی اور زہار ارا سولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

نہ وے، دریم دا چہ د شیطان بندیز قاتونی دو قاتونی بندیز
 ک جرمات د بندیز خلتے نہ پہ پتہ اوغلا غلتیا تے شی، دا اللہ د پت
 ک مکیں نہ دی لیکن اللہ د خہ حکمت د وے نہ ددہ پہ دغہ قسم
 ک کین خہ دخل ا نکرو۔
 ک مہ شبہ دادہ چہ آدم علیہ السلام پہ زمکہ خلیفہ جوہ شوہ و
 ک آسمان جنت تہ و لے بو تے شو، د دے جواب دا دے، چہ د اللہ
 کت ددہ پہ دغہ بو تلو کین د ایسے و لکے چہ د عیسیٰ علیہ السلام
 ک آسمان تہ پہ خیز و لو او بیا پہ زمکہ را کوز و لو کین خہ حکمت دے،
 ک آسمانی جنت کین د آدم علیہ السلام د استوگنے او د ارفے د خوراک
 ک وجہ د ہفتہ را کوز و لو کین د اللہ تعالیٰ حکمت
 ک دے حکمت دا وجہ د آدم علیہ السلام پہ اولاد کین
 د اشعور مضبوط کریشی چہ د دوی اصل وطن
 د ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی او دے تانید د قوائی آیتونو سیاق او سباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا تو اور د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لری۔
 موہن تہ گرمی اور زہار ارا سولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

دویم حکمت

لکہ خنکہ چہ دے واقع نہ معلومیزی، دویم حکمت پہ دے کن د الله دنا فرمانی دانسی خطر ناگو نتیجیونہ د انسانانوویکول دی، آدم علیہ السلام د انسانا پلاسا او د خدا کے تعالیٰ محبوب او مقبول بندہ او هر کله چہ هغه په دایه کار (هغه اونے نه خورل) چہ گناه هم نه وه روکم بخدا که عزمان د نه خارج کړی شو نو د گناه نتیجی خوبه دے نه هم نایسته خدا په وی کن هغه نافرمانی د الله ده کوه سره چہ قصدا او اراده شامله وی قتل گواه دے چہ د آدم علیہ السلام دے فعل کن اراده دنا فرمانی نه وه خنکہ چہ جنت د شرعی احکامو مخائے نده چہ د هغه خلاف کول کن ا بولی نو دا حکم تشریحی نه وو بلکه تشفیوی وو، د حکم تشفیوی د ا مطلبی وی، چہ مبتلا یوم اکثر بخورنه د پر هیز کولو مشوره په دے عرض کړی، چہ د دے په خلاف کولو کن د رنخور نقصان دے هر کله چہ بد هیزی ا کړی نو د کتر هیز نقصان ا نشورنه دے حکم عدلی ا نقصان د رنخور ا شوچر نفع یه نریات شو یا بل نفع بر پیدا یا دا حکم عام وو د هذی الشجره، نه مقصد د الله تعالی دغه قسم بولو او ونه بندیز وو او آدم علیہ السلام دیوسه خاچه ارنه بندیزه مطلب واغستو دا غلطی اجتهادی وه او په اجتهادی غلطی عذاب نشسته سوال پیدا کیزی چہ هر کله د گناه نه وه، نو قرا فرمائی، وَعَصَىٰ آدَمَ رَبُّهُ فَكَوَىٰ (چہ د دے جواب داد دے چہ حقیقت کن عصیان او غوایت نه وو بلکه په صورت د دے رو د دے ژبه د قواعد و په لحاظ هغه نیکنی نه هم بدی و پیله شی کوم چہ د بدی هم شکله وی، لکه د جزو سَبَّیْنِهٖ سَبَّیْنِهٖ مُثَلَّهِمَا) سوره الشوری عت اَوْفَمِنْ اَعْتَدَىٰ عَلَیْکُمْ فَاَنْتُمْ فَاَعْتَدْتُمْ عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَىٰ عَلَیْکُمْ

وره البقرة آیه ۱۹، و مبی آیت کنی دے د اشکنی په وجه د بدی دے نه بدی او نیله حالا نکه بدله اغستل جائز دی، دغه رنگ د دویم آیت کنی د زور ظلم بدل اغستلو ته د هه شکلی په وجه زور او نیله شو، حالا نکه بدله اغستل خه بدله د گناه خبره نه ده د طور د ا هه خلق وائی چہ د سپیره بدل دے په سپیره واغستو سپیره د واره یوشان دی مگر د مبی سپیره ناجائز او دویمه سپیره جائز صرف شکل کن د واره سپیره یوشان دی، خلاصه د بولو هر ودا چہ دے واقع کن د الله دا حکمت بنودل وو چہ هر کله آدم علیہ السلام د ا هه یوکار ا کړو چہ صرف شکل او صورت د گناه وو د حقیقت گناه نه وه (مگر په نتیجه کنی د جنت نه را ا بشکلو د هغه آرام او پایان نعمتو نه تر واغسته شو او د دنیا په تکلیف د ژوند اغستونو سرگردانو کنی دے مبتلا کړو او کار هم یووونو هغه کسانو ته عبرت کول وو کوم چہ حقیقی گناه کوی او یوه مرغه بلکه بتول عمر په گناه هونو ا هم وی نو د هغه به خه حال وی خورمه خطر نا کے نتیجه بهمه د باصت په ورخ را ا وزی، او هغه همیشه ژوند به خه خورمه خراب وی،

دریم حکمت

دریم حکمت داد دے چہ جنت دار د راحت اوزمکه دار د محنت دے لهدا په دے دار د محنت کن دین پاره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصل کولو ا کی یوه ذریعه وه، په دے وجه زمکه کن تکلیف تیر کړی مشقت ا کړی چہ د جنت حجت مو نصیب شی،
 بهراختی نرسید آنکه محنت نه کشید،
 د دنیا نظام هم د ا هه جوړ دے چہ شوک محنت کوی نو هغه راحت بیا موی،

خلوہم حکمت

د آدم علیہ السلام اور د ابلیس کے واقعہ نہ انسان تہ دا ثبوت و رکول
 چہ شیطان کا انسان دہتو لو نہ لوئے دشمن دے د ہغہ کار د اللہ
 تا بعد ارضی نہ لے کول اوپہ خواہش نفسانی کنے اے اب مکل دی
 انسانیت او ابلیسیت کنہ بہ جاری عداوت وی، خود انسانی کامیابی
 بہ دے کن پت دے چہ ہغہ د ابلیسی خویند ارکونہ خان انسان
 اودہ نہ دخیل پلا ر مقام او خیل وطن اصلی بہ گوتور شی گوند
 د اصلی وطن نہ بہ لاس و پختل وی،

پنجم حکمت

جنتی ژوند نہ د نہ شہوند تہ د آدم علیہ السلام لا بد تہ لو
 حکمت دا ہم و وجہ د جنت د خوشحالو د ک ژوند د دنیا د غم
 چک ژوند سرہ مقابلہ کری اود اتاریخی حقیقت د بہ اولاد آدم
 السلام کنہ برابر جاری وی چہ غور یزیش وند د آخرت دے حکم
 دوی د دنیا بہ جنجالو نو کن اکرمید و سرہ آخرت او د جنت حقیقی
 شانہ اند غور زوی اود د الا حق خیر و ابغی را علی آیت
 د انصوہ چہ د آخرت او د جنت بقول عمری او ہیشہ ژوند دیر
 د اولاد آدم بہ ہغہ کو ششو نو کن د بچلتی چہ پیدا کری کوم
 د جنتی ژوند گتلو د پارہ کوی،

شپروم حکمت

د آدم علیہ السلام قصہ د ابلیسی عداوت ہنکارہ کولو د پارہ پو آ
 پہ دے کن د اللہ تعالیٰ دا پتہ حکمت ہنکارہ کول دی چہ انسان د ہا
 د ابلیسی عداوت وجود لہ دے وجہ ضروری دے چہ ہغہ د دے نہ
 خان محفوظ کولو د پارہ ہر دخت تیار ا سیری او د دین د دے حفظ

غیب دشمن د دشمنی خیال پہ انسان کن د دین د حفاظت خیال
 او چند بہ پیدا کوی، انسانی وجود یوور کوئے حکومت اگنرہ د دے
 اندامونہ د رعیت پشان او روح دے دیو باد شاہ پشادے، قانون الہی
 و شریعت د دے ور کوئی حکومت آئین او دستور دے شیطان او
 ابلیسیت لگی شی دغہ اندامونہ بہ بغاوت کولو ا مادہ کوی، چہ دغہ
 دستور انہ مہی کچرے د انسان روح د خپل دے حکومت پہ بچ کولو
 او بہ حفاظت کن پاتے راشی نو دشمن بہ پر خیتہ و اچوی او د دے
 انسانی اندرونی مہلکت بقول انتظام بہ گنہ و د کری (کہ نہ صبا لبنان
 کن چہ اسرا نیلو کر لہ) او کچرے د دشمن د چالو نو ہر دخت یگرافی
 کوی، د حکومت د حفاظت خیال ساتی اودغہ انتظام بہ مضبوط وی
 نو ابلیسی چلو نہ بہ بقول ہیکارہ شی، د دے ہنکارہ مثال د پاکستان
 حکومت دے چہ بہ خوا کن د بھارت یومکار د شمن حکومت موجود
 کچرے دا دشمن نہ وے نو حکومت او عوام د پاکستان دواہ بہ بے فکرہ
 ناست و د خپل ملک د بچ کولو او د حفاظت د جوش د ک انتظام بہ نہ
 کولو او د پاکستان بری، پوری او فضائی فوج بہ د نیشٹ برابر و جکی
 وسلہ او جنگی قوت نہ بہ ہنکار نہ راستل، دا خود غیب دشمن بھارت
 صدقہ دہ چہ پاکستان کن د فاعی ساز و سامان مخ پہ ترقی دے،
 مطلب دا چہ د انسانیت د تکمیل دا د ابلیس پہ د دشمنی کن پت دے
 لکہ چہ حضرت علی ہجویری مشہور بہ د اتا کچرہ بخش، خپل ہغہ سرید
 دا بے پوہ کوی کوم چہ د دشمنان د ضرور نو شکایت کر شو، دا وقعا
 علامہ اقبال بہ خپلو شعور نو کنے دا بے بیانی وی، ع

راست سچویم مگویم یا راست	ہستی اور نیک بازاریت
برکہ دانائے مقامات خودی است	فضل حق دانداگر دشمن قوی است

کشت انسان را عیب باشد صحاب

مکنانش را بر انگیزد ز خاک

د جنت د ژوند حقیقت

د جنت حقیقت او نعمتونه دو سره اوجت دی، چه که انسان په خیال کینه هم نه شی را تله :-

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰۰﴾ سورة السجدة آیه ۱۰۰ پیژنی کوم چه ما پت ساتلی دی دوی دپاره د سترگو یخواله دے، چه ددوی د عملونو بدله به وی،

په بخاری او مسلم کین دا ابو هریره رده په روایت د حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کین هغه نعمتونه تیار کړیدی چه نه خو کومو سترگو لیدلی دی او نه کومو غوړو لو د دے تعریف آوری دے، او نه کوم یوزره د دے خیال را وستے شی، د د نیا نعمتونو سره د دے نعمتونو هیخ مناسبت نشته، ځکه د دے اصل حقیقت بغیر د لید او استعماله مهکن نه دے خود انسان پوهولو د پاره د دے اجمالی پیژندگلی د علوم آخرت په ضمن کین ضروری وه لیکن د انسان پوهه د د نیاوی څیزونو د پورته د پاره ځکه د د په دغه رنگ کین قرآن شریف او حدیث بیان اگړه،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه د جنت نعمتونو د پاره د د نیوی شیبونو کوم الفاظ چه استعمال شویدی داصر د کسسی او تعبیری مناسبت په وجه دی گوندی د آخرت د نعمتونو حقیقت د د نیا ک نعمتونو نه بالکل مختلف دے، ځه وایم چه جنت کین به هم اوبه وی، او په د نیا کین هم اوبه شته لیکن په دواړو کین د آسپان او زمک فرق دے کچر دے د توله د نیا

دولت ا لگولے شی او په هغه یو کلاس شربت تیار کړی شی نو دا به د جنت د اوبو په مقابله کین د ا سس وی چه په لید و به ته هغه چانه سرخون ورځی چاچه د جنت اوبه څښلی وی ځکه چه د جنت په اوبو کین موندونکی خوندونه بدنی او روحانی اثرات هغه دی کوم چه د د نیا په هغه څښاک کین نشته،

د آخرت د ژوند اجمالی نقشه

قرآن حکیم د جنت د ژوند په منفی انداز کین دا نقشه را بڼکلی ده، لَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۰۱﴾ هغه ژوند د ویر د اوجم نه بیخی پات د دے، او په مثبت انداز کین د دے بیان کړی دے،

وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهُیْ اَنْفُسِكُمْ ﴿۱۰۲﴾ ترجمه: یعن د جنت په ژوند کین به هغه و لکم فیها ما تاند غون (ط) نزلآ شی ملا ویری کوم چه په زړه کین تیر شی او هغه شی به هم ملا ویری کوم چه السجدة آیه ۱۰۳) اغوښتے شی، او پخپله د انتظام کولو

ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق د الله پاک ټول عمری میلان د وی، ټول عمری انتظام به هم د الله پاک وی، په بدو ویر السافر به مذكور ا حاد یثو کین د دے پاک ژوند دا تفصیل بیان دے،

عَنَاءٌ لَا فُقْرٌ ﴿۱۰۴﴾ صِحَّةٌ لِّاَمْرَاضٍ ﴿۱۰۵﴾ یعن د جنت په ژوند کین بې نیازی شبات لا همر حیات لا موت : او غنی ټوب دے، فقیری او محتاجی پکین نشته، ظاهری او باطنی تندرستی به وی اور څ پکین نشته ځوانی شته بودا ټوب نشته، ژوند شته، مرگ نشته دا هغه لنډه نقشه ده، چه د هغه مطابق یومینت ژوند به په د نیا کین ټولو د لوه باد شاه ته ندری نصیب شوه په د دجه د الله ارشاد دے: وَارْتَبْنَا الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لِهٰی الْحَيٰوةِ الْاُولٰٓئِیْ لَعَلَّیْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۶﴾

چه یوازے دآخرت ژوند حقیقی دے، په حدیث شریف کینے راخی چه دیو جنتی سرری طاقت به دیوسلو مضبوطو خوړانو نو هو صره وی هیشه دپاره او هیز کموت پر یکنه نه راخی دهغه بنا است به بیمثاله وی ادپه هغه کین به زیات ولے راخی، لکه چه په صحیح احادیثو مبارکو کین ثابت دی، ددے نه ملاوه داچه ددیدار الهی خوند به دومره وی چه بل هیز دجنت خوند به دے ته نه رسی ۶

دقیامت په نینوکین دحضرت عیسی علیه السلام اسمان نه را کوزیدل په بحث کین شامل دی ۶

دحضرت عیسی علیه السلام اسمان نه خیرول داوخت دهغوی ژوند او په آخره زمانه کین په زمکه را کوزیدل دمسلمانانو اتفاق عقیده ده حکم چه په تیر شوو خوړلس سووکالو کین په دے کین هیز یومسلمان عالم اختلاف په دے نه دے کپه چه دا دتولون ددعه صفامسئله ده چه اسلام او ددے انکار نشی جمع کیدد په بحرالمحیط تفسیر جلد ۲ ص ۶۶ کین دامام ابن عطیه نه دا جماع الفاظ منقول دی ۶ ۶

حَيَاةَ اِسْمِ بَعْثِهِ اِلَى الْيَوْمِ وَنَزُولُهُ : تر دے وخت دمسیح علیه السلام من السماء بَعْثِهِ الْعَنْصَرِيَّيْنِ مِمَّا اَجْعُ : ژوند سره دجسمه او جسم عنصري عَلَيْهِ الْاُمَّةُ وَتَوَاتُرُ بِيَةِ الْاِحَادِيثِ : سره دآسمان نه دده را کوزیدل ددعه یو عقیده ده چه په دے امن متفق دے، اوله متواترو احادیثو ثابت د په جامع البيان تفسیر کین د ابي متوفی نه، تفسیره تفسیر وچیزه نقل شویده وَالْاِجْمَاعُ عَلَى اَنَّهُ حَيٌّ فِي السَّمَاءِ يَنْزِلُ يَقْتُلُ : په دے اجماع ده چه الدَّجَالُ وَيُؤَيِّدُ الدِّيَّيْنِ : حضرت عیسی علیه السلام پر اسمان کین ژوند دے، را کوزیږی به دجال به قتل کوی او دین اسلام به مضبوط ددنگ دامام شوکانی رح په ۸۸ ساله را لئو ضمیمه فیما تواتر فی

الْمُنْتَظَرِ وَالْجَالِ وَالْمَسِيحِ، او دامام سیوطی رح په الأعلام بحکم عیسی علیه السلام، کین هم تواترو اجماع مذکور ده، صحیح الکرامت ص ۲۳ کین امام شوکانی رح یوکم دیرش احادیث دعیسی علیه السلام د نزول په باره کین ذکر کولو نه پس دتواترو اجماع ذکر شویده، دغه ربک حافظ ابن حجر په تلخیص الخیر، کتاب الطلاق کین لیکلی دی، الإجماع علی أَنَّهُ رُفِعَ بِدَلِيلِهِ حَيًّا، یعنی په دے اجماع ده چه هغه سره د بدن نه ژوند دے پورته کپه شویده،

دارنگ په رفیع الباری کین دادریس علیه السلام د ذکر سره دحضرت مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده، دغه رنگ په تفسیر ابن کثیر کین د نزول تواتر صفا بنکاره کپه شویده، دانشان را مرزا غلام احمد، براهین احمدیه ص ۶۶ دحضرت مسیح علیه السلام داسی ژوندون او ددوباره راتلون تضریح کپیدا او دا کتاب دده داقوار مطابق هغه وخت لیکل شوه دے چه هغه پخپل خیال کین بنی وودایام الصلح ص ۶

۶۷ مرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه ص ۶۶ کین د اِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا، په تفسیر کین لیکلی، چه په دے کین د مسیح علیه السلام په جلالت اندازا تلونه اشاره ده، کپه نری نه قبله، نو هغه زمانه هم را تلونک ده چه مسیح علیه السلام به سره دجلالت په دنیا را کوزشی، و جلال الهی به گداهی نیست او نا بود کوی، کما زمانه دغه زمانه دپاره د ادهاص په توگه واقع شویده ۶۶

۶۸ مرزا غلام احمد براهین ص ۶۶ کین، د هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ تفسیر ددعه بیا نوی چه هر کله حضرت مسیح علیه السلام دویم ځلی دے دنیاته تشریف را وړی نو د هغوی په لاس به دین اسلام

پہ بتولوا فاتوا و آقطار و کین خورشى، رهم، مرزا غلام احمد پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کئے لیکي چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عمرہ قتل نہ
 منع کرواوسے فرمائیل کچرے دا دجال وی نوہدہ صاحب عیسیٰ علیہ
 السلام بن مریم دے ہفہ بہ کے قتلوی صوبزہ دے نشو قتلوالے
 د مسیح علیہ السلام ڈر وندون او کدھفہ ڈنرول پہ مسئلہ بہ مو بنر
 دقرآن، حدیث، تاریخ، او عقل پہ رنرا کین مختصر بحث کوڑ۔ داجماع
 پہ رنرا کین مو بنر پہ دے مسئلہ بحث ا کرو

د مسیح علیہ السلام ژوندون دقرآن پہ رنرا کین

را و مکروا و مکرا اللہ و واللہ خیر: یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام
 المکیرین آل عمران آیت عکسہ: پہ خلاف چل ا کرو او اللہ د ہفہ
 د بیچ کولو چل ا کرو، د اللہ چل د بتولو چلنو و الیہ نہ دیر بنہ دے
 مرزا صاحب ددے آیت دامطلب بیان کدی دے ر یهود یا نوہ حضرت
 مسیح علیہ السلام د پارہ د قتل او سولئی چل چو پکرتے وو، خو دا
 خدائے تعالیٰ مسیح علیہ السلام نو وعدہ و رکرتے او وے وئیل چه تا بہ زہ
 خیل ٹان تہ ما پور تہ کرم، راربعین جلد دریم ص ۷
 بیاب آئینہ کمالات ص ۱۰۰ کین لیکي چه د وعدے الفاظ دلالت
 کوی چه ہفہ دیرہ زر پورہ کیدو تکھ دکا) بیامرزا صاحب پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کین لیکي چه بیاد دے نہ پس کے ہفہ علیہ السلام د ہغوی
 ر یهود و) پہ حوالہ کپور۔ پہ چا بکونو ا دھلے شو، کٹھل آوری دل سپیرے
 خونرل توتے مسخرے و پورے کیدل ہفہ ا لیدل آخرے پہ سولئی
 اخیڑ لو، دامرزا فی تفسیر یوازے بے دلیلہ او تحریف دقرآن ندے ،
 بلکہ یولو تے بہتان دے او کذات الہی د شان ہم خلاف دے د مرزا پہ
 قول یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کرو او اللہ پاک د

د ہفہ د بیچ کولو چل ا کرو او بیایہود د ہفہ پہ بکونو او کپور و اوہلو
 کٹھل کے ہم ورتہ ا کرل توتے مسخرے کے ہم و ر پورے ا کرے پہ
 سولئی ہم اخیڑ لو، او بیامہم قرآن دا اذیل چه اللہ خیر المکیرین
 دے، ددہ چل دیر بنہ او کامیاب شو، کچرے دمرزا فی تحریف دا دغانہ
 جو بہے کرے بتوتے ہم ا خطے شی چه د سولئی نہ را کوز و لو پہ وخت
 یهود و ہفہ صرا کٹرو لو، لیکن آخری سلگئی کے پاتے وے چه پہ علاج
 کولو بنہ شو بیاکشہر تہ لاپ و او دیرہ مودہ ک پس پچیل مرگ مرشو
 خوبیا ہم ددہ ک مرگ پہ لارہ کین د یهود و غلط فہمی یو بتد جو ر نشو
 او نہ خہ ہجیبہ واقعہ اشوہ۔

پہ ذکر شوی آیت کین د روح اللہ د حفاظتی تدبیر د یهودی چلی سرہ ۶
 مقابلہ کولو کین د اللہ د تدبیر د پورہ کامیابی اولوئی بیانول مقصود
 دی، لیکن د مرزا پہ تفسیر کین ددے وعدے الہی سرہ ہم یهودی پختو
 حضرت مسیح علیہ السلام سرہ ہر ہفہ خہ ا کرل کوم چه ہغوی غوختل
 او بیامہم د مرزا پہ قول تدبیر الہی او د ہفہ وعدہ بلندہ او کامیاب
 شوہ، مرزا پردے شان د حضرت مسیح علیہ السلام او دقرآن والا خدا
 د یهود و پہ مقابلہ کین توہین او تذلیل ا کرو،

کچرے د ماغون کین کور و لے او اتحاد نہ وے نو د آیت مطلب سفادے چه
 یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کرو چه ہفہ بیغزتہ
 شی او سولئی تہ اخیڑ و لے شی، لیکن د اللہ تدبیر د ہفہ د بیچ کولو و،
 لہذا د اللہ پاک تدبیر غالب شو ہفہ کے آسان تہ پور تہ کرو او یهود
 د ہفہ یو وینتہ ہم کور نکرو، غوالس سو و کالونہ خود قرآنی علوم
 ماہرا نو صعا بہرہ او تابیین نور و غیرہ د آیت نہ دامطلب واعستو
 لیکن پہ خوارلسی صدی کین د مسیحت د کان پراستو والا دانا مقول

مطلب دحاً مذکور کرو :

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ خُذْ بِكَ
 ذُرِّيَّتَكَ إِلَىٰ وَمَطِّئْ لَكَ مِنَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا أَوْجَاعَ الْأَشْجَلِ الَّذِينَ
 كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ
 إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ
 بَيْنَكُمْ فِيهَا كُنْتُمْ فِيهِ
 تَخْتَلِفُونَ **رسورہ ال عمران**
 ایت ۷۵ھ

دے بیابا بہ زہ فیصلہ اکر دے ہفت چہ کوم تا سو جگرے کوئے .

در توفی، یہ بارہ کنی دابوالبقاہ پہ کلیات کنی دی

التَّوْفِيقُ الْأَمَاتُ وَقَبْضُ الرُّوحِ وَعَلَيْهِ
 اسْتِعْمَالُ الْعَامَّةِ وَالْإِسْتِيفَاءُ أَخْبَارُ
 الْحَقِّ وَعَلَيْهِ اسْتِعْمَالُ الْبَلْغَاءِ
 ددے ہفت پورہ وصولوں او صحیحہ اغستل دی گویا کہ دھغوی پہ نزد پہ
 مرگ دتوفی اطلاق پہ دے حیثیت سے دے چہ پہ دے کنی دیو خاص اندام
 نہ بلکہ دہول بدن نہ روح آغستہ شی، نو کچرے خدا کے پاک دچا روح
 سرکہ د بدنہ واغستہ نو ہفت تہ پہ طریق اولی توفی ویلے شی، حکمچہ کہ
 توفی پہ مفہوم کنی روح سرکہ د بدنہ اغستل پورا تہ دی، عیو ما روح بغیر
 بدنہ قبض کوئے بنی ٹو حکم پہ مرگ دتوفی اطلاق دیر کیبزی اور دلہ
 داراز دے، چہ د عیسیٰ علیہ السلام حالت دھا مو حالاً تو لہ مختلف و،
 اور ہولونہ زیات، ہم ضرورت پہ موقفہ ہم اللہ تعالیٰ د عیسیٰ علیہ السلام
 دصوت، لفظ استعمال گھرو، بلکہ دتوفی، لفظ سے استعمال کرو چہ
 ہفتہ دروح یوازے قبض کو لو یا روح سرکہ د بدنہ قبض کو لو نہ شامل چہ

داخبر ظلمہ دکا کہ ٹوک اوائی چہ حن ائے فاعل وی او وی روح مقبول وی نور توفی معنی بہ مرگ وی
 ہا لغوی کہ موثر دادر مرگ پہ معنی اُمنون دابن عباس شاکر و ضحاک پہ معام کنی و تقدیم او تاخر قول
 چہ د متوقینک، معنی بہ داعی وی، چہ زہ بہ تا سر کوم پہ زمکہ را کو
 ولونہ پس او دلیل ہے دا آیت دے، اللہ یتوفی الانفس حیث موتیہا
 والتی کم تمت فی متامہا، دلہ فاعل اللہ پاک دے او مفعول
 ذی روح دے، خود خوب پہ وخت دتوفی، معنی بیابا ہم مرگ نہ
 نو ددے حقیقت نہ پس پہ تیر شوی آیت کنی د عیسیٰ علیہ السلام
 دتوفی، معنی مرگ نہ دے، بلکہ ددے معنی پور تہ خیزول وی،
 لکہ چہ دامطلب تر ابن عباس رض ہم پہ صحیح قول کنی اغستہ کہ چہ دا
 روح المعانی کنی ذکر دے، او د عیسیٰ علیہ السلام د حال مناسب ہم
 دہم حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ چہ د یهودی گیرے پہ وخت کوئے
 پریشانئی وے نو ہفت پہ دے وجموے،
 را، چہ زہ بہ د یهود دے تہ نے اور ظلم نہ پچ شم کہ، نہ ہتو ہفت پہ جواب
 کنی اللہ تعالیٰ افرمائیل ریعسیٰ ابی متوقینک، زہ بہ ناوا خلم او د
 ہغوی د نیچے نہ بہ د خلاص کر مر، لکہ چہ بل آیت کنی فرمائی
 وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ، زہ بہ تانہ دہر رسید و نہ بنی
 اسرائیل بند کریم :-
 (۲) دویم فکر نو سرکہ داؤو چہ زہ بہ د زمکہ پہ کپڑخہ کنی پچ کیبزم
 چہ یهود بہ مانہ نشی را رسیدے کہ بل شہ صورت بہ وی ۲۹
 نو ددے پہ جواب کنی اللہ پاک افرمائیل چہ زہ بہ د خپل طرف
 آسمان تہ را پور نہ کریم :-
 (۳) د خپل موربی بی او نور خاندان د پارہ پریشا نہور، چہ د خلقو
 د تہنو ٹو گلو پہ وجہ بہ د ہغوی شہ حال وی لہا اللہ افرمائیل،

توفی کنی ہفتہ دادر مرگ

وَمَطَّهْرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ آيَةُ عَشْرَةَ
 یعنی زہا بہ دمکرا نو نہ تا او ستامور بی بی پاکہ کرم، لکہ چہ کلام نظام
 دقرآن او د محمد رسول اللہ پہ ذریعہ اکرے شو، د عیسیٰ علیہ
 السلام او د ہغوی ذوالدے ژوند بے داغہ دے،
 (۴) یو پریشانی داہم وہ چہ خما دہور تہ کولو پسی بہ خما د تابعدا نو
 خہ حال وی ہوا اللہ تعالیٰ ا فرمائل، وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ آيَةُ عَشْرَةَ
 قیامتہ بہ ستا تابعدا ران ستا پہ مکرانو غالب وی، دا وعدہ
 نہ ہم حقیقت دے، د اسرائیل و جو د پہ دے وعدے خکہ اثر نہ
 آچوی چہ قرآن پچیلہ د یہرود د ذلت او مسکت د وہ استثنائی صورت
 بیان کریدی، یو دا چہ یہود مسلمانان شی او د اسلام پہ پناہ کن
 راشی، او د ویم دا چہ د یومر عیسائی پہ پناہ کن راشی، اَلَا بِحَبْلِ مِّنْ
 اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ اُسْ کہ اسرائیل مرجی دی
 نو پہ دویم استثنائی صورت کن خکہ چہ دوی د برطانیہ امریکہ آونورہ
 عیسائی قوم نو پناہ آغستویہ و جا صوجو دوی د یہود و اقتدار
 او قوت د عیسایانو پہ آسرا قائم دے لیکن د مسلمانان افاقتمدار د
 عیسایانو د آسرے حاجتمند نہ دے خواہ امریکہ وی او کہ روس وغیرہ
 دوی کہ محتاج دی نو خپل منہ کن د اتفاق لکہ اللہ تعالیٰ فرمائی،
 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ :۱۰
 او بل د سامان قوت تیا آولو، لکہ چہ فرمائی وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ
 اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّتِهِ ط ہر کلمہ چہ مسلمانان متحد شی او خپل مشترک
 دولت پہ قوت جمع کولو، کن صرف کرے، نو مسلمانانہ بیا ہجو ک نیکت
 نشی و رکولے، خوہلہ چہ پہ حبل اللہ او اسلام بانندے عمل

کوی نہ چہ مغربیت تہ کچکول اُنسی او پہ اسلام کنس بخریف اکرے
 دیورپ د قوت راز ہم اسلامی اجزا نو بانندے عمل کول دی، لکہ
 سامان د قوت جمع کول گوندی ہسے خو پہ غیر اسلامی اجزا نو بانند
 عمل کولو پہ بوجہ دوی د بیکزوری شویدی، غیر اسلامی اجزا دادی
 چہ دوی خدائے او آخرت ہیر کر بیگز، د پیغمبرانوح علیہم السلام اخلاقی
 قدرونہ تے د خپل ژوند او تہذیبہ تمدن نہ خارج کریدی، دنسل
 او وطن غوندے بتا نو عبادت کوی، نرنا، لواطت، جوارئی شراب
 نوشی، سود، عیاشی مغربی طاقتورہ دومرہ کمزوری کریدی چہ دوی
 بوجہ ہم برطانت دکور یا اوویٹ کانگ غوندے دیر معمولی طاقتور
 دلا سہ و ہلے کیزی اُس خوتوہ تہ جور شویدی خوتوہ تہ نہ قبلین
 داد مغرب زدہ مسلمانان نو بد قسمتی وہ چہ دوی کمزوری زہنوں
 دوی لہر د سامان قوت پہ پرینود و چہ اسلامی جزء دے، او د
 ہغوی اخلاقی کمزوری پہ خان کن پہ دا ستور چہ غیر اسلامی جزوہ
 مجبورہ کرے، او پہ خپل لوے قوت ر اسلام کن تے بخریفونہ اکرل او
 کوی، او د یورپ خطرناک شیطانی تہذیب پہ خان کن راوی،

۳- وَ يَكْفُرْ هُمُ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ
 بَهْتَانًا عَظِيمًا وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا
 الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ كَمَا سَوَّلَ اللّٰهُ
 وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَّوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ
 لَهُمْ ط وَاِنَّ الَّذِيْنَ اَخْتَلَفُوْا فِيْهِ
 لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ
 اِلَّا اِتِّبَاعَ الْظُلْمِ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا
 بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ط وَكَانَ اللّٰهُ
 دے دے او نہ تے پہ سولگی کریدے صرف

دیہود وہ زہونود ہدایت د بندیز
 مہر کیدے دے دوی د کفر پہ وجہ
 او پہ حضرت مریم بانندے د غبت بہتان
 تر لولہ تور پورے کولو، پہ وجہ او پہ دے
 وجہ چہ دوی وائی چہ مرید خدائے
 رسول عیسیٰ خوتے د مریم بی بی دے
 دے حالانکہ نہ دوی ہغہ قتل کرے

عَزِيزًا حَكِيمًا وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 إِلَّا لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَكَيَوْمَ
 الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا
 النساء آیه ۱۵۶ تا ۱۵۹

نه دے قتل کرے، بلکہ اللہ تعالیٰ ہفتہ خپل طرف نہ پورے کہے دے، ہفتہ غالب اور حکمت والا دے، ڈا اہل کتاب بو ہنچر بو پورے بہ داسے نئی خرابان بہ پورے، دہفتہ دمرگ نہ بروچے را وری اوک قیامت بہ ورخ بہ ہفتہ بہ دوی گواہی بہ دے آیت کہنے خوشیزونہ بیان شویدی،

را بودا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ قتل شوے دے او نہ بہ سولی خیزوے شوے دے، شوک چہ دقتل او دسولی قائل دی، ہفتہ بنکارہ غلط دی، حکمہ چہ قرآن شریف بنکارہ ددے ردا کہو، دمرنا یا نو یاد متیرزا داوینا چہ بہ سولی خیزوے شویدے، لیکن هلنت نہ دے مر شوے نو دا خبرہ ہم کہہ دیہود و انصاری و دقرآن نہ خلاف دہ و ماصلبوک، دامعنی کول چہ بہ سولی اخیڑوے شوخو بہ سولی مرشو دعر بود لغت نہ خلاف دہ، دصلب) معنی بہ سولی خیزول اوک ماصلب) معنی بہ سولی نہ خیزول دی دا خو قطعاً دقرآن تحریف دے چہ دماصلبوک، دامعنی اُشی چہ یہود و حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ سولی اخیڑو لوخر هلنت مر شوے

رس) پہ آیت کہن دما قتلو کہ یقیناً، نہ پس افرما تیل، بل رقعہ اللہ اکیہ طبعے حضرت عیسیٰ علیہ السلام قتل نشوار اللہ پاک خپل طرف تہ پور تہ کہو، پہ ما قتلو کہ، او بل رقعہ اللہ، دوارو کہن ضمیر (کہ) حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے او عیسیٰ دروچ او جسم دوارو نوم دے مطلب دا چہ روغ روح سرہ دجسہ پور تہ اخیڑوے شی حکمہ چہ د

پہ نتیجہ کہن جسم بے روح پانے شی نو دعدم قتل مطلب بہ جسہ سرہ دروچہ پور تہ کول وی، علاوہ لہ دے (رفع) دعیسیٰ علیہ السلام نہ مطلب ہفتہ قتل دروچہ او جسہ دوارو او اجنول دی فرخوچہ ددے خلاف بلہ قرینہ نہ وی، لکہ دوزرغ ابویہ علی العرش، دامطلب دے چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل والدین (روح سرہ دجسہ) تحت تہ پور تہ کول نہ دا چہ یوازے روح نہ دہغوی تے پور تہ کول، (م) کچرے دعیسیٰ علیہ السلام روحانی پور تہ کول مراد واغٹے شی، نو دا پہ خو و جو غلط دی،

① یوجہ دادا چہ بے قرینہ مجاز مطلب اغتسل قلط دی، -
 يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ، كُنْ كَرِ
 دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ دینی پور تہ کول مراد دی جسامی پور تہ کول نہ دی مراد لکہ خشک چہ بہ رقعنا بعضہم کون بعض دَرَجَاتٍ، کُنْ دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ رفع مجازی مراد دہ،

بلہ وجہ پہ و ما قتلو کہ یقیناً بل رقعہ اللہ اکیہ، کُنْ دَرَجَاتٍ روحانی رفع بہ دے معنی مراد اغتسل چہ یہود و قتل نہ کر و خود خدائے دہفتہ درجہ بلند کرے غلط حکمہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام دے نور اندے مخلو بیت کالہ پیغبر و او د پیغمبری نہ بلہ او چنتہ درجہ نشنتہ نو ددرجے او کچتو دل تہ بیا ہنچ مطلب نہ را وری او د اللہ کلام دے نہ پاک دے،

ددے نہ علاوہ پہ عربی ژ بہ کین ریل، دوہ مقابل خیزو نو د پارہ استعالیٰ بی، کچرے دامعنی دل تہ دا خلوچہ عیسیٰ علیہ السلام بہ سولی نکرے شوخو مرتبہ تے اللہ تعالیٰ بلند کرے نو مقابلہ رانغلہ او د ریل، استعمال بہ غلط دی چہ د اللہ کلام لہ دے پاک دے مقابلہ بہ ہل داتلہ چہ داسے ویلے شوے دے چہ یہود و بہ سولی کر و خوا اللہ تعالیٰ تے

درجه بلند کرده که چه یوم مؤمن یا پیغمبر قتل شی نوالله تعالی هند
 له و شهادت رتبه ورکری، او په داسه به د بیل استعمال هم صحیح شوی
 و په دلتنه د مرزا یا نودانو کره په داسه کچه دی بلکه تحریف داسه، چه د
 ربانیل (په موجب) په سولئی موے سرے ملعون وی، نود (بیل) په
 تقاضا مقابله داسه جوړ یزی چه الله تعالی د سولئی د قتل نه بیح
 کروم چه لعنت وواو د هغه په مقابله کین له ورنه درجه بلند کړه
 نو مقابله هم راغله او مراد هم پوره شو، زه وایم چه دا حواله بیا کله در ووم
 او غلطه حکم داسه چه بانیل کین له هغه سولئی شوی سړی ته ملعون شوی
 دی کوم چه خه جریم کین په سولئی شی او کوم چه ناحق سولئی شی نو هغه شهید
 وی، نود مرزا یا نود غلط خیال مطابقی په داسه کین بیا مقابله قوت کیزی
 او هسار نو پرتو تر جوړ یزی او داسه نسبت د الله کلام تر کول د هغه
 تو هین داسه «اعاذنا الله»

دویمه وجه داسه چه روحانی رفیع الله تعالی هر نبی نود ورکړه
 وک، خصوصاً د نولو نوزیا تر رفیع خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ور
 کړه شوی و، نود عیسی علیه السلام خصوصیت په داسه صورت کین نه
 ووا دلتنه خصوصیت د رفیع صفا بنکاره کوی چه رفیع نه مشر در رفیع جسمانی د
 کومه چه خاص د عیسی علیه السلام سره یا چه د چار رفیع جسمانی شری
 وی، خلورمه وجه داسه چه د رفیع نه پس په قرآن کین «و کان اللہ»
 عزیزاً حکیماً الفاظ راغلی دی کوم چه د بیل نه پاره په داسه انداز
 کین نه دی راغلی نو داسه نه هم معلوم یزی چه رفیع جسمانی مراد داسه په کومه
 کین چه قدرت او قوت بنکاره کول هم مراد دی چه لفظ کوم عزیزاً
 پدیر دالت کوی او د حکمت اظهار هم داسه چه لفظ کوم عزیزاً پدیر
 دالت کوی، او د بیان په اس مؤنن لبر وخت پس کوو:

دویمه خبره چه آیت نه معلوم یزی هغه داسه چه د اهل کتابو توی
 فرستې په عیسی علیه السلام د وفات نه وپانده په هغه ایمان راوړی
 کوم په چه د نزول قرآن نه پس زمانه کین هغه وخت وی چه هغه دوباره
 له آسمانه را کوز کړی شی، بل رفیع الله، نه صعوذ ثابت شوی په داسه آیت
 کین دواړه (صعود او نزول) ثابت یزی، تشریح داسه د رواقی من
 اهل الکتاب الا لیومینن په قبل موتیه، نه د اثابت یزی چه هر فرقه
 د اهل کتابو په پرا ایمان راوړی، د هغه د وفات نه وپانده، حکم چه د
 رفیع (د موتیه) دواړه ضمیرونه (د حضرت عیسی علیه السلام ته
 راجع دی رکیومینن، کین نون تاکید ثقیله داسه چه هغه د مضارح
 صیغه مستقبل د پاره مخصوص کوی، نو مطلب به داسه د اهل
 کتابو توی فرستې به د قرآن د نزول نه پس هغه وخت په عیسی علیه
 السلام ایمان راوړی کله به چه هغه د آسمان نه را کوز کړه شی.

هم دواچه داسه چه صحیحینو کین د حضرت عیسی علیه السلام د نزول حدیث
 مرفوع روایت کولو نه پس پخپله راوی ابو هریره رض فرمائی رخا قرءوا
 ان یشکروا ان من اهل الکتاب الا لیومینن به) دمنه دا بنود ل
 مقصود دی چه اهل کتاب به په عیسی علیه السلام د هغه د آساند
 نازلیدو نه پس په هغه ایمان راوړی، دامستله خالص نقلی داسه په عقل نه
 معلوم یزی په داسه وجه د ابو هریره رض موقوف حدیث د مرفوع حکم
 لری مطلب داسه خصوصاً علیه السلام نه به ابو هریره رض ضرور او ربندی
 وی، چه بتول اهل کتاب به خاغا په عیسی علیه السلام د هغه د نزول آسمانی
 نه پس ایمان راوړی، د موتیه (ضمیر) کتابی ته راجع کول صحیح حکم
 نه دی چه انتشار د ضما نود بلاغت له شا نه خلاف داسه، دویم (موتیه)
 قید به عیث او د بلاغت له شا نه خلاف حکم وی اچه معنی به داسه د

چه هر کتبی به په عیسی علیه السلام دخل مرگ نه ویرانندے ایمان را وری، ایمان را و برل خودی د مرگ نه ویرانندے، نو دا قید لگول بیای عیث شو، او که خوگ پر زور لگوی، نو دا بنکار لگول به ضروری شی چه چیز دایه وینا نه خوینری، چه ماد و دئی د مرگ نه ویرانندے ا خویه او ما او د مرگ نه ویرانندے ا خینے) حکم چه د دے قید لگول ضرورت په دے نشته چه هر کس پوهیږی چه خوراک غینا ک د مرگ نه ویرانندے کپری د مرگ نه د سنو خود و دئی چا نه ده خوږ لے، که خوگ بیا هم زور لگوی او وائی چه د خنکدن په حالت کس به ایمان را وری نو دا ایمان منظور ندے، هر کله د خنکدن په وخت کس ایمان را وری خو منظور بیږی نو تخصص د عیسی علیه السلام پاته نشو او د داسے نا منظور ایمان ذکر د قرآن او د الله د شان سره مناسب نه دے داسے تا ویلا تو...

سائل پکاری الله د توفیق را کړی

(۴) **وَإِنَّهُ لَعَلَّمُ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمُنُّونَ**
بِهَا وَأَنْتُمْ عَمُونَ ط هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ
وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكَاوِرٌ

عَدُوٌّ مُّبِينٌ ط الزخرف آیه ۶۲ ۶۱
مطلونه بند بکری بیشک هغه ستا سو بنکاره د شمن دے،

د د و و و و و و نه د عیسی علیه السلام د قیامت نښه او بیل، یو د هغه بغیر پلاره پیدا نش چه د سرو دو باره ژوندی کولو دلیل کیدے شی دویم قیامت سره نږدے داسهانه د هغه نزول چه د قرب قیامت نښه ده، د سیاق سباق مطابق درانه ضمیر را عیسی علیه السلام نه راجع د دے نه بغیر هر یو بله لاسه ضعیفه ده، ابن ماجه ص ۳۰۹ در باب فتنه الدجال، کس د حدیث اسراء په تشریح کس حضرت عیسی

د قیامت سوال و شونو هغوی افرمائیل، چه د هغه واقع کیدو وخت بسوا د الله نه بل خوگ نه پیژنی او هغه وخت چه د دجال ذکر ا شونو دے فرمائیل چه هغه به را کوز یږم او هغه به وژنم، د دے آیت په تفسیر کس ابن جریر د حضرت عیسی علیه السلام د قیامت نه ویرانندے نزول د ابن عباس ر، ابی مالک ر، عوف ر، مجاهد ر، قتاده ر، سدی ر، ضحاک ر، او ابن زید ر، د روایاتو نه نقل کړیدے چه د هغوی علیه السلام د نزول دلیل دے، او د دے نزول په وجه په دے آیت کس ده نه د قیامت نښه و نیلے شوید، او دا صحیح معنی ده، کچرے بغیر پلاره، پیدا نش نښه د قیامت د دے، نو د دے حقدار د بتولو نه زیادت حضرت آدم علیه السلام و و چه د هغوی پیدا نش د مور او پلار د وارو نه بغیر شری وو، معلومه شو، چه دلته په آیت کس د قیامت مطلب قیامت نه نږدے د حضرت عیسی علیه السلام د اسمانه نازل کیدل دی، او که خوگ په دے عقیده کس خندا ن پیدا کوی نو هغه شیطان دے.

(فَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ، دے دلیل دے

(۵) **إِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤُكَ إِنَّ اللَّهَ بِكِ يَكْتُمُ سِرًّا وَيُبَشِّرُكَ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ**
أَوْ يُسْمَى بِهِ مَرْيَمُ ابْنُ مَرْيَمَ يَحْيَىٰ نَبِيًّا وَالْآخِرَةُ وَهِيَ ذُرِّيَّتُكَ يَحْيَىٰ
بِطِينٍ ط مريم آیه ۲۱ ۲۰
د لوی نه به وی، په بل خائے رسو د واقع کس د جنتیا نو په باره کس دایه بیان دے، **أَوَّلِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ** په دریم خائے د ملا لگو په باره کس داسے راغلی دی

لَنْ يَسْتَنْكفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا : مسیح علیہ السلام کے اللہ پر بند ہونے کے لیے وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿۱۶۷﴾ : کید و نہ شرمیری اور نہ مقربے فرشتے شرمیری، دے در سے واپرو خایر نو کین و قرب نہ مراد جسمی جسی اور آسانی قرب مراد دے ہمد اوجہ دے دے آیت پہ تفسیر کین امام رازی رحمہ اللہ تعالیٰ پہ تفسیر کین اور ابو السعود رحمہ پہ خیل تفسیر کین حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پور تہ کیدال و جسم سرہ ذکر کیدی اومدارک خائرن، سراج المنیر او کشف کین دی، کَلْوَنُهُ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ د حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے مقرب کید و مطلب دہفتہ آسمان تہ پور تہ کول دفر بنتمو مگرتیا ورت حاصیلیدل او بیا دنور و امور و تکیل دپارہ دہفتہ علیہ السلام کے تہ نا زلیدل لکہ نکاح، حج، جہاد کولو او د مسیحی قوم نو فتنو ختمو لولو کولو دپارہ :

دمسیح ژوندون او نازلیدل کے حدیث پہ رنپا کین

بخاری کین ابو ہریرہ رضی د حضور علیہ السلام نہ حدیث نقل کوی، فرمائی د قسم م د پہ خدا تہ وی چہ علیہ السلام بہ د پور تہ نہ پہ ناسو کین نازلیدن د حضرت مریم خوسے چہ حاکم بہ وی، انصاف دار صلیبی قوت بہ مات کیری او د خنزیر د قتل حکم بہ ورکوی او د بتولو خلق د مسلمانید و پہ وجہ بہ د جہاد ضرورت پاتے نشی، او خلقوتہ تہ بہ دومرہ مال ورکیری چہ خوک قبلولو والا بہ نہ دی، او دعبادت شوق بہ دومرہ زیات شی چہ خلقوتہ بہ یوہ سجده دتولے دنیاد دولت نہ دیوہ بنہ ہنکاریزی، بیا ابو ہریرہ رضی دے تصدیق دپارہ دے آیت آرخ تہ کوجہ ورکیرا چہ دہنے معنی دادہ دہ پہ دے وخت کین بہ داعیہ یوکتابی پاتے نشی چہ پہ عیسیٰ علیہ السلام بہ ایمان نا نوری د مرنا د قول مطابق قرآن نہ پس د بتولو نہ د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

دویم حدیث دادے، چہ حضور علیہ السلام ابرمائل د خبا و د عیسیٰ علیہ السلام پہ مینخ کین نہی نشتہ او دہفتہ بہ را کوزیری، چہ خہ وخت تے او بیئئ نووے پیتر نی، دہفتہ قلد در مینا نہ سکر سپین دے، دوو زیرو جامو کین بہ را کوزیری د سرو بینتر بہ فی معلومیری چہ گویا کین او پہ ترے لاخاشی اگر چہ او بہ نہ تہ وی رسیدے، نو پہ اسلام بہ خلقوتہ جہاد کوی، صلیبی قوت بہ مات کیری، د خنزیر د قتلو حکم بہ ورکوی جز یہ بہ بند کیری، پہ دے وخت کین بہ د اسلام نہ بغیر جول د یئو نہ ختموی، دجال بہ قتل کیری، پہ نر مکہ بہ غلوینت کالہ اسیری او بیا بہ وفات شی او مسلمانان بہ پور د جنازے توشخ اگری را بودا د عن ابی ہریرہ رضی مرفوعا جلد ۷ ص ۳۷

(۳) پہ مشکوٰۃ باب نزول عیسیٰ م کین عبد اللہ بن عمرو د حضور علیہ السلام نہ نقل کیری چہ ابن مریم بہ پہ زمکہ را کوزیری وادہ بہ کوی اولاد بہ کیری پہ نر مکہ بہ پنجہ غلوینت کالہ پاتے کیری او بیا بہ قوت کیری او دفن کیری بہ حما پہ مقبرہ کین نو قیامت کین بہ زکا او عیسیٰ علیہ السلام د یو مقبرے نہ پاسو چہ د ابو بکر رضی او عمر رضی پہ مینخ کین بہ وی،

(۴) پہ صحیح مسلم کین روایت دے حضور علیہ السلام فرمائی، چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ مشرق کین پہ سپینہ منارہ پہ دوو جامو کین دوو فربتو پہ مینخ کین را کوزیری، دوارہ دلا سو تو تکی پہ کین پہ فربتو ایینی وی، دجال پہ رگدح دروازہ بیاموی اووے بہ شوق و ثنی،

د مسیح علیہ السلام پہ ژوندون آیتونہ دیردی او احادیث د تناو ستر حد تہ کینی چہ د یو کم دیر شو صحابہ کرامونہ منقول دی لیکن موید د بہ اختصا پہ غرض پہ پچو آیتونو او خلو روا حدیثو اکتفا کرے، حضور علیہ السلام پہ دے احاد دینو کین د ایماقی د تحفظ او د گراہی نہ دینج کولو د پارہ د حضرت

صیحہ علیہ السلام چہ کوئے فیضے نبیانی ذکوکریدی ہفہ کافئ شافی دی۔ او کومر گمراہانچہ کہ استعزازا تو او مجازا تو پیرور پورہ تاریخ او بود نیا بکاکوئی نشی، نو ہغوی ذ پارہ د قرآن او حدیث پورہ دفتر ہم بیکارہ دے، پہ دے احاد بشو کین د حضرت صیحہ موعود علیہ السلام کہ پیژند لوچہ کوئے بنکارہ فیضے نبیانی دی ہفہ پہ منبر دادی،

۱) د صیحہ موعود علیہ السلام بہ پلار نہ وی، نو د عامے ضابطے خلاف بہ ہفہ خیلے مور بی بی مریم، تہ منسوب وی۔ د مرزا غلام احمد پلار مرزا غلام مرتضی و داد مورثی ممتاز بی بی وو۔ کہ ہفہ نسبت بہ پلار تہ کید او مور نہ تہ

۲) ہفہ بہ حاکم وی لیکن مرزا غلام احمد د انگریزا نو غلام وو،

۳) ہفہ بہ عادل وی، د اللہ تعالیٰ قانون چکول عدال دے، د مرزا پہ وخت کین شرعی قانون بند وو، او د انگریزا نو قانون پہ دکا اوددہ پہ مریدا انوجاری وو،

۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ صلیبی قوت ما اتوی خود مرزا پہ وخت کین صلیبی قوت دومرہ زور اکبر و کوم چہ دے نہ ویرا ندے چوے ہم نہ وو، پخبلہ دکا اقدار دے چہ پلار تہ تے پخکو د آسونو سوارہ درگروے شوی ووا دہفہ د سکنہء پہ نظریک د آزادئ کین بہ ہندستان د صلیبی قوت مسند کولو د پارہ جنگ کرسکو، او پہ تحفہ قیصر کین مرزا پخبلہ د خپلورا تہ قصد د بنکارہ کرے دے، چہ زہ د انگریز صلیبی حکومت د پارہ بود اسے فوٹ تیار کریم چہ د انگریز حکومت وفادار وی،

۵) د حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ د خنزیر خوراک ختم شوی لیکن د مرزا پہ وخت کین دازیات شو بہ

۶) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ پخلفو دومرہ مال وروی چہ شوک بہ تے

قبلوونکے نوی، مرزا خوہیچالہ مال ورنکرو، بلکہ پخبلہ تے اغستو چندہ اغستل تے عام کرہ او د بہشتی مقبرے د پارہ تے چندہ غونپل دایمان یو شرط اُتیا کلو بہ۔

۷) د عبادت خوند بہ د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین دومرہ زیات نشی چہ دیوے سجدے قیمت بہ د خلقو پہ نظر کین د توتے دنیانہ زیات وی لیکن د مرزا پہ وخت کین عیسیا نو مسلمانان د لکھونو پہ شہر کین مورتدان کرل بہ

۸) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ د آسان نہ پہ زمکہ زاگوزیری لیکن مرزا پہ زمکہ پیدا او ہم پہ زمکہ پاتے شو بہ۔

۹) پہ فرینتو بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام لا سونہ ایینی وی لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو فرینتے لیدل ہم نہ وو،

۱۰) عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ سپینہ منارہ زاگوزیری، لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو عرب زمکہ لیدل ہم نہ وو،

۱۱) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ لگی شہی پہ دنگل (بہ یهو دی دجال قتل کری، لیکن د مرزا پہ قسمت کین نہ خورنگل) لیدل وو او نہ ددجال، البتہ ددہ روحانی اولاد ددجال قوم یهو دوسرہ تعلق پہ دے وخت پیدا کرو، چہ د عالم اسلام نہ ددوی تعلق ختم دے، خبرہ داسے معلوم میری چہ ددجال پہ ظاہریدو بہ دوی د ہفہ مدد د پارہ دغلتہ داسہ موجود وی،

۱۲) د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ یوبا ظل دین ہم پاتے نشی لیکن د مرزا پہ وخت کین باطل دیتونہ پہ جوین وو

اود اسلام خلاف نورنوی دینوہ را برسیرہ شوچہ پہ ہفہ کین د ہفہ د مرزائیت ہفہ دین ہم دے کوم چہ د اسلامی یوالی پیمانہ

د ہفہ د مرزائیت ہفہ دین ہم دے کوم چہ د اسلامی یوالی پیمانہ

ایتم بم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ حج کوی، لیکن ترمذی کہ
دے مرزا حج نصیب نشو:

(۱۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ آسمان تہ پور تہ کید و نہ ویرا ندے
نہ وادے وی او نہ تے اولاد بلکہ تے نزول نہ پس بہ وادے کوی اولاد تے
کیزی، لیکن دے میرزا کہ نبوت دے دعویٰ نہ ویرا ندے وادے ہم ویرا اولاد
ہم وو۔

(۱۵) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ جہاد کوی او جز یہ بہ بندہ کپی لیکن
میرزا دے جہاد کولو بہ خائے جہاد کولو نہ حرام اویلیے۔
او دے نضارے و دے استعمار لارے صفا کرے او کجریے بندو لوہے سوال
پاتے نشو۔

(۱۶) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کینے دے تہو لو خلقو بودین یعنی اسلام
بہ وی، نو بہ دے وچہ اسلام سرے دے ہیچ یومذہب جنگ بہ نشی کینے
لیکن دے مرزا بہ وخت کین گنرو باطلومذہب نو دے ہندوستان
ترکی، فلسطین او شمالی افریقہ بہ مسلمانانو کوم ظلمونہ چہ اکرل
دے ہنہ مثال بہ تاریخ کین نشنہ اودا دے مرزا برکت کیدے شی۔

(۱۷) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کین بہ امن قائم شی او جنگ بہ ختم
لیکن دے مرزا بہ وخت کین خہ چہ دے ہنہ نہ پس دے امن وامن نوم لو
نہ پاتے نشو او جنگ دے پارے ہنہ و سلعے او سامان جو بہ شو
چہ دے مرزا دے وخت او دے ہنہ نہ پس دیو جنگ بر بادی دے تیر شو سو سو نو
جنگو نو دے بر بادی نہ زیانہ دے۔

دے تہو لو بنو بنیا نو بہ رنرا کین داوینا بہ حقہ دے چہ مرزا دے مسیح
موجود نہ دے، لیکن دے مجازا نو استعمار اوتو اوتو اویلا تو بہ نورقرآن
حدیث تاریخ او واقعہ تو پورے چہ مرزا کو ہنہ اگانے او تہو تے اکرے

دے ہنہ بہ موجب ہیچ یو حقیقت حقیقت نشی پاتے کیدے داخو مرہ
دانوس خبر دے چہ دے مسیح موعود علیہ السلام تہو تے بننے بنانے بہ
دایے یوسری ریرزا وور۔ اویلیے شی چہ نہ تے خیل نوم نہ تے دمور
نور نہ دے ہنہ مکان نہ دے نزول مقاصد مسیح موعود علیہ السلام سرے
سمون خوری، بہ دایے بہ سرے او پینوتا ویلو نو خود تہو لو بادشا
ہیچ یو نظام دے کار او فائدے نشی پاتے کیدے۔

شیخ الکبرج او دے عیسیٰ علیہ السلام ژوندون

شیخ الکبرج بہ فتوحات مکہ باب ص ۳۶ کین لیکی:

فِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ فَلَمَّا دَخَلَ
بِحَسْبِهِ فَإِنَّهُ لَمْ يَمُتْ
إِلَى الْآنَ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَى
هَذِهِ السَّمَاءِ وَاسْكَنَهُ فِيهَا
وَحَكَمَهُ فِيهَا وَهُوَ شَيْخُنَا الَّذِي
رَجَعْنَا عَلَى يَدِهِ وَلَهُ بِنَا عِنَايَةَ
عَظِيمَةً وَلَا يَفْعَلُ عِنَّا سَاعَةً
وَأَرْجُونَ أَدْرِكُهُ فِي نَزْوٍ لَهُ إِنشَاءً
اللَّهُ تَعَالَى

دے ہنہ بہ موز لو یہ مہربانی دے اور نہ نہ یو گہری ہنہ غفلت نہ کوی خما امید
کہ خدائے پاک اے غوبنتہ توخہ بہ دے ہنہ دے نازید ورنہ تہو تے زمانہ بیبا
موم۔

بہ تاریخی لحاظ سرے دے مسیح علیہ السلام ژوندون

حضرت مسیح علیہ السلام حضور علیہ السلام سرے دے تہو لو نہ زیات نزد
پیغمبر دے او تہو نضاری او مسلمانان دے ہنوی لوئی او شخصیت معنی

آسمانی ژوند و فریب توپه شان دے هلته هغه د زمکے د بشری ضرر باتو
 محتاج نه دے ، بلکه داسے خوبه زمکه هم کیده شی چه الله اغوا بی .
 (۱) طبقات شافیه جلد ۱ ص ۲۰۰ کبیر د شیخ عزیزالدین فاروقی دروایت
 دے ، چه هغه په عراق کبیر داسے سر په لیدله و وچه خوراک جنک لے
 نه کولو .

(۲) امام ذهبی فرمائی ربه اندلس کبیر یوه داسے بنخا واک چه د شلوکالونه
 لے خوراک خبنا ک نه کولو (دا واقعہ مشهوره ده)

(۳) حاکم تاریخ نیشاپور کبیر د عیسی بن محمد الطهمانی نه نقل کوی ، چه د
 رحمت په نوم د یوه شکر خاوند شهید شوه وو. هغه دغه خاوند خوب
 کبیر داسے لیدو چه د جنت طعام لے خورلو یو تکبر لے خپله بنکته ته هم
 ورکړه هغه چه نه خوبه راوینه شوه نو نول عمر لے خوراک ته مامت پینښور
 د ذکر سوی طبقات په حواله دویم جواب داد دے چه د آسمان اوزو لکه
 نسبت په خپل منبج کبیر لکه د غزل آسمان او د اوری د داسے (د زمکے) دے
 هرکله چه خد لے پاک په دے و یوکی زمکه د آر بو نو مخلوقاتی د
 خوراک انتظام فرماییل دے نو په آسمان د یوکس د ضرور یا توان نظام
 کول هغه نه گران دی خد ! هچرے نه دی گران !

۲۰۰ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عیسی د نزول حکمت
 وَإِذَا خَدَّ اللَّهُ مِيثَاقَ الْبَنِي إِسْرَائِيلَ
 كَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا
 مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ
 قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ
 ذَلِكُمْ إِصْرِي ط قَالَُوا أَقْرَرْنَا
 وَخَوَّعْتُمْ بِهِ قُلُوبَنَا وَحَدِّثْ
 فِيهَا لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآيَاتِ
 وَالْحِكْمَةِ لَعَلَّ هُمْ يَرْجِعُونَ

قَالَ فَاشْهَدُوا وَإِنَّا مَعَكُمْ مِنَ
 الشَّاهِدِينَ (ط) سورة آل عمران : موخا عهد قبول کړو ؛ هغوی او پیل
 آیه علیه : چه موخا اقرار کړو نو دے فرماییل تا سوس کوا له اسی
 اوزه به هم تا سوس سره کوا له نیم .

د حضرت علی او عبد الله بن عباس رضی الله عنهم د تفسیر مطابق د انبیاء و
 علیهم السلام نه دا وعدا د خاتم الانبیاء علیه السلام په باره کبیر اغسته
 شوه و لکه یو کبیر حضور علیه السلام (نبی الامم) او (نبی الانبیاء) هم
 دے د ذکر شوی آیت په موجب انبیاء و علیهم السلام د خاتم الانبیاء
 علیه السلام نبوت اعتقاد او اقرار او د هغه نصرت (امداد
 بالواسطه) املو ، بتولوا انبیاء و علیهم السلام د حضور علیه السلام
 د نبوت تصدیق کړو او خپلو امتونو ته د هغه د نبوت منلو
 اومد د کولو تاکید فرماییلو لکه چه موسی علیه السلام د تورات
 کتاب استثناء و باب عا او باب عا کبیر داود علیه السلام په زبور باب
 عا کبیر ، حضرت سلیمان علیه السلام په (غزل الغزلات) کبیر حضرت
 عیسی علیه السلام په انجیل یوحنا باب عا آیت ع تراثت علیه
 کبیر اعلان کړیدے ، ا س د دے خبرے ضرورت و وچه د د
 نبی الانبیاء ، عملی بالذات ظهور اوشی ، لکه په حدیث د معراج یو
 صورت د دے دا شو چه بتولو پیغمبرانو علیهم السلام ته د مامت
 ا کړو او بل عملی صورت لے دا شو چه که د نزد د پیغمبر حضرت
 عیسی علیه السلام تر آخرے زمانے ژوند دے ا سلفه شواو بیا دغه
 نبی د حضور علیه السلام د یواختی په شکل د دین همدی د خدا ممت پیا
 د آسمانه را کوز کړی شو ، چه حضرت عیسی علیه السلام د بتولو پیغمبرانو

انبیاء و علیہم السلام دیونمائندہ پہ دول د شریعت محمدی خدمت
 اوصاف اعلیٰ اگری او پہ دے دول د حضور علیہ السلام د پیغمبرانود
 پیغمبری عہدہ واضحہ کری۔ د پیغمبرانود پیغمبری دا عہدہ د حضور
 علیہ السلام دیو پیغمبریہ دربعہ عملاً مکملول حکم ناممکن ووجہ د حضور
 علیہ السلام نہ پس د نبوت دروازہ بندہ دہ د ختم نبوت او د پیغمبرانو
 د پیغمبری عہدہ د حضور علیہ السلام بنہ بنکارہ کولو د پارہ دیو پیغمبر
 رالبریل پہ دول د اقصیٰ ضروری ووجہ پہ نزول د عیسیٰ علیہ السلام دا
 حکمت الہی مکمل شو۔

نوداخیرہ یقیناً صحیح شوہ چہ د عیسیٰ علیہ السلام نزول د حضور علیہ
 السلام د ختم نبوت پہ حیثیت دی۔

۱۔ د عالیٰ فننواو د عمومی اصلاح پہ لحاظ د مسیح د نزول حکمت
 پہ دے بارہ کنی د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د نزول حکمتونہ دادی
 (۱) دوی د نزول یوم مقصد د دجال قتلہ ختمول او د جال قتلول دی
 د جال بہ د خدا ایئی د عوبداروی، نو عیسیٰ علیہ السلام بہ د توحید
 الہی قائمولو پہ غرض د جال پہ دے جرم کنی او ژنی چہ ہغہ بہ د اللہ
 نہ سوا د بل چا خدا ایئی تہ خلق را بلی د دے بل حکمت بہ د عیسیٰ علیہ
 السلام خپل امت د نصاریٰ و تہ د ابنکارہ کول وی چہ د اللہ نہ
 بغیر د بل چا د خدا ایئی عقیدہ لڑنکے گمراہ د قتل حق ار دے، حکم چہ
 نصاریٰ چیلہ ہم د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د خدا ایئی دعویٰ لوی
 لوی د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د لاسہ د ر یهودی د جال او د یهودیا
 کوجا لیا تو قتل کیدل د هغوی ر یهودی د دے دعوے تروید کول
 او سزور کول دی د کوی د ختم چہ هغوی حضرت عیسیٰ م خپل
 مقتول او مصلوب کنری۔

رس دیور رحمتی مسیح (علیہ السلام) پہ لاس د بل (لعنتی مسیح)
 (دجال) او د هغه د مریدانوتباھی چیرہ مناسب معلومیزی،
 مویزوراندے بیان کری دی، چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام مسیح
 ہدایت دے او بل پہ دے وچہ مسیح دے چہ د هغه خاص خانے د
 او سیاحت پہ لے کولو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل پہ دے وچہ
 مسیح دے چہ د هغه کینرہ ستریزہ دا سے رنگا لکے چہ هوار لیوور
 کرے شوے وی۔

۲۔ نوی تمدن او د سائنس ترقی د تباہی پہ غارہ ا درولے دہ،
 دا تباہی ویضے بیول او غت فسادونہ پہ مادی قوت ہجرے نشی
 ختمیدنے، کہ یونیک حکومت کارخانے جورے کری و سلعے راجع
 کری نو خدا تے دشمن، فسادیان، دنیا تہاہ کوونکی مشرقی او مغربی
 غت طاقتونہ پہ سائنسی، ایٹمی، بلکہ ہر قسم سامان جنگ او تباہی
 پہ چلونونکی دوسرہ ورا ندے دی چہ پہ مادی طاقت کے دغہ صالح
 طاقت (حکومت) نہ شی رالاندے کولے دے د پارہ دا سے یو لور
 روحانی طاقت پکار ووجہ د هغہ پہ یو شف او د دعا پہ یوجملہ داتول
 ہر خہ تباہ شی او د امن دورہ دور شی، دے کار د پارہ حضرت عیسیٰ
 علیہ السلام حکم مناسب دے چہ هغہ کنی خلور غت خلا فاعادت
 روحانی تونہ جمع دی، هغہ دروج القدس کہ پوکی پیدا دے د ذمے
 پہ ژوند کنی روح القدس ورسرہ وو، و آید نہ بروح القدس،
 آسمان تہ د روح القدس پہ ذریعہ اوچت کریشو، د آسمانہ راکوزید
 پروخت بہ تی دوارہ لاسونہ د د و فرشتو پہ او پوزوالینی وی وواضعا
 گفیرہ علیٰ آجنجہ مکین، د احادیث دلواس بن سمان پہ روایت
 د مسلم شریف دے، دے خلور و خاص روحانی تونہ اثر بہ داوی

چہ کہہ دے دُعا پہ یوجملہ بہ نول یا جوجی ما جوجی فسادی قوتونہ
 پہ خیل خیل خائے تباہ شی بقولہ زمکہ بہ ددوی د مردارو نہ بد
 بونیہ شی، پہ مسلم شریف کین د نواس بن سمان پہ روایت حدیث
 شریف دے، چہ یا جوج ما جوج بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام او د
 ہنہ ملگری را گیر کری رفیکر عب نبی اللہ عیسیٰ و اصحابہ فیہ فیہ
 اللہ علیہم التّعاف، الحدیث،

حضرت عیسیٰ علیہ السلام او ہنہ ملگری بہ دُعا کری نو اللہ بہ دہغوی
 پہ ختو نو رگر د تونو یورنخ را ولی، فیصیبون فرسی کموت نفس
 و احدی، نو نول بہ د مردارو دا سے دیوے شی لکہ چہ یوسرے
 مرشورے وی یولیشتم زمکہ بہ ہم ددوی نہ نشہ نہ وی دبد بونشی
 نہ بہ کہ پکہ وی نو اللہ تعالیٰ د جنتی او بنا نو پشان غنبت غنبت مارغان
 را الیبری ہغوی بہ د غنبت دارے چر نہ بل خوا یوسی،

د دنیا و را نوونکی غنبت حدائے دشمن طاقتونہ د جالی ننتہ دہ د کوم
 متعلق چہ د عمران بن حصین پہ روایت پہ مسلم شریف کین حدیث د کرد
 ما بین خلق آدم الی قیام الساعۃ ہوا دم علیہ السلام د پیدا اش نہ تر
 امر الکر من الدجال، قیامتہ پورے د دجال د فتنے نہ
 بلہ غتہ فتنہ نشتہ :

دیاجوج ماجوج پہا بارہ کین ذکر پکار دے چہ داخستہ دے
 یا جوج ماجوج تہ پہ عبرانی ژ بہ کین رغوغ ماغوغ او پہ اگوتی ژ بہ
 کین د کاک میگاگ وائی رعقیدۃ الاسلام صلتے روس او چین
 یا جوج دی او برطانیہ او امریکہ ماجوج دی چہ بعضے دکنہ رکاس
 یا جوجی او بعضو دتہ رچین ماچون اگر نا سخ التواریخ د آدم علیہ السلام
 د جنت کلمہ کوزیدانہ تر تارخ دہ و القونین پورے متعلقہ تاریخ

ہبوطی لیکل دے او کولہ یا جوج ماجوج ہر کافر تہ و بیٹے شی، لکہ د خسر
 پہ حدیث کین وی،

مَنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ أَلْفٌ وَمِنْكُمْ رَجُلٌ، یعنی پہ دوزخ کین بہ یا جوج
 ماجوج زر کسان او تا سو یوکس ر یوکس پہ زر و کین حافظ ابن حجر رح او
 قرطبی رح ددے شریح کردہ، د ای منہم و منہم کان علی الشریک
 مثلہم و رجل منکم ای من و منہم کان مثلہم گویا
 کین د زر و نہ مطلب مطلق کافر او د منکر، نہ مطلب مطلق مؤمن
 دے ر سہرین جوکار ایسور، دیہودو پہ عقیدہ کین د حدیث درجہ لری
 پہ (خزائن الروم، کین عبرانی خط سرہ موجود دے، پہ دے کین نقل
 دی، چہ "عالم بہ د ششکہ نہ پس یتیم شی او د ہفے نہ پس بہ در کوک
 ما کوک) جنکو نہ وی او پانے زمانہ بہ د ما شیخ وی صاحب نا سخ
 "ما شیخ مبارک، خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم تہ و بیلی دی او پہ
 رعبری کمار کین در ما شیخ نہ پس لیکلی دی چہ ددے نہ پس بہ دنیا
 یتیمہ جے محافظہ پاتے شی، یعنی نبوت بہ ختم شی،

پنجم حکمت

پنجم حکمت دادے چہ د موجودہ دور د عالی فتنو او د ایٹمی تباہو
 با نیان یہود او نصاریٰ دی، د اشتراکیت بائی کارل مارکس یہودی دے
 روجے ایٹم بم جو روٹنکے شوپن ہار، یہودی دے د نوی تہذیب خد
 ہیرو ویکے د فاسقانہ معاشرے او انسان کس سامراجیت بنیاد مسیحی طاقتور
 قائم کردے او د تو روز منہ ہونو خصوصاً د مسلمانانو عقیدے او عملو نہ
 خرابوونکی قومو نہ ہم عیسایان دی، پہ دے وجہ ضروری وکچہ دیو
 اسرائیلی پیغمبر رچہ عیسائی قومے خیل پیشوا مینے دلا سہ ددہ د امت
 پیدا کری فسادی نہ ختم شی، غرض دا چہ عیسی علیہ السلام امت ما دی

سائنسی، ایٹمی ذریعہ سوسرہ کومر فساد چہ داپور تہ کریدے، ک
 آسمانی تدبیر نہ بغیر۔ کذہکے طاقتور نہ دھتے دے مقابلے توان
 نہ لری پہ دے وجہ عقل، دعیسی علیہ السلام را کوزیدال ضروری گنری
 دکوم چہ تند بیر الہی پہ زرگونہ کالہ ورا بندے فیصلہ کریدے دے
 دکجالی قوتوں تالی ستہ دال صلاح ہجرے نشی کولیکوم چہ عیسائی او
 مسیحی دکان چلوو دپارہ دے دکجالی قوتوں وقتے مضبوط کرے او دے
 اسلام بتولہ گنہ (دخوار لسوسو وکالو مسلمانان کافران کریم
 تباہ کری:

فائدہ

دذوالقرنین دبتد متعلق

پہ دنیائے داوخت دیر بند ونہ
 دی ٹوڈچین دیوال چہ دیراؤندہ
 او پکن دے او ہفتہ پہ منگولی ژبہ کن (نکو دے) او پہ ترکی ژبہ کن
 د بو قور قہ) ویٹے شی،
 ڈویم: دکجلا او ترمذ پہ منیخ کن چہ ورتہ (دربند) ویٹے شی، داد تیرور
 پہ وخت کن موجود ہو۔
 دریم: دکراغستان، بند۔ ددے نؤم رباب ابواب دے اول دس
 ہم ورتہ ویٹے شی، بستانی پیردائرا المعارف، کن ددے تفصیل
 بیان کریدے :-

خالورم، ہغہ بند دے کوم چہ رکابیشیار قفقازم سرہ پیر داڑیال ڈرہ
 کن مے ریاقوت) پہ رمعجم البلدان، کن لیکلی دی چہ داد ویلی شوے تانے
 نہ جوہ دے اودا نور دے دکا شو دی بنا پہ دے، دکقرآن دے تشریح
 مطابق دذوالقرنین بندہم داخلورم دے، پہ رناسخ التواریخ کنڈا
 ہنکارہ بیان شویدے ددے تائید داسے ہم کیری، چہ رخر دار،
 پہ کتاب المسالک، کن لیکلی دی چہ عباسی خلیفہ واثق باللہ دذوالقرنین

دبند دے تحقیق دپارہ دما ہرانو بولکیشن لیر لونو ہغوی ہم دا بند دقرآن
 مطابق دذوالقرنین بنداً تاکلو دذوالقرنین دے بند تہ پہ فارسی ژبہ کن
 دترہ آہنی،، ترکی ژبہ کن، و امریکیو، او پہ چینی ژبہ کن رو پھاگ کورائی، وائی
 یعنی دکور، ڈرہ، دکور، مطلب رگورس سائوس، دے چہ داد دیکھسور
 نؤم دے،

ذوالقرنین

دذوالقرنین دسے سفر پہ قرآن کن ذکر دی، یومغربی، بل مشرقی او
 دریم غالباً شمالی دے، ذوالقرنین خوک وو، امام رازی رح پہ تفسیر کبیر
 سورہ کہف کن لیکلی چہ داد مقدونیے سکندر دے فیلقوس خوسے دے
 آرسطو شاگرد وو، امام رازی ارسطو تہ ہنکارا کافرو شیلی دی، بعضو
 ذوالقرنین کیقباد تہ، ویلی دی، او بعضو مغربی چین تہ، بعضو دین بادشاہ
 ذونواس حمیری تہ، او بعضو حضرت ابراہیم علیہ السلام دزمانے سالی بادشاہ
 تہ۔ ذوالقرنین ویلی دی، بعضو وائی چہ دامصعب بن عبد اللہ وو کد چہ
 ابن عبد البر لیکلی دی، بعضو عبد اللہ بن ضحاک بنائی او بعضو داسائوس
 (گورس) گنری دا اخیر صحیح دے نور بتول غلط دی نور اقول ہم
 شتہ خو ہغہ ہم غلط دی، دامصعب بن عبد اللہ او د عبد اللہ بن ضحاک
 سند صحیح نہ دے حافظ بن حجر دے تردید کریدے، او د ابراہیم
 علیہ السلام دزمانے مصعب او عبد اللہ بن ضحاک (پہ تاریخ تائیت
 تہ دی چہ دوی د ابراہیم علیہ السلام دزمانے ووادا ہم تہ دی ثابت نہ
 دوی دا بند جوہ کریدے، نور بادشاہان مؤمنان ندو، سائوس
 ذوالقرنین چہ مؤمن صالح وو او ۵۹ھ قبل از مسیح کن تیر شویدے
 صحیح خبر دے داد چہ دا بند ہم دے جوہ کریدے چکد چہ قرآن کم ناکم دہ
 تہ نیک سرے خو ویلی دی او ددے بند نسبت کولی دے تہ درست

بنائی داسنگ پہ تاریخ کن ددہ دسے سفر و نہ ہم ثابت دی، سکندر
 کد فقار سفر ندے کرے او نہ نور و ذکر شو و گساوسفر کریدے
 کد ذوالقرنین مغربی سفر دایشیا لے کوچک وو، او د نمر و و بیدال پہ
 عین حیمہ، کن د سمرنا د سمندر پہ اوبو کن وو کوے چہ تورے
 دی، سائرس بابل فتح کر و بتی اسرائیل لے خلاص کرے، د بیت
 المقدس تعمیر لے کر و او یسعیاہ علیہ السلام آتہ بشلے کالہ روہیہ
 د بیت المقدس د تعمیر پیشن گوئی کرے وہ، چہ بابل کن بہ آویا کالہ
 یہودی ان قیدوی بیا بہ بیت المقدس آباد شی، امام رازی چہ یہ تفسیر
 کبیر کن بنکاره و بیلی دی چہ دابند سائرس جو کر کریدے او د
 چہ ذوالقرنین یقیناً سائرس د دانیال علیہ السلام پہ دین وو، د تحقیق
 د تاریخ نہ علاوہ د یسعیاہ علیہ السلام صحیفے باب ۴۵ عتاک او د
 دانیال علیہ السلام مکاشفے باب ۴۱ آیت متاک د زکریا علیہ السلام کتاب
 باب ۴۱ آیت عک او د عزرا باب ۴ آیت عتاک نہ د اہستے شویدے
 کوم چہ د قدیم تاریخ اہم ترین بنیا د و نہ دی، ابراہیم زردشت
 ہم د دانیال علیہ السلام شاگرد او مؤجد و و خک چہ د ہفت اوستاد
 اعوذ باللہ او بسم اللہ نہ شروع کیری د ابن کثیر تحقیق ہم داسے د
 رکنہات اصطرک کن د الہاتہ ہم مؤمن او د مجوسیت د شن و بیلی
 شویدے، سائرس ذوالقرنین کد دارا نہ وہاندے نیر شویدے، ک
 یا جوج ماجوج پہ بارے کنے د ہغوی د لور والی واقعات غلط دی، ابن
 کثیر چہ خپل تاریخ کن او بخاری رح پہ باب د یا جوج ماجوج کن دے
 تردید کریدے، دغدرنگ پہ ترمذی کن د ابوہریرہ رض ہفت روایت چہ
 ہغوی بند کنی او بیا وائی چہ صبا بہ نور کنو خوا نشاء اللہ و بیلی ہیر
 کرے نو بیا بند پہ خپل حال شی او خہ وخت چہ دوی انشاء اللہ اوائی

نودغہ بند بہ مات کہی او نوز بہ سرا وزی، داہم ضعیف روایت
 دے، امام احمد بن حنبل رح ابن کثیر رح پہ خپل تفسیر جلد ۳ ص ۱۰۰
 کن نقل کریدے چہ داخلاف قرآن دی،
 فَمَا اسْتَطَعُوا اَنْ يُّظْهِرُوْهُ وَمَا اسْتَطَعُوا يَا جُوْحَ مَا جُوْحُ نَهْ بِبِنْدِ خَلْتِ شَى
 لَكَا نَقْبًا (سورہ الکہف آیت ۶۷) : او نہ بکن مورئ کو لے شی،
 ابن کثیر رح لیکے چہ داروایت ابوہریرہ رض د کعب الاحبار نہ را غتے دے
 او خلقو د غلطی نہ ورتہ مرفوع و بیلی دی د عقیدۃ الاسلام پہ مطابق
 یا جوج ماجوج بہ پہ بند بھرتہ نہ را پورے اوزی بلکہ د تجیرہ کیسین
 نہ تر منجور یا پورے بہ، دیو خائے را اوزی، قرآن د دے بند مضبوط
 والے بیان کریدے او د ہفے ماتول لے د قیامت غلامہ بنو د لے دہ
 مکر د یا جوج ماجوج ذکر چہ نہ چہ را غلے دے ہلتہ د بند ذکر شنتہ دے
 نہ معلومیزی چہ یا جوج ماجوج بہ د بند پہ لارہ نہ بلکہ پہ بلہ لارہ را
 اوزی رح حدیث شریف متفق علیہم د بیل للعباب قدا اقتراب من فتح روم
 یا جوج و ماجوج مثل ہذا، عمدة القاری جلد ۱ کن د کرمانی
 نہ منقول دی چہ دا استعارہ دہ مطلب لے فتنے خورمایدال دی، لکہ چہ
 د گوتے د کرئی پہ اندازہ یوونکے اشی او فتنے تررا بر سیرہ شی، لیکن مطلب
 لے ہرگز داندے چہ دغہ د ذوالقرنین بند بہ ماتیزی او یا جوج ماجوج
 بہ پر اوزی، پہ عقیدۃ الاسلام کن د ذوالقرنین تشریح پہ مختلفوا قولوس
 شویدے لیکن د اصطرک لہ آثار قدیمہ د ذوالقرنین کومہ مجسمہ چہ برآمد
 شویدے کہ ہفے کن د ذوالقرنین د اسپنے د توپئی کینرے او چہ غارے
 تہ لہ مینخہ تش د اسپنے بنکرو نہ غوندے جو لہ شویدی د دے نوم
 داوچہ بنو دل صحیح بنکاری :

تتمہ

دکفار و عذاب ہمیش والے

وَدَخَّرَ اللَّهُ آيَاتِ تَفْسِيرِ بَيَانِ
پہ وخت امام رازی رحمہ تعالیٰ

کبیر کینی دکفار و پہ دائمی عذاب اشکالوں نہ پیش کریدی، احقر بہ ک اللہ
پہ فضل دغہ شبہ نقل کو او جواب بہ کے ورکوی۔

رُومِ بِنِي شَبَه

د انصاف نہ خلاف دہ، ددے جواب دادے
چہ دکذاب ہمیش والے ظلم نہ دے بلکہ انصاف دے، دک ظلم مطلب د
چہ د بل پہ ملکیت کینی تصرف اکریشی او کفار خود خدا اے ملک دی
خدا اے پخپل ملک کینی تصرف کوی د بل چاہہ ملک کینی نہ کوی۔

دویمہ شبہ

د دے جواب دادے چہ دک مجرم سزا عین رحمت
دے حکمہ کوم حکومت کینی چہ سزا نہ وی ہغہ بقول خلق د رحمت نہ خلا کبری
د سزا پہ شبہ دک مجرم وخت لبز دے یعنی دک بلوغ نہ تو صرگہ
او دک عذاب وخت ختمید و نیکے نہ دے دامنا سب

نہ بنکاری، ددے،

اول جواب دادے، چہ دک مجرم و سزا پہ وخت کینی برابرے ضروری نہ
د کے مار د کہ د یو گھنٹے یا کنگے غور نہی لیکن سزا پہ کالو نو خوری
اصلی خبرہ دادہ چہ سزا د جرم د نوعیت پہ مطابق ورکولے شی د ہغہ
کہ وخت پہ مطابق نہ، دک کفر د جرم نوعیت سخت دے، نو حکمہ سزا ہم
سختہ پکار دہ، دویم جواب دادے چہ دک کفار و مجرم کفر ہم نہ
ختمید و نیکے دے پہ مرگ ختمید ددہ پہ اختیار کینی نہ وی دائرہ بے

اختیار، پاتے شو کہ دے ژوندے دے نو پہ خپل اختیار دہ کفر
بتول عمر نہا پرینو دکہ گریدا او مجبوری پہ حالت کینی جرم پاتے
کیدل مخلوق او خالق دوارہ نہ مانی، مطلب دا چہ دک کفر جرم ہم
نہ ختمید و نیکے دے او عذاب اے ہم نہ ختمید و نیکے مناسب دے۔

دریم، جواب دادے، چہ کفار و اللہ تعالیٰ دلا محدود و او بے پایا نہ
انعاما تو او کمالاتونہ انکار او بغاوت اکر و نو حکمہ سزا ہم لا محظا
او بے پایا نہ مناسبہ دہ۔

خلویم جواب دادے، چہ دک کفار و سزا د طبی تاثیر پہ دول دہ، لکہ
د سرطان جراثیم چہ دک عمر سرہ سم وی بتول عمر تیر بخور بے آرامہ
او تکلیف کینی وی، دک کفر جراثیم ہم دائمی اثرات او نتیجے لری یعنی دجسم
پہ اور کینی ہمیشہ پاتے کیدل، فرق او بیلٹون چرف دومرہ دے چہ
د جسمانی رفح (سرطان) اثرات او نتیجے د جسم پہ ختمید پہ مرگ
ختمے شی او د روحانی رفح (کفر) اثرات او نتیجے د روح سرہ تہلی دی کوم چہ
ختمیزی نہ خومرہ پورے چہ د روح ژونداری چہ پہ آخرت کینی ختمیزی
نہ مناسب دی چہ عذاب دک کفر د ہم پہ آخرت کینی ہمیشہ وی۔

پنجم جواب دادے، چہ دہر تکلیف سبب ترخو چہ وی نو تکلیف
بہ ہم وی لکہ پینتورگی کینی چہ کانپے ترخو وی تر ہغہ بہ پپکین دہر د
ہم وی یاد اور کامی پہ شیشہ کینی د نہ د نارنگی و بیستون ریلوے
حروف تر ہغہ وخت موجود وی ترکومہ چہ دا شیشہ موجود وی،
ہرکله چہ کانپے د پینتورگی نہ او تو یا شیشہ چپ چور شوہ، نو ہلہ بہ
دہر دا دغہ حروف ختم شی، دغہ رنگ دک کفر نہ ہر خد پورے چہ روح
کینی موجود وی نو عذاب بہ ہم تر ہغہ وخت وی مگر دادا سے
پہ روح کینی ورنہوتے دے چہ د بیلید و امکان اے ہدی و شست نہ

کہ اللہ تعالیٰ ہر مائی

وَلَوْ رَدُّوْا الْعَادَةَ وَالْإِمَانَهُوْا عَنْهُ : کچھ بے کفارتہ آخرت نہ دینیاتہ راوستے
دوسرے انعام : شی نبیابہ ہم دغہ کفر کوی کومہ نہ چہ منع کر شوی
مطلب داچہ سبب یعنی کفر ترخوجہ موجود وی، نوعذاب بہ تے
ہم ترہغ وختہ پورے وی، لیکن کفر بہ روح کبن داسے نونے دے
چہ ترجد اکیدے نشی اور روح ختم پری نہ چہ دے ہفے پہ ختمیداددغہ
سبب کفر ہم ختم شی نوٹکہ ودرہ دا ہی عذاب مناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَيْرِ

یوہ نادرہ تحفہ

عصمت انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام
(اردو)

از افادات

علامہ شمس الحق افغانی رحمۃ اللہ علیہ

جمع و ترتیب : شیخ فتح الرحمن بیچر شعبہ عربی پشاور یونیورسٹی

ناش

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

دلاویدو پتہ

کتب خانہ رشیدیہ محلہ جنکی قصہ خوانی پشاور بنار

کدین تبلیغ پہ ہر مسلمان نراونہجہ باندے فرض دے، خوشگنہ چہ دچہا
دپارہ وسلہ ضروری دے۔ ہم دانش و تبلیغ دپارہ کدین علم ضروری دے۔ او
کدین دزدکری دپارہ بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل او بیاباوستل پکاری دے۔ ددے
مقصد دپارہ تاج کتب خانے تاسوا دپارہ بناستہ علمی مکتبے و کتابوہ شکل
کے چاپ کرے دی، چہ پہ ہر کر، جہرہ او جومات کتے د ہفے نہ یوہ بناستہ تبلیغ
جوہریدے شی، بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل کار ثواب دے او مرکز پس تہذہ صدقہ جاریہ جوہر

ڈسٹریکٹ اعظم پاکستان مولانا شیخ رشید دیوبندی مشہور تفسیر

معارف القرآن

پہ پینتوڑبہ کتے یو اہم مقام لری۔ پہ پینتوڑبہ کتے دومرہ مفصل اور مستند تفسیر
ہل نشہ چہ پہ ہفے کتے قرآن کریم شاین نزول تفسیری بحثونہ، دہنوا تفسیرونہ
خلاصہ او موجودہ زمانے د ہر قسمہ مسائل و ضاحت د قرآن مجید پہ کتے ورتند
شوع دے۔ د قرآن مجید د طالبانو، عالمانو او پہ کورونو کتے د زمانو دپارہ عظیمہ تحفہ
دے۔ ہرچا سورہ چہ دا تفسیر موجود وی ہفوی تہ پکاری دی چہ نور خلق خان سورہ کینی
او ہفوی تہ د ددے درس اوردی۔ انشا اللہ د زہونو او عملونو اصلاح پہ پینتوڑبہ کتے
دا تفسیر پہ (۳۰) جلدونو کتے چاپ شوع دے

دشاہ ولی اللہ اوشاہ عبدالقادر دہلوی اوردے تفسیر و تفسیر پینتوڑبہ کتے

آسان تفسیر

پہ یو جلد کتے د قرآن مجید بہترین پینتوڑبہ کتے دے۔ چہ پہ دے کتے د
قرآن مجید د لفظی ترجمہ سورہ سورہ پینتوڑبہ کتے خیال ہم سکتے شوع دے۔
او پہ حاشیو باندے دیر قیمتی معلومات بیکے شوی دی۔ د قرآن پاک د ترجمہ
دزدکری دپارہ دا پہ موجودہ زمانہ کتے یو لڑے نعمت دے۔ پہ کتے خط کتے
ہم چاپ شوع دے، اوہہ وروکی سائز کتے ہم ترلا سہ کیدے شی۔

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

ہدایہ شریف د اسلامی حنفی فقہی یو جامع او مستند کتاب دے چہ پہ تولو اسلامی مدرسہ کینے لوستے شی۔ پہ پینتو ژبه کینے تر اوسه پوره دے دے کتاب شروح نژاد۔ تاج کتب خانہ پینتو ته الله پاک تولىق ورکړو چہ د ستر مالو حضرت مولانا حنیف گنگوښی "غایة السعایة فی شرح مافی الهدایة" د پینتو ترجمه انتظام او کړو او فقیر دا عظیم الشان زبور:

تاج الهدایہ پینتو شرح هدایہ

په نوم په دیر بناشته د ول چاپ شویته د دے کتاب په لوستلو مو په اسلامی فقہ کینے مهارت حاصل کیدی شي.

د احادیث رسول صلی الله علیه وسلم اہمیت هر چا ته څرگند دے۔ دا هغه څه او څوړه چینه ده چہ تر قیامتہ به مسلمانان پر څپله تنده ماتوی۔ د احادیثو په ذخیره کینے

مشکوٰۃ شریف

ته نور مقام حاصل دے۔ مونږ به د پینتو لوستونکو دیکاره د مشکوٰۃ شریف یوه دا سے نسخه تیاره کړه دے د پاشر په یو طرف مکمل عربی متن سره د اعرابو چاپ شوه دے۔ او مخامخ ورته آسانه پینتو ترجمه ټکی په ټکی لیکل دلا۔ د دے کتاب په لوستلو سره د څوړنځی صلی الله علیه وسلم ټول مبارک ژوند او حکمونه د سترگو په وړاندے او کړی شي۔ ایسان پر مضبوطی او د نیک عمل شوق زېږون کینے پیدا کیری او غلط عادونو او عمنو نه پر د بچنه ورکیری۔ د علم دین د طالبانو ته علاوه په کورونو کینے زمانه نه هم په آسانه لوسته شي۔ مشکوٰۃ شریف پینتو په پینتو بناشته جلدونو کینے چاپ شوه دے۔

* د حدیث شریف یو بل اہم کتاب سکن ترمدی دے۔ علماء وائی چہ د چاپه کور کینے ترمدی شریف موجود وی نو هغوی د دے دا سے اوکتری لکه چہ د دوو جلدونو مو د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د هغه په کور کینے خبره کوی د دے سعادت د حاصلولو دپاره تاج کتب خانے ترمدی شریف (پینتو) په دا سے انداز کینے چاپ کړه دے چہ د پاشر په یو نیم طرف مکمل عربی متن دے او مخامخ ورته ټکی په ټکی آسانه پینتو ترجمه دے۔ (زیر طبع)

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو

په پینتو ژبه کینے د تاج کتب خانے علمی تحفے

چہ د دین د علم د پارو د هر کور مدرسے او کتب خانے دپاره څوړو کوی

تفسیر معرف شریف

د مفسر اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع د پینتو د مشهور تفسیر پینتو ترجمه - په پینتو ژبه کینے دا د تونو نه لویه تفسیری ذخیره ده چہ د حوا او د علامو د پاره یوشان اہمیت لری۔

مشکوٰۃ شریف

د احادیثو مشهور او مستند کتاب په دیر بناشته انداز او آسانه پینتو ترجمه سره دیر لور چاپ کیدو کک دے چہ په لوستلو کینے سترگه پینتو کوی۔

تاریخ اسلام

د حضور پاک صلی الله علیه وسلم او هغوی د څوړو پارو د پکیزه ژوندات حالات په دیر تفصیل سره علمی انداز کینے په دے کتاب کینے بیان شوی وی۔ د سین د وسیعې سندوی او او د نورو علمو د تصنیف دے۔

مکمل موج

د مانع په پار کینے په پینتو ژبه کینے د نورو د نورو او مستند کتاب چہ هر قسم مسائل پکینے په دیر تفصیل او وضاحت سره بیان شوی وی۔ په پینتو ژبه کینے د موج په پار کینے د دوه مضمن کتاب د ستاسو نظر ته وی شیر شوه۔

د د د د د

د کورنی ژوند متعلق هر قسم ضروری او نازک مسله په دے بنائت کتاب کینے بیان شوه وی۔ چہ د هر باج نارینه او زنانه دپاره د لیکل زده کول دیر ضروری وی۔

د خلاصہ

د مدرسو د طالبانو او مدرسو مسلمانانو دپاره د لیکل و کتابونه په دیر جلی د پینتو شرحو سره چاپ شوی وی په دے دیر مطالباتو په درس پوهیدل و پراختیا شوی۔

تاج کتب خانہ

د عربی ژبه د طالبانو او استادانو دپاره یوه نوره تحفہ ده۔ د مولانا محمد میاں صاحب مشهور تصنیف "تاریخ اسلام" سره لور کوی۔

ناسوته د رطوبت دے چہ د دے کتابونو د اشاعت او لوستو هر مسلمان ته ترغیب ورکوی د ستاسو د اکثر ترغیب

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو

سیرت النبی

سید ابوالحسن ندوی

ذہبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم رجسٹرونے مینہ دایمان تہہ دہ۔ پہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندے رحمت اورود وویل۔ ذہفہ تعلیمات زوہ کول ذہفہ د ژوند حالات معلومول ذہر مؤمن نرا ویتے د پارا دیر ضروری دی۔

دا د پیتون خوش قسمتی دہ چہ ذہ سیرت النبی پہ ذہیرہ کتہہ یو بہترین کتاب "نبی الرحمة" پہ پیتو ژہ کتہہ ذہ "سیرت النبی" پہ نوم چاپ شو۔ دا موجودہ زمانے د یوستر عالم او یحسد "سید ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے۔ دا کتاب سیرت د عربی، فارسی، اردو او انگریزی کتابونو پھور او خلاصہ دہ۔ ذہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ژوند تفصیلی حالات د سیرت پہ بارہ کتہہ ذہ دنیا د لوید لوید علماؤ تحقیقی معلومات، د مسلمانانہ نہ علاوہ د غیر مسلم علماؤ خراج عقیدت، د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د تعلیماتو بہترینہ خلاصہ او ذہفہ د مبارک ژوند ہر آرخ پہ دے کتاب کتہہ دیر پہ وضاحت مہرہ جمع کرے شوے دے۔

دا کتاب ضرور پہ خپل کور کتہہ اوساتی

ذہ وادہ مسئلہ

ہر بالغ نارینہ اوزناتہ لہ پکار دی چہ دکورفی ژوند پہ بارہ کتہہ ذہ اللہ اور رسول د حکونونہ حآن خیر کری۔ ذہ دے غرض د پارا مونہ یو چا شستہ او آسان کتاب "ذہ وادہ مسئلہ" چاپ کرے دے، چہ پہ ہنے کتہہ ذہ بیٹے خاوند ترمینتہ د تعلقاتو، نکاح، طلاق، عدت اور نور ہر قسم ضروری مسائل جمع کرے شوے دی۔ ذہ دے کتاب پہ نو تاتو ستر کے پرا نیتے شی اور بکارہ شی چہ زمونہو نا پورہ خلق د چل چہالت پہ وجہ شرمی کتاہون کتہہ مبتلا دی او دکانہ خبر نہ دی۔ کتاب پہ ظاہرہ دہوکے دے، ولے پہ "کوہ کتہہ سمندر" ہر دے سے کتاب تہ دیکھ شی۔

کتاب

• اسلامی فقہی علم دھر مسلمان دعملی زندگی دپارہ دیر ضروری دے۔ پ پنتو
 ژوبہ کتبه د قفقی درسی کتابونو ترجمہ لوگنہ دے دی کتہ خلاصہ، مکتبہ، قدوری، کتہ
 وغیرہ۔ ولہ داسے یو کتاب چہ پہ آسان انداز کتہ د ژوندن تولے اٹھنے مکتے کتہ ذکر
 شوتے دی، تراوسہ تہ دو چاپ شوتے۔ ددے ضرورت د پورہ کونو دپارہ مونہ دکتہ
 دستر عالم مولانا مجیب اللہ ندوی صاحب مشهور کتاب |

اسلامی فقہ

- پنتو ژبہ کتہ چاپ کرو۔ ددے کتاب یو شو خصوصیات دادی |
- د قفقی دھر یو اہم بحث نہ ورا تہ د قرآن مجید د آیتونو اد احادیثو پہ رہنا کتہ پہ زیر نور
 مسئلہ بحث شوتے دے۔
- بیآ پہ آسان ترتیب سرہ متعلقہ مسائل پیرلہ پتے بیان شوتے دی۔
- د یو عام مسلمان پہ ژوند کتہ روزمرہ پینید وکتہ ہر قسم مسائل د موجودہ حالاتو د
 تقاضا مطابق بیان شوی دی۔
- دکھارت، مونہ، ورثہ، حج، طلاق، نکاح، میراث، رضاعت، تیارت، مضاربت وغیرا
 اود موجودہ زمانے د نوے نوے مسئلو جوابونہ د قرآن وحدیث پہ رہنا کتہ
 ورا تہ شوی دی۔ کہ حقوک د کتاب اولیٰ نو د قفقی پہ درسی کتابونو پورہ پہ
 ورتہ د پیرہ آسانہ شی۔ او د خپل خان نہ علاوہ د نور وخلقو رہنائی پہ ہم کولے شی۔
- د قیامت علاقے : ژوندن د یاد نشان تیریدنی، ہرہ شہہ او ہرہ وچ موندن
 قبرتہ ورنژدے کوی۔ ولہ موندنہ پہ غفلت کتہ پراتہ یو۔ پہ قرآن مجید اولعادیثو
 کتہ بیابیا د قبر او آخرت د ژوندن بیان ہم پہ دے غرض شوتے دے چہ انسان
 د غفلت د خوب نہ رابید ارشی او آخرت دپارہ تیار شی۔ پہ دے غرض موندنہ د

مستند کتاب تلکرة المعاد پنتو ترجمہ د قیامت علاقے او آخرت احوال

یہ نوم چاپ کتہ دے۔ چہ پہ ٹوٹا رتے ژوندنہ د نیلے کیری، اوینتہ اودریدنی
 سترگہ د اویکونہ د کتے شی او انسان خپل خالق او مالک تہ متوجہ شی۔ د وعظ
 او نصیحت دپارہ دیر بنا شتہ کتاب دے۔ یکونکے، مولانا سید روح اللہ د مازاہ

تاج کتب خانہ۔ محلہ جنکی، قصہ خوانی پینور
 فرن ۱۱۲۲۵۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**